

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK EL SANATLARI ANASANAT DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

72805

BATI ANADOLU BÖLGESİNDE (AYDIN, İZMİR, MANİSA) BEYLİKLER
DÖNEMİNE AİT ÖZELLİKLİ ALTI CAMİNİN
SÜSLEMELERİ

HAZIRLAYAN
GÜL GÜNEY

DANIŞMAN
Doç.İSMAİL ÖZTÜRK

İZMİR
1998

T.C
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK EL SANATLARI ANASANAT DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BATI ANADOLU BÖLGESİNDE (AYDIN, İZMİR, MANİSA) BEYLİKLER
DÖNEMİNE AİT ÖZELLİKLİ ALTI CAMİNİN SÜSLEMELERİ

HAZIRLAYAN
GÜL GÜNEY

72805

DANIŞMAN
Doç.İSMAİL ÖZTÜRK

İZMİR
1998

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğu "Batı Anadolu Bölgesinde (Aydın, İzmir, Manisa) Beylikler Dönemine Ait Özellikli Altı Caminin Süslemeleri" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

13.08/1998

GÜL GÜNEY

TUTANAK

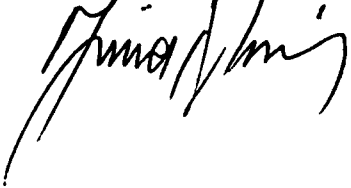
Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 15.04.1998 7 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz Lisansüstü Yönetmeliğinin 21. Maddesine gereğince Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı yüksek lisans öğrencisi GÜL GÜNBY 'in, "Batı Anadolu Bölgesinde (Aydın İzmir Manisa) Beylikler Dönemine Alt Özellikli Altı Çapıların Süslemeleri" Konulu tezini incelemiş 17.8.1998 tarihinde saat ...../1/..... da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verildiği cevaplar da değerlendirilerek tezin başarılı olduğuna oy *birliği* ile karar verilmiştir.

BASKAN
Prof.Hakkı ÖNKAL

ÜYE
Doç.İsmail ÖZTÜR

ÜYE
Doç. Ayşe ÜSTÜN

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün ...../...../19... tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin ..... maddesine göre ..... Anasanat Dalı yüksek lisans öğrencisi ..... 'nın ..... konulu tezi incelenmiş ve aday ...../...../..... tarihinde saat ..... 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ..... olduğuna oy ..... ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

TEZİN ENSTİTÜYE TESLİMİ SIRASINDA VERİLECEK
OLAN TEZ VERİ FORMU

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez No:

Konu Kodu:

Üniv.Kodu:

*Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin Yazarının

Soyadı: GÜNEY

Adı: Gül

Tezin Türkçe Adı: "Batı Anadolu Bölgesinde (Aydın, İzmir, Manisa) Beylikler
Dönemine Ait Özellikli Altı Caminin Süslemeleri"

Tezin Yabancı Dildeki Adı: "The Six Specialized Mosques's Ornaments Belong-
ing to the Beylik Period in West Anatolia (Aydın, İzmir, Manisa)"

Tezin Yapıldığı

Üniversite: D.E.Ü.

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yıl: 1998

Diğer Kuruluşlar:

Tezin Türü:

- 1- Yüksek Lisans
2- Doktora
3- Tıpta Uzmanlık
4- Sanatta Yeterlik

Dili : Türkçe

Sayfa Sayısı : 270

Referans Sayısı:

Tez Danışmanlarının

Ünvanı Adı Soyadı Doç.Ismail ÖZTÜRK

Ünvanı Adı Soyadı

Türkçe Anahtar Kelimeler:

- 1- Cami
2- Beylikler Dönemi
3- Batı Anadolu
4- Süsleme
5-

İngilizce Anahtar Kelimeler:

- 1- Mosque
2- Beylik Period
3- West Anatolia
4- Ornament
5-

Tarih: 13.08.98

İmza: AA

ÖZET

13.yy.'ın sonlarına doğru Anadolu Selçuklu Devletinin merkezi otoritesinin zayıflaması ve tamamen ortadan kalkması sonucunda Anadolu'da Türkmenler kendilerini Selçuklu Devletinin mirasçısı olarak göremeye başlarlar. Bunun sonucunda Türkmenler birer birer bağımsızlıklarını ilan ederek her biri devlet karakterinden yirmiden fazla beylik kurulur.

Bu beyliklerden Batı Anadolu'da yer alan ve yaklaşık yüzelli yıllık bir zaman süreci içinde varlıklarını sürdüren Aydınoğulları, Menteşeoğulları ve Saruhanoğulları kurulan önemli beylikler arasındadır. Selçuklu ve Osmanlı arasında bir geçiş devresi oluşturan bu beylikler, siyasetteki rolleri itibariyle önemli oldukları gibi varlıkları sürdürdükleri bölgelerin de gelişiminin sağlamışlardır. Bunu yaparken farklı üslup denemeleri içinde imar faaliyetlerinde bulunarak çeşitli yapılar inşa etmişlerdir.

Bundan dolayı "Batı Anadolu Bölgesinde (Aydın, İzmir, Manisa) Beylikler Dönemine Ait Özellikli Altı Caminin Süslemeleri" başlıklı tez konusu ele alınarak bu üç beyliğin dini yapılar içerisinde camilerde mimari ve mimariye bağlı olarak gelişen süsleme ele alınmıştır. Aynı zamanda yine mimariye bağlı malzeme bu dönem yapıları içerisinde inceleme alanına sokulmuştur. Bunlar taş, tuğla, ahşap ve çini olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca malzemeye bağlı gelişen süsleme unsurları içerisinde de motif ve kompozisyon özellikleri göz önüne alınmıştır.

Bu çizgide anlatılmaya çalışılan beylikler dönemine ait altı caminin mimari ve mimariye bağlı süsleme unsurlarının gelişimi ele alınmıştır.

ABSTRACT

The central authority of Anatolian Seljuk Government became less and then the government destroyed towards the end of XIII th century. Turkmans began to see themselves as the inheritor of Seljuk government. As a result of this, Turkmans began to announce their independence and established twenty principalities each of which has the quality of the government.

Aydinoğulları, Mentешеoğulları and Saruhanoğulları are the most important principalities among them which survive approximately 150 years in west Anatolia. Principalities that form a transition between Seljuk and Ottoman periods are not only important with their political roles but also the development that they enabled in the areas that they settled in.

While they are doing it, they improved public facilities in different styles and constructed many buildings. In this research: six specialized mosques belonging to the Beylik period in west Anatolian Region will be examined and the contribution of the above stated three Beyliks (Aydinoğulları, Mentешеoğulları, Saruhanoğulları) to the development of religious architecture and their ornaments that is improved due to the architectural formations are evaluated.

These are the ornaments that improve due to the materials like stone, timber and brick and they will be researched in case of their motival and compositional properties in addition, the development of the architectural material's is evaluated in the buildings of the selected period.

ÖNSÖZ

Anadolu'da "Beylikler Devri" yaklaşık olarak yüzelli yıllık bir kesit ile Selçuklular'la Osmanlılar arasında bir ara devre, bir geçiş devresi olarak nitelendirilir. Bu süreç içerisinde Anadolu'da mimari ve mimariye bağlı süslemelerde görülen gelişmeler nedeniyle bu dönem önem taşımaktadır. Söz konusu dönemden Batı Anadolu'dan bir kesit oluşturan bazı önemli yapılarda süsleme tez konusu olarak seçilmiştir.

Bundan dolayı "Batı Anadolu Bölgesinde (Aydın, İzmir, Manisa) Beylikler Dönemine Ait Özellikli Altı Caminin Süslemeleri" başlıklı tezde Batı Anadolu'da yer alan üç beyliğe (Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Menteşeoğulları) ait dini yapılardan seçilen camilerde süslemeler incelenmeğe çalışılmıştır. Bu camilerden üç tanesi (Tire Yahşi Bey Cami, Ödemiş Birgi Ulu Cami, Selçuk İsa Bey Cami) İzmir bölgesinden, iki tanesi (Balat İlyas Bey Cami, Çine Ahmet Gazi Cami) Aydın bölgesinden ve bir tanesi de (Manisa Ulu Cami) Manisa'dan seçilmiştir.

Bu çalışmamı başından sonuna kadar büyük bir titizlikle idare eden, uyarı ve eleştirileriyle yönlendiren ve tezin gelişimini sağlayan Danışmanım Doç. İsmail Öztürk'e ve maddi manevi desteklerini esirgemeyen aileme teşekkürü borç bilirim.

Gül GÜNEY
İZMİR 1998

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	VI
RESİMLERİN LİSTESİ.....	VIII
ŞEKİL LİSTESİ	XII

BÖLÜM I

BATI ANADOLU'DA KURULAN BEYLİKLER, AYDIN, İZMİR, MANİSA, İLLERİ'NİN COĞRAFİ DURUMU VE TARİHÇESİ, ANADOLU'DA BEYLİKLER DÖNEMİ CAMİLERDE SÜSLEME

1. 1. BATI ANADOLU'DA KURULAN BEYLİKLER	4
1. 1. 1. AYDINOĞULLARI	4
1. 1. 2. SARUHANOĞULLARI.....	10
1. 1. 3. MENTEŞEOĞULLARI.....	13
1. 2. AYDIN, İZMİR, MANİSA İLLERİ'NİN COĞRAFİ DURUMU VE TARİHÇESİ.....	17
1. 2. 1. AYDIN İLİ	17
1. 2. 2. İZMİR İLİ TARİHİ.....	20
1. 2. 3. MANİSA TARİHİ.....	23
1. 3. ANADOLU BEYLİKLER DÖNEMİ CAMİLERİN'DE SÜSLEME	27

BÖLÜM II

ARAŞTIRMAYA KONU OLAN CAMİLER, BU CAMİLERDEKİ SÜSLEMELERİN MALZEME,TEKNİK VE KOMPOZİSYON AÇISINDAN İNCELENMESİ

2. 1. ARAŞTIRMAYA KONU OLAN CAMİLER.....	35
2. 1. 1. ESKİ ÇİNE AHMET GAZİ CAMİİ.....	35
2. 1. 1. 1. YERİ KONUMU VE TARİHİ.....	35
2. 1. 1. 2. MİMARİ ÖZELLİKLERİ.....	37
2. 1. 1. 3. SÜSLEMELER.....	38
2. 1. 2. BİRGİ (ÖDEMİŞ) ULU CAMİİ.....	42
2. 1. 4. 1. YERİ KONUMU VE TARİHİ.....	42
2. 1. 2. 2. MİMARİ ÖZELLİKLERİ.....	43
2. 1. 2. 3. SÜSLEMELER.....	47
2. 1. 3. SELÇUK İSA BEY CAMİİ.....	61
2. 1. 3. 1. YERİ KONUMU VE TARİHİ.....	61
2. 1. 3. 2. MİMARİ ÖZELLİKLERİ.....	61
2. 1. 3. 3. SÜSLEMELER.....	65
2. 1. 4. MANİSA ULU CAMİİ.....	72
2. 1. 4. 1. YERİ KONUMU VE TARİHİ.....	72
2. 1. 4. 2. MİMARİ ÖZELLİKLER.....	73
2. 1. 4. 3. SÜSLEMELER.....	77
2. 1. 5. AYDIN (SÖKE-BALAT) İLYAS BEY CAMİİ.....	80
2. 1. 5. 1. YERİ KONUMU VE TARİHİ.....	80
2. 1. 5. 2. MİMARİ ÖZELLİKLERİ.....	81
2. 1. 5. 3. SÜSLEMELER.....	83
2. 1. 6. TİRE YAŞİ BEY CAMİİ.....	93
2. 1. 6. 1. YERİ KONUMU VE TARİHİ.....	93
2. 1. 6. 2. MİMARİ ÖZELLİKLERİ.....	94
2. 1. 6. 3. SÜSLEMELER.....	96

2. 2. MALZEME - TEKNİK, MOTİF VE KOMPOZİSYON AÇISINDAN CAMİLERDE SÜSLEMELER	102
2. 2. 1. MALZEME - TEKNİK.....	102
2. 2. 1. 1. TAŞ	102
2. 2. 1. 2. TUĞLA	104
2. 2. 1. 3. ÇİNİ	106
2. 2. 1. 4. AHŞAP	107
2. 2. 2. MOTİF VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ	109
 SONUÇ	114
 KAYNAKÇA.....	118

KISALTMALAR

A	: Arapça
Ank	: Ankara
A.g.t.	: Adı geçen tez
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
Arş.	: Araştırma
A.Ş.	: Anonim Şirket
Bkz	: Bakınız
Bl	: Bölüm
Cm	: Santimetre
C	: Cilt
Coğ	: Coğrafya
Çev	: Çeviren
Dr.	: Doktor
Doç.	: Doçent
D.E.Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
E.Ü.	: Ege Üniversitesi
E.d.	: Edebiyat
Enst.	: Enstitü
Fak.	: Fakülte
Gel.	: Geleneksel
Gör.	: Görevli
gr.	: Gram
H	: Hiçri
İst.	: İstanbul
İ.Ö.	: İsadan Önce
İ	: İsim
İşl.	: İşleri
m	: Metre
M	: Miladi
Müd.	: Müdür

Mtb	: Matbaa
No	: Numara
Öğr.	: Öğretim
Per	: Personel
Prof.	: Profesör
s	: Sayfa
San.	: Sanatlar
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Üni	: Üniversite
Yay.	: Yayın
v.b.	: Benzeri
v.s.	: Vesaire
Yrd.	: Yardımcı
yy.	: Yüzyıl

RESİMLERİN LİSTESİ

- Resim 1. Ahmet Gazi Camii'nin Giriş Kapısı
- Resim 2. Ahmet Gazi Camii'nin Kubbesi
- Resim 3. Ahmet Gazi Camii Minberi
- Resim 4. Ahmet Gazi Camii Minberi Girişi Üstü
- Resim 5. Ahmet Gazi Camii Minberinin Yan Korkuluğu
- Resim 6. Ahmet Gazi Camii Minberinden Detay
- Resim 7. Birgi Ulu Camii Doğu Cephesi
- Resim 8. Birgi Ulu Camii Kuzey Cephesi
- Resim 9. Birgi Ulu Camii Güney Cephesi,
- Resim 10. Birgi Ulu Camii'nin Doğu Cephesindeki Sol Pencere
- Resim 11. Birgi Ulu Camii'nin Doğu Cephesindeki Sağ Pencere
- Resim 12. Birgi Ulu Camii Güney Doğu Kösesindeki Arslan Figürü
- Resim 13. Birgi Ulu Camii Minaresi
- Resim 14. Birgi Ulu Camii İç Mekanı
- Resim 15. Birgi Ulu Camii Mihrab Önü Kubbesi
- Resim 16. Birgi Ulu Camii Mihrabı
- Resim 17. Birgi Ulu Camii Mihrab Önü Kubbesinin Kemer Alınlığı
- Resim 18. Birgi Ulu Camii Minberi
- Resim 19. Birgi Ulu Camii Minber Detayı
- Resim 20. Birgi Ulu Camii 1 ve 2 nolu Minberi Pencere Kanatları (15. şekle göre)
- Resim 21. Birgi Ulu Camii 3 ve 8 nolu Pencere Kanatları (15. şekle göre)
- Resim 22. Birgi Ulu Camii 4 nolu Pencere Kanatları (15. şekle göre)
- Resim 23. Birgi Ulu Camii 6 nolu Pencere Kanadı (15. şekle göre)
- Resim 24. Birgi Ulu Camii 5 nolu Pencere Kanadı Detayı (15. şekle göre)
- Resim 25. Selçuk İsa Bey Camii'nden Genel Görünüm (15. şekle göre)
- Resim 26. Selçuk İsa Bey Doğu Cephesinde Avlu Duvarlarının Harem Mekanı İle Birleştiği Yerde Bulunan Bu Gün Yıkılmış Minaresi.
- Resim 27. Selçuk İsa Bey Camii Batı Cephesinin Kuzey Ucundaki Payanda
- Resim 28. Selçuk İsa Bey Camii Batı Cephesi

- Resim 29. Selçuk İsa Bey Camii Güney Cephesi
- Resim 30. İsa Bey Camii Avlusu
- Resim 31. Selçuk İsa Bey Camii Taçkapısı
- Resim 32. Selçuk İsa Bey Camii Taçkapı Nişi
- Resim 33. Selçuk İsa Bey Camii Taçkapısının Güneyinde Yer Alan Pencereden Bir Detay
- Resim 34. Selçuk İsa Bey Camii Taçkapısının Güneyinde Yer Alan Pencere
- Resim 35. Taçkapının Kuzeyinde Yer Alan Pencere
- Resim 36. Selçuk İsa Bey Camii Taç Kapısının Kuzeyinde Yer Alan Pencere Detay
- Resim 37. Selçuk İsa Bey Camii Batı Cephesinde Avluya Bakan Pencere Süslemesi
- Resim 38. Selçuk İsa Bey Camii Güney Cephesi Pencere
- Resim 39. Selçuk İsa Bey Camii Minaresi
- Resim 40. Selçuk İsa Bey Camii'nde Kubbeye Geçişlerde Kullanılan Çini
- Resim 41. Selçuk İsa Bey Camii'nde Kubbeye Geçişlerde Kullanılan Çinilerden Detay
- Resim 42. İsa Bey Camii Mihrabı
- Resim 43. Manisa Ulu Camii Kuzey Cephesi
- Resim 44. Manisa Ulu Camii Taç Kapısı
- Resim 45. Manisa Ulu Camii Minaresi
- Resim 46. Manisa Ulu Camiinin Avluya Bakan Cephesindeki Alçı Şebekeli Pencere
- Resim 47. Manisa Ulu Camii Mihrab Önündeki Yivli Kemer
- Resim 48. Manisa Ulu Camii Taç Kapı Nişi
- Resim 49. Manisa Ulu Camii Taç Kapı Süslemesi
- Resim 50. Manisa Ulu Camii Avlu Sütunları
- Resim 51. Manisa Ulu Camiinin Mihrab Önü Kubbesini Süsleyen Kalem İşinden Bir Detay
- Resim 52. Manisa Ulu Camii Mihrab Önü Kubbesi Eteği
- Resim 53. Manisa Ulu Camii Mihrabı
- Resim 54. Manisa Ulu Camii Mihrabı Köşe Sütunları

- Resim 55. Miletos Harabelerinden Bir Görünüm
- Resim 56. Balat İlyas Bey Camii
- Resim 57. Balat İlyas Bey Camii Kuzey Cephesi (Taçkapı)
- Resim 58. Balat İlyas Bey Camii Kubbesi
- Resim 59. Balat İlyas Bey Camii Taç Kapısının Sağında Niş
- Resim 60. Balat İlyas Bey Camii Sağındaki Nişten Bir Detay Resim
- Resim 61. Balat İlyas Bey Camii Sütun Başlarından Çıkan Yivler
- Resim 62. Balat İlyas Bey Camii'ndeki Renkli Mermer Levhalardan Oluşan Alınlıklar
- Resim 63. Balat İlyas Bey Camii 'nin İnşaa Kitabesi
- Resim 64. Balat İlyas Bey Camii Pencere Üstü Alınlık Yazısı
- Resim 65. Balat İlyas Bey Camii Pencere Üstü Alınlık Yazısı
- Resim 66. Balat İlyas Bey Camii Pencere Üstü Alınlık Yazısı
- Resim 67. Balat İlyas Bey Camii Pencere Üstü Alınlık Yazısı
- Resim 68. Balat İlyas Bey Camii Pencere Üstü Alınlık Süslemesi
- Resim 69. Balat İlyas Bey Camii Alçı Şebekeli Pencere
- Resim 70. Balat İlyas Bey Camii Süslemeleri
- Resim 71. Balat İlyas Bey Camii Süslemeleri
- Resim 72. Balat İlyas Bey Camii Mihrap Kitabesi
- Resim 73. Balat İlyas Bey Camii Mihrabı
- Resim 74. Balat İlyas Bey Camii Mihrab Süslemeleri
- Resim 75. Balat İlyas Bey Camii Mihrab Süslemeleri
- Resim 76. Balat İlyas Bey Camii Mihrab Kitabesi'nin Sağında ve Solunda Bulunan Kandiller
- Resim 77. Balat İlyas Bey Camii İç Mekandaki Pencereler
- Resim 78. Balat İlyas Bey Camii İçmekandaki Pencere Tavanı
- Resim 79. Balat İlyas Bey Camii Trompları
- Resim 80. Tire Yahşi Bey Camii Güney Batı Görünüşü
- Resim 81. Tire Yahşi Bey Camii Son Cemaat Yeri
- Resim 82. Tire Yahşi Bey Camii Cümle Kapısı

Resim 83. Tire Yahşi Bey Camii Mihrabı ve Kalemişleri

Resim 84. Tire Yahşi Bey Camii Yarım Kubbe Süslemesi

Resim 85. Tire Yahşi Bey Camii Kemer Süslemesi

Resim :86. Tire Yahşi Bey Camii Mihrab Sağında Bulunan Pencere Süslemesi

Resim :87. Tire Yahşi Bey Camii Cümle Kapısı

Resim :88. Tire Yahşi Bey Camii, Cümle Kapısı Alt Pano

Resim :89. Tire Yahşi Bey Camii, Cümle Kapısı, Orta Pano

Resim :90. Tire Yahşi Bey Camii Sağ Yan Oda Kapısı

Resim :91. Tire Yahşi Bey Camii cümle Kapısı Sağ Yan Oda Kapısı Orta Pano

Deseni

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Eski Çine Ahmet Gazi Camii Kesiti

Kaynak: Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler 1'den alınmıştır

Şekil 2. Ahmet Gazi Camii Minberi Çizim : Gül Güney

Şekil 3. Ahmet Gazi Camii Minber Kapısı Üstü Detayı

Çizen : Gül Güney

Şekil 4. Eski Çine Ahmet Gazi Camii Minber Yan Aynaları

Çizim : Gül GÜNEY

Şekil 5. Ahmet Gazi Camii Minber Süslemelerinden Detay

Çizim : Gül GÜNEY

Şekil 6. Birgi Ulu Camii Planı

Çizim : Ali Haydar BAYAT

Şekil 7. Birgi Ulu Camii Kuzey Cephesi Kapısı

Çizim : Gül GÜNEY

Şekil 8. Birgi Ulu Camii Doğu Cephesi Kapısı

Çizim : Gül GÜNEY

Şekil 9. Birgi Ulu Camii Doğu Cephesi Pencereleeri

Çizim : Gül GÜNEY

Şekil 10. Birgi Ulu Camii Doğu Cephesi Pencereleeri

Çizim : Gül GÜNEY

Şekil 11. Birgi Ulu Camii Mihrabı

Çizim : Ömür BAKIRER'den

Şekil 12. Birgi Ulu Camii Mihrabı Süslemesi

Çizim : Gül GÜNEY

Şekil 13. Birgi Ulu Camii Mihrab Önü Kubbesinin Alınlık Süslemesi

Çizim : Gül GÜNEY

Şekil 14. Birgi Ulu Camii Minberi

Kaynak: Ali Haydar BAYAT, Vakıflar Dergisi, (Sayı 22'den Ayrı Basım)

Şekil 15. Birgi Ulu Camii Pencere Kanatlarının Sıralanış Planı

Kaynakça: Ali Haydar BAYAT, IX. Vakıf Haftası Kitabı

Şekil 16. Birgi Ulu Camii 4 Nolu Pencere Kanadı (Şekil 15'e göre) Taslak Görünümü

Çizen : Gül GÜNEY

Şekil 17. Birgi Ulu Camii 4 nolu Pencere Kanadı (Şekil 15'e göre)

Çizim : Gül GÜNEY

Şekil 18. Birgi Ulu Camii 1 ve 2 no'lu Pencere Kanadı (Şekil 15'e göre)

Çizim : Gül GÜNEY

Şekil 19. Birgi Ulu Camii 5 no'lu Pencere Kanadı (Şekil 15'e Göre)

Çizim : Gül GÜNEY

Şekil 20. Birgi Ulu camii 6 no'lu Pencere Kanadı (Şekil 15'e Göre)

Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 21. Birgi Ulu Camii 7 no'lu Pencere Kanadı Taslak Görünümü (Şekil15'e Göre)

Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 22. Birgi Ulu Camii 7 no'lu Pencere Kanadı (Şekil 15'e Göre)

Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 23. Birgi Ulu Camii Pencere Kanatlarındaki Motifler

Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 24. Birgi Ulu Camii Pencere Kanatlarındaki Motifler

Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 25. Selçuk İsa Bey Camii Planı

Kaynak: Ali Haydar BAYAT, Bilim Birlik Başarı Dergisi, Sayı. 40

Şekil 26. Selçuk İsa Bey Camii Minberi

Kaynak: Ali Haydar BAYAT,

Şekil 27. Selçuk İsa Bey Camii Mihrabı

Çizim. Gül GÜNEY

Şekil 28. Selçuk İsa Bey Camii Pencere Süslemeleri

Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 29. Selçuk İsa Bey Camii Pencere Süslemeleri

Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 30. Manisa Ulu Camii Planı

Kaynak: Oktay Aslanapa, Türk Sanatı.

Şekil 31. Balat İlyas Bey Camii Planı

Kaynak: Remzi Duran, Mentеше Beyliği Mimarisi I

Şekil 32. İlyas Bey Camii Kesiti

Kaynak: Remzi DURAN, Mentеше Beyliği I.

Şekil 33. İlyas Bey Camii Giriş

Çizim : Gül GÜNEY

Şekil 34. İlyas Bey Camii Batı İç Mekan

Kaynak: Remzi Duran Mentеше Beyliği I.

Şekil 35. İlyas Bey Camii Güney Batı İç Mekan

Kaynak : Remzi Duran Mentеше Beyliği Mimarisi I.

Şekil 36. İlyas Bey Camii Kuzey Cepheden Detay

Kaynak: Remzi Duran Mentеше Beyliği Mimarisi I.

Şekil 37. İlyas Bey Camii Kuzey Cepheden Detay

Kaynak: Remzi Duran Mentеше Beyliği Mimarisi I.

Şekil 38. İlyas Bey Camii Güney Cephe İç ve Dış Pencere Süslemeleri ve Kesitleri

Kaynak: Remzi Duran Mentеше Beyliği Mimarisi I.

Şekil 39. İlyas Bey Camii Batı Cephe Dış ve İç Pencere Süslemeleri ve Kesitleri

Kaynak: Remzi Duran Mentеше Beyliği Mimarisi I.

Şekil 40. İlyas Bey Camii Mihrabı ve Detaylar

Kaynak: Remzi Duran Mentеше Beyliği Mimarisi I.

Şekil 41. İlyas Bey Camii Mihrap Süslemelerinden Detay

Kaynak: Remzi Duran Mentеше Beyliği Mimarisi I.

Şekil 42. İlyas Bey Camii Süslemelerinden Örnekler

Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 43. İlyas Bey Camii Süslemelerinden Örnekler

Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 44. İlyas Bey Camii Süslemelerinden Örnekler

Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 45. İlyas Bey Camii Süslemelerinden Örnekler

Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 46. İlyas Bey Camii Süslemelerinden Örnekler

Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 47. Tire Yahşi Bey Camii Planı

Kaynak: İnci Aslanoğlu Tirede Camiiler ve Üç Mescit

Şekil 48. Tire Yahşi Bey Camii Kesiti

Kaynak: İnci Aslanoğlu Tirede Camiler ve Üç Mescit

Şekil 49. Tire Yahşi Bey Camii Cümle Kapısı

Çizim: Osman ÇİÇEKDAĞ

Şekil 50. Tire Yahşi Bey Camii Sol Yan Oda Kapısı

Çizim: Osman ÇİÇEKDAĞ

Şekil 51. Tire Yahşi Bey Camii Cümle Kapısı Orta Pano Süslemesi

Çizim: Osman ÇIÇEKDAĞ

Şekil 52. Tire Yahşi Bey Camii Sağ Yan Oda Kapısı

Çizim: Osman ÇIÇEKDAĞ

Şekil 53. Tire Yahşi Bey Camii Sağ Yan Sağ Kanat Orta Pano Deseni

Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 54. Tire Yahşi Bey Camii Sağ Yan Oda Sağ Kanat Alt ve Üst Pano Deseni

Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 55. Tire Yahşi Bey Camii Sağ Yan Oda Sol Kanat Orta Pano Deseni

Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 56. Tire Yahşi Bey Camii Sağ Yan Oda Sol Kanat Alt ve Üst Pano Deseni

Çizim: Osman ÇIÇEK DAĞ

Şekil 57. Tire Yahşi Bey Camii Sol Yan Oda Sağ Kanat Orta Pano Deseni

Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 58. Tire Yahşi Bey Camii Sol Oda Sağ Kanat Üst Pano Deseni

Çizim: Osman ÇIÇEKDAĞ

Şekil 59. Tire Yahşi Bey Camii Sol Oda Sol Kanat Orta Pano Deseni

Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 60. Tire Yahşi Bey Camii Mihrap Deseni

Çizim: Gül GÜNEY

GİRİŞ

XIII.yy.'ın sonlarına doğru Anadolu Selçuklu Devletinin merkezi otoritesinin zayıflaması ve tamamen ortadan kalkması sonucunda Türkmenler birer birer bağımsızlıklarını ilan ederek kendilerine Selçuklu Devletinin mirascısı olarak görürler. Bunun sonucunda Anadolu, Beyliklerin varlığı ile yönetilmeye başlar. Böylece her biri birer devlet karakterinde yirmiden fazla Türk Beyliği kurulur.

Bu beyliklerden Batı Anadolu'da yer alan ve yaklaşık yüzelli yıllık bir zaman süreci içinde varlıklarını sürdüren Aydınoğulları (1308-1426), Menteşeoğulları (1282-1424) ve Saruhanoğulları (1305-1426) kurulan önemli beylikler arasındadır. Selçuklu ve Osmanlı arasında bir geçiş devresi oluşturan Beylikler bu dönemde çeşitli imar faaliyetinde bulunarak farklı üslup denemeleri içerisinde çeşitli yapılar inşa ederler. Ancak bunu yaparken Selçuklu döneminin canlılığını kaybetmeden Selçuklu Sanatının temelleri üzerine yeni üsluplar koyarak Osmanlı mimarisinin gelişimini hazırlarlar. Etrafındaki diğer yapılardan ayrılmış, önünde son cemaat yeri bulunan, tek kubbeli, kübik karakterli camiler bu gelişmenin başlangıcı olmuştur.

Aynı zamanda yapılarda görülen iç ve dış ahengin sağlanması, açıklık ve kapalılık dengesinin kurulması, taç kapıların sadeleşmesi, toplu mekan arayışı, revaklı avlunun ortaya çıkması, üst örtüde kubbeli şemanın ağırlık kazanması, çatı seviyesinden, yükselen minareler, mermer malzemenin cephe ve mihraplarda kaplama olarak kullanılması bu dönemde inşa edilen camilerin özellikleri olmuştur.⁽¹⁾

XIV ve XV yy. olarak nitelendirdiğimiz Beylikler dönemi mimarisinde görülen bu yenilikler mimariye bağlı malzeme seçiminde görülmemektedir. Daha çok var olanı değerlendirme yönünde bir arayışa gidilir. Bir önceki dönem gibi bu dönemde de taş, tuğla ve ahşap malzeme gerek yapının stürüktüründe gerekse süsleme elemanı olarak kullanılmıştır. Selçuklu'da görülen dış cephe yüzeylerini tamamen tuğla malzeme ile kaplama eğilimi beylikler dönemi yapılarında görülmemektedir. Genellikle, yapı dış yüzeyleri, kesme taş veya moloz taş ile örülüdür. Ancak bazen yapının belli yerlerinde

---

¹ Geniş Bilgi İçin Bakınız : Oktay ASLANAPA ; "Beylikler Devri Mimari Sanatı", Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı , Ankara 1993, s.163 - , Türk Sanatı, İstanbul 1993, s. 193 - 217

taş ve tuğla karışımı örgüler kullanılmıştır. Bununla birlikte yapının iç ve dış yüzeylerini mermer ile kaplama eğilimleri vardır. Aynı zamanda yapılarda devşirme malzemeler kullanılmıştır. Bu da daha çok Antik şehirlere yakın olan bölgelerde inşa edilen camilerde görülür.

Taş ve Tuğla'dan sonra çini kullanımı ise bu dönem yapılarında azalma gösterir. Araştırma konumuz içine aldığımız camiler arasında en yoğun çini kullanımı Birgi Ulu Camii ye aittir. Yapının mihrap ve mihrap üstü kubbesinin kemer alınışındaki mozaik çiniler devrin özelliklerini en güzel şekilde yansıtmaktadır. Minarelerde görülen sırlı tuğla dekoru ise bu dönem camiler için önemlidir.

Camilerde görülen ahşap malzeme ise yine bir önceki dönemin üslup ve teknikleri ile yapılmıştır. En güzel ahşap işçiliğini minber, kapı ve pencere kanatlarında görmekteyiz. Kündekari ve oyma tekniği ile yapılan bu eserler yüzyıllardan bu yana ayakta kalarak günümüze kadar gelebilmiştir.

Araştırma konumuz içine aldığımız bu camilerde malzemeye bağlı olarak gelişen süsleme unsurları gerek teknikleri, gerekse üslupları bir önceki dönemin izlerini taşımakla beraber farklılıklar da ortaya koyar. Selçuklu'da görülen yoğun süsleme öğeleri, bu dönem yapılarında sadeleşmeğe doğru bir adım atar.

Araştırmamız sırasında ilk olarak konu hakkında yeterli bilgiyi sağlayacak kaynak taraması gerçekleştirilmiştir. Kullanılan pek çok kaynak Doç. İsmail Öztürk kitaplığından ve Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi kütüphanesinden temin edilmiştir. Kaynak taramasından sonra tespit edilen altı cami yerinde görülerek araştırılmıştır. Ancak daha önce araştırmanın rahatlıkla yapılabilmesi için İzmir İl Müftülüğünden gerekli izinler yazılı olarak alınmıştır. Camilere gidilerek fotoğraf çekimleri ve estampaj çalışmaları yapılmıştır. Estampajları alınan desenlerin temize çekilerek çizimleri gerçekleştirilmiştir.

Araştırmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Batı Anadolu'da kurulan beylikler'den Aydınoğulları, Menteşeoğulları ve Saruhanoğulları'na değinerek bu beyliklerin varlıklarını sürdürdükleri Aydın, İzmir, Manisa illerinin tarihçeleri göz önüne alınmıştır. Yine aynı bölümde,

daha sonra ikinci bölüme yardımcı olacağını düşündüğümüz, Anadolu'da bu dönem de kurulan camilerde süsleme konusuna değindik. Burada, genel olarak Anadolu'nun her bölgesinde beylikler dönemine ait camilerde, Taş, Tuğla, Ahşap, Çini gibi malzeme ile gelişim gösteren süsleme ele alınmıştır.

İkinci bölüm ise, Beylikler dönemine ait süsleme açısından zengin olduğunu düşündüğümüz altı cami üzerinde yoğun bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu camilerin her biri üç ana başlık altında incelenmiştir. İlk olarak caminin yeri konumu ve tarihi, ikinci olarak mimari özellikleri ve üçüncü olarak da süslemeleri ele alınmıştır.

Seçilen bu altı camiden beş tanesi bir beylik yapısı olmakla beraber Tire'de bulunan Tire Yahşi Bey Cami Erken Osmanlı dönemi yapısıdır. Aydınoğulları beyliğini Osmanlı devletine bağlayan II.Murat'ın komutanlarından Halil Yahşi Bey tarafından 845/1441 tarihinde yaptırılmıştır. Bu yapıyı beyliklere ait yapılar arasında incelememizin nedeni gerek plan gerekse süsleme açısından diğer yapılarla olan bağlantısını ortaya çıkarmaktı.

Yine ikinci bölümde, araştırma konusu olarak seçilen, altı camiye ait süslemelerinin yer aldığı malzemeler ele alınmıştır. Bunlar, taş, tuğla, ahşap ve çinidir. Ayrıca bu malzemelere bağlı olarak gelişen motif ve kompozisyon özellikleri değerlendirilmiştir. Bu gelişim çizgisi içinde beylikler dönemine ait altı caminin analizi yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonuna fotoğraf ve çizimle desteklenen bir bölüm açılmıştır. Toplam 98 adet fotoğraf ve 50 adet çizim konulmuştur.

I. BÖLÜM

BATI ANADOLU'DA KURULAN BEYLİKLER, AYDIN, İZMİR, MANİSA, İLLERİNİN COĞRAFI DURUMU VE TARİHÇESİ, ANADOLU'DA BEYLİKLER DÖNEMİ CAMİLERDE SÜSLEME

1. 1. BATI ANADOLU'DA KURULAN BEYLİKLER

1077'de kurulan Anadolu Selçuklu Devleti; 1243'de Köseadağ Savaşında Moğol ordusuna yenilmesi ve Erzurum, Sivas, Kayseri gibi bölgelerin yağmalanması sonucunda sarsılır. Böylece varlıklarını 1277'e kadar Moğol hanlarına bağlı olarak sürdüren Selçuklular 1308'de tamamen yıkılırlar. Devletin yıkılması ile Türkmenler birer birer bağımsızlıklarını ilan ederek kendini Selçuklu devletinin mirascısı olarak görürler. Bunun sonucunda Anadolu, Beyliklerin varlığı ile yönetilmeye başlanır, ve böylece Anadolu'da yirmiden fazla Türk Devletleri kurulur ⁽²⁾.

Bunlardan Batı Anadolu'da yer alan ve yaklaşık yüzelli yıl kadar hüküm süren Aydınoğulları, Menteşeoğulları ve Saruhanoğulları önemli beylikler arasındadır. Bu beylikleri ele alarak yayıldıkları coğrafi alan ve siyasi karakterlerini inceleyeceğiz.

1. 1. 1. AYDINOĞULLARI

Germiyan ordusu komutanı olan Aydınoğlu Mehmet Bey, diğer uç beyleri gibi Bizans İmparatorluğunun taht kavgaları nedeni ile meydana gelen çöküntüden istifade ederek Germiyan Hükümdarı I.Yakub Bey'in emriyle Ege Denizi'ne inerek elde ettiği yerlerde babası adına bir beylik kurar ⁽³⁾.

Son yıllara kadar bu beyliğin başlangıcı hakkında kesin bilgiler yoktu. Fakat yapılan araştırmalara göre 13.yy.'ın sonlarına doğru Anadolu'da en kuvvetli beylik olarak Germiyan Beyliği görülmektedir. Ve bu beyliğin Denizli ,

²- Oktay ASLANAPA; Türk Sanatı, İstanbul 1993, s.193

³-İ.Hakkı UZUNÇARŞILI; Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri, Ankara 1988 s.104

Afyon ve Kütahya dolaylarından batıya doğru Bizans topraklarını elde etmesiyle Aydınoğullarının da tarih sahnesine çıkmış olduğunu görmekteyiz. Çünkü Aydınoğulları devletini kuran ve Aydınoğlu Mehmet Bey diye bilinen Mübariz-üd-Din gazi Mehmet Bey'in Germiyanlı Alişir oğlu Yakub Bey'e bağlı bir Subaşı olduğu bilinmektedir (4).

Germiyan Beyliği XIII.yy.'ın ilk yarısında Moğol istilasından dolayı Kirman diyarını terkeden bir Türk Kabilesinin başbuğları tarafından kurulmuştur. Bu kabile belki de Harzemşah Celaleddin ile batıya gelerek Malatya Civarında görülen ve daha sonra Kütahya bölgesine yerleşmiş olan bir Germiyan aşiretidir. Germiyanlıların (H675/1276) tarihinden sonra Kütahya taraflarına geldikleri ve 1283 yılından itibaren bu bölgede güçlü bir şekilde yaşadıkları bilinmektedir. Hatta Selçuklu Sultanı II.Gıyaseddin Mesud'a karşı isyan ederek kendi üzerlerine bir kaç sefer yapacak kadar uğraştırdıkları anlaşılmaktadır. 14.yy.'ın başlarında Bizans sınırlarını zorlayarak batıya doğru akınlar yapan Germiyan Oğulları Selçuklular yıkıldıktan sonra Osmanlıların hakimiyetine kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. (5)

Germiyan Oğulları emrindeki kumandanlar, Karesi, (Balıkesir bölgesinden Çanakkale Boğazına kadar) Saruhan (Filadelfiya yani Alaşehir'in Batısından İzmir'e doğru olan bölge)⁽⁶⁾ ve Menteşe Beyliği eski Karia ile Büyük Menderes boylarından bir kısmını işgal etmekte idi. 1280-82 tarihlerinde Aydın, Sultanhisar gibi şehirleri ele geçiren Emir Menteşe'nin ölümünden sonra yerine damadı Sasa Bey geçer. Sasa Bey Magnesia(Manisa), Priene (Güllübahçe) ve Ephesos (Selçuk)⁽⁷⁾ bölgesine hakim olduğu anlaşılmaktadır. Sasa Bey'in Aydınoğlu ile birlikte Aydın ilini feth ettikten sonra aralarındaki anlaşmazlık yüzünden çıkan bir savaşta Aydınoğlu Mehmet Bey Sasa Bey'i yok etmiştir (8).

4-Himmet AKIN; Aydınoğulları Tarihi Hakkında bir Araştırma,Ankara 19..., s.15

5-Himmet AKIN; A.g.e, s.16

6-Hakkı UZUNÇARŞILI; A.g.e s.104

7-Geniş Bilgi için Bakınız Ekrem AKURGAL; Anadolu Uygarlıkları, İstanbul1989, s.

8- Himmet AKIN : A.g.e s.17

Kaynaklardan Aydın iline önce Sasa Bey adlı bir Gazi erin geldiğini; Birgi'yi ilk defa Sasa Bey'in fethettiği ve Aydınoğlu Mehmet Bey'in de Ayaslug (Selçuk) ve civarını almış olduğunu öğreniyoruz. Yalnız yine kaynaklarda Sasa Bey'in Tire'yi ve Efes'i kuşatması ilk defa görülmemektedir. İlk kuşatma için 1305, ikinci için ise 1307 tarihi kaydedilmektedir⁽⁹⁾.

Elimizdeki kaynaklara göre Aydınoğulları ile Sasa Bey arasındaki dostluk bozulmuş Mehmet Bey'e hücum eden Sasa Bey yenilerek bu savaşta ölmüştür. Tahminen Aydınoğullarının Aydın bölgesine tam anlamıyla sahip olması Sasa Bey'in ölümünden sonradır. Onun için bu olayın tarihini tespitte çalışmak Aydınoğulları Beyliği'nin başlangıcı bakımından önemli sayılır. Bazı araştırmalara göre 1310 tarihi başlangıç olarak kabul edilmektedir⁽¹⁰⁾. Ancak aynı zamanda bu tarihin 1307 ve 1308 olarak tespit edilen görüşlerde vardır⁽¹¹⁾.

Tüm bu bilgilere dayanarak Aydınoğlu Beyliği'nin kuruluşunun ana çizgisi şöyledir: Aydın İli'nin Bizans elinden kesin olarak çıkışı XIII.yy.'ın ikinci yarısında kıyı beylerinden Mentеше'nin Büyük Menderes boylarındaki fetihleri ile başlamış (1280-1282); damadı Sasa Bey tarafından da tamamlanmıştır (1307-1308). "Ancak XIV.yy.'ın başlarında Kütahya, Afyon ve Denizli dolaylarında gittikçe kuvvetlenen Germiyan Beyliği de, Bizans sınırları boyunca Batıya doğru sürekli akınlar yapmıştır; başlangıçta Germiyanolu hizmetinde iken sonradan Sasa Bey'in çağırması üzerine onunla işbirliği yapan Aydınoğulları, Aydın İli'nin fethinde büyük rol oynamışlardır. Fakat çok geçmeden Sasa Bey'le Aydınoğlu Mehmet Bey'in arası açılmış birbirleri ile yaptıkları savaşlar sonucunda Sasa Bey, müttefikleri olan Frenklerle birlikte bertaraf edilmiştir. Böylece rakipsiz kalan Aydın Oğulları da Aydın İli'ne tamamiyle hakim olmuşlardır."⁽¹²⁾

8

⁹- Himmet AKIN; A.g.e s.19

¹⁰-Himmet AKIN; A.g.e s.22

¹¹-Himmet AKIN; A.g.e s.25

¹²-Himmet AKIN; A.g.e s.29

Aydinoğlu Mehmet Bey Büyük Menderes'ten itibaren Tire ve Efes taraflarını Sasa Bey'den geri alarak bu gölgede yayılmaya başlar. Elde ettiği yerlerden Ayaslug (Efes-Selçuk) ile Sultanhisar'ı büyük oğlu Hızır Bey'e, İzmir'i ikinci oğlu Umur Bey'e Bodemya'yı (Ödemiş) üçüncü oğlu İbrahim Bahadır Bey'e, Tire'yi dördüncü oğlu Süleyman Bey'e verip en küçük oğlu İsa Bey'i de yanında alıkoyar⁽¹³⁾.

Deniz sahillerine sahip olan Mehmet Bey, İzmir'i almadan önce ilk donanmasını Ayaslug'da yaparak denizciliğe başlar. Ancak İzmir'i aldıktan sonrada burada da bir donanma kurar. İzmir Bey'i Umur Bey, babasının sağlığında bu donanma ile Sakız, Bozcaada, Ağrıboz, Mora ve Rumeli sahillerine başarılı akınlar yapar⁽¹⁴⁾.

Mehmet Bey'in ölümü ile (1333) oğlu Gazi Umur Bey başa geçer. İzmir Beyliğine atanan Umur Bey'in yaşamını iki bölümde inceleyebiliriz. Birinci devresi H727/1326'dan H734/1333 senesine yani babasının vefatına kadar yedi senelik bir dönem ikinci devresi ise H734H/1333'den H734/1347'e kadar hükümdarlığı zamanıdır. İlk devresinde Umur Bey bin kişilik bir kuvvetle Frenklerle savaşarak Sahil İzmir'i ele geçirir. İzmir'in fethinden sonra donanma kuran Umur Bey önce Bozcaada'ya daha sonra Sakız adasına ikinci seferini yapar. Daha sonra Saruhan ve Karası hükümdarı ile Gelibolu'yu sonra Rumların, Frenklerin elinde bulunan adaları ele geçirir⁽¹⁵⁾.

Umur Bey kurduğu donanmaları sayesinde çok başarılı savaşlar gerçekleştirmiştir. Ancak denizciliğindeki başarısı her tarafa dehşet vermişti. Böylece Bizans İmparatoriçesi Anna Dösavva ile Latinler Umur Bey'in yok etmeye çalışıyorlardı. İmparatoriçe Anna Umur Bey yenilecek olursa doğu ve batı kiliselerinin birleşeceğini Papa VI.Kileman'a vaat etmiştir. Nihayet Papalık donanması ile Venedik ve Kıbrıs Kralının ve Rodos Şövalyelerinin donanmaları

¹³-İ.Hakkı UZUNÇARŞILI; A.g.e s.104

¹⁴ İ.Hakkı UZUNÇARŞILI; A.g.e s.105

¹⁵ -İ.Hakkı UZUNÇARŞILI; Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Mentеше, İnanç, Hamit Oğulları Hakkında Malumat, İstanbul 1947-1929 s.122-123

birleşerek İzmir'i tehdit etmeye başlarlar. İzmir alınarak Umur bey'in donanması da yakılır. (H745/ 344) Sonuçta Umur Bey Frenklerle bir anlaşma yapar.

Umur Bey İzmir'i geri alabilmek için Frenklerle mücadelesine devam eder. ancak 748H. 1347M. senesinde bir muharebe esnasında ok ile vurularak vefat eder. Kaynaklarda yaşının 39 olduğunu gösterir. Bir başka kaynakta ise ölüm yılının (H750/1349) olarak yer almaktadır. Kabri Birgi'de babasının türbesindedir ⁽¹⁶⁾.

Umur Bey'in şehit düşmesiyle Ayaslug (Selçuk) Emiri olan kardeşi Hızır Bey başa geçer Umur Bey kadar güçlü olmayan Hızır Bey Rodos, Venedik, Kıbrıs ile ağır bir anlaşma imzalar. Buna göre bütün deniz kuvvetleri silahtan arındırılarak Hıristiyan gemilerinin Aydınoğulları Limanlarına serbestçe girip çıkmalarını ve kazaya uğrayan gemilerin kurtarılmasını, aynı zamanda Aydın Beyliği'nde konsolos ikamesiyle bulundurdukları yerlere sahip olmaları gibi koşullarla anlaşma imzalanır. Böylece Aydınoğullarının faaliyeti durdurulmuş ve Beyliğin yavaş yavaş tükenmesine sebep olmuştur. Ancak Aydın Beyliği iskeleleri vasıtasıyla Menderes bölgesinin ipeklileri, safran bal, balmumu, miyankökü, halı, zahire gibi mallar serbest olarak Avrupa pazarlarına sevkedilecektir ⁽¹⁷⁾. Hızır Bey'in ölüm tarihi belli değildir. Kaynaklara göre Hızır Bey H767.(1365)'den önce vefat etmiş olmalıdır. Hızır Bey'den sonra sırasıyla Tire Emiri olan Süleymanşah ile Bodemya (Ödemiş) Emiri İbrahim Bahadır Beyler görülmektedir.

Aydınoğlu Mehmet Bey'in en küçük oğlu olan İsa Bey kardeşlerinin vefatı üzerine Aydınoğullarının hükümdarı olmuştur. İsa Bey zamanında geçen olaylar hakkında pek bilgi yoktur. 1371'de Venedik Cumhuriyeti ile olan antlaşmayı yenilemiştir. Bu tarihte Anadolu'yu istilaya başlayan Osmanlılarla ilişkisine dair bir kayıt yoktur. Murat Hüdavendigâr'ın Kosova savaşına gittiği zaman Anadolu beylerinden istemiş olduğu yardım dolayısı ile İsa Bey bir miktar kuvvet

¹⁶ -İ. Hakkı UZUNÇARŞILI ; A.g.e ,s. 125-129

¹⁷ -İ. Hakkı UZUNÇARŞILI ; A.g.e , s. 109

göndermiştir. Bu kuvvet Saruhan Beyliği kuvvetleri ile Saruca paşa komutasında olarak Osmanlı ordusunun sol kolunda bulunmuştur.

İsa Bey'in vefat tarihi bilinmemektedir. Ankara savaşından sonra öldüğü düşünülüyor. Kabri Birgi'de babasının türbesindedir⁽¹⁸⁾. İsa Bey'in ölümü ile İzmir bölgesi, Osmanlı padişahı tarafından Karasubaşısı Hasan Ağaya verilir. Ankara muharebesinden sonra Timur tarafından memleketleri yine kendilerine verilen eski hanedanlar arasında İsa bey'in oğlu Musa Bey ve Musa Bey'in oğlu II. Umur Bey'i görüyoruz. İsa Bey'in oğlu Musa babasının kaybettiği toprakları geri alır. (H805/1402)Musa Bey H805 yılında vefat edip yerine oğlu II.Umur Bey geçer. II.Umur Bey'in de ölmesiyle (H806/ 1403) damadı Cüneyd Bey Ayaslog taraflarını ele geçirir. II.Umur'un oğlu olan Mustafa Bey Ayaslug'ta Osmanlılar tarafından vali sıfatı ile atanarak burada hükümeti idare etmiştir. Ancak H825 tarihinde İzmir Bey'i Cüneyd tarafından öldürülünce Aydınogulları Beyliği'nede son verilmiş olur⁽¹⁹⁾.

Aydınogulları yaptıkları ticari ilişkilerden dolayı sikkeler kullanmışlardır. İslami sikke olarak I.Umur Bey'in bir bakır sikkesi ile İsa oğlu Musa Beylerin ve Cüneyd Bey'in gümüş sikkeleri bulunmaktadır. Aynı zamanda XIV.yüzyıl'da Aydın, Birgi, Tire ve Selçuk'ta çevresinde karşılaştığımız eserlerin büyük bir kısmı Aydınogulları beyliği sanatının gösterdiği gelişme ve yenilemenin seçkin örnekleridir. Mahalli bazı örneklerin dışında bu devir yapılarında yeni denemelere imkan tanınmıştır. Osmanlı sanatının hazırlanmasında beylikler devri sanatının büyük payı göz önüne alınırsa bu yapıların önemi daha iyi anlaşılır. Aydınoglu sanatının önemli merkezlerden biri olan Birgi'de bu devirden kalma yapılar vardır. Bunlardan 1312'de Aydınoglu Mehmet Bey tarafından yapılan Ulu Camii, yine Aydınoglu Mehmet Bey için yapılan 1333 tarihli Türbe, yine Ulu Cami'nin güneyinde 1310 tarihli Aydın Bey'in kızı Sultan şah'a ait türbe'dir.

---

¹⁸ -İ.Hakkı UZUNÇARŞILI ; A.g.e , s. 112-113

¹⁹ -Himmet AKIN ;A.g.e s.138-139

Yine Birgi kadar önemli olan Aydınoğlu yapılarının bulunduğu merkezlerden biri de Tire'dir. Bunlardan, Aydınoğlu Mehmet Bey Camii, 1384 tarihli Karahasan Camii, yine 1384 tarihli Narin camii önemli yapılar arasındadır. Aynı zamanda Selçuk'ta da Aydınoğlu Beyliğine ait önemli yapılar vardır. Bunlardan hiç şüphe yoktur ki İsa Bey camii başta gelir ⁽²⁰⁾.

1. 1. 2. SARUHANOĞULLARI

Eski Lidya uygarlığının yer aldığı bölgede Türkmen beyliği, batı Anadolu'da Ege sahillerine doğru yayılarak Manisa, Menemen, Gördes, Demirci, Nif (Kemalpaşa), Turgutlu, Tarhanyat (Ilıca), Gördük, Akhisar, Atala, Kayacık, Urganlı gibi başlıca şehirlere sahip olmuşlardır. Saruhanoğulları Germiyan Beyliği'nin ilk kuruluşu sırasında Aydınoğulları gibi Germiyanlılar'ın Batı Anadolu istilasına gönderdikleri kuvvetlerden bir kısmı olma ihtimali vardır. Beyliği kuran Saruhan Bey'in babasının adı Alpağı olup Çuğa ve Alipaşa adlarında iki kardeşi vardır ⁽²¹⁾.

Kardeşleri ile batıya akınlarda bulunan Saruhan Bey beyliği kurduktan sonra kardeşi Çuğa Bey'e Demirci yöresini, Alipaşa'ya da Kemalpaşa taraflarının yönetimini verir. Çuğa Bey hakkında da fazla bilgi olmamakla beraber ölümünden sonra Demirci bölgesinin idaresine Saruhan Bey'in oğlu Devlet Han'ın getirildiğini biliyoruz.

Saruhan Bey, Manisa'yı feth ettikten sonra bir donanma kurar ve 1329'da Aydınoğulları ve Bizanslılar'la anlaşır. Uzun ömürlü olmayan bu anlaşmadan sonra Makedonya ve Trakya kıyılarına saldırılar düzenler. Böylece Bizanslılar'la arası açılır. 1335'de Bizans'a başkaldırır. Ancak Aydınoğulları ile birlikte Saruhanoğulları Foça ayaklanmasını bastırmak için Bizanslılar'la yeniden anlaşırlar. Bunun üzerine Bizanslılar'la arası düzelir.

---

²⁰-Geniş Bilgi İçin Bakınız ; Oktay ASLANAPA ; Yüzyıllar Boyu Türk Sanatı, (Basım yeri yok),1977,s.84

²¹ İ.Hakkı UZUNÇARŞILI ; A.g.e , s.84

Saruhan Bey (H743/1341) Yahşi Bey komutası ile Yunanistan'ı yağmalamak istese de donanma Bizanslılar'a karşı mağlup olur.

Aydınoğlu Umur Bey Rumeliye geçebilmek için Saruhan Bey'in topraklarını kullanmak zorunda kalıyordu. Bunun üzerine Saruhan Bey oğlu Süleyman Bey'i Umur Bey'e gönderir. Umur Bey ile Süleyman Bey Rumeliye geçerek Kanta Kuzenle görüşüp İstanbul'u zapt etmeye karar verirler. Ancak müttefikler ordusu İstanbul'a kadar gelerek, Kanta kuzen'in ordusu İstanbul civarına gelince İstanbul'da taraftarlar ihtilal çıkarak İstanbul'un işgalini engelleyeceklerdi. Ancak bu böyle olmadı. Bu sırada Saruhan oğlu Süleyman Bey ölür. Aynı yıl (H764/1345) Saruhan Bey'de vefat eder⁽²²⁾.

Saruhan Bey'in ölmesiyle yerine oğlu Fahrüddin İlyas Bey geçer. 1346'da Bizans imparatoriçesi Anna ile barış imzalar. 1356 yılında Bizans imparatoru Yuannes Palaeologos İlyas Bey'i kaçıır ve fidye ister. Eşinin fidyegetirmesi üzerine serbest bırakılır. Fahrüddin İlyas Bey 1362M tarihinden sonra vefat eder. Yerine oğlu Muzafferüddin İshak Bey Saruhan hükümdarı olur⁽²³⁾.

İshak Bey H790/1388'de vefat ederek yerine Hızırşah ve Orhan isimlerindeki iki oğlundan Hızır şah hükümdar olmuştur. Diğer oğlu Orhan Osmanlılar'a iltica etmiştir. Osmanlı Hükümdarı Murat Hüdavendigâr Kosava Muharebesine giderken Anadolu beylerinden yardımcı asker istemiş ve bunun üzerine İshak Bey'de bir miktar kuvvet göndermiştir. Murat Hüdavendigâr'ın Kosava Muharebesin'de şehit olarak yerine oğlu Beyazıt'ın hükümdar olduğu zamanda Karamanoğlu Alaüddin Bey'in teşvikiyle Germiyan, Aydın, Menteşe beyleri ile beraber Saruhan oğlu Hızırşah da muhalefetle geçtiğinden, Rumeli durumunu yoluna koyan Yıldırım Beyazıt derhal Anadolu'ya geçerek Saruhan, Aydın, Menteşe ve Germiyan beyliklerini bir hamlede ortadan kaldırır. Böylelikle Saruhan beyliği işgal olunarak idaresi Karesi Sancağı ile beraber Padişah'ın

---

²² Himmet AKIN ; A.g.e , s.60-61

²³ İ.Hakkı UZUNÇARŞILI ; A.g.e , s.86

büyük oğlu Ertuğrul'a verilmiştir. Hızır Şah memleketi terk ederek, Sinop'a Candaroğlu İsfendiyar Bey'in yanına ve daha sonra da Timur Han'ın yanına gider. Ankara Muharebesinden sonra memleketleri kendilerine tekrar verilen Anadolu Beyleri arasında Hızırşah Bey'de on iki senelik bir aradan sonra memleketine ikinci defa sahip olur.

Yıldırım Beyazıt'ın Oğulları (Süleyman, İsa, Mehmet, Musa Çelebi) arasındaki saltanat kavgalarından Hızırşah, Aydınoğlu Cüneyd ve Menteşeoğlu İlyas Bey'le beraber İsa Çelebi'ye yardım etmişlerdi. İsa Çelebi Mehmet'e mağlup olması üzerine Hızır Şah Bey Manisa'ya kaçır. Mehmet Çelebi Anadolu'da durumu kendi lehine düzenledikten sonra, Aydınoğlu Cüneyd üzerine yürür. Oradan Manisa'ya geçerek bir baskınla Hızır şah'ı hamamda yakalayarak öldürtür. (H813 / 1410) ⁽²⁴⁾.

1410'dan sonra Manisa'da Osmanlı hakimiyeti başlar. Bu tarihten 1919'a kadar Osmanlı idaresinde yönetilen Manisa 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edilir.

Saruhanlılar beylikler devrinin en önemli ve ilgi çekici yapılar meydana getirmişlerdir. Bunlar İshak Bey'in 779 (1376)'da meydana getirdiği medrese ve türbe ile birlikte külliye olarak yaptırılan Ulu Cami bir çok önemli gelişmelerin başlangıcı olmuştur. Yine 1362 tarihli İlyas Bey mescidi ve Manisa'daki Revak Sultan türbesi Saruhan eserleri arasında söz edebiliriz ⁽²⁵⁾.

---

²⁴ İ.Hakkı UZUNÇARŞILI ; A.g.e , s.84-89

²⁵ Oktay ASLANAPA ; Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı(14.yy), Basım Yeri yok, 1977,s.39-40

1. 1. 3. MENTEŞEOĞULLARI

Menteşeoğulları 1261'den 1425-26 yıllarına kadar süren varlığı boyunca Önasya olarak bilinen Anadolu'nun antik Karia bölgesinin ⁽²⁶⁾ hemen tamamı ve Likya'nın bir bölümü Bizanslıların elinden alarak kendilerine yurt edinmişlerdir ⁽²⁷⁾.

1261'den itibaren Muğla ve çevresi Türkler tarafından ele geçirilmeye başlanır. Bizans imparatoru Türkleri bu bölgeden çıkarmak için ordu gönderir. Ancak Mentеше Bey komutasında ki Türk kuvvetleri Bizans'ın elinde bulunan Aydın ve Güzelhisar'ı ele geçirir. Beyliğe adını veren Mentеше Bey'i (1282) bu tarihten itibaren görülür⁽²⁸⁾. Beyliğin kurucusu olan Mentеше Bey zamanında (1261-1291) kıyılarda Finike, Fethiye, Köyçeğiz, Marmaris gibi limanlar ile (1261-69) Menderes vadisinde bulunan Priene, Miletos(Milet) ve Magedon gibi şehirlerin yanı sıra Tralles(Aydın) ve Nyssa(Güzelhisar) alınmış, hem denizden hem karadan yapılan akınlarla bazı adalar da feth edilmiştir.

Menteşebey'in ölümünden sonra (1291) oğlu Mesut Bey başa geçer. 1300 yılında Rodos'a karşı bir sefer düzenleyerek adanın bir bölümünü Rumlardan alır. Ancak 10 yıl sonra Rodos (1310) St Jean Şövalyelerinin eline geçer. Ceneviz donanmasından yardım isteyen Mesut Bey, desteğin çekilmesiyle başarı gösteremez⁽²⁹⁾. Mesut Bey zamanında beyliğin idare merkezi Milas'tır.

---

²⁶. Ramsay W.M. Karia'ya ait şehirleri şöyle sıralamaktadır. Miletos (Balat) Halikarnasos (Bodrum), Gnidon (Kemikler), Stratonicea (Eskihisar), Amazon (Mazınkale), Alinda (Muğla-Karpuzlu), Alabanda (Arahisar), Antiocheia (?), ApHrodisias (Karacasu; Gevre), Apollania (?), Lasos (Kıyıkıslacık), Eriza (?), Kbyra (?), Bargyia (Varvıl), Moballa (Muğla), W.M. Ramsay; Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası (Çev; M. Pektaş) İstanbul 1960 s.472

²⁷ Remzi DURAN ; Mentеше Beyliği Mimarisi I , D.E.Ü, Sos.Bil.Enst. İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir 1995, s.86

²⁸ Anadolu Uygarlıkları; Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi, Görsel yayınlar, cilt 3 s.615

²⁹ İ.Hakkı UZUNÇARŞILI ; A.g.e, s.71-72

Mesut Bey'in ölümü (1319) ile yerine oğlu Orhan Bey geçer. Orhan Bey'in ilk yıllarında beyliğin idare merkezi Milas'tır. Ancak daha sonra merkez Milas'a yaklaşık 7km. uzaklıktaki Peçin'e taşınmıştır. Orhan Bey zamanında Beyliğin sınırları kuzeyde Balat ve Davas (Tavas) la birlikte Babadağ ve Honaz dağ sınırını oluşturmaktaydı. Güneyde ise Sakız ve İstanköy adalarına kadar uzanır. Bu dönemde Menteşe beyliğinin kuzeyinde Aydınoğulları ve Germiyanogulları, kuzeydoğuda, Hamitoğulları ve güneydoğuda Tekeoğulları beyliği bulunur.

Orhan Bey'in ölümünden sonra (1337) yerine Muğla valisi İbrahim Bey geçmiştir. Bu dönemde beylik en geniş topraklara sahiptir. Beyliğin sınırları kuzeyde; Balat, Davas(Tavas), Çine, Bozdoğan, Batıda; Datça, Bodrum, güneyde Fethiye ve hatta Finike doğuda Acıpayam ve Çameli'yi içine alan bir coğrafyaya yayılmıştır. İbrahim Bey 1334 yılında Bergama Emiri Karesioğlu Yahşi Bey, Manisa Emiri Saruhan Bey ve Aydınolu Mehmet Bey oğlu Umur Bey ile anlaşarak Mora'ya Adalar Denizi'ne (Ege Denizi) sefer yapmıştır.

İbrahim Bey'in ölümü ile (1358) hükümdar olan Musa Bey Peçin Saray'ın da yer alırken Ahmet Gazi Bey kardeşleri Umur ve Mehmet Bey ile girdiği mücadeleleri sonucunda onları buldukları yerden çıkararak kendine düşen toprağı genişletme yoluna gitmiş, Fethiye ve Eskihisar'ı kardeşlerinden almıştır. Musa Bey'in kısa süren iktidarından sonra Menteşe Beyliği Balat ve Peçin şubesi olarak iki ayrı merkeze bölünmüştür.

Ahmet Gazi Bey Peçin, Milas, Bozöyük, Mazın, Mekri(Fethiye), Köyçeğiz, Marmaris, Bodrum, Datça, Eskihisar ve çevresinde hakim bir bey olarak bulunduğu sıralarda kardeşi Mehmet Bey de oğulları Gıyaseddin Mahmut ve Şücaeddin İlyas ile birlikte Balat, Çine, Turgut (Leyne) ve gayretleri sırasında kendisine karşı ittifak oluşturan Karamanoğulları'nın yanında yer alan Anadolu Beyliklerine karşı giriştiği karşı taaruzda, ittifakta yer alan Menteşe'nin Balat şubesi 1389-90 yıllarında Gıyaseddin Mahmut idaresinde Osmanlılar'ın

kontrolüne geçmiştir. Peçin şubesi ise Ahmet Gazi Bey'in ölümüne kadar (1391) varlığını sürmüştür ancak ölümünden sonra Osmanlıların kontrolüne geçmiştir ⁽³⁰⁾ .

Yıldırım Beyazıt ile Timur arasında oluşan Ankara Savaşı'na (1402) kadar Firuz bey idaresinde kalan Menteşe Bölgesi, Ankara Savaşı sonrasında Timur'un Anadolu Beyliklerine memleketlerinin geri vermesi sırasında Mehmet Bey, oğlu Şücaeddin İlyas bey ile Menteşe'ye geri dönmüşlerdir. Bir müddet Balat'ı kendisine merkez yapan İlyas Bey burada çeşitli imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Bir müddet sonra Balat'ı terk ederek Peçin Sarayı'na yerleşen İlyas bey burada ölmüştür (1421) ⁽³¹⁾ .

İlyas Bey'den sonra oğulları Leys (Üveys) ve Ahmet Beyler, Beylik üzerinde hak idda etselerde bunda başarılı olamamışlardır. II.Murat Menteşe Beyliğine son vermiş ve beyliğin toprakları Osmanlıların hakimiyetine geçmiştir. Bir kaynakta (13.7.1426 tarihli bir vesika) II.Murat (1426) da Balat ve Ayasuluk hakimi olarak ifade edilmektedir ⁽³²⁾ .

Menteşeoğulları komşuları olan Aydınöğulları gibi mimaride geri kalmayan bir canlılık göstermişlerdir. Bunlardan 1330'da Milas'ta yapılan Hacı İlyas Camii, düz ahşap çatılı olmakla beraber, bütün cepheyi kaplayan, kiremit örtülü, üç kubbeli son cemaat yeri ile önem kazanmıştır. Yine 1378 tarihli Ahmet gazi Camii bol ve Milas Ulu Cami, payeler üzerine kibleye dikey uzanan üç nefli bir yapıdır. Plan Selçuklu camileri geleneğine bağlıdır. Aynı zamanda Osmanlıların ilk fetih yılında, Yıldırım Beyazıt'ın Menteşe valisi Hoca Firuz'un 1394 de yaptırdığı Firuz Bey camii'de Menteşe Beyliği mimarisi içinde inceleyebiliriz ⁽³³⁾ .

---

³⁰ Remzi DURAN ; A.g.t, s.88

³¹ Remzi DURAN ; A.g.e ; s.88

³² Remzi DURAN ; A.g.e ; s.89

³³ Oktay ASLANAPA ; A.g.e s.42

Yine 1404 tarihli Söke-Balat'daki İlyas Bey Camii Mentешеođlu dönemi yapıları arasında önemli bir yer tutar. Kare mekanlı, tek kubbeli, blok kesme taşlardan oluşmuş bir yapıdır.

Ahmet Gazi'nin 1375'de Peçin'de kesme taş ve Moloz taşından yaptırdığı medrese, revaksız havuzlu avlunun etrafını çeviren düz tonuzlu on hücre ile büyük eyvanın yerini alan Ahmet Gazi'nin kubbeli türbesinden oluşur.

1. 2. AYDIN, İZMİR, MANİSA İLLERİ'NİN COĞRAFİ DURUMU VE TARİHÇESİ

1. 2. 1. AYDIN İLİ

Aydın İli ilk çağlardan bu yana önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. 7.870 km. karelik bir alanı kaplayan İl'in kuzeyinde İzmir ve Manisa, doğusunda Denizli, güneyinde Muğla vardır. Batı sınırları ise Ege Denizi kıyılarını oluşturur. İl alanı Büyük Menderes boyunca doğu batı doğrultusunda uzanan bir dikdörtgeni andırır.

Aydın, İ.Ö. XIII. yy'da Batı Anadolu kıyılarını istila eden Traklar'ca ele geçirilerek yeniden yapılan Tralles kenti üzerine kurulmuş ve Menderes vadisinin verimli toprakları sayesinde hızla gelişmiştir. Tralles tarihte "mamura", "çiçekli", "kuvvetli" sıfatları ile anılır. Kent İ.Ö.26'da Roma yönetiminde iken büyük bir yer sarsıntısına uğramış bunun sonucunda yer altında kalmıştır. Daha sonra İmparator Andronik, kenti yeniden düzenleyerek, Andropolis adını vermiştir ⁽³⁴⁾.

M.Ö.XII.yy.'da Aydın Trakya'dan Anadolu'ya gelen Meonlar ve Lidler, Girit'ten dönen Karyalılar'la İyonlar arasında üçe bölünür. Dor akınları ile birlikte Muğla ve Aydın yöresine gelen Karyalılar önce Milas'ı merkez yaparlar daha sonra Stratonikis'e (Eskişehir) taşınırlar. Daha sonra Anadolu'ya Dor akınları ile gelen Frigler Büyük Menderes'in yukarı çığı ile Sakarya ırmağı arasındaki küçük platoya yerleşmişlerdir. Yerleştikleri yere Frigya denilmiş ve bölgenin sınırları çeşitli dönemlerde değişiklik göstermiştir. VIII.yy.'ın ortalarında I.Gordios'ça kurulan Frigya Krallığı'nın Başkenti Sakarya ile Porsuk çaylarının ayrıldığı yerin kuzeyindeki Gordium kenti idi. Daha kısa sürede Frigya Batı'da Gediz ve Menderes vadilerine kadar genişlemiştir.

---

³⁴ "Aydın İli" Maddesi;Yurt Ansiklopedisi; Cilt2, Fasikül 18, Mart1982, s.980-981

İ.Ö.VII.yy.'da Dor akınları nedeni ile Aydın bölgesi ve İzmir'den Çanakkale Boğazı arasındaki kıyılara yerleşen Eoliler yerleşmiştir. Ege kıyılarına yerleşen bu topluluklara tarihte İyonlar adı verilmiştir. Yerleştikleri bu bölgede 12 kent devleti kurdular ve bu kentleri birer ticaret merkezi haline getirdiler. Bunlar Milet, Priene, Miyas, Efes, Foça, Kolofon, Labedos, Teos, Eritre, Klozomen, Sakız ve Sisam kentleri'dir.

Daha sonraları Lidya kıyıları, İzmir'den Milet'e değin İyonlar'ın eline geçer. Böylece İyonlar Ege'de geniş bir siyasal birlik oluştururlar. Merkezleri Efes ve Menderes kıyılarına kadar genişler ⁽³⁵⁾.

M.Ö.546'da Dor akınlarının yol açtığı Ege göçleriyle Anadolu'ya gelen ve uzun yıllar Frigyalı'ların egemenliği altında kalan Lidyalı'lar Frigyalı'ların Kimmer istilaları sonucu etkinliklerini yitirmesiyle bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Lidyalı'lar, güneyde Menderes Irmağı ile sınırları çizilen Karya'dan (Muğla), doğuda Frigya (Denizli-Muğla), kuzeyde ise Misi (Kütahya-Balıkesir) ile çevrili bölgede yerleşmişlerdir ⁽³⁶⁾.

Lidya Krallığının yıkılması ile Batı Anadolu İranlı'ların hakimiyeti altına girer. Bütün İyon şehirleri birer birer zapt olunur. Prien İranlı'ların hükmü altına girmiş, Tralis (Aydın) Meandır, Magnezi satraplıklara ayrılmıştır. Yunanlılar'ın İyon şehirlerine İran'ın aleyhine ayaklandırmaları sonucu İran ordusu yıkılır.

M.Ö.333'den itibaren Batı Anadolu'da İskender devri yaşanır. İran ordusunun başşehri Sart düşer ve Efes İskender'e teslim olur. Şimdiki Aydın İli'nde olan Alabandos, Afrodisyas, Missa, Kina şehirleri de İskender'e geçer.

M.S.312'de Konstantin İmparator olmuştur. Bizans merkez yapılır. Konstantin'den sonra Jülyen, ondan sonra da Teodos imparator olur. Ancak

³⁵ "Aydın İli "maddesi; Yurt Ansiklopedisi; Cilt 2, Fasikül 18, Mart 1982, s.981-983

³⁶ Asaf GÖKBEL – Hikmet ŞÖLEN; Aydın İli Tarihi(Eski zamanlardan Yunan İşgaline Kadar) 1936 s.33-45.

Teodos'un ölümünden sonra imparatorluk doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılır. Aydın ili'de Doğu İmparatorluğu'na bağlı olur. Devlet düzeni tamamıyla dinseldi. Bu nedenle Aydın İli'nde Anadolu Patrikliği'ne bağlanır.

Aydın İli Selçuk Türkleri'nin Anadolu'ya göç akınları başlayıncaya dek Bizans egemenliği altında kalır. Bu durumdan korkan Bizans İmparatoru, güvendiği büyük ordusunu M.S.1071 tarihinde Türklere karşı çıkarır. Malazgirt savaşında Bizans ordusu yenilgiye uğrar. Türkler Anayurt'larını bölge bölge işgale başlarlar⁽³⁷⁾. Ancak XI. yy.'ın sonlarına doğru birinci Haçlı Orduları'nın etkileriyle Batı Anadolu Bizans eline geçmiş, böylece Aydın ve çevresinde Bizans-Türk mücadelesi hemen hemen iki yüzyıl sürmüştür. XII .yy.'ın sonlarında I.Gıyaseddin Keyhüsrev, Bizans sınırlarını geçerek, Menderes havzasındaki kentleri almış, ancak iktidar kavgaları nedeni ile buraları elinde tutamamıştır.

XIII.yy.'ın sonlarında Anadolu'nun güçlü Germiyan Beyliği batıya doğru ilerliyerek Bizans topraklarını ele geçirmeye başladığında bu bölgede beylik kuran Aydınoğulları bir güç olarak ortaya çıkar. Bu devletin kurucusu Aydınoğlu Mehmet Bey Germiyan'lı Alişiroğlu Yakup Bey'e bağlı bir subaşı ordusu bilinmektedir⁽³⁸⁾.

Osmanlı yönetiminde Aydın, önceleri Anadolu eyaletine bağlı bir sancaktı. II.Mahmut dönemindeki yönetim değişiklikleri sırasında müşirlik durumuna getirilen Aydın, Tanzimattan sonra eyalet, 1867'de vilayet olur⁽³⁹⁾.

---

³⁷Aydın İli Yıllığı, İzmir 1973

³⁸ "Aydın İli " Maddesi; Yurt Ansiklopedisi ; Cilt 2, Fasikül 18,Mart 1982, s.98

³⁹ "Aydın" Maddesi ; Ana Britannica ; Cilt 3, İstanbul 1986, s.86

1. 2. 2. İZMİR İLİ TARİHİ

Ege bölgesinde il merkezi olan İzmir 11.97km.karelik yüzölçümüne sahiptir. Batıda Ege Denizi, kuzeyde Balıkesir, doğuda Manisa, güneyde Aydın illeri ile çevrilidir⁽⁴⁰⁾. Kentin adının eski biçimi Smyrnadır. Helen dilinde bu sözcük, Arabistan Mersini (Myrte'd Arabie) ağacından elde edilen güzel kokulu öz suyu ifade eder. Sözcüğün bu anlamıyla dahi Helen diline yabancı bir dilden geçme olduğu' Anatole Saimmi'in, "Dictionnaire Grek-François" adlı yapıtında görmekteyiz⁽⁴¹⁾.

Orta Asya yaylasından Balkan Yarım Adası'na göç eden Turlar'ın bir kısmı M.Ö.12.yy.'da önlere gelen yerleri yakıp yıkmışlardır. Ve Yunanistan'a doğru yürümeye başlarlar. Yunanistan işgalinde, Tesolya'da oturan "Eoliyen'ler bu korkunç istila karşısında şaşırarak adalar üzerinden doğuya Anadolu'nun Ege kıyılarına kaçarlar. Edremit körfezinden, Gediz'in denize karıştığı yere kadar sahildeki küçük köy ve şehirlere yerleşirler. Daha sonra İyonlar'da adalar üzerinden Anadolu'nun Gediz vadisinden Susam Adası karşısına kadar sahil boyunca köy ve kasabalara yerleşirler. Efes kasabalarına yerleşen İyoniyenler "Smyrna" ismindeki Amazon'un kumanda ettiği kısmın halkının iyi geçinemediğini bahane edip Efes'i bırakarak İzmir Körfezi'nin batısına yerleşirler. Ve buraya Amazonları'nın adını verirler. Bundan sonra bu kasaba "Smyrna" olarak anılır⁽⁴²⁾. İzmir ve civarı kısa zamana kadar karanlık kalmış, ancak son yıllarda yapılan araştırmalarla aydınlatılmaya başlanmıştır. Neolitik ve Kalkolitik döneme ait eserler ele geçirilmiştir. Özellikle Bergama'da Neolitik Devre ait dağınık halde eserler bulunmuştur. Ancak bunlarla kesin bir yargıya varılamamaktadır. M.Ö.3000'de başlayan Bakır Devri'ne ait Menemen, Helvacıköy ve Bayraklı'da yapılan kazılarda taş temeller üzerine taş ve kerpiç duvarlı yazılar bulunmuştur. Böylece İzmir Şehri'nin M.Ö.3000 senelerine uzandığını kabul ediyoruz. M.Ö.3000 senelerinden itibaren Anadolu'da Eti

⁴⁰ "İzmir" Maddesi; Ana Britannica ; Cilt 12, İstanbul 1986, s.176

⁴¹ Bilge UMAR ; Üç İzmir , "Kardelio- Karşıyaka- ve Smyrna-İzmir- adlarının Anlamı Üzerine Yapı Kredi Yay. s.36-37

⁴² Süleyman TÖSER ; "İzmir'in Tarihçesi" Fikirler Dergisi 1942, S.232-233, s.9

medeniyeti büyük rol oynar. Merkezi Hattuşaş olan (Boğazköy) Etiler, Ege Denizi'nden Suriye'ye kadar kendisi gösterir. Eti devrinden kalma Kemalpaşa Karabel'de ve Manisa'da kayalara yapılmış rölyefler bulunmuştur ⁽⁴³⁾ .

Dorlar'ın Yunanistan'a hücumu üzerine Yunanistan'da karışıklık meydana gelir. Küçük Asya'nın batı sahillerine ve Adalar'a Eoliler ve İyonlar yerleşirler. Trakya, Boğazlar ve Adalar yolu ile gelen Eoliler İzmir'in kuzey sahil bölgesinde Tarisa, Temnas ve Antiohos, Lorodikia, Lime, Mirina, Ege ve Foça Şehirleri'ni oluşturur. M.Ö.1050-1000 yılları arasında yeni bir istila başlar. İzmir'in güney sahil bölgesinde Yunanistan'dan İyonlar gelir. Ve bu bölgede Eritrea, Lebedos, Milletos, Teos, Sakız, Efesos, Klofon, Sisam, Mios, Priene gibi yeni yerleşim yerleri kurulur. Amazonlar, Lelejler, Lidya Friky, Karya ve Giritliler İyonik kültürünün gelişmesine yardımcı olurlar ⁽⁴⁴⁾ .

Zamanla İyon şehirleri arasında çıkan anlaşmazlık yüzünden aralarındaki ittifak bozulur. M.Ö.750-700 yılları arasında şiddetli çarpışma olur. Kolofonlu'lar İzmir'e yürürler fakat İzmir'liler Kolofonlar'ı misafir olarak kabul ederler.

İzmir, M.Ö. 603-560 yılları arasında, hüküm süren Kral Alyattes'in hükümdarlığını kabul etmediğinden M.Ö.580'de zapt ve harap olur. M.Ö.541'de Krezüs Pers'li Kurus tarafından mağlup edilince Ege Bölgesi Pers'lerin eline geçer. Daha sonra İskender Pers hakimiyetine son vermek amacıyla boğazları geçerek Pers ordusu ile çarpışır. Sard ve Efesos üzerine yürüyerek bu şehirleri alır. M.Ö.323'de İskender'in ölümü üzere Küçük Asya (Batı Anadolu) Antignos'un eline geçer. Antignos şehri ele geçirme çabasında olmuş olsada mağlubiyetle sonlanan İpsos muharebesi ve ölümü bu planı gerçekleştirmesini engeller. Daha sonra Batı Asya (Küçük) müttefikler tarafından paylaşılır ⁽⁴⁵⁾ .

---

⁴³ Emin CANPOLAT ; "Kuruluşundan Bizans Dönemine Kadar İzmir "
Üç İzmir, Yapı Kredi yay. s.11

⁴⁴ Emin CANPOLAT ; A.g.e , s.15-16

⁴⁵ Emin CANPOLAT ; A.g.e , s. 17- 19

M.Ö.278'de İzmir'e uzanan Galatlar'ı görmekteyiz. Suriye Kralı Antiohos I.Galatlar'ı büyük bir mağlubiyete uğratar. M.Ö.241'de Begrama Krallığını görmekteyiz. M.Ö.133'de Bergama Kralı Aholos III.Dominyanlarını ve hazinelerini Roma'ya terkederek ölür. Diğer şehirlerle beraber İzmir'de Roma'ya katılır. Roma ile ticaretin artması ile İzmir'in refah seviyesi artar. M.Ö.90'da Rum Pontus Krallığı Aysa'da tehlikeli bir hal almaya başlar. İzmir Roma İmparatorluğu tarafından istila edildikten sonra refah seviyesi artar. Ticaret, ilim, fen, güzel sanatlarda yüksek seviyeler gösterir. Hamam, okullar, hastaneler. tiyatrolar yapılmış, İzmir'e Asya'nın en güzel yeri ünvanını getirmiştir. Roma dönemine ait günümüze kadar gelen eserler mevcuttur. Büyük Roma İmparatorluğunun Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılması ile İzmir Doğu Bizans İmparatorluğunun payına düşer ⁽⁴⁶⁾.

İzmir Bizans döneminde Roma dönemindeki o ihtişamını sürdürmez. M.S.4. ve 5.yy.'a ait şehir içindeki eserlerden Bahribaba parkındaki mozaik ile kireçlikaya bölgesinden çıkan renkli taşlardan yapılmış hayvan ve bitki motifleri ile süslü mozaik bu devre ait eserler vardır.

M.S.695'den itibaren İzmir Araplar'ın eline geçer ve tekrar Bizans'lılar tarafından geri alınır. M.S.1000 yılından itibaren de Anadolu Selçuklu hakimiyeti altına girer⁽⁴⁷⁾. 11.yy.'da Türkler Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru büyük kitleler halinde giçe başlarlar. 1070'de Afşin Bey komutasındaki Türk güçleri Anadolu'yu baştan başa geçerek Denizli'yi alırlar. ve İzmir önlerine kadar geldilerse de bu saldırı geçici bir akın olmaktan öteye gidemedi. Ancak 1071'de Malazgirt'te bizans ordularını büyük yenilgiye uğratarıp Anadolu'yu tümüyle egemenlikleri altına almaya başlayan Türkler, 1076'lara doğru Kutalmışoğlu Süleymanşah komutasındaki gülerle İzmir'i ele geçirirler. Onun ölümünden (1086) sonra 1095'e kadar İzmir'e Çakabey egemen olur⁽⁴⁸⁾. 1095'de Çakabey'in ölümü ile karışıklıklar ortaya çıkar ancak buna rağmen Türkler İzmir'i elde tutmayı başarırlar. Fakat Haçlıların Anadolu Selçuklularına karşı

⁴⁶ Emin CANPOLAT ; A.g.e , s.24-25

⁴⁷ Emin CANPOLAT ; A.g.e , s.32

⁴⁸ İzmir İli Maddesi; Yurt Ansiklopedisi, Cilt 2, Fasikül 18, s.4262-4263

elde ettikleri başarıdan yararlanmak isteyen Bizans imparatoru İzmir'i almaya çalışır. Ve 1317'e kadar İzmir Bizanslıların elinde kalır⁽⁴⁹⁾.

Selçuklu Devleti'nin güçsüzlüğünden yararlanan beylikler Anadolu'da bölgesel devletler kurmaya başlarlar. 1308'de Aydınolu Gazi Mehmet Bey, Birgi merkez olmak üzere Aydınolu Beyliğini kurar. Bu dönemde İzmir Bizanslı'larla Cenevizli'lerin elindedir. Kent aşağı (Liman) ve yukarı (Kadifekale) olmak üzere iki bölüme ayrılmış durumdadır. Çetin savaşlar sonunda buraları ele geçirilir. Ve 1426'da İzmir Osmanlı'nın hakimiyetine girer. 1472'de Venedik saldırısına uğrayınca II.Mehmet (Fatih) limandaki kaleyi yeniden yaptırır. 16.yy.'da güven içinde olan kent 17.yy.'ın başlarında Celali ayaklanmalarından etkilenir. Önceleri Cezair-i Bahr-i Sefid eyaletine bağlı olan İzmir 19.yy.'ın sonlarında Aydın vilayetinin merkezi olur. 15 Mayıs 1919 Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle kurtuluş savaşı için bir kıvılcım oluşturur. 3 yıl süren işgalden sonra 9 Eylül 1922'de kent Yunanlılardan kurtulur⁽⁵⁰⁾.

1. 2. 3. MANİSA TARİHİ

Rivayete göre, Mağnetler tarafından kurulan bu şehrin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Manisa müzesinde bulunan taş, balta ve birkaç seramik parça Manisa şehrinin tarih öncesi zamanlarda kurulduğunu gösterir. Mağnetler önceleri Misi bölgesi (Balıkesir ve Civarı) daha sonra da Girit Adasına geçerler ve oradan da tekrar Küçük Asya'ya gelirler. Bir kısmı Menderes nehri kenarında Magnezi şehrini kurarlar. Böylelikle Manisa Şehri ismini Magnetler'den alır. İlk çağlarda bu şekilde anılan bu şehir, sonradan değişerek bugünkü halini almıştır⁽⁵¹⁾.

Manisa'nın varlığında her ne kadar Magnetleri önemli faktör olarak gösteriyorsak da kesin deliller yoktur. Ancak var olan eserlerden anlaşıldığına göre Manisa'nın kuruluşunda Etiler'in büyük imparatorluk devrinden 1450-1200

⁴⁹ İzmir İli Maddesi; Yurt Ansiklopedisi; Cilt 2, Fasikül 18, s.4263

⁵⁰ İzmir İli Maddesi; Ana Britannica, Cilt 12 s.178

⁵¹ Çağatay ULUCAY- İbrahim GÖKÇEN; Manisa Tarihi, İstanbul 1939, s.9-10

yılları arasında İzmir'in Kemalpaşa kazasında Karabel mevkiinde kayalar oyulmuş Eti kabartmalarından anlaşılmaktadır. Anadolu'ya Tor ve Yunan istilasının başlaması ile Eti'ler idareyi bırakırlar. Yunanlılar'ın Batı Anadolu'ya yerleşmesi ile Anadolu Kültürü ile Yunan Kültürü birbirine karışır. İki kültürün karışması bakımından Manisa ve civarı önem taşır. Etiler'den sonra Eoliyen'ler buraları zapt ederler. O zamanlar Magnezi Yunanlılar'ın hakimiyetini kabul eden bir şehir durumundaydı. M.Ö.665'de Manisa Cigesliler tarafından zapt edilir. Böylece Manisa bir Lidya şehri olur. Ancak Manisa müzesinde bulunan Büyük İskender zamanına ait Kitabe'den başka Lidyalılar'a ait bir eser bulunamamıştır. Bunun nedeni sık sık gerçekleştirilen istilalar doğal afetler bu eserleri toprak altına gömmüştür.

M.Ö.546-333 yılları arasında Batı Anadolu İranlılar'ın eline geçer dolayısı ile Manisa Sart Sarplığı'na bağlı ufak bir şehir olarak kalır. İskender dönemine kadar Manisa ve şehirleri İranlılar'a bağlı kalmıştır. M.Ö.333-133 tarihleri arasında varlık gösteren büyük İran ordusunu yenerek bütün Lidya şehirlerini Manisa ve Sart'ı zapteder. Büyük İskender'le Manisa'da Helen kültürü başlar. Bu devirden sonra Yunan ve Dor kültürü uzun müddet devam eder. Manisa İran hakimiyetinden kurtulup İskender'e geçmesiyle önemli bir şehir olmaya başlar. Bunun nedeni sard, Bergama ve daha birçok İyon sitelerinin burada bulunmasıdır.

M.Ö.133-M.S.395 yılları arasında Roma dönemi kendini gösterir. Gediz Vadisi Anadolu'ya geçen Roma ordularının uğrak yeri olmuştu. Ancak Manisa'da gerçekleşen doğal felaketler (Deprem) sonucunda şehir harap bir hal alır. Roma'nın sınırları gittikçe genişler. Fakat idare güçleşir. Böylece Roma İmparatorluğu 395 tarihinde İmparator Teodos tarafından ikiye ayrılır. Böylece Anadolu ile Manisa'da Doğu İmparatorluğuna düşer.

M.S.395-1313 yılları arasında Bizans dönemi yaşanır. bu dönemde Bizans için iki tehlike vardı. Birincisi Anadolu'da ilerleyen Selçuklular ve Kudüs'ü almaya çalışan Haçlılar. Batı Anadolu'nun en önemli bölgeleri Selçuklular'ın

eline geçmeye başlar. Alaşehir, Yukarıkale, İzmir Ayaslug, Edincik, İznik gibi yerler artık Türkler'in eline geçmiştir.

Anadolu Selçuklular'ın zayıf düşmesi sonucunda Türkmen boyları Bizans topraklarına saldırıya geçmişlerdir. Saruhan Bey Manisa, Salihli ve Alaşehir yörelerini almaya çalışır. 1300'de Saruhan Beyliği kurulmuş ve 1313'de Saruhan Bey Manisa'yı ele geçirip Beyliğin merkezi yapmıştır⁽⁵²⁾.

I.Murat'ın ölümü ile Osmanlılar'a düşmanca tavır takınan Saruhanoğulları, Karamanoğlu Alaaddin Bey'in desteklemesiyle Germiyan, Aydın ve Mentеше Beylikleri ile beraber Osmanlı topraklarına saldırı düzenlerler. Buna karşılık Yıldırım Beyazıt 1390 yılında bu Beyliğin egemenliğine son verir.

Manisa Yıldırım Beyazıt'ın oğlu Ertuğrul'un ölümünden II.Murat'ın oğullarına kadar Sancak Bey'leri ile idare edilmiştir. 1437'de II.Murat'ın oğlu Alaaddin, 1439'da Fatih'in Manisa'ya Sancak Bey'i olarak tayin edildikleri biliniyor. Manisa'da şehzade sancaklarının varlığına en büyük etken İstanbul'a yakın oluşudur. Ve böylece birçok önemli kararlar Manisa'da verilmiştir. Fatih ve Kanuni gibi Padişahlar Stajlarını Manisa'da görmüşlerdir. Padişahlardan III.Murat ve III.Mehmet babalarının burada beylik yaptığı sırada Manisa'da doğmuştur. Osmanlı döneminin imar ve genişleme devrinde diğer yerlerde olduğu gibi Manisa'da da birçok yapılar yapıldı. Bunun sonucunda çok sayıda cami, medrese, han, saray, çeşme ve yol yapımına başlandı. Medreselerde öğrencileri ve şehzadeleri okutmak için en tanınmış müderris ve hocalar şehre gönderildi⁽⁵³⁾.

1410'da Manisa Çelebi Sultan Mehmet tarafından kesin olarak Osmanlı topraklarına katılır. Çelebi Sultan Mehmet Manisa'da ilk Osmanlı eseri yaptıran kişidir. Çok sayıda Çeşme Çelebi Sultan Mehmet dönemine aittir. Çelebi Mehmet'den sonra II.Murat Manisa'da ki Saray-ı Amire-yi II.Beyazıt'da Gediz

⁵² Çağatay ULUÇAY, İbrahim GÖKÇEN; Manisa Tarihi, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1939, s.10-17

⁵³ Hülya MAHMUTOĞLU ; Manisa'daki Osmanlı Dönemi Camileri. Ege Üni. Ed. Fak. Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı , Yayınlanmamış Lisans Tezi. İzmir s.6

köprüsünü yaptırmıştır. II.Beyazıt'ın oğullarından Manisa valisi olan Şehinşah (896-1490) yılında annesi Hüsnüşat binti Abdülcelil adına Manisa'da Hatuniye Camisi, Mektebi, İmareti, Kurşunlu Hanı, 22 Sultan türbesi ve Serabat hamamını yaptırmıştır. 1750'ye kadar şehzadelerce idare edilen şehir Kütahya Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır. 1750'den 1831'e kadar ise Karaosmanoğulları tarafından yönetilmiştir⁽⁵⁴⁾.

XIX.yy.'da Aydın Sancağı'na bağlanan Saruhan Sancağı tekrar Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır. 1833'de Aydın, Menteşe, İzmir, Saruhan Sancak'ları Aydın eyaleti olarak birleştirilerek vilayet haline getirilmiştir. 1847'de tekrar Aydın'a bağlanır. 26 Mayıs 1919'da Yunan işgaline uğrayan şehir, 8 Eylül 1922'de yakılmış, harap olmuş olarak geri alınır. Aynı yıl bağımsız sancak ilan edilir. 1923'de vilayet olan şehir, 1927'de Saruhan adı Manisa olarak değiştirilir⁽⁵⁵⁾.

---

⁵⁴ Hülya MAHMUTOĞLU ; A.g.e , s.7

⁵⁵ Hülya MAHMUTOĞLU ; A.g.e , s.7-8

1. 3. ANADOLU BEYLİKLER DÖNEMİ CAMİİLERİN'DE SÜSLEME

13.yy.'ın ilk yarısında mimariyi yönlendiren birlik ve bütünlük arayışının, yüzyılın ortalarına doğru belirli bir düzeye ulaşarak bir Selçuklu mimari üslubu yarattığı zamanımıza kadar gelen örneklerden anlaşılmaktadır. Dini yapılar, mezar anıtları, eğitim yapıları, sosyal, ulaşım ve ticari amaçlarla inşa edilen birçok anıtsal yapılarda üslup birliği, mimari tasarım kadar malzeme seçiminden ve birliğinden de kaynaklanmaktadır⁽⁵⁶⁾. Anadolu'da, ilk çağlardan beri ana malzeme olan taş öncelik verilmiştir. Taşın, coğrafi konumu ve jeolojik yapısı nedeni ile Anadolu'da bol bulunan doğal malzeme oluşu, yakın çevrelerdeki ocaklardan kolay ve ucuz sağlanabilmesi, yerli ustaların taş kullanımına yatkınlıkları gibi etkenler, bu malzemenin seçiminde başta gelen etmenler olmuştur.

Bu da Anadolu'da taşın gerek yapı malzemesi gerekse süsleme unsuru olarak kullanılmasına neden olmuştur. Bunlardan 14.yy.'ın ilk dönemlerine rastlayan Eşrefoğlu Beyliği'ne ait Beyşehir'de inşa edilen Eşrefoğlu camii ve türbesini örnek verebiliriz. Yapıda yapısal ve süsleme amacıyla kullanılan malzemeler çeşitlilik gösterir. Taş ve tuğlanın yanı sıra, ahşap ve çini mozaik malzeme bir arada kullanılmıştır. Camii'nin ön yüz, taç kapı ve minarenin tamamı olmak üzere caminin alt yapısı kesme taşla kaplanmıştır. Diğer üç cephe ise sıralı moloz taş örülmüş yer yer ahşap hatıllarla pekiştirilmiştir. Köşe bağlantılarında kesme taşla birleştirilmiştir. Kapı ve pencerelerin söve ve kemerleri kesme taştır. Aynı malzeme türbenin dış cephelerinde de devam etmektedir⁽⁵⁷⁾.

Bir diğer yapı ise Ertanaoğullarına ait, 14. olarak tarihleyebileceğimiz Güdük Minaredir.(H.748/1347) Yapıda taş ve tuğla bir arada kullanılmıştır. Ancak 14. yy'ın ortalarına uygun olmayan yoğun tuğla süsleme görülmüş olsa

⁵⁶ Ömür BAKİREER ; "Anadolu Selçuklu , Beylikler ve Osmanlı Mimarisinde Taş ve Tuğla İşçiliği " Başlangıcından Bugüne Türk Sanat, Türkiye İş Bankası Yay. Ankara 1993 , s.25

⁵⁷ Ömür BAKİREER ; A.g.e , s.269-272

da kaidedeki çok düzgün kesme taş örgü bu eseri geç devirlere tarihlenmemiz için yeterli bir sebep olmaktadır. Adından da anlaşıldığı gibi bu yapı Büyük Selçuklu tuğla minarelerinin fazlaca yükselmeyen güdük kalmış bir denemesi gibidir ⁽⁵⁸⁾ .

Yine H733/1374 Ermenek Sipas Camii mihrabı ise kible duvarında niş halinde duvar içinde derinleşen açık gri renkli kumtaşı ile kaplanmıştır. Mihrap yoğun süsleme elemanları ile dikkati çeker. Geometrik örneklerin zenginliği bakımından da önem taşımaktadır ⁽⁵⁹⁾ .

14.yy.'da, Anadolu'da, taş malzeme yanında yapılarda tuğlayı da görmekteyiz. Gerek bir arada gerekse ayrı kullanılan tuğla malzeme önemini yitirmemiştir. Selçuklu'nun tuğla işçiliğine verdiği önemi düşünürsek Beylikler döneminde bunun etkilerinin olmaması mümkün değildir. Tuğla malzemenin süslemede kullanılması arkeolojik kazılara dayanarak ilk çağlardan öncelere gider. Bu malzemenin hem yapı, hem de süsleme amacıyla kullanımı 10.yy.'dan itibaren Hazer Denizi'nin doğu ve güneyinde, Türkistan, Horasan ve Gazne'de başlar. Gelişme çizgisini Orta Asya'dan İran ve Anadolu'ya kadar izleyeceğimiz bu malzeme, 10.yy.'dan 18.yy.'a kadar geometrik süslemeyi yaşatarak uzun süre kullanılan en yaygın tekniklerden olmuştur. İslamiyet'in kabulünden önce Türk mimarisinde tuğla ve hatta sırlı tuğlanın kullanıldığı bilinmektedir. Buhara'daki Samanilerden İsmail'in türbesi (H295/907) dekoratif tuğla işçiliğinin büyük bir kalite ve orjinallikle uygulandığı bilinen ilk eserdir ⁽⁶⁰⁾ .

Böylece gelişim çizgisini Orta Asya'dan İran ve Anadolu'ya kadar tamamlayan tuğla malzeme önceleri kendi basit formunun verdiği imkanlar dahilinde dikine veya yatay dizilmek suretiyle oldukça basit, fakat çeşitli geometrik şekiller meydana getirmekte kullanıldığını görmekteyiz. Zamanla daha zengin ve çeşitli süsleme elde edebilmek amacıyla tuğlaya piştikten sonra

---

⁵⁸ Selçuk MÜLAYİM ; Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler.(Selçuklu Çağı), Ankara 1982 s.38

⁵⁹ Selçuk MÜLAYİM ; A.g.e , s.39

⁶⁰ Selçuk MÜLAYİM ; A.g.e , 47-48

ve pişmeden değişik formlar verilmeye başlanmıştır. Zaman zaman küçük parçalar halinde kullanılan tuğla, yapı malzemesi olmaktan çıkarak kaba işçiliğe sahip duvarlar üzerinde sathi kaplama için kullanılan bir malzeme haline gelmiştir. Anadolu'da, etkilerini daha kuvvetle gösterdiği doğu bölgelerde, mesela Van Ulu Camii'nde, tonoz ve kubbe kaplamalarında çeşitli boyut ve biçimlerde tuğlaları kaplama malzemesi olarak görmekteyiz ⁽⁶¹⁾.

Yine 1399-1400 tarihli Van Ulu Camii'nin bugün ayakta kalan kısımları ve kazılar boyunca ele geçen parçalarda tuğla ve stuko malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Aynı zamanda bu camii farklı geometrik örnekleri üzerinde barındırması açısından da önemlidir. Sadece mihrap duvarında en az yedi farklı düğüm örneği beş adet geometrik geçmelerden oluşan bordürleri vardır. Ayrıca kazı sırasında ele geçen parçaların pek çoğu da sırlı, sırsız tuğla ve stuko dolgulu geometrik örneklere dayanmaktadır ⁽⁶²⁾.

Aynı zamanda bu dönem yapılarında görülen tuğlanın kullanımı sadece geometrik formunun verdiği süsleme olarak değil, aynı zamanda da sırlı tuğla şeklinde kullanımı görülmektedir. Anadolu'ya gelmeden önce belli bir düzeye ulaşan sırlı ve sırsız tuğla dekor 10.yy.'da Samani dönemi yapılarında görülmektedir. Yapıların inşasında kare tuğlalarla oluşturulan dereli veya düz formlar yanında zamanla sırlı tuğlaların kullanılmasıyla farklı formlar elde edilmiştir. İran'da Büyük Selçuklu kümbetlerinde sırlı tuğla ve çini başarılı şekilde kullanılmıştır. Azerbaycan'daki 1147 tarihli Kümbet-i Surh geometrik geçmeli çini mozaiklerin en erken örneğini verir. Yine aynı bölge'de yarım yüzyıl sonrasının eseri olan Nahçıvan'da ki Mümine Hatun Kümbeti (1186) firuze sırlı tuğla dekoru ile Anadolu'daki geometrik çini örneklere öncülük etmektedir. İran'daki bu gelişmeler, Anadolu'da daha ilk yıllardan itibaren farklı bir üslup içinde gelişerek Konya, Kayseri ve Sivas gibi merkezlerdeki cami, mescit, türbe ve sarayları süslemiştir. Yapıların iç mekanında kemer, tonoz, kubbe, kubbeye

⁶¹ Yıldız DEMİRİZ ; Osmanlı Mimarisinde Süsleme I, Erken Devir (1300-1453), İstanbul 1979, s.13-14

⁶² Selçuk MÜLAYİM ; A.g.e , s.39

geçişlerde, duvar yüzeylerinde çini süslemeler kendini gösterir. Genellikle siyah, lacivert, mor, firüze gibi renkler kullanılmıştır⁽⁶³⁾.

Mozaik çininin ise mimari ile bütün halinde uygulanışı ilk defa, bir Mengüçüklü eseri olan Divriği Kale Camii (1180) Portal Kemerinin üçgen köşe dolgularında görülür.

13.yy.'a ait Konya'daki Sırçalı Mescit mihrabında mukamaslı kavsara ile çerçeve arasında kalan geniş üçgen yüzeylerle niş kaidesi, sonsuz karakterde, altıgen şemaya uygun geometrik bir kompozisyonla kaplanmıştır. Mukamasların içi ise Konya Sırçalı Medrese mukamasları gibi küçük birimler halinde baklavâ, altıgen ve yıldızlardan oluşmuştur.

Konya ve Çevresinde gelenekselleşen geometrik çini süslemenin etkileri bir 14. yüzyıl yapısı olan Birgi Ulu Cami mihrabında da kendini gösterir. 14. yy. gibi çok ileri bir dönem olmasına karşın Selçuklu'nun izlerini taşır. Ancak yine de beylikler dönemi yapılarında birkaç örnek dışında Selçuklu'nun geometrik düzene dayanan örnek parlaklığı kaybolur. Bu dönem daha çok sır tekniği ile Osmanlılar'da görülen natüralist üslubun ilk müjdecisidir. Konya Ermenakta'ki Ulu Cami (1302) mihrabı bugün çoğu dökülmüş olan mozaik çinilerden boşalan oyuklara göre girift geometrik örneklerle kaplıydı. Niş kaidesinde yirmidört, oniki ve sekiz kollu yıldızlar, üçgen yüzeylerde ise oniki kollu yıldızlar görülmektedir. Konya Hasbey Darülhüffazı (1421)'nin mihrabı ise hiçbir bitki örneğine yer vermeksizin mozaik çinilerle Selçuklu üslubunun kuvvetli bir devamcısı olmuştur⁽⁶⁴⁾.

Beylikler devri çinili eserleri, Selçuklular'da olduğu gibi belirli bir üslup içinde uygulanır. Selçuklu geleneğini sürdüren çiniler, firüze, mor, kobalt mavisi renklerde sırlı tuğla, çini mozaik veya düz çini plakalar olarak kullanılır. Yapı dışında minare ve dış cephelerde sırlı tuğla, yapı içinde ise kubbe, duvar, eyvan

⁶³ Selçuk MÜLAYİM ; A.g.e , s.51

⁶⁴ Selçuk MÜLAYİM ; A.g.e , s..52-53

gibi yerlerde daha çok çini mozaik işlenmiştir. bu dönemde sırlı tuğla ve mozaik çini genelde uygulanan tekniklerdendir. Bunlardan sırlı tuğla genellikle tuğlaların dar ve uzun yüzeylerinin renkli sırla sırlanmasıyla elde edilir. Bunlar isteğe göre kesilip yan yana getirilerek yüzey düzenlemesi yapılır. Bu tür uygulama daha çok minarelerde yer alır. Özellikle bakır oksitli firüze renkli tuğlalar boldur. Kobalt mavisi olanlarda kobalt oksit, patlıcan moru olanlarda da mangan oksit kullanılır.

Çini mozaik ise genellikle yapıların içinde uygulanır. Firüze, patlıcan moru, kobalt mavisi ve siyah renkte hazırlanan çini plakaların istenen şekle göre kesilip, bir araya getirilmesiyle oluşur. Kesilen parçaların arkası hafif koniktir. İstlenen motife göre sırlı yüzeylerin alta gelmek üzere yerleştirilir. Duvara gelen arka yüzeylerin üzerine harç dökülüp dondurulur ⁽⁶⁵⁾.

14.ve 15.yy.'lara ait yapılarda özellikle Beyşehir'de Eşrefoğlu Camii mihrabi, kubbesi ve duvarları, Eşrefoğlu türbesi kubbesi, Aydınoğlu eserlerinden Birgi Ulu Cami mihrabı, Mehmet Bey türbesi kubbesi, Konya Hasbey Darülhüffazı mihrapları ve çini mozaik dekorları ile farklılık göstermez. Ancak Ermenak ve İlisna'da Karaman devrine ait yapılar, Ankara ve Sivrihisar'da 14.ve 15.yy. alçı mihraplarında alçıya gömülü firüze, lacivert, patlıcan moru, bazıları sıraltı dekorlu çiniler ve "Milet" tipi olarak adlandırılan İznik kaseleri bu devir eserlerinde görülen bir yenilik olarak niteliyebiliriz ⁽⁶⁶⁾.

Anadolu'da Beylikler dönemine ait camilerde süsleme olarak gördüğümüz bir diğer malzeme ise ahşaptır. Bu malzeme de bir önceki dönem olan Selçuklu'nun izlerini taşır. Anadolu'da Selçuklu ile gelişen ahşap sanatı 12.yy'da Saltuklu, Artuklu, Mengücekliler Sanatları ile çağdaş hazırlık dönemi geçirmiştir. 13.yy.'da ise bir üslup birliği içinde bol ve zengin verilerle ortaya çıkmıştır. Böylece Selçuklu ve Beylikler dönemi cami içlerinde yapıyı süsleyen önemli bir unsur olmuştur. Mihrap, rahle, sanduka, kürsü, minber ve mimariye

65 Gönül ÖNEY; Beylikler Devri Sanatı XIV-XV.yy.(1300-1453) , Ankara1989 s. 36-37

66 Gönül ÖNEY; A.g.e , s.40

bağlı olarak tavan girişleri, sütun, sütun başları, kapı ve pencere kanatları gibi yerlerde önemli bir malzeme olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda çeşitli tekniklerle bu malzemeyi işleyerek süslemişlerdir. Bunlar oyma, çatma boyama teknikleri ile bunların bir kaçının uygulamasından doğan çeşitli tekniklerdir. Bunların en yaygın olarak kullanılan Kündekaridir ⁽⁶⁷⁾ .

Kündekari tekniği, İslam sanatında en erken örneklerini 12.yy.'da Mısır, Halep ve Anadolu'da bulduğumuz kündekari (geçme) tekniğinin bu üç merkezde birbirine paralel olarak geliştiği tahmin ediliyor. Mısır'da Fatimi'lerle ilk örneklerini veren özellikle Memlûkler devrinde kullanılmıştır. Bu teknik küçük ölçüde çeşitli geometrik parçaların birbirine geçmesiyle sağlanmış, bundan dolayı da yapıldıkları zamandan günümüze dek dış etkenler onlara hiç zarar vermemiştir. Bu teknikle küçük tahta parçacıklarının sularının damarları birbirine karşıt konularak biri diğerinin nem ve ısısından çarpılmasına engel olunur. Bundan dolayı da bu teknikte yapılmış eserler günümüze kadar gelebilmiştir⁽⁶⁸⁾ .

Selçuklu ustaları her cins ahşap üzerine çalışabilecek bilgiye sahiptiler Malzemeyi çok iyi tanıyorlardı. Seçtikleri malzemeye her tür bezemenin uygun olacağını biliyorlardı. Bu da günümüze kadar gelen çok zengin bir süsleme grubunun oluşumunu sağlamıştır. Bitki motifleri, geometrik desenler, yazılı ve figürlü süslemeler hepsi ahşap süsleme sanatında kullanılan üsluplar olmuştur. Bitkisel motifli bezemeler (Rumiler, kıvrımdallar), ve ilk örneklerini İran'a erken İslam devri kandilerinde görülen geometrik motifler ise Selçuklu döneminde en çok kullanılan motifler arasındadır. Düz, kıvrık ve yuvarlık hatlı çizgilerin uzayıp yön değiştirmesiyle sonsuz olarak çoğalabilen sonsuzluğu ifade eden bu desenlerin kombinasyonları ile çeşitli formlar elde edilir. Aynı zamanda ahşap süslemeciliğinde yazı sanatıda gelişmiş, sülüs ve nesih yazının kullanımı ile güzel örnekler verilmiştir. Ayrıca sınırlı sayıda olsa da figürlü örneklerle rastlanır. Bunlardan Ankara Etnografya müzesindeki Ankara Hacı Hasan Camiine ait kapı üzerine işlenmiş olan simetrik arslanlar, Akşehir Kileci Mescid'i pencere

⁶⁷ Gönül ÖNEY; "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri", Sanat Tarihi Yıllığı, Sayı3 , İstanbul 1970 s.135

⁶⁸ Erdem YÜCEL; "Osmanlı Ağaç İşçiliği" , Kültür ve Sanat Dergisi. S.5 , Ocak 1977

kanadındaki çift başlı kartal ve ejder başları örneklerin de olduğu gibi, fantastik yaratıklar ve hayvan figürleri tasvir edilmiştir ⁽⁶⁹⁾ .

14. yy. (Beylikler Dönemi)'a ait camilerde ahşap işçiliği Selçuklu'daki izleri taşır. Gerek teknik, gerekse motif ve kompozisyon açısından kendini gösterir. Camilerde özellikle ahşap minberlerin büyük bir özenle işlendiği görülmektedir. Beylikler devri minberlerinin yan aynalıklarında Selçuklu devrinden beri Anadolu'da uygulanmaya başlanan Kündekari tekniğinin çok başarılı uygulamalarını buluruz. Niğde Sungur Bey (14.yy.) Ürgüp Damsaköy Taşkınpaşa (14.yy.başı) Birgi Ulu Cami (1322) Manisa Ulu cami (1376-77), Manisa İvaz Paşa (1478), Bursa Ulu Camileri'nin (1399) minberi Selçuklu geleneğini sürdüren kündekari işçiliğine sahip minberlerdir ⁽⁷⁰⁾ .

Yine 14.yy.'da Konya ve çevresinde Selçuklu geleneğini sürdüren eserlerde geometrik süsleme açısından Ermenek'teki Ak Mescit (1300)in kapı kanatlarını örnek verebiliriz. Eser, bir tek ahşap levha üzerine sathı bir oyma ile oluşturulmuştur. Yine Ermenek'teki Ulu cami (1302-702)'ye ait olan ceviz kapı orijinal durumu ile geometrik yıldızlar ve küçük palmet şekilleri ile işlenmiş kenarları da zincirleme palmet motiflerinden ince bir bordürle çevrilmiştir.

Aynı zamanda Ermenek Sipas Camii (13.yy.) kapı kepenkleri ise dört parça ceviz levhanın bir kepenkte ikişer ikişer birleştirilmesi ile düz yüzeyler elde edilmiştir. Üslup bakımından Ermenek Ulu Cami ile benzerlik gösteren bu yapı son derece sade ve çizgisel bir üslupla işlenmiştir. Kompozisyondaki bu ortak elemanlar bu iki kapının aynı usta veya atölye tarafından yapılmış olduğu ihtimalini kuvvetlendirir ⁽⁷¹⁾ .

Beylikler dönemi yapılarında "Alçı" oldukça kullanılmıştır. Özellikle tabhaneli ve zaviyeli camilerde ocak ve nişlerin bezemeli alçılarla süslendiğini

⁶⁹ - Seyfi BAŞKAN; "Ortaçağ Anadolu Türk Ahşap Sanatı "İlgi Dergisi S. 42 Mayıs 1985 s. 9-11

⁷⁰ - Gönül ÖNEY; Beylikler Devri Sanatı XIV-XV.yy. Ankara1989 s.33

⁷¹ - Selçuk MÜLAYİM; A.g.e Ankara 1982, s.38

görürüz. Amasya Beyazıt Paşa, Bursa Yıldırım ve Yeşil camilerinde bu çeşit nisler vardır. 14.&15. yy.mihrablarında sık olarak alçı kullanılmıştır. Özellikle ahşap direkli camilerde bu tip mihrablar görülür. Ankara Ahi Elvan, Hoca Hundi (Örtmeli), Karanlık Molla-Büyük, Hacı İvaz, Ayas Ulu, Sivrihisar Ulu, İlisra Ulu camileri birbirine çok benzer ve yüzeysel kabartmalara sahip kalıplama tekniğinde yapılmış mihrablara sahiptir. Bu mihrabların bezemelerinde geometrik bordürler hakimdir. Ankara Molla Büyük camii mihrabında olduğu gibi alçı kabartmalar arasına "Milet tipi" çini kaselerin gömülmesi beylikler devrine ait bir özelliktir ⁽⁷²⁾ .

14.yy.'a ait camilerde kalemişi örnekler pek yaygın değildir. Ahşap veya ender olarak alçı üzerine de kalemişi adını alan bezemeler işlenir. Bugüne kalan beylikler devri kalemişi örnekleri yaygın değildir. Ahşap üzerine rumi ve çiçek bezemelerinin işlendiği Ankara Poyracı, Hoca Hundi ve Geneği mescitleri (14-15. yy.) Selçuklu geleneğinin sürdüren örneklerdir. Bu tarz bezemenin en zengin örneklerini Kastamonu "Kasabaköy Candaroğlu Mahmut Bey" Camii'nde görürüz ⁽⁷³⁾ .

---

⁷² Gönül ÖNEY ; Beylikler Devri Sanatı XIV-XV.yy. , Ankara 1989, s.31-32

⁷³ Gönül ÖNEY; Beylikler Devri Sanatı XIV-XV.yy. , Ank.1989, s.32

II.BÖLÜM

ARAŞTIRMAYA KONU OLAN CAMİLER, BU CAMİLERDEKİ SÜSLEMELERİN MALZEME,TEKNİK VE KOMPOZİSYON AÇISINDAN İNCELENMESİ

2. 1. ARAŞTIRMAYA KONU OLAN CAMİLER

2. 1. 1. ESKİ ÇİNE AHMET GAZİ CAMİİ

2. 1. 1. 1. YERİ KONUMU VE TARİHİ

Eski Çine Ahmet Gazi Camii Aydın ili, Çine kazasına bağlı, Çine-Muğla yolu üzerinde, Çine'ye yaklaşık 10 km. uzaklıktaki eski Çine köyünde Camii mahallesindedir.

Yapının inşa kitabesi mevcut değildir. Bugüne kadar yazılmış tarihi kaynaklarda eserin banisi olarak Mentешеoğlu Ahmet Gazi Bey ve inşa tarihi olarak da 1308 tarihi bilinmektedir. "Yapının vakıflar genel müdürlüğü arşivindeki tescil dosyasında⁽⁷⁴⁾ kitabesi olmadığı 1308 tarihli bir vakfiyesi olduğu, banisi ve vakfiyesinin Ahmet Gazi Bey olduğu kayıtlı bulunmaktadır. Bu bilgilerin pek doğru olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü buradaki 1308 tarihi Ahmet Gazi Bey için oldukça erken bir tarihtir. Babası İbrahim Bey'in 1358 yılında ölümünden sonra, Mentеше Bey'i olarak ağabeyi Musa Bey'i görüyoruz. Ancak onun ölümünden sonra 1375 yılından kısa bir süre önce, Ahmet Gazi Bey Mentеше Bey'i olmuştur. Kaldı ki İbrahim Bey'in öldüğü sıralarda Muğla ve Çine tarafları büyük kardeşi Mehmet Bey'in hakimiyetindeydi. Ahmet Gazi Bey ise Marmaris ve Köyceğiz taraflarında bulunmaktaydı. Var olan tarihi belgeler; doğru okunduğu şüpheli vakfiye tarihinde Ahmet Gazi Bey'in, belki henüz doğmadığını veya belki de çocuk denecek yaşta olması gerektiğini ortaya

⁷⁴ -Vakıflar Genel Müdürlüğü 09.03.01/1 No'lu Tescil Dosyası

koymaktadır. Bu sebeple Ahmet Gazi'nin yapıyı inşa ettirmiş olması mümkün değildir." (75).

"Kaynaklarda Ahmet Gazi Bey'in Çine'de bir imaret yaptırdığı belirtilmekle birlikte Ahmet Gazi Bey'in bu imaretinin günümüze herhangi bir bakiyesi bulunamamış olduğu gibi yörede yeri de bilinmemektedir. Vakfiye tarihinin doğru okunduğunu kabul edersek Ahmet Gazi Bey'in burada daha önce var olan bir cami ve hatta hemen batısında yer alan muhtemelen babasının İbrahim Bey ve babasının kardeşi Çine hakimi Hızır Bey'in gömüldüğü eyvan-türbeyi de ihya etmiş ve bunların devamlılığı için vakıflar tahsis etmiş olduğunu ileri sürebiliriz. Benzer bir hadise, Fethiye'de bulunan Mentеше Bey'in türbesi için söz konusudur. Ona'da türbe, Ahmet Gazi Bey tarafından ihya edilmiş ancak zamanla halk arasında onun orada gömülü olduğunu dair bir kanaat hasıl olmuştur ki, Ahmet Gazi'nin asıl mezarı Peçin'de bulunmaktadır." (76).

Yapı, örtü şeması, kubbe geçiş elemanları malzemesi ve tekniği ile bir beylikler devri yapısı özelliğini taşımaktadır. Doğru okunduğu şüpheli vakfiyenin 1308 tarihini esas alacak olursak, Cami Mentешеoğlu Mesud Bey zamanında inşa ettirilmiş olmalıdır. Ancak Mentешеoğullarının bilinen tarihi dahilinde, Mesut Bey tarafından imar faaliyetlerinde bulunduğu dair herhangi bir bilgi yoktur. Kendisinden sonra Mentеше Beyin oğlu Orhan Bey ve sonrasında beylik yapan Mentешеoğullarının yoğun imar faaliyetlerinde bulunduğu günümüze gelen mimari örneklerden anlaşılmaktadır (77).

---

⁷⁵ Remzi DURAN; A.g.t, s. 115-116

⁷⁶ Remzi DURAN ; A.g.t, s.115-116

⁷⁷ Remzi DURAN; A.g.t, s. 116.

2. 1. 1. 2. MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Dıştan dışa 19.70 x 19.65 metre ölçülerinde kare planlı tek hacimli bir yapıdır (Şek.1). Dönemine göre oldukça büyük sayılabilecek yaklaşık 17.00m.çapındaki kubbesi dıştan çift katlı onikigen kasnakla desteklenmektedir. Kiremit kaplı kubbe yuvarlağının üst kısmının ortası yaklaşık 20 cm.lik yükseklikte dairevi bir tepelik bulunur (Res.2). Cephe duvarlarının ve her iki kasnağın üst kısımları birer sıra kirpi saçak frizle çevrilmiştir.

Caminin kuzey cephesinde ortada, mermer söveli basık kemerli geniş giriş kapısı, onun sağında ve solunda üstleri sivri kemerli çökertmeli alınlıkları olan dikdörtgen şekilli iki pencere yer almaktadır. Bu cephede girişin tam üstünde kitabelik olması mümkün büyük yuvarlak kemerli sağ bir niş yer almaktadır. Kitabeliğin üzerinde de harime açılan küçük bir tepe penceresi bulunmaktadır (Res.1).

Güney cephede altta iki büyük, üstte bir küçük dikdörtgen tepe penceresi yer almaktadır. Batı cephede benzer şekilde altta yanyana üç büyük, üstte de küçük pencere vardır.

Biri kuzey diğeri doğu cephede açılmış olmak üzere iki kapıdan harime girilir. Harim oldukça sadedir. Yaklaşık 17.00 m çapındaki kubbeye, köşelerde cephe duvarlarının orta seviyesinden başlayan içleri üçgenli , sivri kemerli tromplarla geçilmektedir. Köşelerde büyük nişler meydana getiren kemerlerin tepe noktaları beden duvarlarının üst seviyesini aşmamaktadır. Güney cephenin tam orta ekseninde yer alan mihrap üst kısmı sivri kemerli olarak düzenlenmiş sade bir niş şeklindedir. Güneydeki giriş üst kısmında yer alan yüksek ahşap mahfile, kuzey doğu ve kuzey-batı köşelerden yükselen merdivenlerle çıkılmaktadır. Orta kısmında güneye doğru çıkma yapan mahfil alttan ahşap direkler üzerine oturmaktadır ⁽⁷⁸⁾.

---

⁷⁸ Remzi DURAN ; A.g.e, s.109

2. 1. 1. 3 SÜSLEMELER

Dış cephede, süsleme öğeleri içinde, kubbeyi oluşturan kasnakların üzerinde yer alan kirpi saçaklar ve olduğu gibi tahrip edilmeden kullanılan antik devşirme malzemeleri görebiliriz. Yapının beden duvarlarında ise yer yer kesme blok taş, yer yer de moloz taş kullanılmıştır. Beden duvarlarında süsleme unsurlarına rastlanılmamaktadır. Ancak pencere ve kapıların sövelerinde devşirme malzemeler kullanılarak süsleme öğelerine yer verilmiştir. Aynı zamanda pencere söveleri üzerinde tuğladan sivri kemerli nişler alınlık şeklinde düzenlenmiştir (Res.1).

Harime girdiğimizde ise oldukça sade bir görünümle karşılaşırız. Kare mekandan kubbeye geçiş sivri kemerlerle sağlanmaktadır. Kemerlerin başlangıçları taş bingilere oturtulmuştur. Bu bingiler mukarnaslardan oluşmuştur (Şek.1).

Harimde süsleme unsuru olarak ele alabileceğimiz minberinden başka bir şey yoktur. Devrin özelliğini taşıyan minber künde kari tekniği ile yapılmıştır (Res.3). Minber giriş kapısının aynalığı dıştan dört sıra mukarnaslarla öne doğru taşkın bir taç şeklinde olup taçın ön ve yan yüzleri sülüs hatlı yazılarla bezenmiştir (Res.4). Kapı pervazlarının ön kısımları sade olmakla birlikte dış yapı yüzleri yuvarlak satırlı oyma rumi ile doldurulmuştur. Kapı çerçevesini teşkil eden pervazların dış yan yüzleri ile merdiven korkuluk pervazları ve taht altındaki ahşap kayıtların üzerleri bazı küçük farklar dikkate alınmazsa aynı rumi motif ve sularla süslenmiştir (Şek.5) (Res.5).

Merdiven ve taht korkulukları benzer şemada, birinci sırada kare ve beşgenlerden oluşan, ikinci sırada dört kollu yıldız ve altıgenlerden, üçüncü sıra kare ve altıgenlerden, dördüncü sıra dört kollu yıldız ve altıgenlerden ve korkuluk kirişi altındaki sırada da kare ve beşgenlerden oluşan bir kompozisyon oluşmaktadır (Res.5). Minberin üçgen şeklindeki yan aynalıklarında büyük

onikigenlerin iç içe geçmeleri ile oluşan ajurlu kompozisyonda altı kollu yıldız, düzgün olmayan beşgenler, sekizgenlerden oluşan bir kompozisyon yer almaktadır (Res.5). Bu tarz süslemelerin benzerlerine değişik mimari unsurlarda ve değişik malzeme ile rastlamaktayız. Konya Sahip Ata Türbesi (1279) pencere şebekelerinde, İstanbul Şehzade Camii(1548) hünkar mahfili girişindeki mermer pencere şebekelerinde, Mimar Sinan Türbesi mermer bahçe şebekelerinde, Edirne Selimiye Camii (1579) avlu pencerelerinin üstündeki aynalıkta kakma olarak rastlamaktayız ⁽⁷⁹⁾ .

Ele aldığımız camiiler içerisinde, tarih bakımından birbirine yakın Birgi Ulu cami ve Ahmet Gazi Camii ahşap minberlerinin yapılış teknikleri aynı olmasına rağmen, üslup farklılıkları göze çarpar. Benzer motif ve kompozisyonlar olmasına rağmen Birgi Ulu Camii minberindeki yoğun ve ince işçilik Ahmet Gazi Camii minberinde görülmez. Genellikle geometrik bölünmelerden oluşan Ahmet Gazi Camii minberinde "tek iplik" halinde rumi motifine yer verilmiştir (Şek.6). Oysa Birgi Ulu Camii minberinde rumi motifinin birden fazla kompozisyon şemalarını görmekteyiz .

Yine Birgi Ulu Camii minberi yan aynalığının pervazında görülen sülüs yazı "tek iplik "rumi motifi ile birlikte kullanılmıştır. Burada sülüs yazıya sadece "yazı" karakterinde değil aynı zamanda süs unsuru olarak yer verilmiştir. Oysa Ahmet Gazi Camii minberinde sülüs yazı kendi başına yer almaktadır.

Burada minberin sağ korkuluğunun taht kısmının önünden başlayarak sol korkuluğun taht kısmında biten Arapça sülüs hatlı yazılarda tek bir satır halinde dört hadis yer almaktadır ⁽⁸⁰⁾ .

---

⁷⁹ Selçuk MÜLAYIM; Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler. Ank.1982

"Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 503, Sanat Eserleri Dizisi I"

⁸⁰ Remzi DURAN ; A.g.t s.112

“Yazıda ;

- 1- Resullulah (S.a.v) buyurdu; Kim Cuma günü yıkanarak en güzel elbiselerini giyer, yanında varsa koku sürünür sonra Cuma'ya gelip kimsenin omuzunu çiğnemedi Allah'ın kendine farz kıldığını kılar, İmam hutbeye çıktığı andan namazı bitirinceye kadar konuşmasa, bu Cuma ile önceki Cuma arasındaki kusurlara keffaret olur.”
- 2- “Ebu Hureyre'den (r.a.) Resullullah (S.a.v.) şöyle buyurmuştur: Üzerine güneşin doğduğu günlerin en hayırlısı Cuma günüdür. Adem (a.s.) o günde yaratıldı, o günde Cennet'e konuldu, yine o günde Cennet'ten çıkarıldı. Kıyamette ancak Cuma günü kopacaktır.”
- 3- “Hz.Peygamber şöyle buyurdu; Cuma öyle bir saat vardır ki, şayet bir müslüman o saate rastlarsa Allah'tan bir hayır dilerse, Allah onu kendisine mutlaka verir.”(Ravi:“Ocak az bir zamandır” dedi.
- 4- “Hz.Peygamber şöyle buyurdu:”Kim, önemsemeyerek üç kere Cuma (namazını) terk ederse, Allah onun kalbini mühürler.”

Sözleri yer almaktadır.”⁽⁸¹⁾

“Minber tahtının üst sağ yan kısmından başlayarak sol yanda tamamlanan hadis metni şöyledir;

Türkçesi; -Safvan(r.a) Resullallah'tan minberde okurken şöyle işittim: Hz. Nebi şöyle buyurdu:” Cuma (namazı), kadınlar, çocuklar, hastalar,köleler ve yolcuların dışındaki bütün Müslümanlara farzdır.”⁽⁸²⁾ .

“Minber taht kısmının alt sağ ve sol yanlarında da birer hadis yer almaktadır ;

---

⁸¹ Remzi DURAN ; A.g.t, s.112-113

⁸² Remzi DURAN ; A.g.t, s.113

Türkçesi(Sağ): "Hz.Peygamber (s.a.v) : Kimki, özürsüz olarak Cum'a (namazını) terkederse, bir dinar sadaka versin." buyurdu.

Türkçesi(Sol): "Hz.Peygamber (S.a.v) şöyle buyurdu:" Kim ki, beş vakit (namazını) vakitleri içinde kılmaya itina gösterirse kendisi için bir nur olur." ⁽⁸³⁾ .

"Minber taht kısmının üst ön yüzünde yer alan ayet metni şöyledir ;

Türkçesi: "Cehennemden şöyle seslenirler: "Ey nöbetçi! Rabbin hiç değilse canımızı alsın. "Nöbetçi: Siz böyle kalacaksınız." der." ⁽⁸⁴⁾ .

"Ayrıca minber giriş kapısı üzerindeki mukarnaslı taç kısmının alınlığında da bir ayet ve bir hadis yer almaktadır. Hadis şöyledir ;

Türkçesi:"(Hz.Peygamber)dedi: Kim ki Allah için bir mescit bina ederse, Allah'ta Cennet'te onun için bir ev bina eder."

Ayet ise;

Türkçesi: "Mescidler şüphesiz Allah'ındır, öyleyse oralarda Allah'a yalvarırken başkasını katmayın." ⁽⁸⁵⁾ .

---

⁸³ Remzi DURAN ; A.g.t, s.114

⁸⁴ Remzi DURAN ; A.g.t, s. 114

⁸⁵ Remzi DURAN; A.g.t, s. 112-114

2. 1. 2. BİRGİ (ÖDEMİŞ) ULU CAMİİ

2. 1. 2.1. YERİ KONUMU VE TARİHİ

Birgi Ulu Camii İzmir İli'nin, Ödemiş ilçesine bağlı bir kasaba olan Birgi'de yer alır. İzmir'e 120 km., ilçe merkezi Ödemiş'e 9 km. uzaklıkta ve kuzey doğusunda Bozdağlar'ın küçük Menderes ovasına indiği güney eteğinde kurulmuştur. Kasaba denizden 356 m. yüksekliktedir. Ortasından küçük Menderes'e karışan Birgi Çayı geçer⁽⁸⁶⁾. Birgi Antik dönemde Pyrgion ismi ile bilinen Lydia'ya bağlı bir kent durumundaydı. Bizans devrinde ise bir metropolitik merkez halini almıştır.

Batı Anadolu'da Bizans'ın elindeki topraklara yönelik ilk fetih hareketinin Germiyan Aşireti ile 13.yy.'in ilk çeyreğinde gerçekleşir. Aydın bölgesinin fethi ilk kez Menteşe Beyliği'nin kurucusu Emir Menteşe ve damadı Sasa Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. 1304 yılında Sasa Bey kendisine katılan Germiyan emiri Yakup bin Alişir'in Subaşı Mehmet Bey ile Efes, Tire ve Birgi'yi ele geçirmiştir. Fakat bu sırada çıkan anlaşmazlık sonucu Mehmet Bey Sasa Bey'i bertaraf ederek Aydın İli'ne tek başına sahip olmuş ve 1308 yılında Birgiyi merkez yaparak Aydınoğlu beyliğini kurmuştur⁽⁸⁷⁾. Birgi'de ki Aydınoğlu Mehmet Bey Camii'nin kapısında bulunan kitabede "Allah Teala yolunda Gazi, Büyük ve Ulu Emir Aydınoğlu Mehmet Bey, Cenab-ı Hakkın yardım ve teyidi ile bu beldeyi 707 tarihinde feth eyledi, bu camiye H712/1312-1313M tarihinde bina eyledi." yazar. Bu kitabeden de anlaşıldığı üzere Birgi'nin fethinden yaklaşık beş yıl sonra Aydınoğlu Mehmet Bey Birgi'deki Ulu Camii'yi yaptırır (H712/1312-1313).

Camii, Ulu Camii mahallesinde Aydınoğlu Mehmet Bey caddesi üzerinde, adını verdiği külliye'nin merkezinde yer alır. Camii'nin güneyinde Mehmet Bey'in kızkardeşi Sultan Şah için yapılan "Sultan Şah" yada "Ümmü Sultan" isimleri ile anılan Hatuniye Türbesi, kuzey batı köşesinde yer alan medresesi ve batısında bulunan Aydınoğlu Mehmet Bey türbesi ile küçük bir yapı topluluğunun

⁸⁶ Servet Ali ÇINAR ; "Birgi'nin coğrafyası" Bülten Dergisi Yıl 11, Sayı 9, s.6

⁸⁷ Himmet AKIN; Aydınoğulları Hakkında Bir Araştırma , Ankara1968 , s.17

parçasıdır. Bu yapı topluluğuna dahil olması kuvvetle düşünölen caminin güney doğusuna düşen, bugün caddenin karşı tarafında yer alan hamamdır⁽⁸⁸⁾. Aynı zamanda arşiv vekisalarından Aydınoğlu Mehmet Bey'in vakfı olduğu bilinen medrese Yunan işgali sırasında tahrip edilmiştir⁽⁸⁹⁾. 1930'lu yıllara değin harabe halinde duran medreseden geriye bugün hiç iz kalmamıştır.

Külliye'nin merkezini oluşturduğu anlaşılan Birgi Ulu Camii, Aydınoğlu Mehmet Bey tarafından H712/1312-1313 tarihinde yaptırılmıştır. Bununla ilgili iki kitabe kuzey ve doğu girişlerinin üzerinde yer alır. Birgi'nin ortasından geçen taşlıklı derenin sol yanındaki hafif eğimli bir arazi üzerine inşa edilen camide, kuzey-güney doğrultusunda gelişen arazinin eğimi özellikle doğu cephesinde bariz biçimde etkili olmuş, kod farkından dolayı cephenin iki yarısındaki pencereler farklı seviyelerde açılmıştır⁽⁹⁰⁾.

2. 1. 2. 2. MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Yapı kare planlı mihraba dikey olarak yerleştirilen sütunlarla bölünmüş beş neften oluşur (Şek.6). Bu tip cami örneğini bazilikal (uzunlamasına) tipte camiler arasında yerleştirebiliriz. Selçuklu ile başlayan bu tip yapı Beyliklerde de devam eder. Plan olarak, Anadolu'da bol örneği görölen ortaçağ bazilikalarının etkisini sürdüren bu camiler Selçuklu ve Beylikler devrinde yepyeni bir kılığa bürünmüştür. Yapının üstünü kurşun kaplı çift eğimli bir çatı örter. Neflerden ortadaki diğerlerine oranla daha geniştir. Orta sahan tromplu mihrap önü kubbesi ile örtölmüştür. Son cemaat yeri ise günümüze ulaşmamıştır.

Doğu ve kuzey yönlerinde olmak üzere toplam iki kapısı vardır. Ancak asıl ana kapı Kuzeydekidir (Res.8). Selçuklu yapılarında görölen gösterişli taç kapı geleneği Beylikler Dönemi yapılarında sadeleşmeğe doğru gidilmiştir. Birgi Ulu Caminde de oldukça sade görünömlü mermer kaplamalı bir taç kapıya

⁸⁸ Selda-Ertuğrul KALFAZADE ; "Birgi'de Aydınoğlu Devri Mimarisi"
Sanatsal Mozaik Ocak 1988 Yıl.3, Sayı28, s.37

⁸⁹ Selda-Ertuğrul KALFAZADE ; A.g.m , s.38

⁹⁰ Selda-Ertuğrul KALFAZADE ; A.g.m , s.39

rastlamaktayız. Kuzey yönde ana kapının (Şek.7) bulunduğu yerde dış yapı duvarları moloz taş mazeme ile oysa güney ve doğu dış yapı duvarlarının kesme taş ve yer yer mermer bloklardan oluşması ilgi çekicidir (Res.8-9). Bu konuda Prof. Dr. İ. Hakkı Önkal yayınlamış olduğu makalesinde şöyle ifade eder. “Doğu cephesi gibi güney cephenin de düzgün mermer kaplama olmasına karşılık kuzey ve batı cepheleri çok itinasız moloz taş örgüdür. Güney ve doğu cephenin öndeki küçük meydana bakmaları sebebi ile bunların birer ön cephe olarak tasarlandıkları ve kaplamalarında buna bağlı olarak daha itinalı tutuldukları anlaşılmaktadır.”⁽⁹¹⁾. Yapının kuzeyinde bulunan kapıya beş basamaklı üç yönlü merdivenle çıkılmaktadır. Diğer kapı ise üç basamaklıdır (Şek.7). Her iki yöndeki kapı ahşap konstrüksiyonlu, sundurma bir çatı ile örtülüdür.

Ancak cami ile ilgili tam açıklığa kavuşmayan bir konu ise üçüncü kapının varlığı ile ilgilidir. “Evliya Çelebi Cami den üç kapılı olarak bahseder. M. F. Köprülü ve İ. H. Uzunçarşılı’da ayrıntı vermemekle birlikte yapının üç kapılı olduğu belirtirler. Riefstahl kroki karakterindeki camiye ait verdiği planda batı cephesinin ortasında, doğu girişine simetrik durumda bir giriş gösterir. Fakat bu girişten ayrıca metinde bahsetmez. Kendisi yapıyı incelediği tarihlerde (Yunan işgalinden 1922’den sonra) cephenin güney ucundaki pencerenin kapıya dönüştürülerek kullanılmakta olduğunu söyler. Biz de Birgi’de yaşlılarla yaptığımız konuşmada, takriben 1930’lu yıllarda batı cephesinin güney köşesindeki pencerenin kapı olarak kullandığını öğrendik. Bu bilgi Riefstahl’ın ifadesini doğrulaması açısından önemlidir. Bütün bu bulguların ışığında cami de kesin olarak bir üçüncü kapının var olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu pencerenin İzmir Valisi Kazım Dirik’in valiliği sırasındaki (1926-1935 yılları) onarımında tekrar orijinal haline dönüştürülmüş olduğu yolunda izafen aldığımız bilgiye sahibiz. Ancak pencerenin ne zaman ve amaçla kapıya dönüştürülmüş olduğunu bilemiyoruz. Bu konuda tek söylenebilecek, caminin hemen batı tarafında yer

---

⁹¹ Hakkı ÖNKAL ; “Birgi Ulu Camii Hakkında Bazı Mülazalar.”
Dokuzuncu Milletler Arası Türk Sanatları Kongresi , Cilt3 , Ankara 1995 s.33

alan Mehmet Bey'in Türbesi'ne iç mekandan doğrudan ulaşmak için bir kapıya ihtiyaç duyabileceğidir. Evliya Çelebi'nin üçüncü kapı olarak zikrettiği kapı aynı kapımızdır.? bunu bilemiyoruz. Ancak aynı kapıysa, o zaman güneybatı penceresinin kapı olarak kullanılmasını, 17.yy. gibi erken bir tarihe indirme durumu ortaya çıkacaktır. Şayet metinle olan tutarsızlığa rağmen Riefsthl'in planını doğru olarak kabul edersek, orijinalde batı cephesinin ortasında bir kapı aramamız. gerekmektedir. Bugün cephenin epeyce oynanmış durumu bizi sonuca götürecek izlere ulaşmaktan mahrum bırakmaktadır." (92) .

Yapının son cemaat yeri hakkında bilgimiz yoktur. Çünkü 1944'de gerçekleşen depremde yıkılmıştır. Ancak yıkılmadan önceki durumunu eski kaynaklardan öğreniyoruz. "Son cemaat yeri temiz bir suretle badalanmıştır. Burası birbirine yarım daire şeklinde kemerlerle tutturulmuş sekiz adet sütundan oluşur. Heyeti umumiyesi itibariyle güzel ve sadedir. Yalnız üstündeki badanadan hangi taraflarının tamirata maruz aldığını, hangi taraflarda eski halini muhafaza ettiğini keşfetmek müşküldür. Son cemaat yerinin üstü camiden avluya doğru meyillenmiş tahta bir tavandan ibarettir." (93). Bu ifadeye göre, son cemaat yerinin dolayısıyla kuzey yüzün bazı kısımlarının tamir gördüğü, fakat tamamıyla yenilenmediğini anlıyoruz.

Caminin her cephesinde ikişer adet olmak üzere toplam sekiz adet penceresi vardır. Pencereilerin üstü dilimli ve sivri kemerlerle nihayetlenen alçı şebekeli pencerelerden oluşmuştur. Ancak caminin kuzey yönünde (ana girişin olduğu yer) bulunan pencerelerin üstünde tuğlalarla örülen yuvarlak kemerlerle nihayetlenen alçı şebekeli ikinci sıra pencereler yer alır. Kuzey, güney ve doğu cephelerinde dörder adet alçı şebekeli pencere görülürken, batı bölümünde beş adet şebekeli pencere görülür.

---

⁹² Selda Ertuğrul KALFAZADE ; "Birgi'de Aydınoğlu Devri Mimarisi " Sanatsal Mozaik, Sayı 28, Ocak 1998 s.40.

⁹³ Servet Ali ÇINAR ; "Ulu Cami ve Aydınoğulları Türbesi" Bülten Dergisi Yıl 11 Sayı 9 s.28.

Güney batı köşesinde yer alan caminin minare ise kesme taştan kübük bir kaide üzerinde yükselir. Silindirik tuğla minare, gövde kısmını kaplayan firuze sırlı tuğla süslemelerle dikkat çeker. Gövdenin alt kısmı sırlı ve sırsız tuğlalardan zikzaklı bir örgü, şerefe altına kadar olan üst bölümünü firuze sırlı tuğlalardan baklavali bir örgü kaplar (Res.13). Petek kısmında tekrarlanan baklavali örgünün bugün yalnızca alt kısmı sağlam kalmıştır. Minare, sırlı tuğla dekoru ile Selçuklu geleneğini canlı biçimde yansıtan bir örnek olarak önemlidir⁽⁹⁴⁾. İncelenen yayınlarda Ulu Cami minaresinin, caminin güneybatı köşesinde yer aldığını, fakat batı yönde dışarı taşırıldığını gördük. Oysa minare güney yönde dışarı taşırılmış olup, batı yönde herhangi bir taşma yoktur. 1975/1978 yılları arasında yapılan onarımlarla, minarenin kurşun kaplamalı külahı yenilenmiş, şerefe altı ve üstü kaba bir sıva ile kaplanmıştır. Aynı onarımlarda caminin üst örtüşü, ahşap kirişleri yenilenmiş ve üzerine kurşun kaplama çekilerek, cami içi mekanı koruma altına alınmıştır⁽⁹⁵⁾.

Yapının mimari açıdan getirdiği en önemli yenilik ise dış cephe mimarisinde aranmalıdır. Selçuklu camilerinin dışı oldukça kapalı gelişen cephelerinden sonra burada Beylikler Devrinde ilerde çok geliştirilecek olan yeni cephe arayışının ilk izleri görülür. Aydınoğullarının bu ilk camilerinde dört cephede birden çift sıra pencere düzeni ve son derece yalın girişlerle Selçuklu'dan oldukça farklı cephe kompozisyonları yarattıkları gözlenir. Birgi Ulu Camii'nde dış cephede girişler ve pencere üstünde bulduğumuz özenli taş işçiliği, iç mekanda yerini çini ve ağaç işçiliğine bırakır.

Yapının kuzey yönünün ortasında yer alan ve üç yönü dolaşan beş basamaklı bir merdiven ile kapı açıklığına çakılıp, tekrar üç basamaklı bir merdivenle cami harimine inilir. İçeride "kuzey-doğu köşesinden doğu portaline kadar ve kuzeyde bütün kenar boyunca uzanan bir sed mevcuttur. Yaklaşık yükseklikleri 90 cm, genişlikleri 83-73 cm olan bu sedlerin bulunduğu

⁹⁴ Selda -Ertuğrul KALFAZADE ; "Birgi'de Aydınoğlu Devri"
Sanatsal Mozaik, Sayı 28, Ocak 1998 s. 40

⁹⁵ Adem ATICI ; "Ulu Cami ve Aydınoğulları Türbesi"
Bülten Yıl 11, Sayı 9, s.32

cephelerde yer alan pencerelerin bu sedleri aşacak bir yükseklikte düzenlendikleri dikkati çekmektedir.”⁽⁹⁶⁾

Kible duvarına dik olarak sıralanan beş sahin, tamamen sütunlar ve kemerler üzerine ahşap, meyilli bir çatı ile örtülüdür. Riefsthal caminin iç mekanı hakkında şunları ifade eder. “Dahilinde beş geçit yani sütun aralarında kalan beş yol vardır. Orta yol yan taraftakilere nispeten daha geniştir. Her silsile dörder sütundan müteşekkildir. .... Kemerlerin bazıları beyzi, bazıları yarım daire şeklindedir.”⁽⁹⁷⁾ gibi bilgiler verilse de bugün cami hariminde on altı değil on beş sütun bulunmaktadır. Batıdan ilk sıra bir sütun eksiktir. Bu sütunlar altı değil beş kemere desteklik ederler. Kemerler Sivri olmayıp, yarım daire şeklindedir. Sütun başlarında bazı farklılıklar görülür.

Mihrab önü kubbesi, mihrab önüne rast gelen orta sahinin en son sütunların doğu-batı önünde uzanmış bir kemerle birleştirilmiştir. Böylece mihrab önünde bir kare mekan meydana getirilmiş ve üzerine kubbe örtülmüştür.

2. 1. 2. 3. SÜSLEMELER

Birgi Ulu Camii Beylikler Dönemi yapıları içinde süsleme unsurlarının bir çoğunu bünyesinde toplayan bir yapıdır. Ancak bu dönemde süslemede görülen sadelik Birgi Ulu Camii'nde de kendini gösterir. Gerek yapı dış yüzeyinde, gerekse iç mekanda Beylikler döneminin özelliklerini taşır.

Dış yüzeyde süs unsuru olarak inceleyebileceğimiz kapılar (2 adet) pencereler ve köşelerde bulunan arslan heykelleridir. Yapının dış cephesinde farklı iki tür yapı malzemesi görülür. Kuzey yüzünde moloz taş malzeme kullanılırken güney ve doğu yüzleri ise düzgün kesme taş ve yer yer mermer

⁹⁶ Hakkı ÖNKAL ; A.g.m s.32

⁹⁷ Adem ATICI ; "Ulu Cami ve Aydınoğulları Türbesi"
Bülten Dergisi Yıl 11, Sayı 9 s.29

kullanılmıştır. Ele aldığımız diğer camiilerde olduğu gibi Birgi Ulu Camii'inde de görülen yapı dış yüzeylerini mermerle kaplama eğilimi Beylikler dönemi yapılarında sadeliğe atılan bir adımdır. Camii'nin kuzey yönde beş basamaklı merdivenle çıkılan kapısı yer alır. Kapı Beylikler döneminde başlatılan portallerin sadeleşme hareketinin tipik bir öncüsüdür. Mermer kapı birbirine geçmeli dokuz parçadan meydana gelen bir sivri kemerden oluşur. Her parçanın üzerinde kabara şeklinde rozet bulunmaktadır (Şek.7). Kemerin ortasında hurma dalı onun iki yanında ise birer kabara yer almaktadır. Kemer'in üstünde iki yan açıklarda ise kemerdeki küçük kabaraalara nazaran daha büyük kabaraalar bulunur. Gerek Bir Aydınolu yapıısı olan İsa Bey Camii'inde (1375), gerekse Menteşeoğullarına ait İlyas Bey Camii'inde (1404) görülen portallerde bazı farklılıklar olmasına rağmen Selçuklunun üslubunu taşımaktadır. Oysa buradaki kapılar Selçuklunun portal düzeninden uzak, oldukça bir giriş kapısı şeklindedir. Kapının giriş açıklığının üzerinde, iki satırlık Arapça yapım yazıtı yer almaktadır. Kitabede;

Türkçesi; "Allah Teala yolunda Gazi, Büyük ve Ulu Emir Aydınolu Mehmet Bey, Cenab-ı Hak'kın yardımı ve teyidiyle bu beldeyi 707 tarihinde fethyledi, bu çamiyi 712 tarihinde bina eyledi. " Sözleri vardır. Aynı zamanda kapının üç tarafını çeviren sülüs yazı kuşağı görölmektedir ⁽⁹⁸⁾ .

Doğu cephede yer alan kapı ise kuzeydeki ile üslup birliğı gösterir. Yine mermer kaplı olan kapı diğlerinden farklı olarak yay kemerden oluşmaktadır. Kemerin üzerinde ortada "asma yaprağı"ndan oluşan bir form ve kemerin başladığı iki yanda ise birer kabara yer almaktadır (Şek.8). Kapının üstünde dikdörtgen bir yazı kuşağı ve yine yazı kuşağının üstünde dikdörtgen bir form içinde yazı yer almaktadır. Yazıda;

Türkçesi; "Hayırlar yüksek bilgin, adaletli hayır babası Ulu Emir Aydınolu Mehmet bu caminin inşasını emreyledi. Allah yardımlarını aziz

---

⁹⁸ Adem ATICI ; A.g.m , s.28

etsin.”⁽⁹⁹⁾ İkinci panoda ise; Bakara süresi ve Fatır süresinden ayetler yer alır. Kapıyı üç yönden mermer silmeler bir çerçeve içine alır.

Kuzey yönde (Res.8) giriş kapısının sağında ve solunda iki pencere bulunur. Mermer söveli dikdörtgen profilli pencerelerden doğudakinde diğerine nazaran bir farklılık vardır. Buda mermer çerçevenin üzerinde yer alan mukarnaslı bir süslemedir. Yalnız bu çerçevenin antik bir yapıdan getirilip takılmış olabileceği düşünülebilir. Bu pencerelerin üzerinde ise tuğlaların dikey yerleştirilmesi ile meydana getirilen yuvarlak kemerler içinde alçı şebekelerden oluşmuş ikinci sıra pencereler yer alır. Her iki pencerenin üzerinde ise aralıklı olarak ikişer adet dikdörtgen alçı şebekelerden oluşmuş pencereler vardır. Yine Beylikler dönemi yapılarda görülen iç mekanı aydınlatma kaygısı burada da görülmektedir. Bu da yapı dış yüzeyinde açılan pencere sayısı ile orantılı olarak kendini göstermektedir.

Yapının batısında ise kuzey cepheye benzer bir uygulama görülür. Yine moloz ve kesme taşlardan oluşup cephede iki pencere vardır. Ancak bu iki pencerenin üstünde diğer cephelerden farklı olarak sekiz adet pencere görülmektedir.

Doğu cephede yer alan alt pencerelerde ise; kuzey ve batı bölümünden farklılık gösterir. Alt pencereler mermer profilli olup sağ taraftaki pencerenin mermer sövesinde bir bordür yer almaktadır. Sol pencerenin profili ise kademeli olarak profillendirilmiş ve böylece bırakılmıştır. Bu alt pencerelerin üzerinde kuzey ve batı cephesindeki pencerelerden farklı olarak bir uygulama görülür. Sol pencerenin üzerinde iki sütuncuğun üzerine oturtulmuş dilimli bir kemer ve alınlığından meydana gelmektedir. Alınlığın ortasında gül şeklinde bir form ve onun etrafından dolanarak bir düğüm oluşturulmuştur (Şek.9). Alınlığın iki yanında kalan alanda ise asma yaprakların ve üzüm salkımlarından oluşan bir süsleme mevcuttur. Alınlığın en üstünde ise ince dikdörtgen şeklinde yazı yer

---

⁹⁹ Adem ATICI ; A.g.m , s.29

almaktadır (Res.10). Böylece pencerelerdeki durağanlık bozularak yapı dış yüzeyine hareket kazandırılmıştır.

Yine, doğu cephenin sağ penceresinin üstünde yer alan alçı şebekeli pencerenin alınlığı ise diğerine nazaran farklılık gösterir. Birbirlerine benzeselerdi bu alınlık daha dardır. Ortada gül motifinden bir kabara yanlarda ise yine ortadakine benzeyen iki kabara yer almaktadır. Kabaraların etrafında ise helezonik formlar bulunur. Ancak diğer pencere ile kıyasladığımızda bu alınlığı taşıyan burma sütunların kırılmış olabileceği düşüncesi yer alıyor (Res.11-Şek.10).

Güney cepheye geldiğimizde ise mermer bolklardan oluşturduğunu görüyoruz. Yine diğer cephelerle bir üslup birliği görülüyor. Altta yan yana iki pencere üstte ise çatı hizasında dört adet pencere yer almaktadır. Alt pencereler diğer cephelerde olduğu gibi üstlerinde sivri kemerlerle nihayetlenen alçı şebekelerden oluşmuş ikinci sıra pencereler şeklindedir. Alınlık köşelerinde birer kabara yer almaktadır. Çatı hizasında bulunan pencereler ise yine alçı şebekeler halindedir. (Res.9) Yapıda, pencereler birkaç farklılığa rağmen birbirileri ile üslup birliği içindedir.

Yapının dış cephesinde süsleme unsuru olarak ele alabileceğimiz doğu yüzün güney yüzle birleştiği, güney-doğu köşede cami gövdesine eklenmiş bir arslan heykeli yer alır. (Res.12) Cepheye yanlamasına dikdörtgen bir niş içinde, yerleştirilen heykelin yüz kısmı bugün çok aşınmıştır. Yapı dış yüzeyini figüratif öğelerle süsleme gerek dini gerekse sivil yapıların pek çoğunda görülmektedir. Burada da yer alan arslan figürü çeşitli devir ve kültürlerde daima kuvvet ve kudret sembolü olarak görülmüştür. Bu nedenle sarayları, tahtı, şehri, kaleyi, yapıyı kötülükten, düşmandan koruyan bir unsur gibi kullanılmıştır. Özellikle büyük Selçuklu ve İlhanlı devri el sanatlarında tahtı koruyan arslan figürleri yaygındır. Aynı zamanda bu figür bir arma,totem olarak da düşünülmüştür⁽¹⁰⁰⁾.

¹⁰⁰ Gönül ÖNEY; Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatlar ,Ankara 1978, s.38

Ele aldığımız Beylikler dönemi yapıları içinde bu tür süsleme ögesi diğer yapılarda görülmemektedir.

Aynı zamanda yapının Batı cephesinin güney köşesinde yer alan minare kesme taştan kübik bir kaide üzerinde yükselir. Silindirik tuğla minare gövde kısmını kaplayan firuze sırlı tuğla süslemelerle oldukça dikkat çekicidir. Gövdenin alt kısmını sırlı ve sırsız tuğlalardan zikzaklı bir örgü, şerefe altına kadar olan üst bölümünü firuze sırlı tuğlalardan baklavalı bir örgü kaplar. Petek kısmında tekrarlanan baklavalı görgünün bugün yalnızca alt kısmı sağlam kalmıştır. Minare, sırlı tuğla dekoru ile Selçuklu geleneğini canlı biçimde yansıtan bir örnek olarak önemlidir (Res.13).

Caminin iç mekanına, kuzey yüzün ortasında yer alan üç yönü dolaşan beş basamaklı merdiven ile girilir. Kible duvarına dik sütunlarla birbirinden ayrılan beş sahin yer alır. Toplam on beş sütun vardır. Sütun başları birbirine benzer ancak bazı farklılıklar gösterir. Bazıları yuvarlak düz daire şeklinde bazıları ise dilimli bir haldedir (Res.14).

Orta sahinin en son sütunları doğu-batı yönünde uzanmış bir kemerle birleştirilmiştir. Mihrap önüne rast gelen bu sahinin üzeri bir kubbeye örtülüdür. Böylece mihrap önünde bir kare mekan meydana getirilir. Evliya çelebi mihrap önü hakkında şu sözleri söylemiştir. "Mihrap önü kubbesi kurşunlu olup, kubbenin içi ve duvarları rengarenk nakışlarla süslüdür "der. Ancak tromplarla geçilen mihrap önü kubbesinin içi tamamıyla Barok üslubunda süslenmiştir. İç içe geçmiş yaprakların birbirine dallarla bağlanmasından elde edilen dairesel formlardan oluşmuştur. Çelenk formundaki bu düzenlemenin ortasında kalın yapraklardan oluşan bir madalyon, etrafında yer yer açılmış gülleri ile bir çelenk süslemesi dolanmaktadır. (Res.15) Kubbe eteği ise düzenli sıralar halinde küçük yıldız motifleri ile doldurulmuştur. Kubbe eteğinde, güney yönde küçük bir pencere açılmış olup, pencere renkli cam vitray bezemelidir. Kubbeye geçişlerde (Tromplar) daire madalyonlar yer alır. Bütün bunlardan Ulu camii

mihrap önü kubbesinin Barok Çağ'da büyük bir onarım geçirdiği ve kubbe içi süslemesinin yenilendiği sonucu ortaya çıkar⁽¹⁰¹⁾.

Yapıyı çini süslemeleri açısından ele alırsak mihrap ve mihrap önü kubbesinin oluşturan kemerdeki alınılığı incelememiz gerekir. Mihrab, Beylikler dönemi yapılarında çinili mihraba verilebilecek en güzel örneklerden biridir. Selçuklu devri çinilerinin devamı gibidir. Mozaik çini süslemeli mihrabı özellikle Anadolu Selçuklu devri Konya mihraplarını aratmayacak özelliktedir. Mihrap, firuze ve patlıcan moru çinilerden yapılmıştır. Mihrapnişinin üst kısmı, mukarnaslardan meydana gelir. (Res.16) 194 cm.yüksekliğindeki kavsarada 32-34 cm. yükseklikte altı mukarnas sırası yer alır. Mukarnas yuvaları fazla derin olmayıp firuze ve patlıcan moru ile geometrik formlarda süslenmiştir. Mukarnas yuvalarının yüzeyleri küçük boyutlarda çeşitli yıldız, dörtgen, üçgen ve çubuk şekilleri ile doldurulmuştur. bu tür uygulama Selçuklu dönemi cami ve mescit mihraplarında yaygın olarak görülür. (Şek.11-12)

Mukarnasların bitiminde alt kısımda yine firuze ve patlıcan morundan oluşan yıldız formunda geometrik geçmelerden oluşmuştur. Ancak dökülen çini mozaik yerine mavi renkli yağlı boya ile boyanmıştır. Nişin etrafını farklı genişlikte ve uzunlukta üç bordür çevrelemektedir. Bordürlerden en geniş 25cm.dir. Bu bordür, firuze zemin üzerine patlıcan moru renkteki rumi motiflerinin birbirine dolanarak mihrap nişinin üç tarafında dolaşır. Daha sonra gelen 23cm.lik bordürde ise yıldız formundan oluşan geometrik geçmeler halindedir. Yıldız formunu oluşturan çini şeritler patlıcan moru, aralarında kalan çokgen şekiller ise firuze renktedir. En dışta bulunan bordür ise en dar olanıdır. 10cm genişliğinde ve düz silmelidir. Firuze renkli çiniden küçük daire ve oval şekiller dikey yönde üst üste dizilir. Şekiller arasında ve kenarlarda kalan boşluklar patlıcan moru çinilerle doldurulmuştur (Res.16).

---

¹⁰¹ Adem ATICI ; A.g.m , s.30

Birgi Ulu Camii mihrabında görülen süsleme unsurları Selçuklu mihrabları ile benzer özellikler gösterir. Örneğin Sivas Gökmedrese Mescid'in mihrabında aynı formlar mihrabı dolaşmaktadır. Sivas'taki bu çini dekorasyon Birgi Ulu Camii mihrabında sadeleşerek kullanılmıştır. Yine Sivas-Gökmedrese Mescidi'nin kubbe kasnağındaki üçgen şeritleri ve geçişi oluşturan çini dekorasyon basite indirgenerek Ulu camii mihrabının sütuncesi üzerinde kullanılmıştır ⁽¹⁰²⁾. Köşelik ise rumilerden oluşan geçme bordür ile kavsara ağız arasında kalan üçgen parçadır. Burada yıldız ve geometrik formlardan oluşan bir düzenleme görülür.

14. ve 15.yy. Beylikler Devri eserlerinde bilinen en kaliteli çini malzeme, sayıca az da olsa mihrablarda toplanır. Bu örneklerde Selçuklu'nun izlerini gördüğümüz gibi, Beylik Dönemi'nin kendi üslubu içinde de geliştiğini görüyoruz. 13.yy. mihrablarda görülen süslemedeki griftlik, geometrik ağların bitkisel motiflerle karışması, yazı kuşağının kullanılması gibi oldukça yoğun bir süsleme Beylikler Dönemi mihrablarında görülmemeğe başlar. Motif ve kompozisyonlar kendi içinde bir sadeliğe doğru adım atmışlardır. Genellikle süsleme öğeleri olarak kullanılan geometrik geçmeler, yıldızlar, daireler, çokgenler, rumili formlar kendi başlarına tek bordür olarak kullanılmaya başlanır. Selçuklu'da görülen süsleme öğelerinin bir arada kullanılması Beylikler'de görülmez.

Aynı zamanda İç mekanda, çini süslemeler içerisinde mihrab önü kubbesinin kemerinde görülen çinileri ele alabiliriz. Mozaik tekniğinde yapılan bu çiniler mihrabla uyumlu bir özellik gösterir. Renk olarak firuze ve patlıcan moru kullanılmıştır. İç içe geçmiş "Y" formundan oluşan bir bezeme ve üzerinde iki adet ince bordür içine yerleştirilmiş yazı kuşağı yer almaktadır (Res.17-Şek.13).

---

¹⁰² Adem ATICI ; A.g.m , s.30

Yazıda; "O Öyle Allah'tır ki, Ondan başka tanrı yoktur. Görülmeveni ve görüleni bilendir. O, esirgeyendir, bağışlayandır." (HASR Süresi 22.Ayet) Sözleri yer alır ⁽¹⁰³⁾ .

Araştırma konumuz içinde incelediğimiz camiler arasında en yoğun çini kullanımı Birgi Ulu Camiine aittir. Selçuklu çini mozaik mihrapları geleneğini sürdüren başarılı örneklerden biri olan Birgi Ulu Camii Aydınoğulları yapıları arasında da önemli yer teşkil eder. Gerek Menteşeoğullarına ait İlyas Bey Camii'nde, gerekse Aydınoğullarına ait İsa Bey Camii'nde kullanılan çini mozaik, Birgi Ulu Camii gibi aynı işçilik ve yoğunlukta değildir. Selçuk İsa Bey Camii'nde kubbeye geçişlerde kullanılan yıldız formunda mozaik çiniler, Birgi Ulu Camii mihrap nişindeki yıldız formu ile benzerlik göstermektedir. Ancak Selçuk İsa Bey Camii yıldız formundaki mozaik çinilerin ortalarında kahve rengine kaçan kırmızıya yer verilmiştir. Bu da Beylikler dönemi çinilerinde kullanılan renkler arasındadır.

Birgi Ulu Camii mihrabında yer alan gerek bitkisel gerekse geometrik olsun sonsuz karakter ifade eden kompozisyonlar bulunur. Ancak bir önceki dönem olan Selçukluda görülen yazı ile diğer süsleme öğelerin bir arada yer alması, bir Beylik yapısı olan Birgi Ulu Camii mihrabında görülmez. Ancak mihrap önü kubbesinin kemer alınlığında yer alan çini mozaikte sülüs yazıya yer verilmiştir.

Birgi Ulu Camii çini süslemeleri yanında ahşap süslemeleri açısından da önem taşır. Bilindiği gibi Anadolu Selçuklularla gelişen ve orijinal bir üslup yaratan ahşap işçiliği, Beylikler devrinde de aynı geleneği sürdürerek büyük ustalikle işlenmiş bir çok eserler ortaya konmuştur. Bunlardan biri de Birgi Ulu Camii minber ve pencere kapaklarıdır. Bunlardan ilk olarak minberine değineceğiz.

---

¹⁰³ Yazıyı okuyan ; Prof. Dr. Ali YARDIM ; D.E.Ü , İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Camilerin en önemli kısımlarından olan minber, Hz. Muhammed'in Mescid-i Nebevi'de hutbelerini söylediği üç basamaklı ahşap minberi dolayısı ile mihrab ile birlikte mescitlerin kutsi mekanları olarak özel bir değer kazanmıştır. Emevilerin son zamanlarında camilere konmaya başlanan ilk minberler Hz. Muhammed'inkine saygı ifadesi olarak üç basamaklı idi. Muaviye zamanında altı basamak ilavesiyle dokuz basamağa çıkarılmıştır. Mihrabın sağında bulunan ve zamanla gelişerek klasik şeklini alan minber kapı (Taç, Aynalık, Kapı Kanatları, Yan Söveler), Gövde (Korkuluk, Merdiven, Yan Aynalık, Şerefe Altı) ve Şerefe (Sahanlık, Kûlah, Alem)den meydana gelir ⁽¹⁰⁴⁾ .

Birgi Ulu Camii Minberi, caminin inşa tarihinden (712/1312) on yıl sonra 722/1322 yılında yapılmıştır. Bunun nedeninin eseri yapabilecek sanatkarın gelmesini beklemeleri olması muhtemeldir. Minberi yapan usta, minberin batı yüzü kitabelerinden birinde yazılı olan Muzafferü'd-Din bin Abdü'l-Vahid bin Süleyman el-Urani'dir. Bugüne kadar kitabede ustanın nisbesini gösteren Arani, muhtelif araştırmacılarca farklı olarak Mağribi, Arabi, Arni, Garbi gibi şekillerde okunmuştur. M.Zeki Oral en doğru okunuşun Arni olduğunu ifade ederek, Türkiye'de Arnas, Arnasi Arnut gibi köy ve nahiye adlarını öne sürerek iddiasının doğruluğunu ispat etmeye çalışır ⁽¹⁰⁵⁾ .

Muzafferü'd-Din'in hayatı hakkında bilgimiz sınırlıdır. Ağaç işleri ile uğraşan sanatkar bir aileye mensuptur. Babası Abdü'l-Vahid b.Süleyman'ın Berlin Müzesi Türk İslam Sanatları Bölümü'nde (Env.No.S.584) Konya'dan götürülmüş sahaser ahşap bir rahlesi vardır. Rahlenin 3.ve 5.dişleri üzerinde "Amel-i Abdü'l-Vahid b.Süleyman en-Neccar" yazısı kazılıdır ⁽¹⁰⁶⁾ .

Tamamen ceviz ağacından yapılmış olan Birgi Ulu Camii minberi günümüze kadar sağlamlığını koruyarak gelebilmiştir (Res.18). Yalnız birçok

¹⁰⁴ Ali Haydar BAYAT ; " Birgi Ulu Camii Minberi " Vakıflar Dergisi XXII , Ankara 1991, s.133-134

¹⁰⁵ Ali Haydar BAYAT ; A.g.m s.134

¹⁰⁶Ali Haydar BAYAT; A.g.m s.134

benzerlerinde olduğu gibi bazı kısımlar yaldızla boyanmıştır. Klasik minberde olduğu gibi (eşik ve taht zemini hariç) dokuz basamaklıdır. Basamakların derinlikleri 30-35 cm. ve yükseklikleri 35-40cm. arasındadır. Dokuzuncu basamak, yani şerefe zeminine çıkan basamağın yüksekliği 60 cm.dir. Diğer basamaklara oranla daha yüksek olan bu basamak, klasik minberlerdeki dokuz basamak geleneğini muhafaza etmek amacıyla diğerlerinden farklı tutulmuştur.

Ölçüleri ise :

Uzunluğu 4.50m.

Yüksekliği;

Taht zeminine kadar; 4.25m.

Külaha kadar; 6.27m.

Külah tepesine kadar; 7.00m.

Eni; 1.15m.

Kapı üstündeki taçın ebadı; 0.47x1.15m

Ön cephe yüksekliği (taçın tepesine kadar) 2.60m.

Korkuluk eni; 0.50m.

Şerefe altı geçit; 0.90x1.60 m. dir.

Teknik özelliğinden dolayı, nem, ısı gibi dış tesirlere dayanarak kırılmadan günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu tekniğe KÜNDEKARİ adı verilir. Bu teknikte çivi ve tutkal kullanılmaz. Yivli çıtalar yardımı ile birçok parçanın bir araya getirilmesi ile oluşturulur⁽¹⁰⁷⁾. Aynı zamanda oyma tekniği olarak ahşap sanatında kullanılan, düz satırlı derin oyma, yuvarlak satırlı derin oyma, çift katlı kabartma oyma, şebekeli oyma tekniklerinin hemen hepsi bu eser üzerinde tespit edebiliriz⁽¹⁰⁸⁾.

Kapı üzerindeki taç ceviz ağacından yekpare olarak düzenlenmiştir. Çok ince şebekeli oyma tekniği ile rumili kompozisyonlardan meydana gelmiştir. Yan aynalıklarda ve şerefe altında künde kari tekniği kullanılmıştır. Minberde bulunan

¹⁰⁷ Bu teknik hakkında "Malzeme ve Teknik" bölümünde detaylı olarak bilgi verilecektir.

¹⁰⁸ Erdem YÜCEL; "Türk Sanatında Ağaç İşçiliği"
Antika Dergisi, S.6 Yıl 1975 s.10

kitabelerin bir kısmında ise çift katlı kabartma tekniği uygulanmıştır (Res.17-Şek.14). Minber kapı kanatları bordürler ile künde kari parçalar içindeki motifler yuvarlak satırlı derin oyma tekniği ile yapılmıştır⁽¹⁰⁹⁾.

Minberin külahı üçgenlerden meydana gelmiş piramit şeklinde olup fazla sivri değildir. Piramidi meydana getiren üçgenler üzerindeki geometrik desenlerle yıldız formu oluşturulmuştur. Külahı oluşturan üçgenlerin meydana getirdiği ongenin bir parçasının çıkarılması ile basık piramidal külah ortaya çıkmaktadır.

Minber süsleme açısından oldukça zengindir. Künde kari tekniği ile yapılmış yan aynalıklardaki pano, merkezleri birbirini dik kesen ve teğet olan daireler üzerinde sekizgen yıldızlarla, bunların etrafındaki beşgen yıldızlarla altıgen parçalardan meydana gelir. Şerefe altı ise, merkezinde ongen yıldızların olduğu geometrik desenin çizgilerinin kesiştiği alanlar içinde kalan yıldız altıgen ve sekizgenler üzerinde farklı rumi motifler yer almaktadır (Res.18-19). Yuvarlak derin oyma tekniği ile çok ince ayrıntısına kadar işlenmiş bulunan motifler yan aynalıklarda 14 ayrı deseni içeren 588, şerefe altında ise 10 ayrı deseni barındıran 214 parça vardır. Ayrıca yan aynalıklarda üç ayrı desenli oyulmuş altı, şerefe altında ise doğu ve batı yüzlerinde ikişerden farklı desenli dört kabara vardır⁽¹¹⁰⁾. Minberdeki bordürler ise yedi ayrı desende yaklaşık 65m.uzunluğunda rumi motiflerinden oluşan geçmeler mevcuttur.

“Yan aynalık ve şerefe altında merkezlerinde sekizgen ve ongen yıldızların bulunduğu geometrik kompozisyonlar, korkuluk şebekesinin düzeni, Selçuklu ve Beylikler dönemi minberlerinde, biri veya birkaçı ayrı eser üzerinde bulunabilir. Fakat Birgi minberinin yan aynalık, şerefe altı, korkuluk kompozisyonlarının genel geometrik çizimlerini aynen 1298 tarihli Eşrefoğlu

---

¹⁰⁹ Ali Haydar BAYAT; A.g.m s.135

¹¹⁰ Ali Haydar BAYAT; A.g.m s.136

Cami minberinde görmekteyiz. Ancak aralarda kalan, yıldız, altıgen, sekizgen gibi alanların süslemesi farklıdır.” (111)

Ele aldığımız camiler içinde Birgi Ulu Camii'den başka ahşap minbere sahip olan Eski Çine Ahmet Gazi Camiidir. Her ne kadar teknik olarak birbiri ile aynı olsa da İşçilik açısından farklılık gösterir. Birgi Ulu Camii minberinde görülen İnce İşçilik , Ahmet Gazi Camii minberinde görülmez. Kompozisyon açısından da Birgi Ulu Camii minberi Ahmet Gazi Camii minberine oranla daha zengindir. Her iki minberde de rumeli kompozisyonlar yer almasına rağmen Birgi Ulu Camii minberi kompozisyonda çeşitlilik gösterir.

Birgi Ulu Cami diğer süslemelerinde olduğu gibi pencere kapakları da oldukça önemlidir. Ağaç işçiliğine bu yüzyılda verildiği önemi görmekteyiz. Birbirinden farklı desenleri ile oldukça zengin bir grup teşkil etmiştir.

“Günümüze kadar sağlam bir şekilde kalabilmiş ahşap işlerinden pencere kapakları da minberi yapan Muzafferü'd-Din bin Abdü'l-Vahid bin Süleyman tarafından yapılmıştır. Minberde olduğu gibi pencere kanatlarında ismi yazılı olmasada tekniği kompozisyonu ve işçiliği onun eseri olduğunu şüphe bırakmamaktadır.” (112)

Caminin her cephesinde ikişerden sekiz penceresine ait on altı ahşap kanadı vardır. Hepsi oldukça sağlam olarak günümüze kadar gelen ceviz ağacından yapılmıştır. Boyutları birbirinden farklı olup, kalınlığı 4-4.5 cm. enleri 56-61cm. boyları 171-197cm. arasındadır (113) .

Kapakların yüzeyleri üçe bölünmüştür. Bunlardan (20x41) cm. üst, (18x41) alt kartuşlar ile bu ikisi arasında kalan 41x96 cm'lik dikdörtgen bir pano

---

111 Ali Haydar BAYAT; A.g.m s.136

112 Ali Haydar BAYAT; "Birgi Ulu Camii Pencere Kapakları"
IX.Vakıf Haftası Kitabı.....Ankara 1992 s.238

113 Ali Haydar BAYAT ; "Birgi Ulu Camii Pencere Kapakları"
IX. Vakıf Haftası Kitabı ..... Ankara 1992 s.239

bulunur Üstteki kartuş içinde yazılar alttaki kartuş içinde rumi ve palmetlerden meydana gelmiş kompozisyonlar vardır. Bu iki kartuşun ortasında yer alan panoda ise rumilerden oluşan form yer alır.

Kible duvarındaki iki pencerenin kapaklarının süslemesi aynı olup (1 ve 2 nolu pencere kapağı) dikdörtgen kapak üç parçaya ayrılmıştır. Üstteki dikdörtgen alanda yazı, altta ise yine rumili motiflerden oluşan bir kartuş yer almaktadır. Ortadaki kartuş ise diğer ikisinden büyüktür. Form tepeliklerle 3 ana parçaya ayrılmıştır. Zemin yuvarlak satırlı derin oyma tekniğiyle rumi deseni ile süslenmiştir (Şek.18) (Res.20).

Doğu ve Batı cephelerinde karşılıklı bulunan 3 ve 8 nolu pencerelerin desenleri aynıdır. Geometrik formlarla zemin parçalara ayrılmıştır. Birbirine benzer rumili kompozisyonlar bu parçaları doldurmaktadır (Res.21).

Yine doğu cephede bulunan 4 nolu pencere 3 ve 8 nolu pencere formuna benzemektedir. Birbirine benzeyen geometrik parçalanmalar ve bunların içinde yine birbirine benzeyen rumili motifler yer almaktadır (Res.22-Şek.17).

6 nolu pencere kapağı ise yıldız ve dörtgenlerden meydana gelen geometrik parçalanmaya tabi tutulmuştur. Bu geometrik parçalar içinde rumili kompozisyon meydana getirilmiştir. Bu motifler taklit künde kari olarak düz satırlı derin oyma tekniği ile oluşturulmuştur (Res.23-Şek.20).

7 nolu pencere kapağı da yine geometrik bölünmelerden meydana gelmiştir. Bu geometrik alanların içinde yuvarlak satırlı derin oyma tekniği ile rumi motifi işlenmiştir (Şek.21-22).

5 nolu pencere kapağı ise diğerleriyle aynı düzende değildir. Zeminde geometrik parçalanmalar yoktur. Orta panoda düz satırlı derin oyma ile rumilerden meydana gelen salbekli yuvarlak şemse olarak işlenmiştir (Res.24-Şek.19).

Pencerelerin etrafındaki sular ise genelde hemen hemen aynıdır. İki iplik rumi şeklinde rumili bordürlerden oluşan sular pencere kanadının üç tarafını çevrelemiştir. Ancak 5 nolu pencerenin ise dört tarafı aynı zencerek dolanır. Ayrıca pencere boşluklarının etrafındaki duvar, düz satırlı, derin oymalı bir pervazla çevrilmiştir.

Camide bulunan ahşap pencere kapakları devrin özelliklerini yansıtmakla beraber bir önceki dönemin izlerini de taşımaktadır. Bu, gerek teknik, gerekse işçilik bakımından olsun kendini göstermektedir. Ancak tüm kapaklar aynı teknikte yapılmamıştır. Bazısı düz satırlı derin oyma tekniğı ile yapılırken, bazısı da yuvarlak satırlı derin oyma tekniğı ile yapılmıştır. "Caminin ahşap işlerine topluca bakıldığında, önce minberin ve 1-2 nolu pencerelerin daha sonra da diğerlerinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar pencerelerin (1 ve 2 nolu pencereler hariç) düz satırlı derin oyma tekniğı ile yapıldığını söylüyorsak da, biz kompozisyonların bazılarının yuvarlak satırlı derin oyma tekniğı yapılacakken yarım bırakıldığı kanaatindeyiz. 5 ve 6 nolu pencere kapaklarındaki süslemeye dikkatle bakıldığında pano üzerinde aradan geçen altı asırdan fazla zamana rağmen motifin tahtaya geçirilmesi sırasındaki kalem izlerinin hala durduğu dolayısıyla sanatkarın işini bitirip yüzeyi traşlamadığı anlaşılır." (114) .

---

¹¹⁴ Ali Haydar BAYAT; "Birgi Ulu Camii Pencere Kapakları"
IX. Vakıf Haftası Kitabı Ankara1992 s.240

2. 1. 3. SELÇUK İSA BEY CAMİ

2. 1. 3. 1. YERİ KONUMU VE TARİHİ

Selçuk ilçesindeki tarihi Selçuk Kalesi'nin güneybatı yamacında Saint Jean Sokağı ile Tozlu Sokağı'nın kesiştiği noktada eğilimli bir arazi üzerinde yer alan caminin kuzey ve doğu cepheleri dağın eteklerine gömülüdür (Res.25).

Aydınoğullarından Mehmet Bey'in beşinci ve en küçük oğlu olan İlyas bey kardeşlerinden Süleyman Şah'ın ve Hızır Bey'in 1365'den önce vefat etmesiyle beyliğe hükümdar olur. Ve yaklaşık 20-25 yıl hükümdarlık yapar. Ancak ölüm tarihi belli değildir. Fakat Ankara muharebesinden önce vefat ettiği anlaşıyor⁽¹¹⁵⁾. Hükümdar olduğu dönemde yaptırmış olduğu İsa Bey Camii 1375 tarihlidir. Yapı "Ali" İbn el Dimişki adında Şam'lı bir mimar tarafından Şam Emevi camii planı esas alınarak yaptırılmıştır⁽¹¹⁶⁾.

Batı cephesinin portalinde bulunan inşa kitabesinde camiinin 9 sevval 776/13 Mart 1375 bitirildiği anlaşılmaktadır⁽¹¹⁷⁾.

2. 1. 3. 2. MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Yapı Beylikler devrinde pek ilgi görmeyen transept tipinin ilk anıtsal örneğidir. Camii mihrab ekseninde iki kubbeli, enine çift sahlı ve avlu etrafında revaklıdır. (Bugün revaklar yoktur)⁽¹¹⁸⁾. Mihraba paralel, düz ahşap çatılı, iki uzun nef ortadan iki kubbe ile kesilmiştir. Yapı blok kesme taşlardan oluşmuştur (Res.25-Şek.25).

¹¹⁵ İ.Hakkı UZUNÇARŞILI; Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri. T.T.K. Basımevi Ank.1988 s. 112-113

¹¹⁶ Oktay ASLANAPA; Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı Tıfduruk Mat.San.A.Ş.1977 s. 41

¹¹⁷ Ali Haydar BAYAT; "Anadolu Beylikler Döneminin En Önemli Eserlerinden Aydınoğlu İsa Bey Cami Kitabeleri"X.Türk Tarih Kongresinden Ayrı Basım T.T.K.Basımevi Ank.1991/9 s.53

¹¹⁸ Gönül ÖNEY; Beylikler Devri Sanatı XIV-XV.yy.(1300-1453) T.T.K Basımevi Ankara 1989 s.12-13

Harim mekanında mihraba paralel uzanan sahinlar yakın zamanda iki yana eğilimli ahşap çatı ile örtülmüştür. Bu yan sahinlar ortadan kesen (mihrap önünde) çapraz sahin ise iki kubbe ile örtülmüştür.

Yapının doğu cephesinde harim duvarları üzerinde altta ve üstte ikişer sivri kemerli pencere açıklığı yer almıştır. Mihraba paralel uzanan sahinlar üzerinde de birer tane sivri kemerli ve diğerleri gibi alçı şebekelere sahip pencere açıklığı vardır. Doğü cephede avlu duvarlarının harim mekanına birleştiği yerde yer alan taç kapı harap durumdadır. Bu girişin üzerinde yer alan minare bilinmeyen bir tarihte yıkılarak günümüze gelememiştir. Evliya Çelebi'nin XVII.yy.'da Selçuk ilçesini gezerken bu minareyi görmüşolduğu gözönüne alınırsa Minarenin bu yüzyıldan sonra yıkılmış olduğu ortaya çıkmaktadır¹¹⁹ (Res.26).

Kuzey cephesi ise doğü cephesinde olduğu gibi düzenli bir işciliğe sahip değildir. Cephenin ortasında yer alan taçkapı çok harap bir durumda olduğu için doldurularak kapatılmıştır.

Kuzey cephenin batısında yer alan iki açıklık bugün içleri örülerek kapatılmıştır. Biri dikdörtgen, diğeri sivri kemerli olan bu açıklıkların işlevi tam olarak bilinmemektedir. Taçkapını iki yanında ve duvarın üst kısmında üçerli gruplar halinde düzenlenmiş altı pencere yer almaktadır. Sivri kemerli açıklıklar şeklinde düzenlenen bu pencerelerden doğuda kalan iki tanesi kapatılmış durumdadır.

Batı cephesinin alt kısımlarına taç kapının iki yanında olmak üzere basık kemerli girişleri bulunan dörtlü gruplar halinde sekiz dükkan inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı ve tonozla örtülü bu dükkanlar muhtemelen yabancı malların sergilendiği yerler olarak kullanılmakta idi. Önce bir ticaret kenti olan Selçuk ilçesinde bir bedesten yapısının bulunması bu düşüncayı destekler durumdaydı.

¹¹⁹ **Yasemin TOKMAK**; Selçukta Türk İslam Anıtları
Ege Uni. Ed. Fak. Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Lisans Tezi, İzmir 1985, s.6

Batı cephesinin kuzey ucunda avlu revak kemerlerinin hizasına gelen yerde bir dökörtgen payandanın yer aldığı görülmektedir (Res.27). Bu payanda avluda yer alan revak kemerlerini desteklemek amacıyla inşa edilmiş olmalıdır. Ayrıca avlu duvarlarının camii harimine birleştikleri noktada yer alan zeminden 13 basamakla çıkılan anıtsal taç kapının iki yanında kalan yüzeylerde dörtlü gruplar halinde düzenlenmiş sekiz büyük pencere yer alır. Aynı zamanda bu cephede taç kapı üzerinde batı minaresi yer almaktadır (Res.37).

Doğu ve Kuzey cepheleri gibi güney cephesi de sade bir görünüme sahiptir. Bu cephenin ortasında yer alan iki dikdörtgen payanda harim kemerlerini desteklemek için inşa edilmiştir. Payandalar arasında kalan yüzey üzerinde üstte üç sivri kemerli pencere açıklığı altta ise yapının geçen yüzyılda kervansarayla dönüştürüldüğü zamanda açılan sivri kemerli kapı açıklığı bulunmaktadır. Yapı tekrar camiiye çevrilince kapının içi doldurularak kapatılmıştır. Payandaların iki yanında kalan yüzeylerin üst kısımlarında altta ve üstte üç'lü gruplar olmak üzere altı sivri kemerli pencere yer almaktadır. Güney cephede yer alan toplam onsekiz pencerenin inşası harim mekanını yeteri kadar aydınlatamamak kaygısıyla doğmuş olmalıdır ⁽¹²⁰⁾ (Res.39).

Yapının kuzey cephesine bitişik olarak düzenlenen avlunun en önemli özelliği Anadolu Türk Mimarisinin ilk revaklı ve şadırvanlı avlu olmasıdır. Bugün duvar yüzeylerinde kalan hatıl deliklerinin ve mukarnaslı kemer birgilerinin konumundan anlaşıldığına göre avlunun harim cephesi dışında kalan üç cephesini çepeçevre dolanan avlu revakları oniki sütun tarafından taşınmaktaydı. Bu gün avlu revaklarının üst örtüsü hakkında bilgi veren bir iz ya da bir kaynak olmadığı için kesin olarak çözümlenememiştir. Avluda yer alan ve devşirme malzeme olarak kullanılan sütun ve sütun başları muhtemelen San Jean Kilisesi'nden alınmış malzemelerdir (Res.40).

---

¹²⁰ Yasemin TOKMAK; A.g.t. s.10

Avlunun kuzeyinde yer alan harim mekanına, harim kemerlerini destekleyen dikdörtgen iki payanda arasında yer alan üç kemerli açıklıktan girilmektedir. Kemerler iki yanda payandalar üzerinde yer alan kemer birgilerine ortada ise iki sütun üzerine oturmaktadır. Kemerlerin üstünde dörtlü pencere açıklığı bulunmaktadır. Ortadaki ise yuvarlak bir açıklık şeklinde iken diğer iki pencere sivri kemerli açıklıklar şeklinde düzenlenmiştir. Payandaların iki yanında kalan harim duvarları üzerinde de üstte üçer sivri kemerli pencere yer alırken altta büyük boyutlu iki pencere açıklığının yer aldığı görülmektedir ⁽¹²¹⁾ (Res.40).

Harim bir sütun sırasıyla iki sahına ayrılmıştır. Yan sahınları mihrap önünde kesen bir çapraz sahin bulunmaktadır. Harimi ikiye bölen sütun birbirleriyle sivri kemerleri ile bağlanmıştır. ortada kalan iki sütunun mihrap duvarına ve kuzey duvarına bir kemerle bağlanması ile iki kare alan meydana gelmiştir. Bu kare mekanlar pendartif geçişli iki kubbe ile örülmüştür.

Yan sahınları iki yana eğilimli çatı ile örtülü olan harim mekanın, güney duvarı üzerinde mihrabın üstünde yer alan üç pencere ile mihrabın iki yanında kalan duvarlar üzerinde de altışar sivri kemerli pencere açıklığı yer almaktadır. Güneybatı köşede ise altta yer almış iki dikdörtgen pencere vardır. Doğu duvarı üzerinde dört sivri kemerli pencere, batı duvarında da dört dikdörtgen pencere ve en üstte bir sivri kemerli pencere yer almaktadır. Kuzey duvar üzerinde de girişin iki yanında olmak üzere altı sivri kemerli pencere ile altta yine girişin iki yanında olmak üzere dört büyük dikdörtgen pencere bulunmaktadır. Yapı içinde bu kadar çok pencerelerin bulunması harim mekanının yeteri kadar aydınlatamama kaygısından doğmalıdır.

Yapının kuzey cephesine bitişik olarak düzenlenen avlunun en önemli özelliği Anadolu Türk Mimarisi'nin ilk revaklı ve şadırvanlı avlu olmasıdır. bugün duvar yüzeylerinde kalan hatıl deliklerinin ve mukarnaslı kemer birgilerinin konumundan anlaşıldığına göre avlunun harim cephesi dışında kalan üç

---

¹²¹ Yasemin TOKMAK, A.g.t. s.13

cephesini çepeçevre dolanan avlu revakları on iki sütun tarafından taşınmaktaydı ⁽¹²²⁾ (Res.40).

Anadolu Türk Mimarisi'nde şadırvanlı ve revaklı avlunun ilk kez görüldüğü eser olan İsa Bey Camii, çapraz sahinin ardarda iki kubbeyle örtülü olması ile bu tip içine giren yapılar içinde tek örnek durumundadır. Niğde Sungur Bey Camii'nden sonra iki minareye sahip ilk örnek yapı olan, minberlerin, avlu duvarının harime birleştiği noktalarda yer almasıyla ve mukarnaslı sütun başlıklarının ilk kez görülmesi nedeni ile Osmanlı Camiileri'nin prototipini oluşturmaktadır ⁽¹²³⁾.

2. 1. 3. 3. SÜSLEMELER

Çapraz sahinli bir harimi ile kuzey cephesinde yer alan revaklı ve şadırvanlı avludan oluşan yapı süslemeleri açısından zengin sayılabilir. Yapının dış cephesine hareket kazandıran pencereler ve batı cephedeki Taçkapı formu yapının ihtişamını artırır bir durumdur (Res.31).

Doğu cephesinde avlu duvarlarının harim mekanına birleştiği yerde yer alan, taş sövelere sahip dikdörtgen açıklık şeklinde düzenlenen kapı açıklığı silmelerden ve oymalı süslemelerden oluşan sivri kemerli dikdörtgen bir çökertme içinde yer almıştır. Kemer köşelikleri sade bir düzende mermerle kaplanmıştır. Bugün orijinalliğinden çok şey kaybettiği görülen taç kapının sivri kemeri içinde Evliya Çelebi'nin söylediğine göre iki kitabe levhası bulunmaktaydı.

---

¹²² Yasemin TOKMAK; A.g.t. s.12

¹²³ Yasemin TOKMAK; A.g.t. s.15

Bu cephede kapıdan başka süsleme unsuru taşıyan başka bir form görülmez. Buradaki pencereler ise yuvarlak kemerler içinde alçı şebekeler halinde düzenlenmişlerdir. Cephe kesme blok taşlardan oluşmaktadır.

Batı cephesi ise yapının ihtişamlı görüntüsünü sağlamaktadır. Gerek taç kapısı ile gerekse pencereleri ile oldukça zengin bir görünüme sahiptir. İlk bakışta orantısız yüksekliği ile dikkatleri çeken taçkapı formu zeminden yükseklikte yer alır. Bu yüksekliğe karşılıklı olarak yerleştirilmiş taş merdivenlerle ulaşılmaktadır. Merdivenlerin altında kalan boşluk ise çeşme nişi olarak düzenlenmiştir. Ancak harap olan çeşme bugün işlevini yitirmiş durumdadır (Res.31).

Selçuklu taçkapı formunun geleneğinden farklı özelliğe sahip olan kapı Beylikler dönemi taçkapı özelliklerini yansıtmaktadır. Yüzeye göre hafif dışa taşan cephe taçkapı nişi formunda meydana gelmiştir.(Res.31) Ana nişi içine yerleştirilen giriş aralığı dikdörtgen bir forma sahiptir. Ana niş kavsarası alışılmışın dışında giriş aralığından hayli yüksekte yer almıştır. Kavsaranın alt kısmı üç sıra mukarnastan, üst kısmı ise istiridye kabuğu şeklinde yivli bir parçadan oluşmuştur. Ana nişin üç yüzünü dolaşan kitabe şeridi cephe yüzeyine de taşmaktadır. Kavsara kuşatma kemeri iki renkli taş süslemeye sahiptir. Kemerin üst kısmında kalan alanın süslemeleri son yıllara kadar dökülmüş durumda iken yakın zamanda yapılan onarım çalışmalarında orjinal şekline uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Selçuklunun taçkapı formunda görülen grift geometrik kompozisyonlar burada yer almaz. Yüzey taşla kaplanmış ve yüzey düz satırlar halindedir. Ancak taçkapı formu üzerinde yer alan geometrik desenler Suriye Zengi dönemi süsleme unsurlarından olan geometrik düğümlü geçme motifleridir ⁽¹²⁴⁾ (Res.32). Batı cephesinde yer alan pencerelerden ikisi üzerinde de görülen bu tip bezeme unsuru yapının planında olduğu gibi süslemelerinde de Suriye sanatının örnek alındığını göstermektedir. Taç kapının en üst kısmında mermerle kaplı alanda yer alması gereken kitabe levhası kaybolduğu için yeri boş bırakılmıştır.

---

¹²⁴ Ali Haydar BAYAT, "İsa Bey Camii" Bilim Birlik Başarı Dergisi Sayı 40 Yaşar Holding A.Ş. 9-13

Ele aldığımız camiler içerisinde 1375 tarihli İsa Bey Camii ile 1376 Manisa Ulu Camii taçkapı formları gerek cephe yüzeyinden dışarıya taşmaları gerekse yükseklikleriyle bir birine benzemektedir. Ancak İsa Bey Camii taçkapı nişi Manisa Ulu Camii taçkapı nişine oranla daha sığdır. Manisa Ulu Camii taçkapı dış yüzeyi mermer bloklarla kaplı, oldukça sade olmasına rağmen İsa Bey Camii taçkapısında taş işçiliğinin ve süslemeciliğinin örneklerini görmekteyiz. Taç kapı sivri kemerinde siyah ve beyaz renk olmak üzere bir birine geçen mermer taşlar kullanılmıştır. Alınlığında ise Suriye Zengi dönemi geçmelerinden oluşan bir süslemeye yer verilmiştir. Kemerin altında yer alan mukarnaların üstü ise istiridye formunda oluşturulmuştur. Bu form üzerinde bir dantel havasında rumilerden oluşan bir süslemeye yer verilmiştir. Yine bu formu çevreleyen siyah ve kırmızı olmak üzere iki renkten oluşan taşlarla bir kemer meydana getirilmiştir. (Res.32)

Taçkapının kuzeyinde ve güneyinde dörder adet olmak üzere toplam sekiz adet pencere yer almaktadır. Bu pencerelerden güneyinde bulunanlar farklı formlarda inşa edilmiştir. üst kat pencerelerden soldaki dikdörtgen çerçeve içine alınmış dikdörtgen açıklık şeklindedir. Silmeli dikdörtgen çerçevenin iç kenarları çok ince işçiliğe sahip mukarnas süsleme ile bezenmiştir (Res.33). Bu pencerenin sağında yer alan pencere açıklığı diğer pencerelere göre daha küçük boyutlara sahiptir. Dikdörtgen pencerenin üzerinde görülen bir sıra mukarnas süsleme solda yer alan pencerede görülen mukarnas süslemenin aynısıdır. Bu pencerelerin üzerinde ise diğerlerine nazaran küçük boyutlara sahip sivri kemerli ve alçı şebekeleri bulunan bir pencere daha yer almaktadır (Res.34).

Yine batı cephede taçkapı formunun güneyindeki alt sıra pencereler ise birbirine benzer form da inşa edilmişlerdir. Sol taraftaki silmeli pencereye sahip dikdörtgen bir açıklıktır. Basık kemerli bir alınlığı bulunan pencere alınlığı içerisinde ince mukarnas dişleri ile süslenmiş renkli bir taş parçası yer almaktadır. Alınlık kemeride iki renkli taş malzemeye sahiptir. Bu pencerenin

sağında görülen pencere ise yine silmeli dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış dikdörtgen açıklık şeklinde düzenlenmiştir. Sivri alınlık kemerinde ise siyah-beyaz iki taş malzeme kullanılmıştır.

Taç kapının (Batı cephe) kuzeyinde silmeli dikdörtgen dört pencere vardır (Res.35). Üstte yer alan iki tanesi, aynı düzende yapılmıştır. Dilimli kemer şeklinde oluşturulan pencere alınlıkları ele aldığımız tüm camiler içerisinde farklı bir üslup yaratmışlardır. Simetrik bir bölünmeye sahip olan alınlıklar, yine geometrik geçmelerden oluşan Suriye Zengi dönemi süslemelerini hatırlatmaktadır. Mukarnaslı bir sıra ile son bulan dikdörtgen niş içinde yer alan pencere açıklığı dekoratif bir kemere sahiptir. Kemer köşelerinde görülen geometrik süsleme Suriye Zengi dönemi süslemelerini hatırlatmaktadır ⁽¹²⁵⁾ (Res.36). Bu pencerenin (iç) avluya bakan tarafı ise yine birbirine geçen dairesel formlardan oluşan bir süslemeden oluşur (Res.37-Şek.28).

Yine aynı düzende inşa edilmiş olan alt pencereler silmelere sahip dikdörtgen çerçeve içine alınmış dikdörtgen açıklıklar şeklindedir. Demir şebekelere sahip bu pencereler atkı taşları üzerinde dikdörtgen bir yer alır. Panoda geometrik geçme bulunmaktadır. Geçmelerden yıldız formu oluşturularak ortalarına birer kabara yerleştirilmiştir. Yine geçmelerden oluşan panonun üzerinde bir kabartma görülür. Kabartmanın üzerinde ise oymalı bir kemer vardır. Üst pencereyle farklılık gösteren bu kemer, pencere alınlığının daha zengin olmasını sağlamıştır (Res.36).

Yapının güneyinde ise süsleme olarak ele alacağımız unsur bulunmamaktadır. Burada bulunan pencereler oldukça sade sivri ve yuvarlak kemerler halinde düzenlenmiştir. Kemerlerin bir kısmı taş ile örülmüşken bir kısmında da tuğla kullanılmıştır (Res.38).

Yapının kuzeyindeki avlu duvarlarında doğu cephesi gibi özenli bir işçiliğe sahip değildir. cephenin ortasında yer alan taçkapı çok harap bir

---

¹²⁵ Yasemin TOKMAK; A.g.t. s.8

durumda olduğu için doldurularak kapatılmıştır. Bugün taç kapıdan geriye sadece kapı açıklığını sınırlayan taç blokların bir kısmı kalmıştır.

Yapının harime girişini sağlayan avlu duvarları ile çevrili taç kapısı da oldukça sadedir. Sütunlarla ve sivri kemerlerle üçe ayrılan kapı girişi sağlar. Kemerlerin üzerinde alçı şebekeli üç pencere görülür. İki sivri kemer bir tanesi dilimli kemerden oluşur. Altta yer alan sivri kemerli pencerelerin ortasında ise dairesel formda yine alçı şebekeli bir açıklık yer alır. Kapının yanlarında ise üstte üçer adet olmak üzere toplam altı adet pencere vardır. Altta ise yukarıdaki pencerelere nazaran daha büyük sivri kemerli açıklıklar vardır (Res.30).

Taçkapı üzerinde (Batı Cephesi) yer alan minare bugün harap bir durumdadır. Bu minarenin doğu cephesinde yer alan minare ile aynı yükseklikte olmadığı söylenilmektedir. Bu bilginin doğru olması çok yüksektir. Çünkü minareler farklı konumlardaki taç kapılar üzerinde yer aldıkları için yüksekliklerinde farklı olması mümkündür⁽¹²⁶⁾ (Res.39).

Bugün şerefeden yukarısı yıkık olan minarenin sekizgen bir kürsüsü vardır. Kürsünün yüzlerine birer dikdörtgen niş yerleştirilmiş olduğu görülmektedir. Sekizgen kürsü üstte pahlanarak minare gövdesine geçişi sağlamaktadır. Silindirik minare gövdesi tuğla malzemeli olup birbirine geçen "Y" şeklinde bir süslemeden oluşmaktadır. Minare gövdesinin en alt kısmında bir sıra zencereğe yer verilmiştir. Aynı zamanda minare gövdesinin alt kısmında da bir sıra pencere görülmektedir.

Harime girdiğimizde sütunlarla çift sahına ayrılmış bir mekanla karşılaşırız harimi ikiye bölen sütunlar sivri kemerlerle bağlanmıştır.

Mihrap önü kubbesini taşıyan bu kemerler kırmızı tuğladan örülmüştür. Kubbeye geçişi sağlayan pantandiflerde ise kahverengi firuze ve koyu mavi renkte mozaik çini süsleme yer almaktadır. üçgen bir formdan sonra

---

¹²⁶ Yasemin TOKMAK; A.g.t. s.10

mukarnaslarla tamamlanan pantandiflerde mozaik çinin uygulandığı alan olmuştur (Res.40-41).

Mekanda yer alan mihrabı ise günümüze orijinalliğini koruyarak gelmemiştir. (Res.42-Şek.27) Yapılan araştırmalar sonucu tesadüf eseri İzmir Agora açık hava müzesinde Selçuktan getirilmiş bir mezar taşı üzerinde İsa Bey camii mihrabının geçme motifi aynen kullanılmıştı. Böylece mihrapta eksik kalan geçme motifi tamamlanır. Aynı zamanda Avusturyalı'ların Efes'e dair yayınladıkları eserde mihrabın tepe taşının İzmir'de kestane pazarı camii mihrabında kullanıldığını bildiğimizden bununda resmi yerine konulduğu mihrabın şekli daha aydınlığa çıkar. Evliya Çelebi mihrabın üzerinde Kur-an'ın Azhab süresinin 56.ayetinin yazılı olduğunu kaydeder. Bugün orijinaline uygun olarak gerçekleştirilmeye çalışılan mihrap geometrik düğümlü geçmelerden oluşmaktadır. Bu tür süsleme Suriye'de Zengiler döneminde Şam ve Halep'teki çeşitli medrese mihraplarında görülür. Bunlar Zengiler için karakteristik olmuş ve Suriye'den sonra Mısır'da Eyyubiler ve Memluklar zamanında da yaşatılmıştır. Anadolu Selçuklu mimarisinde taş süsleme olarak Konya Alaaddin Camii ve Karatay medresesi kapısında kullanılmıştır. Kaynaklara göre İsa Bey Camii mihrabının XII ve XIV.yy.dini yapıları arasında Anadolu'da zengi geleneğini yaşatan tek eser olduğunu söyleyebiliriz ⁽¹²⁷⁾ (Res.42).

Mihrap nişi ise mermer olup, beş sıra mukarnaslardan oluşmaktadır. Mukarnasların altında ise üç ayrı platformda nişçikler açılmıştır. Mihrabın her iki yanında ikişer adet köşe sütuncuğu yer alır. Sütuncelerin yanında yine nişler mevcuttur. Mihrabın tamamını tamamen bir stalaktik niş kuşağı çevirir. Mihrabın en üstünde ise dilimli kemerden oluşan bir pencere açılmıştır.

Camii minberi ise "XIX.yy. başlarında camiinin başka amaçlarla kullanılması sırasında mihrap ile birlikte yıktırılmış olduğundan günümüzde minberin orijinal parçalarının bir kısmı camii içinde bulunmaktadır. Minberin şeklini ancak eski kaynaklardan bir dereceye kadar tespit edebiliyoruz.

---

¹²⁷ Ali Haydar BAYAT; "İsa Bey Camii" Bilim Birlik Başarı, Sayı 40 1987 9-13.s

Her ne kadar Evliya Çelebi, Seyehatname'sinde minberi "...Minber ceviz levhasındandır, amma Fahri oyması* gibi hurde sihir-i İcaz Rûmi ve İslami ve günagün nakş-i Çin ile nakş olunmuş bir minberdir. Meğer misli Karadeniz sahilinde Sinop Camii'nin minberi ola..." cümlesi ile ceviz ağacından yapıldığını yazıyorsa da camii içerisindeki minbere ait mermer parçaları bunu doğrulamamaktadır. 1832 yılında camiyi gezen Charles Texier Asie Minevre adlı eserinde "Mermer bir direk kaidesinin üzerinde caminin binasında çalışmış olan sanatkarlardan birinin ismi hak edilmişse de tarihi yoktur: Bu minber, Abdü'l-Fakir Şamlı Davud oğlu Ali tarafından inşa edilmiştir." Verdiği bu bilgilerle minberi yapan usta yanında mermerden yapıldığını da ifade etmektedir. Texier'de açık olarak minber ustası olarak zikredilmesine rağmen, Zeki Sönmez, iki çalışmasında da Ali b.Davud'u mihrabın ustası olarak kaydetmiş, Sanatkarın Şamlı olmasından dolayı da camii mimari Ali bin Müşeymeş ile akraba olmasının ihtimal dahilinde olduğunu yazmıştır ⁽¹²⁸⁾.

Mermer olduğu bilinen minberin cami içinde bulunan parçalarından dört adet parça mihraba diğerlerinin ise bu parçalara oranla farklı geometrik desene sahip olduğu görülmektedir. "Bunların tek tek fotoğraflarının çekilmesi sonucu yan aynalığa ait yedi, şerefe altına ait beş, kapı üstü tacına ait bir parça tespit edilmiştir. Parçaların yan aynalık ve şerefe altına ait olduğu Falkener'in⁽¹²⁹⁾ gravürü incelenirse görülebilir. Yan aynalığa ait alanların geometrik düzeni, birbirini dik kesen ve teğet olan daireler üzerinde sekizgen yıldızlarla, bunların etrafındaki beşgen yıldızlarla altıgen parçalardan meydana gelir. Şerefe altı ise, merkezinde ongen yıldızların bulunduğu geometrik desenin çizgilerinin kesiştiği alanlar içindeki yıldızlar, altıgenler, sekizgenler bulunmaktadır. Bu desenin

---

* Osmanlı Kat' (kağıt oyma sanatının batıda tanınmış büyük ustası olan Fahri (ÖLM. 1020-1611), Bursa doğumlu olduğundan Fahri Bursali, Fahri diye ün yapmıştır. Bknz; Ali Haydar BAYAT "İsa Bey Camii Minberi" II. Uluslar Arası Selçuk Sempozyumu 4-6 Eylül 1997.

¹²⁸ Ali Haydar BAYAT; "İsa Bey Cami Minberi"
İkinci Uluslar Arası Selçuk Sempozyumu 4-6 Eylül 1997

¹²⁹ Ali Haydar BAYAT; "İsa Bey Cami Minberi"

boşlukları zeminlerinin düzgün olmadıklarından bunların renkli mozaik ile dolduruldukları intibasını vermektedir.”⁽¹³⁰⁾ (Şek.26).

“Bu verilerin ışığında minberin uzunluğunun 5.5m. yüksekliğinin ise 9m. civarında olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan desenler, yine Aydınoğulları beyliğinin mimari eserlerinden 1322 tarihli Birgi Ulu Cami minberinin yan aynalık ve şerefe altı geometrik desenlerinin birinin ahşap, diğerinin mermer olması dışında aynıdır.”⁽¹³¹⁾

Bu delilere dayanarak ve Falkener’in çizimleri de göz önüne alarak Prof.Dr.Ali Haydar Bayat tarafından orjinaline uygun olabilecek bir çizim gerçekleştirilmiştir. Ancak günümüzde ise cami ahşap modern çizgiler taşıyan bir minbere sahiptir (Şek.18).

2. 1. 4. MANİSA ULU CAMİİ

2. 1. 4. 1. YERİ KONUMU VE TARİHİ

Yapı, Manisa'nın İshak Çelebi mahallesinde Ulu Cami caddesinin güneyinde yer alır. Cami İshak Çelebi türbesi ve medresesinin doğu duvarına bitişiktir. Kuzey-güney yönünde eğilimli bir arazi üzerine inşa edilen yapının kuzeyinden ve doğusundan yol geçmekte güney cephesi ile de dağa yaslanmaktadır (Res.43).

Yapı Beylikler Dönemine Saruhanoğullarına ait bir yapıdır. Saruhanoğullarından İlyas Bey'in oğlu İshak Çelebi tarafından H.778/1376 yılında yaptırılmıştır. Yapının taçkapı üzerinde ana nişin üç yüzünü dolaşan sülüs bir inşa kitabesi yer alır.

¹³⁰ Ali Haydar BAYAT; "İsa Bey Cami Minberi"

II.Uluslararası Selçuk Sempozyumu 4-6 Eylül 1997 Basılmamış Bildiri

¹³¹ Ali Haydar BAYAT; "İsa Bey Cami Minberi"

II.Uluslararası Selçuk Sempozyumu 4-6 Eylül 1997 Basılmamış Bildiri

Kitabe'de:

"Muhammed'in elçisi Hz.Ali adına kainata iyilik oldun diye, faziletli insanlar, ibadet yeri olan bu güzel ve kutsal camiyi imar etti..... Kapı üstünde ..... onu koruyup tamamlayan, Sultanlar yücesi, halklara hükmeden II.İskender günahkarları önleyen, kafirleri uyan, Allah yolunda savaşan, kollarına yardım ve lütuf eden Sultanlar Sultanı Saruhanoğlu İlyasoğlu İshak Çelebi, Allah devletini baki ve daim kılsın 768 yılında emretti." Kitabe'den anlaşılacağı gibi yapı İshak Çelebi bin İlyas bin Saruhan tarafından 768/1366-1376 yıllarında inşa ettirilmiştir ⁽¹³²⁾.

Yaklaşık olarak H766/1364 yılında ölen Saruhanoğlu İlyas Bey'den sonra yerine oğlu İshak Bey geçer. Ve yaklaşık olarak 23 yıl kadar başta hükümdar olur. Bu sırada Manisa'da yaptırmış olduğu Ulu Cami bu şahsın yaptırmış olduğu eserlerdendir.

2. 1. 4. 2. MİMARİ ÖZELLİKLER

İshak Bey'in (H778/1376) medrese ve türbe ile birlikte külliye olarak yaptırdığı Ulu Cami, birçok önemli gelişmelerin başlangıcı olmuştur. buradaki revaklı avlu kısmı cami ile hemen hemen bir planın iki yarısı halindedir ⁽¹³³⁾. Transept tipi camilerden (çapraz Sahanlı) olan caminin mimarı Emet bin Osmandır ⁽¹³⁴⁾ (Şek. 30).

Mihrab duvarına paralel yedi bölümlü dört neften oluşan camide, mihrap duvarına bitişik iki sütun ve altı payenin meydana getirdiği sekizgen şema üzerine kemerlerle oturan, 10.80m.çapında pandantifli mihrap önü kubbesi, üç

¹³² Mahmut MAHMUTOĞLU; A.g.t s.14

¹³³ Oktay ASLANAPA; Türk Sanatı, İstanbul 1993, s.209

¹³⁴ Gönül ÖNEY; Beylikler Devri Sanatı, Ankara 1989, s.13

nef boyunca bunları kesmektedir. (Şek.50) Camiden bir duvarla ayrılmış ortası havuzlu avlu da kubbe ile aynı genişliktedir. Kubbeyi ve avluyu üç yandan çeviren diğer bölümler, sütunlar üzerine kubbeye benzer küçük çapraz tonozlarla örtülüdür ⁽¹³⁵⁾.

Yapının kuzey cephesinde bulunan taç kapı ile caminin avlusuna girilmektedir (Res.43). Cephe alt pencereler hizasına kadar kırma taş bloklarla inşa edilmiştir. Bu seviye avlu seviyesi ile hemen hemen aynıdır. Taç kapının iki yanında altta ikişerden dört adet pencere yer alır. Pencereler kırmızı tuğladan oluşan sivri kemerli dikdörtgen açıklıklar şeklindedir. Üstünde ise üçerden altı açıklık vardır. Ancak taçkapının sağında yer alan ilk pencere kapatılmıştır.

Yakın zamanda onarılan cepheden dışarıya doğru çıkıntı teşkil eden taçkapı dikdörtgen bir formda olup niş şeklindedir.(Res.44) Ana nişin köşelerinde iki köşe sütuncuğu yer almaktadır. Ana nişin iki yan duvarına mihrabiyeler yerleştirilmiştir. Mihrabiyeler sivri kemerlerle çevrilmiştir. Giriş basık kemerli bir açıklıktan oluşmaktadır. Basık kemerin üst kısmında ana nişin iç yüzünü örten tuğla kavsara, alt kesimi mukarnaslı üst kesimi çeyrek küre şekilli ve yivli bir örtüden oluşmaktadır. Cephede sivri bir kemer kavsarayı sınırlamaktadır.

Yapının doğu cephesinde ise basit bir giriş vardır. Kapı eşiği yol zemininden 1.5 m. kadar yukardadır. herhangi bir süslemeye sahip olmayan kapı, dışa sivri bir kemerle açılır. Sivri kemer derin olmayan bir çökertme içine alınmıştır. Giriş aralığı ahşap bir hatilla örtülü dikdörtgen bir açıklık şeklindedir. Giriş aralığının üst kısmında avluya açılan bir pencere yer alır. Kapının sağında altta ve üstte ikişer, solunda altta iki, üstte dört pencere vardır. Pencerelerden altta yer alanları sivri kemerli bir çökertme içine yerleştirilmiş düz bir atkı taşı ile örtülü dikdörtgen açıklıklar şeklindedir. Üstteki pencereler ise dikdörtgendir. Harime açılan üst pencerelerin son onarımda takılan beton şebekeleri vardır.

---

¹³⁵ Oktay ASLANAPA; Türk Sanatı, İstanbul 1993, s.209.

Caminin güney duvarı oldukça sade bir görünüme sahiptir. Duvar örgüsü onarımlar sonucu bozulmuştur. Güney duvarının en çok dikkati çeken yeri mihrabın arkasına denk gelen kemerdir. Büyük bir ihtimalle bu kemer mihrap nişinden dolayı duvarın zayıflamaması için buraya inşa edilmiştir. Çünkü bu duvara mihrap nişi açıldığında nişin bulunduğu yer inceleyecektir. Mimar incelen bu duvarın kubbeyi taşımayacağından korkmuş ve mihrabın bulunduğu kesime binecek yükü bir kemer ile yanlara aktarmayı düşünmüş olmalıdır. Mimarın kubbeyi kalın ayaklar üzerine oturtmasında bu görüşü destekler niteliktedir ⁽¹³⁶⁾ .

Yapının batı cephesi, Medrese ve türbeye bitişiktir. Bu cephenin kuzeybatı köşesinde sonradan inşa edildiği anlaşılan minarenin kürsüsü yer alır. Kürsü devşirme kesme taşlardan inşa edilmiştir. Kürsünün üst kısmında sekizgen bir papuç, onun üzerinde de silindirik gövde yer alır. Bugün papuğun doğu yüzüne yerleştirilmiş sivri kemerli bir kapıdan minareye çıkılmaktadır. Papuç, kesme taş ve tuğla almaşık düzende bir örgüye sahiptir (Res.45) .

Yapının kuzeyinde yer alan taç kapıdan üç tarafı revakla çevrili avluya geçilir. Avlunun doğu ve batısındaki revaklar çift, kuzeydeki revak tektir. Revakların üstü çapraz tonozla örtülüdür. kuzey revağın büyük bir onarım geçirildiği görülmektedir

Aynı zamanda avlunun kuzeybatı ve kuzeydoğu köşeleri ile harim boyunca uzanan kesimine yaklaşık 50cm. yükseklikte seki inşa edilmiştir. Revakları taşıyan sütunlar, sekiler üzerine oturtulmuştur. Her bir sütun değişik formlarda başlıklara sahiptir .

Yapının son cemaat yeri yoktur. Ancak doğu ve batıda harim duvarları önünde ikişer revak gözü bulunmaktadır. Avlunun önüne denk gelen üç revak gözü genişliğindeki kısım boş bırakılmıştır. Sadırvanın önüne bulunan sekiye iki basamakla çıkılmaktadır. Doğu ve batıda, harim cephesi önünde yer alan revak

---

¹³⁶ Mahmut MAHMUTOĞLU; A.g.t. s.7

sütunları bu seki üzerine oturmaktadır. Avluda yer alan Şadırvan ise seki ile yükseltilmiş bölümün ortasına gelmektedir.

Harimin avluya bakan cephesinin tam ortasında dışa hafif bir çıkıntı yapan giriş kapısı yer almaktadır. Girişin iki yanında üçerden altı açıklık vardır. Bunlardan girişin hemen yanındaki ve en kenardaki açıklıklar birer pencere, ortada kalan açıklıklar ise birer kapı olarak düzenlenmiştir. Kapı ve pencerelerin üstünde sivri kemerli birer çökertme yer almaktadır. Üst kısımda ise sivri kemerli beton sebekeli pencereleri görmek mümkündür (Res.46).

Harimin girişi düz bir atkı taşı ile örtülüdür., içi oldukça loş olan harim, kuzey ve doğuda yer alan pencerelerle aydınlanır. Harimin batı duvarının kuzey köşesinde ise İshak Çelebi türbesine açılan bir penceresi vardır.

Yapının üst örtüsü on sütun, altı paye ve duvarlar üzerine oturmaktadır. Sütunlardan kuzeyde, kubbenin iki yanında yer alanları çift sütun olarak düzenlemiştir. yapının üzeri mihrap önünde dokuz birimi kaplayacak şekilde büyük bir kubbe, geriye kalan ondokuz birim ise çapraz tonozlarla örtülüdür.

Yapı mihrap önü kubbesinin gelişmesi açısından önem taşır. Bu plan Artukluların Silvan (1157)ve Kızıltepe (1204) Ulu camilerine bağlanmaktadır. Karakoyunlulara malettiğimiz Van Ulu Caminde, kare bir plan üzerine oturan kubbe ile aynı gelişme görülür. Manisa Ulu Cami, Sekizgen şema üzerine

Oturan merkezi kubbesi ile toplu ve geniş bir mekan yaratılması yolunda Batı Anadolu'da görülen yeni bir gelişmedir. camiye girince mihrabın karşısına restlayan kemer yivlenerek belirtilmiş olup, büyük kubbeye açılmaktadır⁽¹³⁷⁾ (Res.47) .

---

¹³⁷ Oktay ASLANAPA; Türk Sanatı, İstanbul 1993, s. 209-210s

2. 1. 4. 3. SÜSLEMELER

Yapı dış cephede genel anlamıyla süsleme unsuru içerisine alacağımız öğelere sahip değildir. Kesme taş ile örtülü olan kuzey cephe taçkapı formu ile hareketlenmiştir. Hernekadar taçkapı Selçuklu üslubunun geleneğini yansıtmasa da görünüş itibari ile dikkat çeker. Sivri bir kemerle nihayetlenen form bir taçkapı nişi şeklindedir. Nişin iç üst kısmı yarım küre şeklinde tuğla malzemeden örülmüştür. Kürenin dikdörtgen gövdeye oturduğu köşelerde mukarnaslar görülür. Mukarnasların üstü ise tuğla malzeme ile örülmüştür. (Res.48) Üstteki yarım küre şeklindeki bu oyuğun bitiminde yazı kuşağı yer almaktadır. Yazıda yapının yapım tarihi ve yaptıranın adı yer almaktadır.

Taç kapının içinde iki yanında ise mihrabiyeler yer alır. Mihrabiyelerin üzerinde birbirine geçen iki renkli taşdan bir bordür vardır. Bunun üstünde çiçek formunda içleri firuze renkli çinilerle süslü kabaralar vardır. (Res.49) Mihrabiyelerin yanında ise köşe sütunlar bulunur. Ancak çok yıpranmış bir durumdadır. Taç kapının girişi ise oldukça sadedir. Üzeri birbirine geçmeli kırmızı ve beyaz iki taştan oluşan yay kemerle kaplıdır.

Taçkapıdan avluya girdiğimizde ise ilk görünen şey revakları oluşturan antik başlıklı sütunlardır. Bir üslup birliği taşımayan başlıklar çok çeşitlidir. (Res.50) Bazılarında kabara şeklinde kabartmalar görülürken bazılarında yaprak ve lotus formu yer alır. Aynı zamanda kirpi saçaklı çatılar göze çarpan değişik formlardır.

Harime girdiğimizde ise yapının mimari özelliğinden dolayı antik başlıklı sütunlar göze çarpar. Bu sütunların başlıkları avluda olduğu gibi farklı üsluplarda yapılmıştır. Harimin iç duvarlarının sıvalı olduğu görülmektedir. Bu yüzden yapıda ilk dönemden kalan herhangi bir süsleme saptamak olanaksızdır. Ancak son dönemde yapılmış olan mihrap önü kubbesinin kalem işi süslemeleri günümüzde mevcuttur. Göbekte ve kubbe eteğinde yer alan kalem işi dairesel bir form içinde düzenlenmiştir. En içteki dairede rumi motifinden oluşan bir kompozisyon yer alır. Bunun etrafında ince, sarı renge

boyanmış iki bordürün içinde penç, gonca gül ve yapraklardan oluşan bir kompozisyon vardır. Daire formun etrafında ise rumi motifiyle tepelikler oluşturulmuştur. Tepeliklerin arasında dairecikler içine penç motifi yerleştirilmiştir. Kubbe eteğinde ise en alt ince bordür içinde geçme kullanılmıştır. Bunun üzerinde, kubbede kullanılan tepeliklerden meydana gelen rumi motifi yerleştirilmiştir. Burada sarı ve kiremit kırmızısı hakim olmak üzere renklendirilmiştir. Yine tepeliklerin arasına küçük daireler yerleştirilmiş ve içlerine penç motifi konulmuştur. (Res. 51) Mihrap önünü örten kubbe, eteğinde ise en altta ince bordür şeklinde geçme kullanılmıştır. Bunun üzerinde, kubbede kullanılan tepeliklerde meydana gelen rumi motifi yerleştirilmiştir. Burada sarı ve kiremit kırmızısı hakim olmak üzere renklendirilmiştir. Yine tepeliklerin arasına küçük daireler yerleştirilmiş ve içlerine penç motifi konulmuştur (Res.52). Harim içindeki altı kalın ayak ve güney duvarı üzerine oturmaktadır. Payeler ve güney duvarı arasına kemerler atılmıştır. Kemerlerden kuzeye bakan yivlerle hareketlendirilmiştir.

Mihrabın bugünkü durumu ise, yaklaşık 1/3 i, mermer kaplı ve üstü beyaz boya ile sıvanmıştır. Oldukça sade görünümlü bir forma sahiptir.(Res.53) Herhangi bir süs unsuruna rastlanılmamıştır. Mihrabın iki yanında ise köşe sütunceleri yer almaktadır. Sütuncelerin başlıkları tam anlamıyla çözülemeyen bir forma sahiptir. Ancak gri renkte bir boya ile boyanmıştır. (Res.54)

Kendi dönemine ait minber ise bugün mevcut değildir. Onun yerine günümüze ait son dönem çalışmalarından bir minber mevcuttur. Döneme ait minber kapısının üstündeki kitabede:

“Bu mübarek minberin yapılmasını Sultanlar yücesi milletler yöneten İlyasoğlu İshak Çelebi-aziz ve mansur olsun-778 yılında emretti.” Minber üzerinde ise Usta Kitabesi yer alır. Kitabeye göre; “Bu minberi Antepli Daki Oğlu Abdüllaziz Oğlu Hacı Mehmet yaptı. Yusuf süslemelerini yaptı.”¹³⁸ ibareleri yer almaktadır. Minberin vakıflarca Ankara Etnografya Müzesi'ne kaldırıldığı ifade

¹³⁸ Mahmut MAHMUTOĞLU ; A.g.t , s.14

edilmektedir. Ancak Ankara Etnografya müzesinde 03.08.1998 tarihinde yapmış olduğum araştırmalar sonucunda müze müdür yardımcısı şinasi Doyan, Manisa Ulu Camii minberinin Ankara Etnoğrafya müzesinde olmadığını ve nerede olduğunu da bilmediklerini ifade ettiler.

2. 1. 5. AYDIN (SÖKE-BALAT) İLYAS BEY CAMİİ

2. 1. 5. 1. YERİ KONUMU VE TARİHİ

İlyas Bey Camii, Aydın-Söke ilçesinin güneyinde Söke'ye 30 km. uzaklıkta eski Milet şehri kalıntılarının bulunduğu (Res.55). Balat köyünde yer alır. Yerleşmenin güneyinde, Bizans döneminde inşa edildiği ileri sürülen kalenin güneybatısında yer alan İlyas Bey Cami kuzeyinde bulunan oldukça harap durumda medrese birimleri ile ortak bir avluyu paylaşmaktadır. Söz konusu yapılar, kuzeydoğudaki iki harim ve kuzeybatıdaki işlevi belirlenemeyen yapıdan çevre duvarı ile ayrılmıştır. Ancak, camiye girişi sağlayan medresenin kuzeydoğu ve kuzeybatısındaki birer kapı, sözünü ettiğimiz yapıları çevreleyen ve dıştan yine bir çevre duvarı ile sınırlandırılmış bugün kısmen mezarlık olarak kullanılan büyük bir avluya açılmaktadır. ¹³⁹

İlyas Bey Cami'nin inşa kitabesinden, Sultan Şücaeddin İlyas Bey tarafından 11 Mayıs-9 Haziran 1404 tarihinde yapımına başlandığı anlaşılmaktadır ¹⁴⁰.

Menteşe Beyliği'nin önemli yöneticilerinden biri olan Şücaeddin İlyas Bey, babası Mehmet Bey'in ölümü üzerine Balat'ta Mentese Bey'i olmuştur. İlyas Bey'in hangi tarihte beyliğinin başına geçtiği bilinmemektedir. Mehmet Bey'in ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak, 766 H ve 786 H tarihli iki gümüş sikkesi olduğu bilinmektedir. Oğlu Sücaceddin İlyas Bey ise başa geçtiği zaman 805 H (1403) tarihli bir gümüş sikke kestirmiştir. Bundan da Mehmet Bey'in ölüm tarihinin yaklaşık olarak 1403 olduğu tahmin edilebilir¹⁴¹.

Yapının mimari bilinmemekle birlikte, Milas Firuz Bey Cami ile teknik, işçilik süsleme ve malzeme bakımından yakın benzerlik göstermesi ile aynı usta

¹³⁹ Aynur DURUKAN ; Balat İlyas Bey Camii , Ankara 1988 s.55

¹⁴⁰ Aynur DURUKAN; A.g.e., s.7

141 i. Hakkı UZUNCAKŞIZLI ; Anadolu Beylikleri , Ak Koyunlu ve Karakoyunlu Devletleri. Ankara 1988 s. 78

ve sanatkarlar tarafından inşa ettirilmiş olabileceği düşünülmektedir. Wulzinger-Witter Sarre, mihrab nişinin iki yanında sütuncelerin başlıklarında "Nasrettin Altana" olarak bir usta kitabesinin bulunduğunu belirtmektedir. Ancak soldaki sütunce tamamen yazısız olarak yenilenmiş sağdakinin ise ancak iki harfi okunabilecek durumda günümüze gelebilmiştir¹⁴².

2. 1. 5. 2. MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Kare planlı bir yapı olan İlyas Bey Cami (Şek.31) üç yönden medrese birimleri ile çevrilmiş, Şadırvanlı bir avludan oluşmaktadır. Dıştan dışa 18.20X18.30 m. ölçülerinde, tek üniteli üzeri çift kasnaklı kiremit kaplı yaklaşık 14.00m. çapında tek kubbe ile örtülü bir yapıdır (Şek. 32).

Kuzey cephesi (Giriş) zeminden 60cm. yüksekliktedir. 3 basamaklı bir merdivenle çıkarılır. Mermer bloklardan meydana gelen büyük bir kemer girişte bir niş oluşturur. Bu cephe (ön) caminin kuzey ana duvarından öne doğru 0.60m. çıkıntılıdır. Taç kapı olarak form kazanan bu öne çıkma, Anadolu Selçuklu taç kapı geleneğinin tam olarak terk edilmemekle birlikte oldukça değişikliğe uğramış bir uygulaması gibidir¹⁴³ (Res.56-Şek.32).

Taç kapı nişi oldukça gösterişlidir. Antik Bizans sütunlarını andıran iki sütunla cephe üç bölüme ayrılır. Bu sütunlar basık kemerlerle birleştirilmiştir. Hem dekoratif hem de taşıyıcı fonksiyonu olan bu üç basık kemer mukarnaslı bingilere oturtulmuştur. Basık kemerlerin üstleri Bursa kemerleri ile nihayetlenen çökertmeli alınlıklar şeklindedir (Şek.33). Silindirik gövdeli sütunların üzerinde mukarnaslı başlıklar mevcuttur (Res.57).

Sütunlarla üç bölüme ayrılan cephe'nin orta bölümü diğerlerine göre daha geniş tutularak caminin girişi sağlanmıştır. Bu kemer açıklığının gerisinde

---

¹⁴² Remzi DURAN; A.g.t., s.163

¹⁴³ Remzi DURAN; A.g.t., s.150

düz silmelerle kuşatılmış alttan etzyinatlı düz lento ve seveli giriş kapısı yer almaktadır. Eski resimlerden çift kanatlı ahşap bir kapısı olduğu anlaşılmasına rağmen bugün mevcut. değildir¹⁴⁴ İki yan açıklıklar ise mermer geometrik şebekelerle kapatılmıştır (Şek.33-Res.3).

Yapının doğu, batı ve güney cephelerinde yaklaşık eş büyüklükte altlı üstlü dörder dikdörtgen pencere yer almaktadır. Bunlardan alt sıra pencereler demir şebekelerle kapatılmış, üzerindeki ise mermer şebekeli ikinci sıra pencereler şeklinde düzenlenmiştir.

Caminin kasnağı ile kubbesi dıştan oldukça bellidir. Sekizgen kasnakta mermer kaplamalı kısmın üzerini iki sıra silmeden sonra tuğla örgülü bırakılmış olan yüksek kasnak, kademeli bir görünüme sahiptir (Res.58). Kasnağın mermer kaplı alt kısmın güneyi doğu ve batı cephelerine dikdörtgen çerçeveler içerisinde ajurlu şebekeli yuvarlak kemerli birer küçük pencere açılmıştır.

Eski resimlerden, kuzeybatı köşede çatı seviyesinden yükselen tek şerefeli bir minaresi bulunduğu anlaşılmalı birlikte, bugün çatı seviyesine kadar tamamen yıkılmış olup ancak cami beden duvarı içinden çatı seviyesine kadar yükselen merdivenleriyle minare kovanı bulunmaktadır. Yapının kuzey cephesi ortasındaki dikdörtgen kapı ile harime girilir. İçte girişin güneyinde, döşemesi ibadet mekanının diğer kısımlarından alçak tutulan dikdörtgen bir bölüm vardır. Bu kısım, adeta bir hazırlık birimi olarak yapılmıştır. Kuzeybatıdaki minare kapısı üç sıra kaval silmeli, yuvarlak kemerli bir açıklıktır. Merdiven sahanlığından otuz üç basamakla çatıya çıkılır. Minare kaidesinde, altta ve üstte birer mukarnaslı friz dikkati çekmektedir¹⁴⁵ .

İç mekana girdiğimizde mermer muhteşem bir mihrap önümüze çıkar. Güney duvarı ortasında hafifçe öne doğru çıkıntılıdır. Genişliği 5.12 m.ve yüksekliği 7.37 m. dir (Res.73-Şek.40).

---

¹⁴⁴ Remzi DURAN; A.g.t., s.154

¹⁴⁵ Aynur DURUKAN; A.g.e., s.13

Beden duvarlarının üstünde, en üstteki dört adet kaval silme dört duvarı çepeçevre dolaşmaktadır. Ancak kuzeyde, giriş açıklığının üzerindeki kemere yer açmak için beden duvarı üzerindeki yatay silmeler kemerin rastladığı yerde yükseltilmiştir. Köşelerde, tromp kemerleri arasında ahşap gergiler yer almaktadır. Kare gövdeden sekizgen kasağa tuğladan sivri kemerli tromplara geçilmiştir. Trompların alt kısımları prizmatik Türk üçgenleri, orta kısımları bir sıra mukarnas ve üst kısımları istiridye motifleri ile doldurulmuştur. Trompların köşelerinde, içleri iki sıra mukarnasla doldurulmuş küçük trompçükler yer almaktadır. Kasnak bir sıra kaval silme ile sınırlandırılmıştır. Beden duvarları üzerinde kubbeye geçişi kolaylaştıran kemerlerin içlerinde, küçük sivri kemerli pençereler yer almaktadır. Kubbe ve tromplar sıvanmış olup beyaz renkte badalanmıştır¹⁴⁶ (Res.79).

2. 1. 5. 3. SÜSLEMELER

Yapının süs unsurları genellikle mermer malzeme üzerinde, taç kapı, mihrap ve pencerelerin söve, lento, tavan ve alınlıklarında toplanır (Res.70). İlk olarak süsleme unsurları içerisinde inceleyebileceğimiz taç kapı formunu ele alalım. Mimari özellikleri içerisinde biraz olsun değindiğimiz, aynı zamanda caminin giriş kapısı olan taç kapı oldukça farklı bir şekilde düzenlenmiştir. Öyle ki yapı bu formla adeta zenginleşmiştir (Res.57). Dıştan üç yandan kaval silmelerle çerçevelenmiş taç kapı içten büyük bir sivri kemerle vurgulanmış eyvanımsı bir taç kapı nişi şeklindedir. Taç kapı sivri kemerinin başlangıç seviyesinin alt kısmı kemer ayakları şeklinde bir görünüme sahiptir bu kısımlar her iki yandan silmelerle çerçevelenmiş birer düz dikdörtgen pano şeklindedir. Kuzey cephede, taç kapı kütesinin iki yanında oyma olarak rumilerle doldurulmuş yatay bir bordür cepheyi adeta ikiye bölmektedir.

Cephe iki sütunla üç göze bölünmüştür. Sütunların üstü dört sıra mukarnasla genişleyen ve dört köşesinden mukarnas sarkıtlı bir başlıklar yay

---

¹⁴⁶ Remzi DURAN; A.G.E. İzmir 1995, s.157-158

kemerlerle bağlanır. Bu kemerler renkli birbirine geçen mermerlerden meydana gelir. Ortadaki yay kemerinin üstünde inşa kitabesi yer almaktadır (Res.63).

Kitabede ;

- “(1) Yüce Allah-şanı yüksek ve burhanı büyük olsun ulu emir ve yüce hükümdar,
- (2) Dünyadaki büyük emirlerin en büyüğü, mertebelerini en son derecesine çıkararak ve yüce “Allah” kelimesini yayan, Sultan Şüca,
- (3) Eddin İlyas (b).Mehmet (b).İbrahim (b.)Orhan'ı - Allah Memleketini edebi kılıcın-yardımcısını ihsan etsin-muvaffak ettiği zaman o kendi eliyle 806 yılının zilka'de'sinde (Mayıs-Haziran 1404) bu şerefli imaretin (inşasına) taşını koydu.” (Res.9) sözleri yer alır¹⁴⁷.

Taç kapıda ortada alınılığın kemer karnının altında, kilit taşında prizmatik üçgenlerle doldurulmuş bir kabara vardır. Yan alınılıklar ise içlerine renkli taşların yerleştirildiği geometrik şekilli yıldızlı geçmelerden oluşur (Res.62). Selçuklularda görülen kapalı ve açık geometrik sistemlerle süslemede sonsuz örnekler meydana getirmişlerdir. Bu, Beylikler döneminde de devam etmiştir. Balat İlyas Bey Camii Taç Kapısının yan alınılıklarında da görülen yıldız, formu belirli noktalarla kesişerek şekiller meydana getirip, uzayıp giden kırık hat sistemlerinden oluşmuştur¹⁴⁸. Bu kırık hatlarda oluşan geometrik formların birbiri ile bağlantıları sonucu yıldız sistemleri doğmaktadır. Bourgoïn, Goyet, Norbert, Kühnel gibi bilim adamlarınca araştırılmış ve bu motifin kökeninin kağırt üzerinde doğmuş çalışmalar olduğunu ifade ederlerken; Herzfeld “tahta üzerine oyulmuş bir örnekten bahsederken, tahta oymacıların her birine ayrı isimler verdikleri poligonal örneklerin bu poligonal şekiller tarafından tayin edildiği sonucuna varır.”¹⁴⁹ Kemer karnı üstündeki kilit taşlarında ise renkli çini kakmalardan oluşan geometrik yıldız şekilli birer rozet bulunur.

¹⁴⁷ Remzi DURAN; A.g.t., s.159

¹⁴⁸ Semra ÖGEL; Anadolu Selçuklularda taş tezyinat, Ankara 1985, s.86

¹⁴⁹ Semra ÖGEL; A.g.e., s.86

Bu kilit taşının bulunduğu kemerlerin (Bursa Kemerleri) dış yüzleri (etrafı) kesintisiz olarak iç bükey ve dış bükey silmelerle kuşatılmıştır. Silindirik gövdeli sütunların üzerindeki mukarnaslı başlıklara inen ve çıkan silmeler bir kemer ayağı formu göstermekte olup, üst kısımlarında meydana gelen "T" şeklindeki formun üst yatay kısmı dikdörtgen pano şeklinde düzenlenmiştir (Res.61).

Taç kapı nişinin doğu ve batısında alt seviyede karşılıklı olarak birer mihrabiye nişi bulunur. "Nişlerin sivri kemerle nihayetlenen kavsaraları üçer sıra mukarnas ile dolguludur. Doğudaki nişin kemer köşeliklerinin kabartma olarak tepeliklerin yer aldığı rumi motifi işlenmiştir. Ancak batıdaki motifler çizilmiş işlenmeyerek boş bırakılmıştır¹⁵⁰ (Res.59-60).

Yanlarından daha geniş tutulan ortadaki kemer açıklığı gerisinde düz silmelerle kuşatılmış alttan süslü lento ve söveli giriş kapısı yer almaktadır¹⁵¹. Eski resimlerden ahşap kapısı olduğu anlaşılmasına rağmen bugün mevcut değildir¹⁵². Kapının iki yanındaki boşluk ise, kapı seviyesinde etrafı mukarnaslı bir frizle çevrili geometrik şekilli ajurlu birer şebeke ile kapatılmıştır (Şek.37). Ancak bu şebekeler günümüze kadar çok tahribata uğrayarak gelmiştir. Bu şebekelerin üstü ise kapatılmayarak açık bırakılmıştır (Res.57).

Dış cephede süsleme öğeleri içerisinde inceleyebileceğimiz, pencereler büyük önem taşır. Genelde süslemenin yoğun olduğu bölgeler alınlıklar ve silmelerdir. Bunlardan farklı olmakla beraber, üst pencerelerin altıgen baklava dilimlerinden meydana gelen ajurlu şebekeleri aynıdır (Res.69-70).

Doğu Cephenin kuzeyinde bulunan pencerelerden alttakinin kenarları düz, kaval ve konkav silmelerle çerçevelenmiş olup alınlık kısmında Kura'ndan alınmış bir ayet yer alır. Kabartma Sülüs hatla yazılmış yazıda; "Camii deki

¹⁵⁰ Remzi Duran; A.g.t., s.151

¹⁵¹ Remzi DURAN; A.g.e. İzmir 1995, s.152

¹⁵² İ. H. UZUNÇARŞILYA göre Ahşap kapı kanatlarının Söke'de Çarşı içindeki İl Ağa Camine (1812) nakledildiği ileri sürülmektedir.

mümin, Suda Balık gibidir.”¹⁵³ Sözleri yer alır. Yazının etrafında çerçeve halinde geçmeli rumi sularla süslenmiştir. Üst pencerenin etrafı çerçeve halinde sıra mukarnaslı silme ile kuşatılmıştır. Alınlık ise geometrik örgülü motiflerle derin ve yer yer alçak oyma şeklinde iç içe iki yatay dikdörtgen pano şeklinde düzenlenmiştir¹⁵⁴.

Yine yapının doğu cephesinin güneyindeki pencerelerden alttakinin etrafı düz, konkav, ve kaval silmelerle çerçevelenmiş, alınlık kısmı da, geometrik örgülü üçgen, beşgen, altıgen, sekizgen ve ongenlerle grift geometrik formlardan oluşmuştur. Bu grift geometrik panonun içinde renkli taş ve çini kakmalı formlar mevcuttur.¹⁵⁵ Ancak şu anda sadece ortada 3 göbek, dokuz ve on iki köşeli yıldızlar vardır (Res.68).

Üst pencerenin üstündeki alınlık ise çok renkli bir düzenleme göstermektedir. Koyu zemin üzerine kırmızı, mavi, siyah, gri ve beyaz renkli geometrik şekilli parçalar kakma olarak yerleştirilmiştir. Pencerenin üstünde daire şeklinde kemer içine karşılıklı olarak palmet motifinden kırmızı, beyaz ve gri renkli kakmalar yerleştirilmiştir.

Yine güney cephenin doğusundaki pencere düz, konkav ve koval silmelerle dıştan içe doğru çökertmeler halinde çerçevelenmiştir. Alın kısmında yatay dikdörtgen bir pano yerleştirilmiştir. Panonun içinde sülüs hatla bir yazı etrafında da üç iplik rumi bordürü yer alır. Yazıda ise; “Namaz dinin direğidir.; onu kim eda ederse dini de yüceltmış olur.”¹⁵⁶ Sözleri yer alır (Res.66).

Üstte yer alan pencerenin silmeleri oldukça farklıdır. Dört sıra halindedir. En dıştaki içleri dolgulu testere dişi şeklindedir. İçtekiler ise mukarnas dizelerinden oluşmuştur. Mukarnasların iç kısımlarında düz olan bölgede renkli çinilerle doldurulmuş olduğu kalan parçalardan anlaşılmaktadır. Üç dilimli sivri

---

¹⁵³ Remzi DURAN; A.g.t, s.159

¹⁵⁴ Remzi DURAN; A.g.t, s.152

¹⁵⁵ Remzi DURAN; A.g.t, s.152

¹⁵⁶ Remzi DURAN; A.g.t, s.160

kemerle kuşatılan alınlığın dayandığı iç çerçevenin sol alt kısmında, pencere yarı seviyesine kadar rumi tepelikleri ile işlenmiş ancak diğer yarısı boş bırakılmıştır (Res.69-Şek.38). Üç dilimli sivri kemerli alınlığın içi ise renkli kakmalarla sekizgen daire ve yıldız formu oluşturulmuştur. Yine sivri kemerin kenar köşelikleri simetrik olarak iri rumi dal ve yapraklarla doldurulmuştur.

Yine güneydeki batı bölümündeki pencerelerden alt pencere diğerleri gibi iç içe kademelenmiş ve kaval silmelerden oluşan bir çerçeve içindedir. Alınlıkta yer alan dikdörtgen yazı panosunda ; Süslü hatla “Kim Onu terkederse dini yıkılmış olur (Allah’ın resülü doğru söyledi.)¹⁵⁷ Sözleri yer alır (Res.64).

Yazının etrafında çerçeve şeklinde kuşatılmış geometrik örgülerden oluşmuştur. Üst kısmı ise gri, beyaz taşlardan boğumlu kartuşlarla taçlandırılmıştır. Üstteki pencerede ince düz ve iri konkav silmelerle kuşatılmış alınlık oyma olarak ongen yıldızlar ve çeşitli geometrik şekillerinden oluşan yatay bir pano şeklinde düzenlenmiştir (Şek.38).

Yapının Batı cephe duvarına geldiğimizde yine aynı süslemeler devam etmektedir. Aynı eksen üzerinde yer alan pencerelerden güney alt pencere iri konkav ve ince kaval silmelerle çevrilmiştir.

Alınlıklarda yer alan kitabede;

“Vakti geçmeden namaz için, ölümden önce de tevbe için acele ediniz.”¹⁵⁸

Sözleri yer almaktadır.

---

¹⁵⁷ Remzi DURAN; A.g.t., s.160

¹⁵⁸ Remzi DURAN; A.g.t., s.159

Kitabe çevresini dıştan rümili bir su ile çerçevenmiştir. Bu çerçevenin üst kısmında ise yıldızlardan oluşan geçme halinde yatay bir pano yer almaktadır. Yıldızların içlerinde ise yeşil çini kakmalar bulunur.

Aynı pencerenin üstündeki pencere ise konkav ve kaval silmelerle çerçevenilmiş pencere alınlığı, içte kırmızı renkli taş kakmalı altıgenlerle petek şeklinde dolgulu ve dıştan birbirine bağlanmış lotus ve rümlerden oluşan yatay bir pano şeklindedir (Şek.39).

Yine caminin batı cephesinde bulunan pencerelerden kuzeydeki alt pencere içe doğru kademeli olarak derinleşen düz, konkav ve kaval silmelerle çerçevenilmiş olup, alınlık kısmında yan yana sıralanmış birbirine bağlı lotus ve rümlerle çerçevenilmiş yan yana iki küçük yatay dikdörtgen kitabe panosu yer almaktadır. Kitabede; "Allah için bir mescit yapana, Allah da Cennette bir ev yapar." Sözleri yer alır¹⁵⁹.

Kitabenin etrafında çerçeve halinde rümili kompozisyon ve bunun üzerinde dikdörtgen pano halinde geometrik formlardan meydana gelen alınlık mevcuttur. Üstteki pencere ise dıştan üç sıra mukarnaslı silme dairelerle çevrilmiş olup, alınlıkta basık kemer şeklindedir. Kemer birbirine geçmeli renkli taşlardan oluşmuştur. Genel de tüm dış cephe pencereleri birbirleri ile uslu birliği sağlamaktadırlar. Altı üstlü çift olarak düzenlenen pencerelerin üst sıra pencereleri alçı şebekelerden oluşmuştur. Bu pencerelerin çerçeveleri ise mukarnaslarla çevrilidir. Demir şebekeli alt sıra pencerelerin ise alınlıklarında yer alan yazılar etrafında rumi motifinden meydana gelen bordürler vardır.

İlyas Bey Camiinde pencere alınlıklarında, mihrab da kullanılan ve Uygurlularda hayvan figüründe bir motif olarak görülen rumi karahanlılar zamanında kitabelerin zeminini süsleyen ilk defa müstakil şebeke üzerinde bir

---

¹⁵⁹ Remzi DURAN; A.g.t., s.159

kompozisyon özelliği kazanmıştır ve helezon şebekeler üzerinde desen haline gelecek kadar gelişmiş süsleme sanatında bir usul olmuştur¹⁶⁰.

İç mekana girdiğimizde ise doğu, batı ve güney cephede yer alan altlı üstlü ikişer pencere, göze çarpar. Bu pencereler dışlardakiler kadar süslü değildir. Üstte yer alan pencerelerin hepsi basık kemerli olup duvar kalınlığı sebebiyle beşik tonozla örtülü görüntüsü vermektedir. Alt sıradaki pencereler yuvarlak kemer ve alınlıklarla taçlandırılmıştır.

Doğu cephenin güneyindeki pencerenin tavanı 20 cm. genişliğinde geçmeli geometrik saç örgüsü motiflerle çerçevelenmiştir. Lento ön yüzü palmet ve rumilerden oluşan kompozisyonlarla doldurulmuştur¹⁶¹. Üst kısmında yarım daire şeklinde bir kitabe bulunur. Kitabe de: "Hz. Peygamber - Salat ve Selam onun, ailesinin ve ashabının üzerine olsun-söyle dedi: Mescide gitmek için hazırlık yapan birini gördüğünüz zaman imanına şahadet ediniz."¹⁶². Sözleri yer alır.

Kitabeyi ters-düz çift kemerler çerçevelemektedir. İç kısmı kırmızı, beyaz mermerlerle kakma olarak süslenmiş dış kısım koyu yeşil ve beyaz mermerlerle işlenmiştir. Kuzeyindeki pencere ise basık kemerli olup süslemesizdir.

Yine iç mekanda güney cephenin doğusunda yer alan alt pencerenin düz tavanına, büyük kare şeklinde bir çökertme içinde uç kısımları kenarlara dik olarak gelen bir kare ve onun içinde iç kısmı dörtgen ve beşgenlerle doldurulmuş büyük bir sekizgen yerleştirilmiştir. Sekizgenin dış kısımları da küçük karelerle değişik geometrik şekilli kompozisyonlarla doldurulmuştur. Lentonun ön yüzü ortada dıştan ince düz bir silme ile dikdörtgen çerçeve içine alınmış bir satırlık yazı yer alır. Yazıda; "O, ilktir, sondur, aşikardır, gizlidir. o

¹⁶⁰ İnci BİROL – Çiçek DERMAN; Türk Tezyini Sanatlarında Motifler, İstanbul 1991, s.179

¹⁶¹ Remzi DURAN; A.g.t., s.155

¹⁶² Remzi DURAN; A.g.t., s.160

her şeyi hakkıyla bilir,"¹⁶³ Sözleri yer alır. Yazının etrafını geometrik süslemeli bir süs kuşağı yer almaktadır.

İç mekanda güney cephenin batı alt penceresinin üstünde sağır bir basık kemer görülmektedir. Pencerenin tavanı dıştan ince düz silmelerle çerçevelenmiş, iç tarafı, iç içe üç kademeli geometrik formlarla çevrilidir. Bunlar yıldız, üçgen, beşgen ve altıgenlerden oluşmaktadır. Bu cephedeki üst pencereler diğer cephelerden farklı olarak kaval silmelerle çerçevelenmiş olup kırmızı renkli kakmalarla basık kemerli olarak taçlandırılmıştır¹⁶⁴.

Harime girdiğimizde gözümüze muhteşem bir mihrap çarpar. 7.37 m. yüksekliğindeki mihrap süsleme unsuru açısından oldukça önem taşır. Geometrik geçmeleri ve bitkisel motifleri ile taş işçiliğinin en güzel örneğini sunmaktadır. Mihrabın en dışı kalın bir çerçeve halinde mukarnaslarla çevrilmiştir. Böylece mihrap daha büyük görülür. Mukarnas çerçevesinin altında daha ince bir silme yer alır. Mihrabın üstünde köşelerde yarım, ortada dört adet tam olmak üzere toplam altı adet palmet motifi yer almaktadır (Res.73-Şek.40). Mihrap nişinin üstünde kare bir pano yer almaktadır. Etrafı mukarnaslı silmelerle çevrilidir. Pano'da sülüs hatla, "Ameller niyetlere göredir." ibareleri yazılıdır¹⁶⁵. (Res.72).

Yazının sağında ve solunda kandil motifi vardır. Bunlardan sağındaki Bursa kemerli, solundaki dilimli kemer içerisinde sığ çökertmeler olarak işlenmiştir (Res.76-Şek.40).

Mihrap nişinin üç tarafını oval ve dairelerden oluşan boğumlar çevreler (Res.74-75). Bu formların içinde bitkisel motifler yer almaktadır. Mihrap kavsarasının sağında ve solunda, eş büyüklükte dikey bir pano, Panoda da geometrik formlar yer alır. Bu panonun altında mihrap niş sütunçeleri

---

¹⁶³ Remzi DURAN; A.g.t., s.160

¹⁶⁴ Remzi DURAN; A.g.t., s.155

¹⁶⁵ Remzi DURAN; A.g.t., s.161

yüksekliğinde, kavsara, mukarnaslarla doldurulmuş poligonal birer mihrabiye nişi yer almaktadır (Res.73).

Mihrabiyelerin üst kısımlarında yatay rumili birer friz yer alır. Mihrap nişi altta üç sıra mukarnas silmenin üstünde kavsaraya kadar içleri çeşitli kemerlerle sığ çökertmeler halinde beş kartuşla, poligonal bir görünüm kazanmaktadır. Mihrap niş kavsarası altında rümler den oluşan bir süsleme yer alır. Niş kavsarası dokuz sıra mukarnaslarla doldurulmuştur. Kemer köşeleri kıvrık dal, rümi ve palmet motifleri ile süslenmiştir. Nişin iki yanında, kaide ve başlıkları mukarnaslı sütunceler bulunmaktadır. Sütuncelerin üstünden itibaren niş kavsarası yuvarlak ve oval formlarla çevrilidir¹⁶⁶.

Taş işçiliğinin en güzel örneğini sunan Balat İlyas Bey Camii mihrabı devrin özelliklerini taşıdığı gibi, gerek üslup gerekse teknik bakımdan bir önceki dönemin izlerini taşımaktadır. Genelde rumi motifinin hakim olduğu mihrap çeşitli kompozisyon şemaları ile bölümlere ayrılır. Aynı zamanda Selçuklu mihraplarında örneğine rastladığımız, yazının süsleme öğeleri ile birlikte kullanılması burada da yer alır.

Mihrap nişini dolanan daire ve ovalerden meydana gelen bordürde yazı kuşağı süsleme ögesi olarak kullanılmıştır. Rumi motifi ile oluşturulan kompozisyon şemaları oval bölünmeler içine yerleştirilmiştir. Ayrıca mihrab kavsarasının sağında ve solunda yer alan dik dörtgen panolarda kırık çizgilerle oluşturulan sonsuz karakter ifade eden yıldız kompozisyonu bulunur.

Harimde beden duvarlarının üstünde, en üstte daha geniş olan dört kaval silme dört duvarı çepeçevre dolaşmaktadır. Ancak kuzeyde giriş açıklığının üzerindeki kemere yer açmak için beden duvarı üzerindeki yatay silmeler kemerin rastladığı yerde yükseltilmiştir. Köşelerde tromp kemerleri arasında ahşap gergiler yer almaktadır. Kare gövdeden sekizgen kasmağa tuğladan sivri kemerli tromplarla geçilmiştir (Res.79).

---

¹⁶⁶ Remzi DURAN; A.g.t., s.156-157

Trompların alt kısımları prizmatik Türk üçgenleri, orta kısımları bir sıra mukarnas ve üst kısımları istiridye motifleri ile doldurulmuştur. Trompların köşelerinde, içleri iki sıra mukarnaslarla küçük trompçükler yer almaktadır. Kasnak bir sıra kaval silme ile sınırlandırılmıştır (Şek.35). Beden duvarları üzerinde kubbeye geçişi kolaylaştıran kemerlerini içlerinde küçük sivri kemerli pencereler yer almaktadır. Kubbe ve tromplar bölgesi sıvanmış olup beyaz renkte badanalanmıştır¹⁶⁷.

---

¹⁶⁷ Remzi DURAN; A.g.t., s.157

2. 1. 6. TİRE YAHŞİ BEY CAMİİ

2. 1. 6. 1. YERİ KONUMU VE TARİHİ

Tire'deki en önemli yapıtlarından biri olan Yahşi Bey Cami, Tire'nin yeni mahalle 2.sokağında bulunmaktadır.

Aydınoğulları Beyliği'ni H845/1441 yılında Osmanlı devletine bağlayan II.Murat'ın kumandanlarından Halil Yahşi Bey tarafından yaptırılmıştır. H.845 tarihli vakfiyesi kayıtlıdır. Osmanlı'nın ilk dönemlerine rastlaması açısından önem taşır. Ancak hangi tarihte yapıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte 1441 tarihli vakfiyesi vardır¹⁶⁸. Minaresindeki çinilerinin rengi nedeni ile Yahşi Bey Cami'ne "Yeşil İmaret" de denir.

Evliya Çelebi "Seyahatnamesinde" Tire camileri içinde Yahşi Bey'e büyük önem vermiş ve şunları yazmıştır.

"Yeşil İmaret metekaddem mevlevihane imiş. Mahallesinde cami olmamak ile camie münkalib etmişler. Ama yine yan sofaları ve mihrab tarafı tabakaları yine mevlevihane tarzı üzre durur. Ve biri biri, içinde hurde kubbeli gayet musanna camidir. Ve serapa resası nilgün ile mesturdur. Ve bir yeşil kaşiden yeşil zümrüt servimisal minarei banki salayhanesi var..... Bu mahalle yine cümle erbabı maarifanı mevleviyandır. Bu husus bu caminin bir imamı var kim güya imamı Fahri Razi'dir, sığar. Ve bu caminin haremünde abdest havuzunun canibi/erbaasında evci semaya ser çekmiş nahli nur serapa hadargün ibretnümün seramad serviler var kim rayihai mishden dimag muattar olur."¹⁶⁹

Anadolu'da, ilk yarım kubbeli zaviyeli cami olarak ün yapan eserin hareminin doğu ve batısında yer alan semahaneler günümüzde de aynen

¹⁶⁸ A.Munis ARMAGAN; Yeşil Tire Çağdaş matbaacılık İzmir 199, s.76

¹⁶⁹ İnci ASLANOĞLU; Tire'de Camiler ve Üç Mescid. Baylan matbaası Ank.1978, s.36

korunmuştur. Minaresi Sonradan yapılarak zaviyeli cami haline getirilmiştir. Doğusundaki imareti bugün ayakta değildir.

2. 1. 6. 2. MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Plan, Bursa tipi camilerinin bilinen plan tipine uymaktadır (Şek.47). Misafirhane olarak kullanılan yan odalar bu cami içinde düşünülebilir¹⁷⁰. Doğan Kuban'ın " Bu caminin cami olarak değil de bir tekke veya zaviye olarak yapılmış olduğu şeklindeki söylentilerin doğru olması muhtemel. Selçuklu İmparatorluğunun uçlarında ve Beylikler devrinde dervişlerin, abdalların ve şeyhlerin oynadıkları önemli roller ve yaygın tesirleri düşünülecek olursa, hükümet reisleri tarafından da inşa edilseler, zaviye cinsinden yapıların öneminin fazla olacağı kabul edilebilir. "¹⁷¹ gibi sözleri bu caminin cami olarak değil de bir zaviye olarak inşa edilmiş olduğunu açıklar.

Yapı aynı aks üzerinde, yan odaların açıldığı ana kubbeli hacmi izleyen yarım kubbeli mekan ve beş bölmeli son cemaat yeri ile minareden oluşur. Yapıyı üç ana ilkede ifade edebiliriz. 1- Kubbeli hacim ve mihrabın bulunduğu yarım kubbeyle örtülü mekan 2- Yan Odalar 3- Son Cemaat yeri (Res.80-Şek.48).

6.70m. x 6.70m. ölçülerinde bir kare olan ana kubbeli hacimden duvarlara tonoz bingiler ve 1.20m. genişlikteki üçgenli kuşakla geçilir. Ana kubbenin duvarlara geçişini sağlayan kuşakta renkli camlı yedi adet pencere bulunmaktadır.

Kalınlıkları 1.45 m. olan yan duvarlarda kubbeli odalara açılan birer kapı ve üstü Bursa kemerli nişler içine alınmış birer pencere vardır. Doğan Kuban bu pencereler için "Orta hacimden yanlardaki kubbe ile örtülü odalara açılan pencerelerinde, yapı tekke olarak kullanıldığı zaman, ortada yapılan ayinleri

¹⁷⁰ İnci ASLANOĞLU; A.G.E. Ank.1978, s.36

¹⁷¹ Doğan KUBAN; Anadolu Gezilerinden İzlenimler, Bir Batı Anadolu Gezisi, İ.T.Ü. Mimarlık Fak., Şubat 1962, s.41-42

takip etmek veya herhangi bir irtibat temin etmek için yapıldığı kabul edilebilir.”¹⁷² sözlerini ifade eder.

Orta kubbe ile aynı ekseninde bulunan yarım kubbe 22 dilimle ayrılmıştır. Yarım kubbenin örttüğü bu mekan beş köşelidir. Beş köşeli olan bu yarım kubbeli mekanın döşemesi kubbeli ana hacimden 0.20 m. yükseklikindedir. Yan duvarlarında 0.50 m. derinlikte, üstlerini kıvrımlı kemerlerin süslediği nişler içinde birer pencereler vardır. Mihrab duvarı ile birleşen diğer ikisinde, daha az derin nişlere yerleştirilmiş pencereler vardır¹⁷³ (Res. 83).

1.50 m.lik dışarıya taşan mihrab ise, 0.50m. derinlikte ve yarım daire kesitlidir. (Res.83) Mihrap yüksekliği yerden 1.10 m.dir. Güneyden bir pencere ile aydınlatılır. “içerde mihrab kısmının içinde küçük bir kubbe nişle örtülü nişin şeyhe tahsis edildiği düşünülebilir.”¹⁷⁴

Girişte sağda ve solda bulunan yan odalardan sağdaki 4.35m.x4.50m. ölçülerindedir. Düz yüzeyli üçgen bingilerle duvarlara oturan bir kubbeyle örtülmüştür. Güney yüzeyinde yarım daire kestli bir ocak, batıdakinde, altta ve üstte birer pencere ve kuzey duvarında da bir niş yer almaktadır.

Soldaki oda ise 4.25m.x4.60m.boyutlarındaki düz yüzeyli üçgen birgilere oturan kubbeli odada da aynı pencere, ocak ve niş görülmektedir. Minare kaidesi bu odanın duvarının kuzey-doğu köşesine bitmiştir (Şek.48). Dıştan mermer söveli pencerelerin üstündeki sivri kemer, az derin dikdörtgen bir niş şeklindedir ¹⁷⁵.

Yapı beş bölümlü son cemaat yerinden oluşur (Res.81). Bölümlerin üzeri kubbe ile kaplıdır. Tuğla örgü sivri kemerler dört adet sütun üzerine

---

¹⁷² Doğan KUBAN; A.g.e., s.42.

¹⁷³ İnci ASLANOĞLU, A.g.e, s.36

¹⁷⁴ Doğan KUBAN; A.g.e. s. 42

¹⁷⁵ İnci ASLANOĞLU; A.g.e. ,s .36

oturtulmuştur. Minare giriş koridoru nedeni ile, caminin kuzey yönündeki duvarının, girişte portalden başlayarak minare kaidesine denk gelen kısmı, duvarının diğer parçasından 0.50m.daha kalındır. Böylece son cemaat yerinin girişte sağ bölmelerinin derinliği 3.35m., soldakinin ise 2.85m.dir. Başka değişle kubbeler aynı büyüklükte deęildir¹⁷⁶. Girişte, portalin sağındaki duvarda bir pencere ile üstü mukarnaslı bir mihrap ve bir de niş yer alır. Değişik ve yalın başlıklı sütunlar kaidesiz olarak doğruca son cemaat yerinin portal düzleminden 0.60 m. yükseltilmiş olan döşemesine oturtulur (Res.83).

Tire camileri arasında oldukça farklı bir giriş kapısına sahip olan Tire Yahşi Bey Caminin girişin her iki yanında 0.45 m. derinlikte üstleri mukarnaslı birer mihrabiye bulunur. Kapının üstündeki basık kemer iki renkli mermerin birbirine geçmesinden oluşur. Sövesi mermer olan girişte mukarnaslı sıraların altında dikdörtgen bir pencere açılmıştır.

2. 1. 6. 3. SÜSLEMELER

Caminin süsleme unsurları içerisinde iç mekanda yer alan kalem işleri oldukça dikkat çekicidir. Zamanla bozulmuş olsalarda büyük bir bölümü durmaktadır. Yarım kubbeli mekandaki nişler içindeki kalem işleri belirgin şekilde görülmektedir.

Mihrabında görülen kal emişi motifi ortada kandil şeklinde bir form iki yanında ise uçları sivrilen buna sarmal sütunlar yer almaktadır. Mihrap nişinin önündeki kemer ise yine dilimli bir şekilde süslüdür. Kemer alınlıklarında da çiçekli süslemeler devam etmektedir.

Mihrabın sağında ve solunda yer alan nişlerin içindeki pencere alınlıkları ise orijinal kalem işleri ile süslüdür. Çevresi çiçek ve selvi motifleri ile çevrilmiş madalyonların içi, rumi ve palmet motifleri ile süslenmiştir. Kullanılan renkler ise

---

¹⁷⁶ İnci ASLANOĞLU; A.g.e. s 37.

kırmızı, yeşil ve beyazdır. Yarım kubbedeki dilimlerin altında ise gül motifinden oluşan çiçek demetleri yer alır (Res.85).

Yine odalar da ana mekan arasında bağlantı kuran pencerelerin alınlık kısımları bordür şeklinde kırmızı palmet motifleri ile süslüdür.

İki ana mekanı, iki yanında üç sıra mukarnasların bulunduğu bir kemer ayırır. Bu kemerlerin yüzeyinde Rokoko tarzında bir süsleme yer almaktadır. Kullanılan renkler yeşil, beyaz ve kırmızıdır. Simetrik bir kompozisyon hakimdir. Ortada, içice geçmiş iki daire vardır. Küçük olanın da beyaz renkte stilize papatyayı hatırlatan bir motif, büyük dairede ise kırmızı renkte sekiz küçük çiçek motifi yer almaktadır. Dairenin iki yanında, tam ortasından çıkan bir buket gül ve tomurcukları, büyük bir papatya ile son bulur (Res.85).

Bu kez, kemerin uçundan merkeze doğru başka bir motif başlar. Rokoko tarzındaki yapraklardan çıkan bir buket ve onu takip eden ikinci buket, tomurcuklarla büyük papatyaya ulaşır. Motifler kemer uçundan başlayıp, merkezi de çevreleyen siyah renkte, diyagonal bir çizgi ile çevrelenir.

Mihrabın bulunduğu mekan 21 dilimle ayrılmış olan bir yarım kubbeyle örtülüdür. Her dilimin alt kısmında yine rokoko tarzında, kemerdeki renklerin kullanıldığı, hepsi aynı olan birer buket yer alır. Bunun altında, sivri sağır kemercik dizilerin oluşturduğu süslü bir kuşak bulunur (Res.84).

Tire Yahşi Bey Camii'nin süsleme unsurları içerisinde inceleyebileceğimiz cümle kapısı ve yan odaların kapısı önemlidir. Bunlar ahşap olup künde kari tekniği ile yapılmıştır. Ancak 1997 Kasım ayında yapılan incelemede giriş kapısının olmadığını görmekteyiz. Fakat daha önce yapılan araştırmalardan giriş kapısı hakkında bilgi almaktayız. "İki kanattan oluşan ahşap kapının bizzat tarafımızdan yapılan ölçümlerde sağ kanadın eni ve boyunun diğer kanattan 2-3 cm. büyük olduğu tespit edilmiştir (Şek.49-Res.82). Caminin kapı kanatlarının her ikisi de simetrik olarak alt ve üstte kare ortada dikdörtgen biçiminde üç

bölüme ayrıldığı görülmektedir. Seren ve kayıtlar arasında kalan bölümlerin birbirine arkadan dövme "U" biçiminde çivilerle birleştirilmiş ikişer tahta bloktan oluşmaktadır. Sadece bunlardan sol kapı kanadının üst taraftaki panosu ise tek parça tahtadandır. Caminin kapıları bugün kullanılabilir vaziyette olmasına rağmen pek yıpranmıştır. 254 cm.x152 cm. boyutlarındaki kapının ön yüzünün çok tahrip olduğu arka yüzünde de sonradan çakıldığı anlaşılan tahta parçaları görülmektedir. (Res.82)

Yıllarca dış etkenlere (yağmur, rüzgar, sıcak, nem vs. maruz kalarak günümüze kadar sağlam şekilde ulaşmış olması da kapının sağlamlığını göstermektedir. Doğal etkenlerden korumak amacıyla her üç kapının kanatlarının ön yüzleri yeşil plastik duvar boyası ile bilinçsizce boyanmıştır. Hatta caminin cümle kapısı dikkatlice tarafımızdan incelendiğinde yeşil boya altında turuncu renkteki boya kalıntıları görülmektedir. Kapılar defalarca boyandığından üzerindeki oymaların üzerleri doldurulduğu ve özelliklerini yitirdikleri tespit edilmiştir. Caminin cümle kapısının etek (kapının alt taraftaki panoların yarısına kadar olan) kısmının kanaatimizce yağmur sularına maruz kalarak yeşil boyalar silinmiş ve oymaları yıpranmıştır. Caminin kapıları köşelerde alt ve üstten olmak üzere üzerleri dövme demir ile kaplı 4-5 cm. boyunda konik çıkıntılarla hareketlilik kazanırlar."¹⁷⁷

"Her üç kapı kanatlarının üst taraflarında asma kilit takıldığı tahmin edilen birer el dövmesi demir halka bulunmaktadır. Cümle kapısı üzerinde de eski olmasına rağmen caminin ve kapıların yapılış tarihinden daha sonra takıldığı tahmin edilen bir de kilit bulunmaktadır. Cümle kapısı sol tarafı iç tarafına monte edilen kilidin bugün anahtarı kaybolmuş ve kullanılmamaktadır. Kapı üzerinde kilidin takıldığı bölgenin tahrip olduğu blok tahtanın kırıldığı ve oymalarının bozulduğu görülmektedir. Yine aynı bölge üzerinde bilinçsizce teneke parçaları çakılarak tamirati yapıldığı görülmektedir. Bini üzerinde önceden olduğu tahmin

¹⁷⁷ Osman ÇİÇEKDAĞ; Manisa İvaz Paşa ve Tire Yavukluoğlu Camileri Ahşap Minberleri ile Tire Yahşi Bey Cami Ahşap Kapılarının Grafik ve Süsleme açısından incelenmesi. D.E.Ü.Güz.San.Fak.Gel.Türk El San.Böl.yayınlanmamış Lisans Tezi İzmir 1996, s.59

edilen metal kabara yerinde yoktur. Cümle kapısı sol tarafı arkadan istenildiğinde açılabilen bir demir ile kapatılarak sabitleştirilmiştir.”¹⁷⁸

Cümle kapısının oymalı taklit künde kari tekniği ile yapıldığı tespit edilmiştir. Bordür ve orta panoları eğri kesim tekniği ile yapılmış olup orta pano üzerine de geometrik motifler aynı satır üzerinde kabartma yapılarak künde kari tekniği taklit edilmiştir. Alt ve üst panolardaki süslemeler ise biraz yuvarlatılarak derin oyma tekniğiyle yapıldığı anlaşılmaktadır (Şek.35-36).

Cümle kapısının her iki kanadında simetrik olarak üç ana bölüme ayrıldığını görmekteyiz. Alt ve üstteki kare bölümlerdeki süslemelerin üçünün aynı sol kapı kanadı alt panonun ise dikkatlice bakıldığında farklı olduğu tespit edilmiştir. Rumi motiflerinden oluşan $\frac{1}{4}$ oranında simetrik bir kompozisyon mevcuttur (Şek.39). Merkezden çıkan kapalı bir formun tepelikle köşede son bulduğu görülmektedir. Hurdelenmiş ve kanatlı rumilerin yıldızdan çıkıp kapalı formun içinden ve dışından yayılarak kompozisyonun $\frac{1}{4}$ 'ni oluşturmaktadır. Diğerlerinden farklı olduğunu belirttiğimiz kare bölümünde ise $\frac{1}{2}$ oranında simetrik kompozisyon özelliğine sahip yanyana raport sistemiyle yerleştirilmiş rumi motiflerinden oluşmaktadır. (Res.83)

Ortadaki büyük panolar eğri kesim tekniği ile geometrik parçalara bölünmüştür. Genelde yıldız formunda olan bu geometrik bölünmeler içerisinde yine rumi motifi ile oyulduğunu görmekteyiz. Küçük parçalar içinde ise bitkisel motifler kullanılmıştır. (Res.84)

Ayrıca bu caminin kapılarının en önemli özelliği ise sanatçısının belli olmasıdır. Sağ kanat üzerinde ki orta dikdörtgen panoda motifler arasında gizlenmiş olarak kapıları yapan sanatçının imzası yer almaktadır. Bu imza hakkında İnci Aslanoğlu Tire’de Camiler ve Üç Mescit isimli kitabında “Sağ

---

¹⁷⁸ Osman ÇİÇEKDAĞ; A.g.t. s.60

kanat ortasında sanatçı “İlyas Mahmut”imzası, motifler arasında gizlenmiştir.”¹⁷⁹ der.

Caminin yan odalarının kapıları ise günümüze kadar sağlamlığını koruyarak gelebilmiştir. (Res.85) Dış etkenlere maruz kalmadığı için cümle kapısına oranla daha az tahrip olmuşlardır. Ön yüzleri yeşil plastik boya ile boyanmasına rağmen süsleme özelliklerini korumaktadır. Kapıların söve ve alınlıklar mermerden olup, alınlık üzerinde kemerli bir niş bulunmaktadır. Kapılar üçer bölümden oluşmaktadır. Genelde sağlam olan oda kapı kanatlarından sol taraftakilerin bölmelerinde açılmalar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kapı kanatları kapandığında, birleşme yerini kapatmak için çakılan ve üzeri süslenmiş “bini” adı verilen ince uzun tahta parçasının cümle ve sağ oda kapı kanatlarında görülüp sol oda kapı kanadında ise görülmemektedir. (Şek.52)

Sol ve sağ oda kapılarının süslemeleri oyma tekniğinde yapılmıştır. Orta panolardaki desenler (Res.91) derin oyma tekniği ile, üst ve alt panolar ise düz satırlı fazlaca derin olmayan sade bir işçilikle işlenmiştir. Sağ odada iki kapı kanatlarında panolar üzerinde kenarlara çakılmış pervazlar dikkati çekmektedir. Kabara şeklindeki eşit aralıklarla çakılan çiviler süsleme amacıyla çakıldığı düşünülse de panoların arka yüzüne bakıldığında pervazları tutturmak için çakıldığı anlaşılmaktadır. (Şek.53-54)

İç mekandaki sağ ve sol taraftaki odalara açılan kapılar “cümle kapısında” olduğu gibi üç bölümden oluşmaktadır. Bölümler birbirinden ortalarda ve yanlarda olmak üzere düz pervazlarla ayrılır. Bu pervazların üzerinde el yapımı demirden çiçek şeklinde motifler yer almaktadır.

Sağ tarafta bulunan yan oda kapısının kanatlarından orta panolarındaki desenler aynıdır. (Şek.53-Res.90) Aynı kapının sol taraftaki kapı kanadının alt ve üst pano desenleri ile sağ taraftaki kapıkanadının alt ve üst pano desenleri birbirinden farklıdır. Ancak her bir kapı kanadının kendi içinde alt ve üst pano

---

¹⁷⁹ İnci ASLANOĞLU; A.g.e. s.39

desenleri aynıdır. (Şek.54) Bu bölümlerdeki desenler dikkatlice incelendiğinde sol oda kapı kanatlarının sağ odanın kapılarının türevi olduğu anlaşılmaktadır. Raportlama tekniği ile sol odanın kapı kanatlarının alt ve üst panoları üzerindeki desenlerden diğer odanın kapılarının alt ve üst panolarındaki desenler oluşturulmuştur.(Şek.56) Ancak bu bölümlerdeki desenler uygulandıkları alanın ölçüleri gereği deformasyona uğramışlardır.

Kapı kanatlarının ortada kalan dikdörtgen bölümlerinde rumi ve palmet grubundan oluşan simetrik kompozisyonlar vardır. Her dört kapı kanadı üzerindeki desenler birbirinin benzeri gibi, görünsede birbirinden farklıdır. Simetrik bir şekilde oyulan desenler üzerinde kapalı formların dışında açık formlar kompozisyona hareketlilik kazandırmıştır. (Şek.57-59)

2. 2. MALZEME - TEKNİK, MOTİF VE KOMPOZİSYON AÇISINDAN CAMİLERDE SÜSLEMELER

2. 2. 1. MALZEME - TEKNİK

2. 2. 1. 1. TAŞ

Taş, Beylikler döneminde de diğer dönemlerde olduğu gibi işlev ve ölçek farkı gözetmeksizin, her yapı türünün başta gelen malzemesi olmuştur. Moloz, kaba yonu ve kesme taş olarak işlenen kalker ve tuf çeşitlerinin yanı sıra mermer de giderek çoğalan bir kullanım alanı bulmuştur. Araştırma konumuz olan Batı Anadolu'da, Saruhan, Menteşe ve Aydınoğullarına ait yerleşme merkezlerinde inşa edilen yapıların plan ve kütlelerinde iler iki yıllardaki gelişmelere katkıda bulunacak, yeni arayışlar, yeni denemeler şekillenmektedir. Mimari tasarımlarında yenilik getiren bu yapıların hepsinde, malzeme seçiminin de aynı doğrultuda geliştiği, aynı yenilik arayışının sergilediği söylenemez¹⁸⁰

Saruhanoğulları tarafından Manisa'da inşa edilen Ulu Camii (1366) ve Medresesi (1369) Aydınoğulları tarafından Selçuk'ta inşa edilen İsa Bey Camii (1375) ve Menteşeoğulları tarafından Balat'ta inşa edilen İlyas Bey Cami (1404) tasarım açısından yeni gelişmelerin ilk denemelerini getiren yapılardır. Ancak malzeme seçiminde yenilik değil varolan doğrultuda gelişme ve ilerleme göstermişlerdir.

Manisa Ulu Camii'nde, beden duvarlarında esas yapı malzemesi moloz taştır, aralarına yer yer devşirme taşlar sıralanmıştır. Duvarların köşe bağlantılarında kesme taş kullanılmıştır. Avludaki sütunlar ve sütun başlıkları devşirme malzemedir. Selçuk İsa Bey Camiinde yan cephelerin beden duvarları moloz taş ve kesme taşla inşa edilirken, giriş cephesine Efes antik şehirden alınan büyük beyaz mermer levhalar kaplanmıştır. Taç kapının, beyaz mermerin yanı sıra renkli mermer kullanılarak yapılan geometrik geçmeli süslemesi son

¹⁸⁰ Ömür BAKIRER; "Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Mimarisinde Taş ve Tuğla İşçiliği" Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, Ajans Türk Matb.Ank.1993 s. 270

onarımlarda yenilenmiştir. Avluda şimdi yıkık olan revak kemerlerini taşıyan mermer sütunlar ve iç mekandaki büyük sütunlar devşirme malzeme olarak bulunmaktadır.

Araştırma konumuz içinde yer alan Balat'daki İlyas Bey Camii, mermer malzemenin en yoğun olarak kullanıldığı yapı olarak önem taşır. "Beden duvarları, bütün cephelerde, moloz taş dolgu üzerine mermer levhalarla kaplanmıştır. Ön cephede, sıra yükseklikleri 40-50 ve 24-25 cm. olan levhalar, atlamalı sıralarda dizilerek sıra yüksekliklerinde bir dar bir geniş olmak üzere düzenli bir sıralama yapılmıştır. Diğer cepheler aynı düzeni koruyamamıştır. Bunlarda sıra yükseklikleri 40-50 cm. arasında değişkendir. Yer yer de farklı biçimlerde levhalar kullanılmıştır."¹⁸¹

Beden duvarları dışında kubbe kasnağının silmeye kadar olan alt bölümünde, pencere ve kapı açıklığının kemer, söve ve lentolarında aynı malzeme değişik formlarla işlenmiştir. Giriş cephesinde, üç girişin kemer alınlıklarında beyaz, yanısıra mavi, koyu kırmızı mermer ile geometrik geçmeler oluşturulmuştur. Kemer alınlıklarında da mavi, kırmızı ve beyaz mermerler geçmeli olarak yerleştirilmiştir (Res.3).

İç mekana girdiğimizde ise beden duvarlarının da mermer ile kaplandığını görmekteyiz. Aynı zamanda taş işçiliğinin en güzel örneğini gördüğümüz mihrapta mermer malzeme kullanılarak yapılmıştır (Res.19). İç mekanda pencerelerin basık kemerlerinde yine beyaz ve renkli mermer geçmeler görülmektedir. Burada mermer hem yapının strüktürünü oluşturmuş hem de süslemenin uygulandığı malzeme olarak yer almıştır.

"Bu saydığımız yerlerde yoğun mermer kullanımı yeni bir arayıştan çok, ören yerlerine yakın olmalarından kaynaklanmakta, en yakından, en kolay elde edilen, en uygun malzemeyi kullanma kaygısı herhalde burada da malzeme

---

¹⁸¹ Ömür BAKIRER- A.g.m.,s. 271

seçimini etkileyen nedenlerin başında gelmektedir. Gerek Manisa, gerekse İsa Bey Camiiindeki devşirme sütunlar da aynı nedenlerin yanı sıra malzemenin estetik özelliklerinin de etkilediği bir seçimi sergilemektedir.”¹⁸²

Yine Beylikler dönemi, Aydınoğullarına ait Birgi Ulu Camiinde ise her cephede aynı türden malzeme kullanılmamıştır. Örneğin doğu cephesi beden duvarları yerden yarıya kadar kaba moloz örgü üstü ise kesme blok taşlardan oluşmuştur. Kuzey beden duvarlarında yalnız kaba moloz örgü kullanıldığını görmekteyiz. Yine Güney cephede ise kesme blok taş malzeme olarak kullanılmıştır (Res.52-53-54).

2. 2. 1. 2. TUĞLA

Tuğla, Selçuklu dönemindeki yerini Beylikler dönemi mimarisinde aynı düzeyde koruyamamış ve ikinci derecede bir malzeme olma yönü giderek ağırlık kazanmıştır. Tuğla kaplamalar 13.yy.’ın sonu ile birlikte eski niteliklerini yitirmekte, daha farklı bir boyut kazanmaktadır. Tuğla örgüler ise, en yakın şekilleriyle bir süre daha devam etmektedir¹⁸³

Alt yapıları taş olan cami ve medreselerin üst örtülerinin tamamında ya da yalnız kubbelerinde düz örgünün yer aldığı örnekler, bölgeler arasında bir farklılık göstermeden devam etmektedir.

Araştırma konumuz içine giren Balat’daki İlyas Bey Camii kubbeye geçişlerde kullanılan tuğla yüzeyler yer almaktadır.(Res.35) Yine Birgi Ulu Cami pencere kemerlerinde tuğla örgüler görülmektedir. Ancak Selçukluda görülen duvar dış yüzeylerinin tuğla birimlerle kaplanması Batı Anadolu da Aydınoğlu, Saruhanoğlu ve Mentешеoğlu Beyliklerine ait araştırma konumuz içinde

---

¹⁸² - **Ömür BAKIRER**: "Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Mimarisinde Taş ve Tuğla İşçiliği" Başlangıcından bugüne Türk Sanatı Ajans Türk Matb. Ank.1993 272.s

¹⁸³ **Ömür BAKIRER**: A.g.m., s. 272

incelediğimiz camilerde görülmez. Yalnız daha öncede bahsettiğimiz gibi pencere alınlıklarında görülen tuğla malzeme bazen kapıların alınlıklarında kendini gösterir.

Aynı zamanda Selçuk İsa Bey camiinde iç mekanda kubbeleri taşıyan kemerler yatay düz istifli bir şekilde tuğla ile örülmüştür. Kemerlerin birleşim yerleri ve pantantiflerde ise zikzak formunda tuğla örgüler kullanılmıştır (Res.49-50).

Tuğla çok eski çağlardan beri inşaat malzemesi olarak çok geniş ölçüde kullanılmaktadır. Önceleri kendi basit formunun verdiği imkanlar içinde, dikine ve yatay dizilmek suretiyle oldukça basit, fakat pek çeşitli geometrik şekiller meydana getirerek kullanıldığı bilinmektedir. Zamanla, daha zengin ve çeşitli süsleme elde edebilmek amacıyla tuğlaya, piştikten sonra veya pişmeden değişik formlar verilmeye başlanır. Zaman zaman pek küçük parçalar halinde kullanılan tuğla, yapı malzemesi olmaktan çıkarak, kaba işçiliğe sahip duvar üzerinde sathi kaplama için kullanılan bir malzeme haline gelir¹⁸⁴

Aynı zamanda araştırma konumuz içine giren camilerin minarelerinde tuğla ve sırlı tuğla'dan oluşan örgüler görülmektedir. Bunlardan Beylikler döneminin en çarpıcı örneklerinden biri olan Birgi Ulu Cami'nin minaresindeki sırlı tuğla örgülerdir. (Res.13) Minarenin kürsüden sonraki kısmı yarı gövdeye kadar firüze renkli sırlı tuğla ile kırmızı tuğlanın yan yana getirilmesi ile meydana getirilen zik zak örgüdür. Minarenin şerefeye kadar olan diğer yarı gövdesi ise yine firüze renkli sırlı tuğlalardan baklava formu oluşturulmaktadır.

Yine sırlı tuğlalı bir başka cami ise Tire Yahşi Bey Camii'dir. Siyah, firüze ve yeşil renkli sırla oluşturulan geometrik bölünmelerle dörtgen (Baklava formu) oluşturulmuştur. Yine Beylikler dönemi yapılarından Manisa Ulu Cami minaresi ise siyah ve firüze renkli sırlı tuğlalardan yan yana dizilmiş tuğla örgü mevcuttur.

---

¹⁸⁴ Yıldız DEMİRİZ; Osmanlı Mimarisinde Süsleme I.(Erken Devir) (1300-1453) İst.1979 s.11-12

Aydinoğullarına ait Selçuk'taki İsa Bey Cami'nin ise iki minaresinden sadece biri ayakta durmaktadır. Ayakta kalan minarenin de şerefeye kadar olan kısmı mevcuttur. Bu kısımda tuğla ile geometrik formlar oluşturulmuştur. (Res.30)

Selçuklu'dan sonra Beylikler döneminde görülen sırlı tuğla özellikle bakıroksitli, firüze renkli tuğlalar şeklindedir. Ancak yeşile bakan firüze renkli sırlarda kullanılır. Bunlarda kurşun oksit oranı yüksektir. Daha az olarak da patlıcan moru ve kobalt mavisini sırlı tuğlalarda görülür. Kobalt mavisinde kobalt oksit, patlıcan moru olanlarda mangan oksit vardır. Bu renkte sırlı tuğlalar XIII. yy.'ın ortalarında itibaren bollaşır.¹⁸⁵

2. 2. 1. 3. ÇİNİ

Selçuklu geleneğini sürdüren çiniler, firuze, mor, kobalt mavi renklere sırlı tuğla, çini mozaik veya düz çini plakalar olarak kullanılmıştır. Yapı dışında minare ve dış cephelerde sırlı tuğla, yapı içinde ise kubbe, eyvan mihrap vb. yerlerde çini mozaik olarak işlenmiştir.

Araştırma konumuz içerisinde incelediğimiz altı caminin çini malzemesi açısından çok zengin olduğunu söyleyemeyiz. Bunlardan Birgi Ulu Camiinin mihrap ve mihrap üstü kubbesine geçişi sağlayan kemer alınlığındaki mozaik tekniğinde yapılan çiniler günümüze kadar gelmiştir. Firüze ve patlıcan moru renkte hazırlanan çini plakalar istenen motife göre kesilerek mozaik gibi bir araya getirilir. Kesilen parçaların arkası hafif koniktir. İstlenen kompozisyona göre sırlı yüzleri alta gelmek üzere dizilirler ve kalıpta duvara gelecek arka yüzlerinden üzerlerine harç dökülüp dondurulur.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Gönül ÖNEY; Beylikler Devri Sanatı XIV-XV.yy, Ankara, 1989, s.37

¹⁸⁶ Gönül ÖNEY; A.g.e.,s.37

Birgi Ulu Cami çinili mihrabı Konya'daki Selçuklu devri mihrablarını hatırlatacak bir anıtsallıktadır. Firuze ve koyu mor mozaik çinilerden yapılmış mihrap beylikler dönemi çini mihraplarının en önemli örneklerinden biridir.(Res.16)

Mihrabın dışında iç mekanda mozaik çininin ikinci uygulandığı yer, mihrap önü mekanından orta nefe açılan kemerdir. Yuvarlak kemerin köşe dolgularına mozaik-çini tekniği ile firuze ve koyu mor renkli çinilerden iç içe kesişen "Y" formundan oluşur. Bunun üst kısmında firuze zemin üzerine koyu mor renkli çiniler ile sülüs yazı yer almaktadır. Yazı kuşağın alt ve üstten ince baklavalı bir bordür kuşağıdır. (Res.17)

Yine araştırma konumuz içine giren Aydınoğlu Beyliğine ait Selçuk İsa Bey Camii'nin pandantiflerinde görülen mozaik tekniğinde yapılmış çinilerde firuze, kahverengi ve mor'a yakın koyu bir rengin kullanıldığı birbirine geçen yıldız formlarından oluşan bir süsleme görülür. Aynı zamanda pandantifler üzerinde dört sıra halinde kademeli olarak yukarı doğru genişleyen ve aralarda da iki sıra halinde kasnak altını dolaşan firuze çinili yüzeysel mukarnas dolgulardan bugün bir kısmı tamamen dökülmüştür (Res.40).

Araştırma konumuz içine aldığımız Söke Balat'daki İlyas Bey Camii pencerelerinde az da olsa mozaik tekniğinde çini kakmalar görülür (Res.69). Bunlar, kırmızı, firuze ve yeşil renkte çinilerdir.

2. 2. 1. 4. AHŞAP

Anadolu'da Selçuklu ile gelişen ve orijinal örneklerini veren ahşap işçiliği beylikler devrinde de kendini gösterir. Araştırma konumuz içerisine giren Aydınoğulları, Saruhanoğulları ve Menteşeoğulları gibi beyliklerin eserlerinde ahşap işçiliğine rastlanmaktadır. Genellikle künde kari tekniği kullanılan bu eserlerde oyma tekniğine de yer verilmiştir.

Minberlerin yan aynalıklarında ve kapılarda kullanılan "Kündekari" tekniği adını alan bu teknik en orijinal işçiliği meydana getirir. İslam Sanatında en erken örneklerini 12. asırda Mısır, Halep ve Anadolu'da bulduğumuz kündekari tekniğinin bu üç merkezde birbirine paralel olarak geliştiğini düşünüyoruz. Mısır'da Fatimilerle ilk örneklerini veren bu teknik özellikle Memlûk'ler devrinde çok fazlalaşmıştır. Bu teknik yapılışına göre hakiki ve taklit olmak üzere ikiye ayrılır ¹⁸⁷.

Hakiki Kündekari; Bir çatma tekniği olan bu teknikte sekizgen, baklava ve yıldız formunda olan, içi arabesk rolyefli ahşap paçalarla bunları birbirine bağlayan oluklu ahşap kirişler iç içe geçerek bağlanmıştır. Bu parçaları birbirine tutturmak için çivi veya tutkal kullanılmamıştır. Parçalar geçme olduğundan, ahşabın kuruyup ufalması halinde ayrılmalara, yarıklar olmaz. Genellikle minber yan aynalıklarında daha sağlamlığı temin için bu geçme kündakari satırların altında ahşap bir iskelet bulunur. Çok güç olan kündekari tekniğinde daha küçük ve detaylı işlenmiş parçaların bir araya getirildiği örnekler olduğu gibi, daha kabaları da vardır¹⁸⁸. Araştırma konumuz içine giren Birgi Ulu Camii minberi bu teknikle yapılmıştır. Tamamen ceviz ağacından yapılmış Birgi Ulu camii minberi günümüze kadar sağlamlığını koruyarak gelmiştir. Bunun da en önemli nedeni kullanılan tekniğinden dolayıdır. Yine bugün yerinde tespit edemediğimiz Manisa Ulu Camii minberinin kündekari tekniği ile yapıldığını kaynaklardan öğreniyoruz (Res.65-66).

Aynı zamanda minberde "oyma tekniği" olarak motiflerin bazılarında "düz satırlı derin oyma", "yuvarlak satırlı derin oyma" gibi oyma tekniklerine de rastlamamız mümkündür. "Düz Satırlı Derin Oyma", tekniğinde ahşap yüzeyi aynı seviyede düz bir satır teşkil eder. Motifler satırdan derin oyma ile belirtilmiştir. "Yuvarlak Satırlı Derin Oyma" tekniği ise daha çok kitabelerde, yazılarda, arabesk dekorda, çok zengin bir görünüş kazandıran ve en yaygın grup olan bu ahşap işçiliğinde rölyefli engebeli yuvarlak bir satır meydana

¹⁸⁷ Gönül ÖNEY; "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri." Sanat Tarihi Yıllığı, Sayı III. 1969-1970 s.135

¹⁸⁸ Gönül ÖNEY; A.g.m.,s.136

getirmek üzere işlenmiştir. Bazı örneklerde kabartmalar çok yüksektir ve ajur işçiliği etkisini verir. İslam Sanatında ilk bol örneklerini 11.yy. Fatımi ahşap işçiliğinde görürüz¹⁸⁹.

Yine Birgi Ulu Camii pencere kapaklarında “düz satırlı derin oyma” ve “yuvarlak satırlı derin oyma” teknikleri görölmektedir.

Menteşe Beyliği döneminde yapılan Eski Çine Ahmet Gazi minberi ise yine künedakir tekniği ile yapılmıştır. Üzerindeki motifler ise “düz satırlı derin oyma” tekniği ile gerçekleştirilmiştir (Res.3-5).

Yine araştırma konumuz içinde Tire Yahşi Bey Camii ahşap cümle kapısının tamamen oymalı taklit künedakir tekniği ile yapıldığı tespit edilmektedir. Bordür ve panoları eğri kesim tekniği ile yapılmış olup orta pano üzerinde geometrik motifler aynı satır üzerinde kabartma yapılarak künedakir tekniği taklit edilmiştir. Yan oda kapı kanatlarında orta panolardaki desenler derin oyma tekniği ile işlenmiştir. Üst ve alt panolarda ise düz satırlı fazlaca derin olmayan bir işçilik görölür (Res.86).

2. 2. 2. MOTİF VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ

Beylikler dönemi süslemelerinde motif ve kompozisyon şemaları bir önceki dönemin özelliklerini taşır. Selçukluda kullanılan rumi, palmet, lotus bitkisel geometrik motifler bu dönemde de kullanılır. Bunlardan Lotus bu gruptaki motiflerin en eskisidir. Eski Mısır sanatında çok sevilir. Lotus şeklinde sütunlar, sütun başlıkları ve yüzey süslemeleri bu çevrenin karakteristik motifi olmuştur. Daha kuzeyde, Asur sanatında ise lotus ve lotus guncasının alternatif dizilmesiyle ortaya çıkan enine gelişen bordürler buluyoruz. Aynı zamanda yan yana çizilmiş palmetlerde bu sanat çevresinde ortaya çıkar¹⁹⁰. Bizim ele

¹⁸⁹ Gönül ÖNEY; A.g.m., s.141

¹⁹⁰ Yıldız DEMİRİZ ; Osmanlı Mimarisinde Süsleme I.Erken Devir (1300-1453) İst. 1979 s.28

aldığımız yapılarda Lotus ve Palmet motifini süsleme unsurları içerisinde görebiliyoruz. Örneğin Manisa Ulu Cami sütun başlarında görülen lotus yaprakları buna örnek verilebilir.

Çeşitli şekillerde stilize edilerek devrin sanat anlayışına ve üslubuna uygun olarak palmet ve lotus motiflerini, bazen lotus-palmet frizleri olarak, fakat çok defa rumili süslemenin içinde buluyoruz. Rumili motifleri ise pek çok malzeme üzerinde, pek çok teknikte görülür. En çok ahşap ve taş malzeme üzerinde gördüğümüz rumi motifi, gerek çini gerekse alçı üzerinde de yer almaktadır. Taş malzeme üzerinde en güzel örneklerini Balat İlyas Bey Camii mihrabında görmekteyiz. Ahşap malzeme üzerinde ise, Birgi Ulu Camii ahşap pencere kanatlarında görmekteyiz. (Res.20-21)

İslam Sanatında devamlı rastlanan palmet lotus firizi ön asya sanatı ve antik devirlerden bu yana devam etmektedir. Örneğin Anadolu da Kayseri Haunt Türbesinin pencerelerinden birinin etrafında palmet-lotus firizi yer alır. Lotusların ince uzun yan yaprakları yukarı kalkık ve ucu kıvrıktır. Çift kollu şamdanı andırır. Yine Amasya İnce Hanı bir rozetinde lotuslar dairevi harekete uymak üzere ince kolları yılan kavi bir ahenk kazanarak uzamıştır. ¹⁹¹

Bir başka örnek Birgi Ulu Camii 5 nolu pencere kanadında görülen (Şek.15'e göre) rumi motifleri oldukça güzel bir örnektir. Göbekte birbirine geçen sekiz adet iplikte ortada yıldız formu oluşturulmuştur. Bu ipliklerden çıkan rumi dalları yine kenarlar da "orta bağ" ile birleştirilerek "tepeliklerle" son bulmuştur. "Şemse motifini andıran formun iki kenarında ise iki iplik rumiden oluşan birer bordür yer alır.

Bitkisel motifler (penç, hatayi, gonca gül) ise ele aldığımız bu dönem içinde süsleme unsurları arasında ikinci derecede rol oynar. Bizim ele aldığımız camilerde süsleme öğeleri arasında belirgin özellik taşımaz. Ancak Tire'deki Yahşi Bey Cami kalem işi süslemelerinde yapraklı çiçek demetleri bulunur.

---

¹⁹¹ Semra ÖGEL; Anadolu Selçuklu'larda Taş Tezyinatı, Ankara, 1987,s.78

Natüralist çiçek ve yaprak motifleri ile ağaç bahar dalı ve benzeri motifler ancak 16.yy.'da ön plana çıkar. Fakat az sayıda da olsa bunların öncülerini 15. yy.'da buluyoruz. Hatayi grubu olarak adlandırdığımız, penç, hatayi, gonca gül ve yapraklar rumili motiflerle ortak olarak kullanılmıştır.

Süsleme unsuru olarak her tür malzemede kullanılan geometrik geçmeler ise motifler arasında önemli yer teşkil eder. Sonsuz karakterde işlenen bu geometrik geçmeler taş, ahşap ve çini malzeme üzerinde en çok görülen motiflerdir. Tek eksen üzerinde gelişen bordürlere iki kırık çizginin kombinasyonu ile ortaya çıkan form zencerek motifini oluşturmaktadır. İki kenardan fazla kırık doğrular ise daha girif geçme bordürlerini ortaya çıkarır¹⁹². Bu geçmelerin çok zengin örneklerini Selçuklu mimarisinde görmekteyiz.

“Geçme” adını verdiğimiz bu motifler süsleme olarak kullanılan malzemeler üzerinde bordürler halinde yer alır. Örneğin Birgi Ulu Camii mihrap bordüründe geometrik geçmeleri görmekteyiz. Yine Selçuk İsa Bey Camiinin mihrap üstünde oluşan geometrik geçme verebileceğimiz örnekler arasındadır.

Geometrik süsleme bordürlerde de sık sık ortaya çıkmakla birlikte, genel olarak İslam süslemesinde ve özellikle Türk süslemelerinde, sonsuz yüzey deseni olarak kullanılmıştır. Birçok eserde dar yada geniş bordürler halinde gördüğümüz geometrik süsleme, aslında bu sonsuz raport halindeki desenlerden kesilmiş bölümlerden oluşmaktadır¹⁹³.

Örneğin Çine Ahmet Gazi Camii minberi yan aynalığında görülen 12 genlerin birbirine geçmesi ile oluşan geometrik desenler ve ayrıca korkuluklarında yer alan geçmelerle altıgen ve yıldızlar meydana gelmiştir. Yine Birgi Ulu Camiinin minberinin yan aynalığında sekizgen ve altıgenlerden meydana gelen yıldız formunu geometrik bölünmelere örnek gösterebiliriz.

---

¹⁹² Yıldız DEMİRİZ; A.g.e.,s.28

¹⁹³ Yıldız DEMİRİZ; A.g.e., s.29

Düz eksene göre sonsuz devam eden basit desenler, tuğla süslemede en çok görülen süsleme tarzıdır. Yatay ve dikey dizilmiş tuğlalar veya tuğla ve taşın alternatif kullanılması ile ortaya çıkan yüzey süslemesi, en basiti oluşturur. Tuğlaların farklı boyutlarda olması ve kaydırılmış eksene göre dizilme veya hasır örgüsü şeklindeki tuğlalar arasında taşlarla daha ilginç süsleme ortaya çıkar. Bu tür süsleme Birgi Ulu Camii minaresinde görülmektedir.

Geometrik formlarla süslemeler yapıların içinde yer alan tüm malzeme üzerinde uygulanmıştır. Bu gerek taş, tuğla ahşap, gerekse alçı olsun kendini göstermektedir. Beşgenler, altıgenler, iç içe geçmiş yıldızlar geometrik düzenlemede kullanılan formlar arasında gelir. Geometrik geçmelerin en güzel örneklerini Balat İlyas Bey pencere alınlıklarında ve mihrapta görebiliyoruz. Aynı zamanda Birgi Ulu Camii çinili mihrap bordüründe, ahşap pencere kapaklarında da görmek mümkündür.

Süslemede kompozisyon şemaları içinde en çok kullanılan bordürlerdir. İki yanından sınırlı, iki yanından ise sonsuz devam eden eni boyundan genellikle daha az olan düzenlemeler şeklinde olan bordürler incelediğimiz hemen hemen tüm yapılarda vardır. Bordürler bütün tekniklerde, sınırlayıcı olarak, kompozisyon repertuarının kaçınılmaz elemanlarıdır. Hatta bazı yerlerde, örneğin portallerde ve mihraplarda dar ve geniş bir seri bordür, başlıca süsleme unsurlarıdır. Enine gelişen bordürlerden başlıcasın olan lotus-palmet frizi, değişik tekniklerde oldukça geniş kullanma alanı bulur. En uygun olduğu yer, süslemeli veya sade bir yapı elemanının üstten sınırlanmasıdır. Bunu en güzel Balat İlyas Bey Camii mihrabında görmekteyiz. Bu tür uygulama taş, çini ve alçı malzeme üzerinde de görülmektedir. Aynı zamanda taş üzerinde az veya derin kabartma olarakta görmek mümkündür¹⁹⁴.

Yine basit kıvrık dal bordürleri de hemen hemen her tekniğe uygulanabilir. Ana kuralında değişikliğe uğramadığı halde, taşıdığı çiçek, rumi ve benzeri motifler, tekniğe göre değişen karakterdedir. Kıvrık dalların çok

---

¹⁹⁴ Yıldız DEMİRİZ; A.g.e., s.36

gelişerek spiral halini aldığı kompozisyonlar ise daha çok çini sanatının ikinci derecede olmasına rağmen taş kabartma sanatının benimsendiği formlardır¹⁹⁵

Hemen hemen her teknikte ve her çeşit malzeme ile meydana getirilen üçlü, ikili ve tekli rumi bordürleri kompozisyon şemalarında önemli yer tutar. Taş, alçı, ağaç gibi malzemeler en güzel uygulama alanlarıdır. Örneğin Birgi Ulu Camii ahşap pencere kanatlarının çevresinde ikili rumi bordürü görmemiz mümkündür.

Merkezi kompozisyonları ise en çok kalem işlerinde görüyoruz. Bunun sebebi de kalem işlerinin çoğunlukla kubbe işleri gibi dairesel alanlarda yer almasıdır. $\frac{1}{4}$ ve $\frac{1}{2}$ oranında simetrik olarak düzenlenen kompozisyonlar daire, oval, üçgen gibi alanların süslemesinde kullanılır¹⁹⁶. Buna en güzel örneği Tire Yahşi Bey Cami mihrap nişinde görülen kalem işlerini örnek olarak verebiliriz.

---

¹⁹⁵ Yıldız DEMİRİZ; A.g.e., s.36

¹⁹⁶ Yıldız DEMİRİZ; A.g.e., s.37

SONUÇ

Anadolu Selçuklu Devletinin zayıflaması ve yıkılması sonrasında, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan Anadolu Beyliklerinin ortak idealleri; Selçuklu sonrasında ortaya çıkan otorite boşluğunu her birinin kendi etrafında toplanacak Türkmen gruplarla doldurmak ve hatta tek bayrak, tek ad altında toplamaktı. Nitekim bunun için uzun süre birbirleri ile hakimiyet mücadelelerine girerek, zaman zaman savaş meydanlarında çarpışmışlar, zaman zaman da buldukları bölgelerde giriştikleri imar faaliyetleri ile maddi manevi güç gösterilerinde bulunmuşlardır.

Bu beylikler arasında yer alan ve yaklaşık yüzelli yıllık bir zaman diliminde varlıklarını sürdüren Aydınoğulları, Menteşeoğulları ve Saruhanoğulları önemli devletler arasında yer almaktadır. Bunlardan Aydınoğulları, ilk dönemlerinde Büyük Menderes'ten itibaren Tire ve Efes taraflarında yayılmaya başlar. Aydınoğullarının kurucusu Aydınoğlu Mehmet elde ettiği toprakları oğulları arasında paylaşır. Deniz sahillerine sahip olan Mehmet Bey, İzmir'i almadan önce ilk donanmasını Ayaslug'ta kurar. Daha sonra civar adalara başarılı akınlar yapılarak toprakları genişletmeye çalışırlar.

Saruhanogulları ise Aydınoğulları gibi Germiyan Beyliğinin ilk kuruluşu sırasında, Germiyanlıların Batı Anadolu istilasına gönderdikleri kuvvetlerden bir kısmı olma ihtimali yüksektir. Bunlar Batı Anadolu'da Ege sahillerine doğru yayılarak Manisa Menemen, Gördes, Demirci gibi bölgelerde yayılmaya başlamışlardır. Yine Batı Anadolu'da kurulan bir diğer beylik ise Menteşeoğullarıdır. Anadolu'nun güney batısına yerleşmiştir. Kara ve denizlerde topraklarını ve hakimiyet sahasını genişletmek için sürekli müdahale etmiş, ancak güney ve batısının açık deniz olması sebebi ile sadece bazı adaları geçici sürelerde kendisine bağlamış veya vergi almıştır. Karada ise kendisi gibi Türkmen beylikleri olan Saruhan, Aydın, Hamid ve Teke Oğulları beylikleri ile komşu olması sınırlarını genişletmesine imkan vermemiştir.

Bu üç beylik'detüm olumsuz koşullara rağmen kendini ispatlama çabasında çeşitli imar faaliyetlerinde bulunurlar. Aydınoğulları, Menteşeoğulları ve Saruhanoğulları'ndan günümüze gelmiş mimari eserleri ve bunların süslemelerine yönelik çalışmamızda, altı adet cami seçilmiştir. Amacımız,

bugün ayakta olan bu camilerin tespitini yaparak, gerek mimari gerekse mimariye bağlı süslemenin gelişimini ortaya koymaktır. Seçilen bu camiler içerisinde en erken 1308 tarihli Çine Ahmet Gazi Camiidir. Sırasıyla takip etmek istersek Eski Çine Ahmet Gazi Camii'nden sonra, Birgi (Ödemiş) Ulu Cami (1313), Selçuk İsa Bey Cami (1375), Manisa Ulu Cami (1376), Söke Balat İlyas Bey Cami (1404), Tire Yahşi Bey Cami (1441) leri gelmektedir. Bu camilerden Tire Yahşi Bey Cami' bir beylik yapısı olmamakla birlikte bir erken Osmanlı yapısıdır. II.Murat'ın komutanlarından Yahşi Be tarafından yaptırılmıştır.

Seçtiğimiz bu camiler arasında en erken tarihli Mentешеoğullarına ait Eski Çine Ahmet Gazi Cami (1308) kare planlı toplu mekan anlayışı bu cami için de geçerlidir. Üst örtüşü kubbeli bir şemaya sahiptir. Kubbeye geçişle tromplar sayesinde olmuştur. İç mekan oldukça sade bir görünüme sahiptir. Süsleme açısından ele alacağımız ahşap minberi vardır. Dış cephede ise moloz taş kullanılmıştır. Yer yer tuğla örgüler de görülür.

1313 tarihli Birgi Ulu Cami ise dönemin özelliklerini gösteren en güzel yapılar arasındadır. Çapraz sahınlı yapılar içinde inceleyeceğimiz bu camide iç mekan sütunlarla üç nefe ayrılmıştır. Mihrap önü kubbeli ve sütunlu camiler arasında önemli yer teşkil eder. Batı Anadolu'da beylikler dönemi camiler arasında iç mekan süslemeleri açısından oldukça önemlidir. Mihrap ve mihrap önü kubbesinin kemer alınlığının da yer alan çiniler dönem özelliği gösterir. Aynı zamanda ahşap işçiliği ile de ön plana çıkan caminin minber ve pencere kanatları dönemin özelliklerini yansıtan bir örneğidir. Yaklaşık beş yüzyıldan bu yana günümüze ulaşması eserlerin kalitesinin göstergesidir. Dış mekanda ise moloz taş, yer yer de kesme blok taş kullanılmıştır. Çift girişli olan cami kapıları Selçukluda görülen o ihtişamlı taç kapı geleneğinin dışındadır.

İlk kez Silvan Ulu Camide ileri bir uygulaması görülen Transept plan beylikler devrinde 1376 tarihli Manisa Ulu Camiinde daha geliştirilmiş olarak karşımıza çıkar. Enine dikdörtgen planlı yapıda mihrap önü kubbesinin sekizgen bir ayak sistemine oturtulmuş olması önemli bir adımı işaret etmekle birlikte, mihrap önü kubbesini üç taraftan çeviren sütunlu, fakat ikinci planda kalmış hacimler ile Silvan Ulu Camiinde görülen uygulamayı devam ettirmektedir.

Aynı zamanda Selçuk İsa Bey Cami ile Manisa Ulu Camiinde ilk kez görülen şadırvanlı ve üç tarafı revaklarla çevrili avlu Osmanlı mimarisinde

gelişecek olan cami avlularının prototipini oluşturmaktadır. Manisa Ulu Camii avlu revakları Selçuk İsa Bey Cami'den farklı olarak çift sıra halinde düzenlenmiştir.

1376 tarihli Selçuk İsa Bey Cami dikdörtgen planlı olup, enine sahınları ortadan keserek mihraba dik uzanan bir çapraz sahından oluşmuş harime sahiptir. Çapraz sahın ard arda iki kubbe ile örtülü iken, yan sahınlar düz ahşap çatı ile örtülmüştür. Aynı plan Anadolu dışında en erken tarihli yapı olarak (706-714) Şam Emeviye Cami'sine aittir. Bu iki yapı arasında en belirgin fark Şam Emeviye Camisi'nde çapraz sahın üzerinde tek kubbenin yer almasıdır.

Aynı zamanda revaklı avlusu ile Selçuk İsa Bey Camisi'nin erken tarihli en yakın örneğidir. İki yapı arasındaki benzerliğinin nedeni ise İsa Bey Camii'nin mimarının Şam'lı oluşu olarak gösterilebilir.

Yine bu cami'de görülen cephe yüzeylerinde olması gerekenden fazla pencerelerin açılması iç mekanın aydınlatma kaygısından doğmaktadır. Pencere alınlıklarında görülen Şam-Emeviye tipi süslemeler ise oldukça farklıdır. Dilimli kemerler, kabaralar ve mukarnas yapı dış cephesine hareketlilik kazandırır. Avluda yer alan sütunlar ve sütun başları ise süsleme öğeleri arasında incelenebilir.

Harime girdiğimiz zaman şu anda orjinal olmayan mihrabı, yapılan araştırmalara göre batı taç kapısı yüzeyinde görülen süslemelerin benzerleri ile bezelidir. Yine kubbeye geçişlerde kullanılan çini dekor dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Firaze ve patlıcan moru renkteki yıldız formunda oluşan çinilerden bugün bazıları dökülmüş durumdadır.

Daha geç dönemlere tarihlediğimiz Balat İlyas Bey Cami ise (1404) plan açısından Eski Çine Ahmet Gazi Cami ile benzerlik gösterir. Kare planlı bir yapıdır. Kuzey cephesinde yer alan taç kapısı, Selçuklu taç kapı geleneğinin farklı bir uygulaması gibidir. Mermer malzemenin bolca kullanıldığı yapı dönem yapıları arasında önem taşır. Gerek dış cephede, gerekse iç mekanda taş işçiliğinin en güzel örneklerini gördüğümüz yapının beş yüzyıldan bu yana ayakta kalmasının sebebi herhalde yakın çevresinde bulunan milesos harabelerinden alınmış mermer bloklar olmalıdır.

Yine araştırma konumuz içine aldığımız bir Erken Osmanlı yapısı olan Tire Yahşi Bey Cami plan açısından diğerlerinden farklılık gösterir. Ters T planlı bir yapıdır. Ana mekanın sağında ve solunda kare planlı birer oda bulunur. ve üstleri kubbelerle örtülüdür. Ana mekanla aynı aksta yer alan mihrab önü ise dilimli yarım kubbe ile örtülüdür. Bir zaviye olarak yapıldığı düşünülen yapı sonradan camiye çevrilmiştir.

Süslemeleri açısından oldukça zengin olan Tire Yahşi Bey Cami son onarımlardan sonra ibadete açılmıştır. Kalemşi ve ahşap süslemeleriyle incelenen camiler arasında oldukça önem taşır. Kündekari ve oyma tekniğinin kullanıldığı yan oda kapıları ve cümle kapısı bugün ayakta olmakla beraber, yer yer bozulmalara maruz kalmıştır. Dışarıda olması dolayısı ile en çok zarara uğrayan cümle kapısı bugün mevcut değildir. Yapının dış cephesi ise moloz taş örgüden oluşur. Bazı bölümlerde de özellikle pencere kemerlerinde tuğla örgüler kullanılmıştır. Son cemaat yeri ise sütunlar üzerinde kemerlerle oluşturulur. Her birinin üzeri kubbe ile örtülüdür.

Tüm bu yapılar Selçuklu ile Osmanlı arasında bir geçiş sağlayan beyliklerin yenilik ve gelişimlerini sergilemesi açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

AKIN Himmet; Aydınöulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma

"Ankara Üniverstesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını No:60, Tarih Enstitüsü No.6"

AKURGAL Prof.Dr.Ekrem: Anadolu Uygarlıkları İstanbul 1989 Asır Matbaacılık

Ltd. Şti. 600 s.

"Net Turistik Yayınlar A.Ş."

ARMAĞAN A.Munis; Tüm yönleriyle Tire II, İzmir 1989,Uğur Ofset Matbaası.

ARSEVEN Celal Esad; Sanat Ansiklopedisi cilt III, İstanbul 1983

M.E.Basımevi

ASLANAPA Prof.Dr.Oktay; "Beylikler Devri Mimari Sanatı" (163-184.s)

Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı Ank.1993 Ajans Türk Matbaacılık Sanayi A.Ş.

"Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No:342 Sanat dizisi 45"

ASLANAPA Oktay; Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.yy) Basım Yeri Yok

1997 Tifdruk Matbaacılık Sanayi A.Ş. 198.S.

ASLANAPA Oktay; Türk Sanatı, İstanbul 1993 Evrim Matbaacılık Ltd. Şti.

S.454

ASLANOĞLU İnci; Tire'de Camiler ve Üç Mescit, İstanbul 1978, Baylan

ARSLANCAN Haldun; "Kündekari Müzesi" Art Dekor Yıl 3, Sayı 25, 4/1995,

156-161.S.

Matbaası S.105 "ODTÜ Yayını"

AYDIN ili Maddesi; Yurt Ansiklopedisi Cilt. 2 Fasikül. 18 Mart 1982

BAKIRER Ömür; "Anadolu Mimarisinde Taş ve Tuğla İşçiliği" (255-280.S.)

Başlangıcandan Bugüne Türk Sanatı Ank.1993 Ajans-Türk
Matbaacılık Sanayi A.Ş.

"Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No:342 Sanat Dizisi 45"

BAŞKAN Seyfi; "Ortaçağ Anadolu Türk Ahşap İşçiliği" İlgı Dergisi, Yıl 19,
Sayı.42, Mayıs 1985 9-14.S.

BAYAT Ali Haydar; "İsa Bey Cami"

Bilim Birlik Başarı Dergisi Sayı 40, 1987 9-13.s.

BAYAT Ali Haydar; Anadolu Beylikler Döneminin En Önemli Eserlerinden
Aydınoğlu İsa Bey Cami Kitabeleri, Ankara 1991 TTK.Basımevi
"Türk Tarih Kongresinden Ayrı Basım"

BAYAT Ali Haydar; "Birgi Ulu Cami Minberi"

Vakıflar Dergisi, XXII.sayı (ayrı basım) Ankara 1991, Lale Ofset
"Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları"

BAYAT Ali Haydar; "Beylik Dönemi Ahşap Sanatı Şaha serlerinden Birgi Ulu
Cami Pençere Kapakları"

IX.Vakıf Haftası Kitabı, (Türk Vakıf Medeniyetinde Hz.Mevlana ve
Mevlevihanelerin yeri ve Vakıf Eserlerde yer alan Türk-İslam Sanatları
Semineri 2-4 Aralık 1991) Ankara 1992

"Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları"

BÜLTEN Dergisi; Yıl 11, Sayı 9 Ödemiş 1986 Doğu Matbaası

"Ödemiş Lisesi Eski Eserleri Koruma ve Tanıtma Kolu Yayını"

ÇİÇEKDAĞ Osman; Manisa İvaz Paşa ve Tire Yavukluoğlu Camileri Ahşap Minberleri ile Tire Yahşi Bey Cami Ahşap Kapılarının Grafik ve Süsleme Açısından İncelenmesi
D.E.Ü, G.S.F, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü Tezhip Ansanat Dalı Lisans Tezi, İzmir 1996

DEMİRİZ Yıldız; Osmanlı Mimarisinde Süsleme I.Erken Devir (1300-1453) İst.1979, M.E.Basımevi
"Kültür Bakanlığı Yayınları 263, Türk Sanat Eserleri Dizisi 2"

DURAN Remzi; Mentеше Beyliği Mimarisi I, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi İzmir 1995.

ERDEM Yücel; "Türk Sanatında Ağaç İşçiliği"
Antika Dergisi Sayı.6 Eylül 1990 2-7.s

ERDEM Yücel; "Türk mimarisinde Ağaç İşleri"
Arkitekt Mimarlık Şehircilik ve Turizm Dergisi, C.37, 1968 21-26.s

EROĞLU Yasemin; "Ankara Camilerinde Ahşap Malzeme Üzerine Yapılmış Kalemışı Bezeme Sanatı."
İlgi Dergisi, yıl 24, Sayı .60, 1990

GÖKÇEN İbrahim; Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar (H964-1060)) I, CHP Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul 1949 Marifet Basımevi

İRTEŞ Semih; "Kalemışlerimizin Bugünü ve Yarını"
Türkiye'de Sanatın Bugünü ve Yarını; Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını
No:1 17-18 Nisan 1985 425-432.s

KALFAZADE Dr. Selda, "Aydinoğlu Eserlerinde ini Kullanımına Dair."

Prof.Dr.Şerare Yetkin Andına ini yazıları (Hz.Prof.Dr. Yıldız Demiriz) İst.1996

"Sanat Tarihi Derneği Yayınları: 1"

İzmir Maddesi Ana Britannica, Cilt.12, İstanbul, 1986

KERAMETLİ Can; "Osmanlı Devri Ağaç İşleri, Tahta Oyma, Sedef, Bağ ve Fildişi Kakmalar"

Türk Etnografya Dergisi Sayı 4 Ankara 1962 5-13.s

KIZILTAN Ali: Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler. Güven Basımevi
istanbul 1958

KUBAN Doğan; Anadolu Gezilerinden İzlenimler, Bir Batı Anadolu Gezisi
İstanbul 2/1962, Teknik Üniversite Matbaası,

KURAN Abdullah; İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami Ankara 1964
"ODTÜ Yayınları Numara 1"

MAHMUTOĞLU Mahmut; Manisa'daki Saruhanoğlu Dönemi Camileri, İzmir
1968 E.Ü.Ed.Fak. Sanat Tarihi Anabilim Dalı yayınlanmamış
mezuniyet tezi

MÜLAYİM Őeluk; "Ortaçağ Anadolu Süslemeciliğinde Geometrik
Kompozisyonlar" Yeni Boyut Sayı 2/10 Şubat 1983, 4-5.s

MÜLAYİM Őeluk; "Selçuklu Geometrik Süslemeleri"

Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.3 Sayı.9 12/1990 47-53.s

MÜLAYİM Prof.Dr.Őeluk; "Osmanlı Mimarisinde ininin Konumu"
Prof.Dr.Şerare Yetkin Andına ini yazıları (Hz.Prof.Dr.Yıldız Demiriz) İstanbul 1996 "Sanat Tarihi Yayını 1"

MÜLAYİM Selçuk; Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler. (Basımevi yok) Ankara 1982

"Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 503, Sanat Eserleri Dizisi "

MÜLAZIMOĞLU Rafet; Birgi, İzmir 1976, Sobe Matbaası

ORAL M.Zeki; "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler Kitabeleri ve Tarihçeleri" Vakıflar Dergisi Sayı 5 1962, 24.s

**ÖGEL Semra; "Anadolu Ağaç Oymacılığında Mail Kesim"
Sanat Tarihi Yıllığı, 1964-1965 Sayı I 110-119.s**

ÖGEL Semra; Anadolu Selçuklularda Taş Tezyinatı, T.T.K. Basım Evi, Ankara, 1987. "Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları VI. Dizi Sa. 6^a, s.192, R.71

**ÖNEY Gönül; "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri"
Sanat Tarihi Yıllığı ,1970 Sayı 3 135-149.s**

**ÖNEY Gönül; Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El sanatları
Ankara 1978 Ajans Türk Matbaacılık Sanayi, 223.s**

"Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın No: 185 sanat Dizisi 33"

ÖNEY Gönül; Türk Çini Sanatı İstanbul 1976 Tifdruk Matb.

"Yapı ve Kredi Bank.Yay."

ÖNEY Gönül; "Türk Çini ve Seramik Sanatı"

**Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı Ankara 1993 Ajans Türk Matbaacılık
San.A.Ş.281-310.s**

"Türk İş Bankası Kültür Yayınları No:342, sanat Dizisi:45"

ÖNEY Gönül; Beylikler Devri Sanatı. XIV-XV yy. Ankara 1989 Türk Tarih Kurumu Basımevi 83 s

ÖNKAL Hakkı; "Birgi Ulu Camii Hakkında Bazı Mülâhazalar", 9. Milletler Arası

Türk Sanatları Kongresi, Cilt.3, Ankara 1995.

TOKMAK Yasemin; Selçukîta Türk İslam Anıtları
Ege Üni. Ed. Fak. / Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış
Lisans Tezi, Temmuz 1985

TUNAY İ.Mehmet; "Geç Bizans - Erken Osmanlı Duvar Teknikleri" Ankara 1983

Türk Tarih Kurumu Basımevi (VIII.Türk Tarih Kongresi III.cilt'den ayrı
basım)

TÜRKİYE'DE VAKIF ABİDELERİ VE ESKİ ESERLER Ankara 1983

"Vakıflar Genel Müdürlüğü yayını "

TÜSER Süleyman ; "İzmir'in Tarihçesi"

Fikirler Dergisi Sayı 1942

ULUCAY Çağatay-GÖKÇEN İbrahim; Manisa Tarihi, İstanbul 1939 Resimli Ay
Matbaası ,

UYSAL A.Osman; "Erken Osmanlı Döneminde Sırlı Tuğlalı Minareler"

Ankara 1994 Türk Tarih Kurumu Basımevi

"X.Türk Tarih Kongresinden Ayrı basım"

UZUNÇARŞILI İ.Hakkı; Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri

Ankara 1998 Türk Tarih Kurumu Basımevi- 297 s

"Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih
Kurumu Yayınları VIII.Dizi-Sayı.2"

ÜNAL Rahmi Hüseyin; Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taç Kapılar.

İzmir 1982 Ticaret Matbaacılık 110 s. "Ege Üniversitesi Edebiyat
Fak.Yay.No:14"

YAVUZ Aysıl Tükel; Anadolu (İkinci Devir Beylikler Öncesi) Camilerinin Fiziksel

Özellikleri: Bir Yöntem Denemesi Ankara 1981 TürkTarih Kurumu
Basımevi "VIII.Türk Tarih Kongresi II.cilt'den ayrı basım"

YÜCEL Erdem; "Osmanlı Ağaç İşçiliği"

Kültür ve Sanat Dergisi Sayı 5 Ocak 199

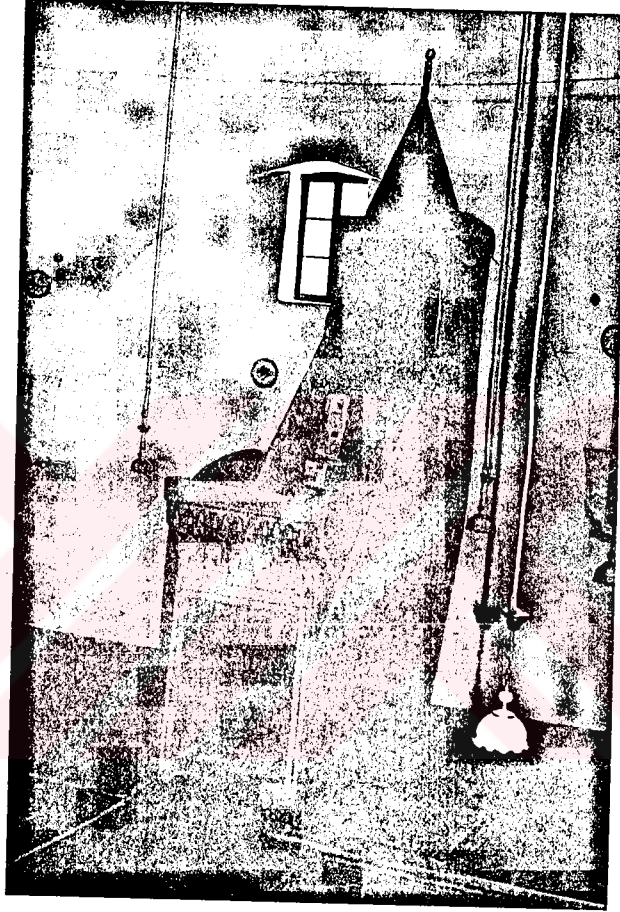

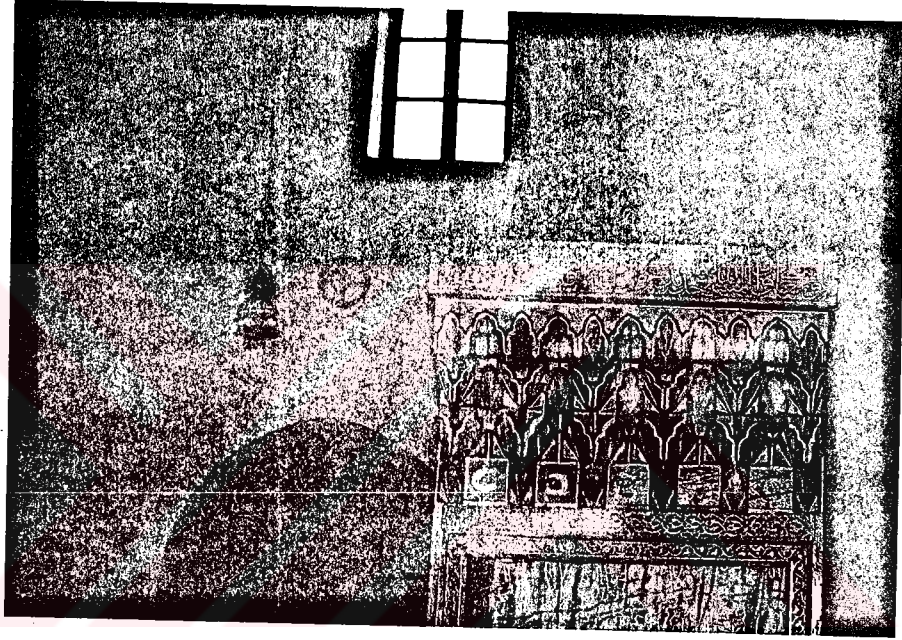
Resim 1. Ahmet Gazi Cami'nin Giriş Kapısı

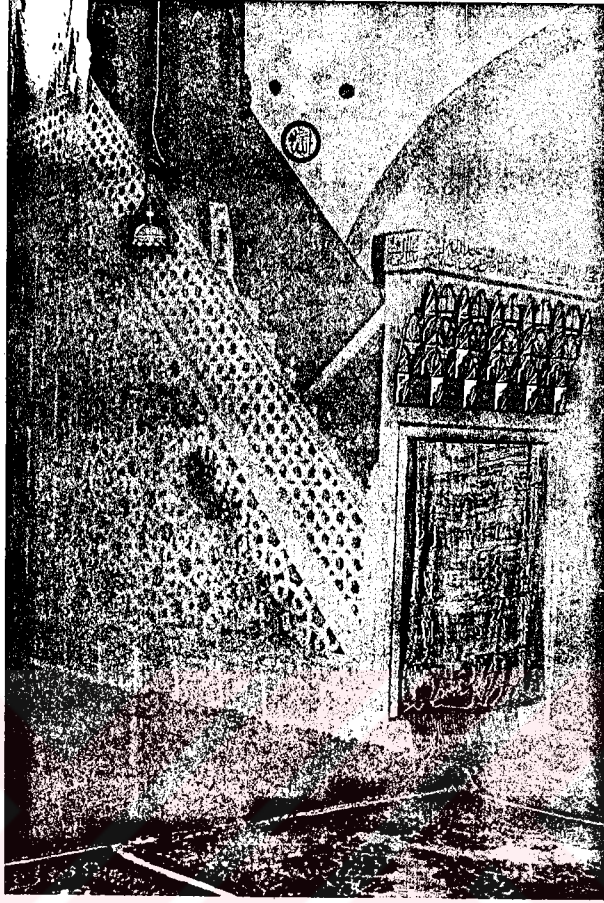
Resim 2. Ahmet Gazi Cami'nin Kubbesi

Resim 3. Ahmet Gazi Camii Minberi

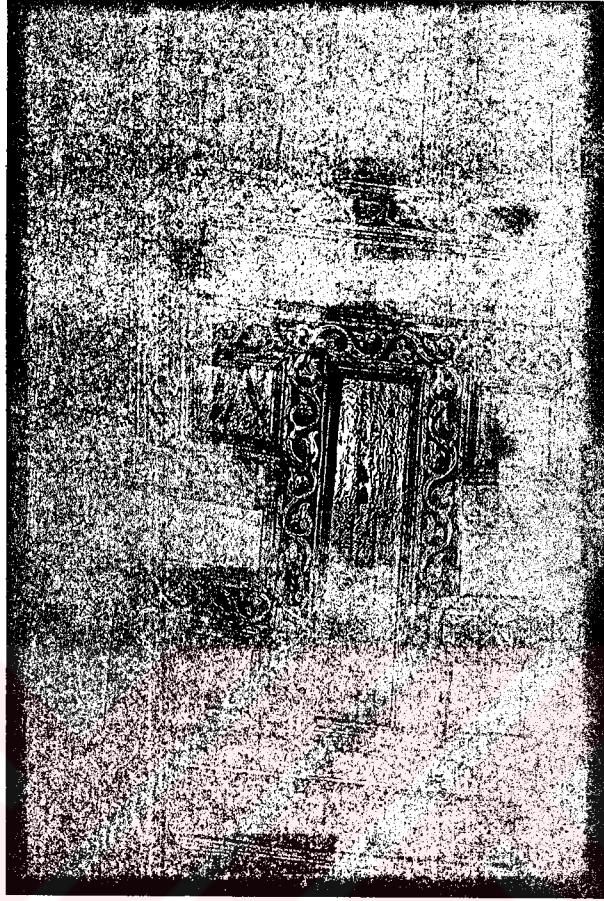

Resim 4. Ahmet Gazi Camii Minberi Girişi Üstü

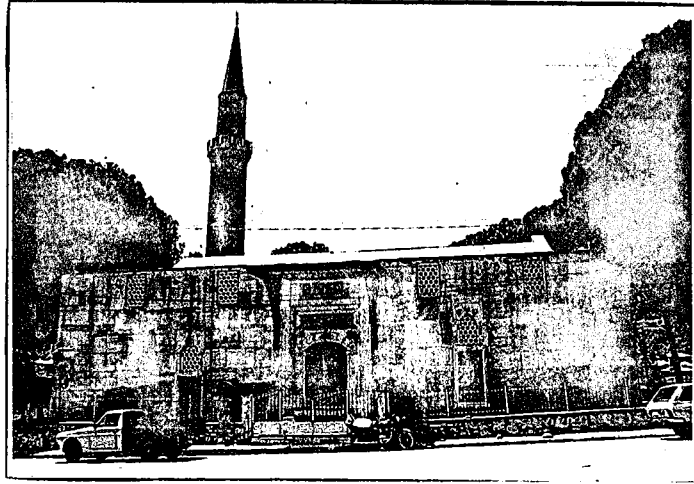

Resim 5. Ahmet Gazi Camii Minberinin Yan Korkuluğu

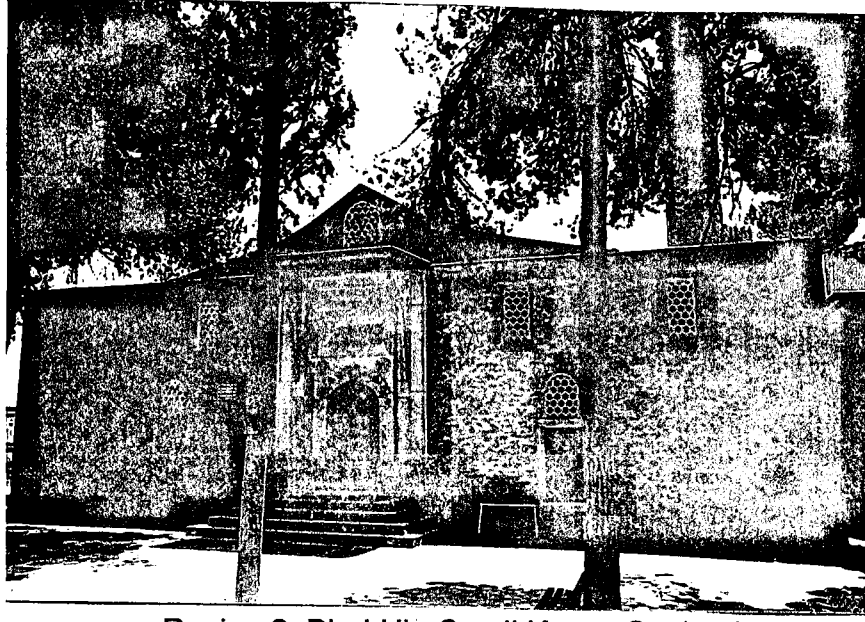

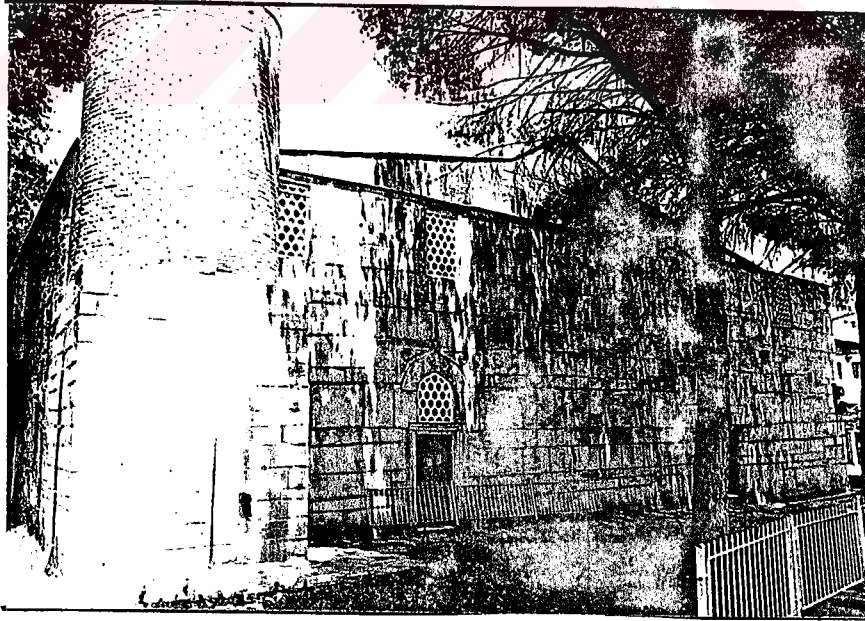
Resim 6. Ahmet Gazi Camii Minberinden Detay

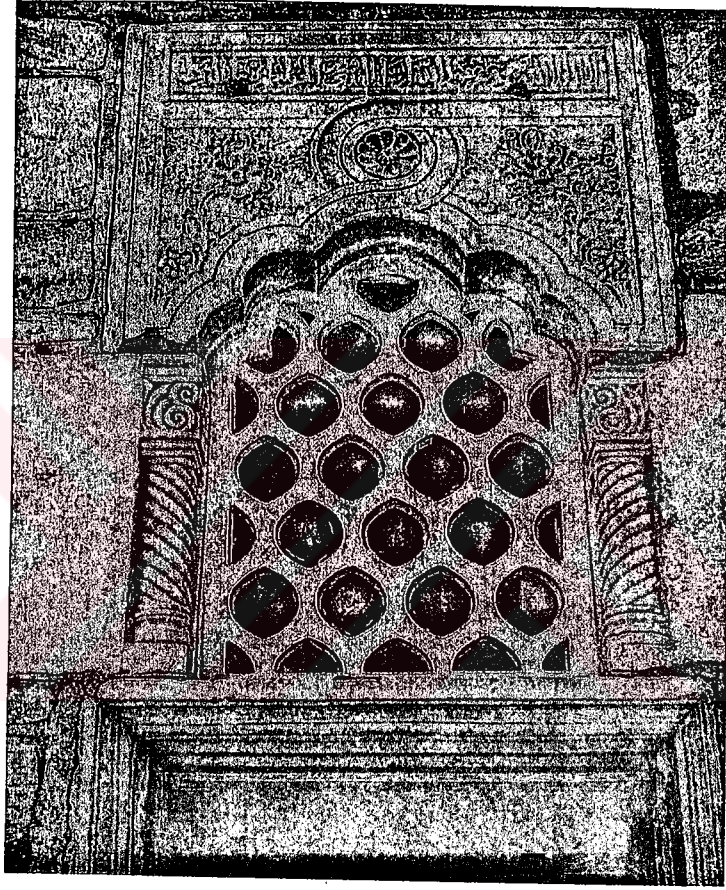
Resim 7. Birgi Ulu Camii Doğu Cephesi

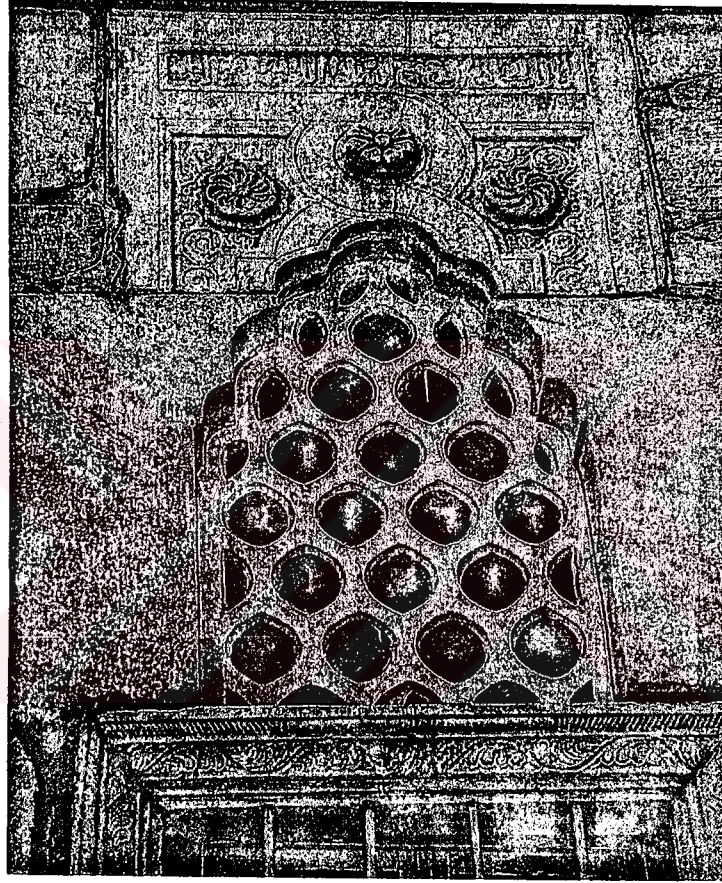
Resim 8. Birgi Ulu Camii Kuzey Cephesi

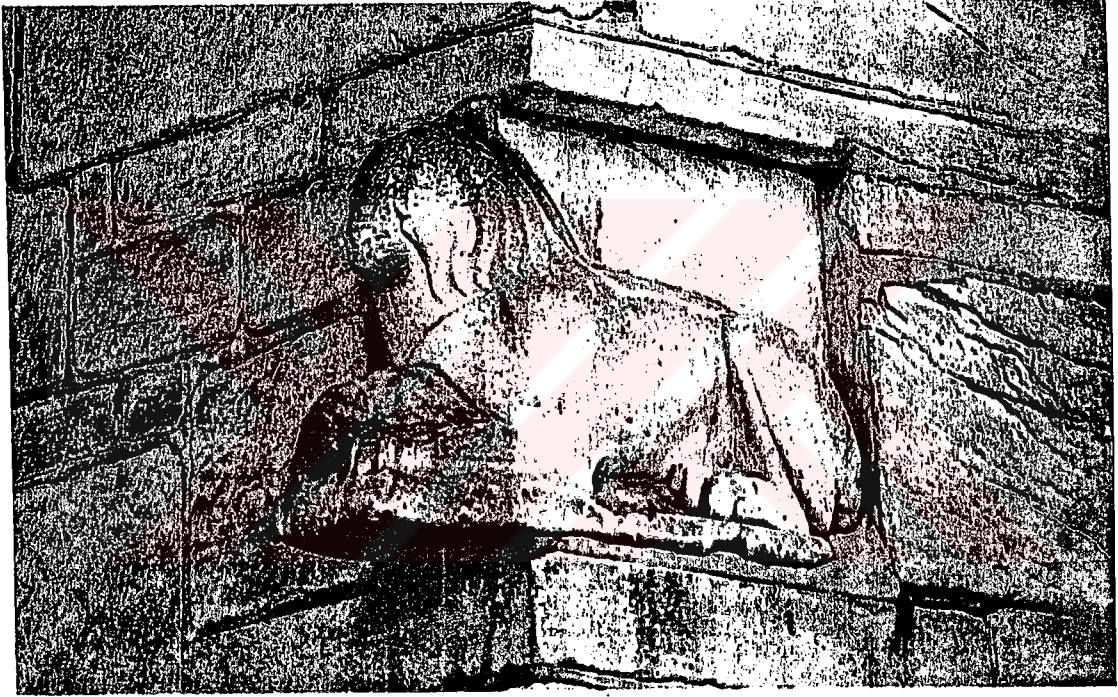
Resim 9. Birgi Ulu Camii Güney Cephesi

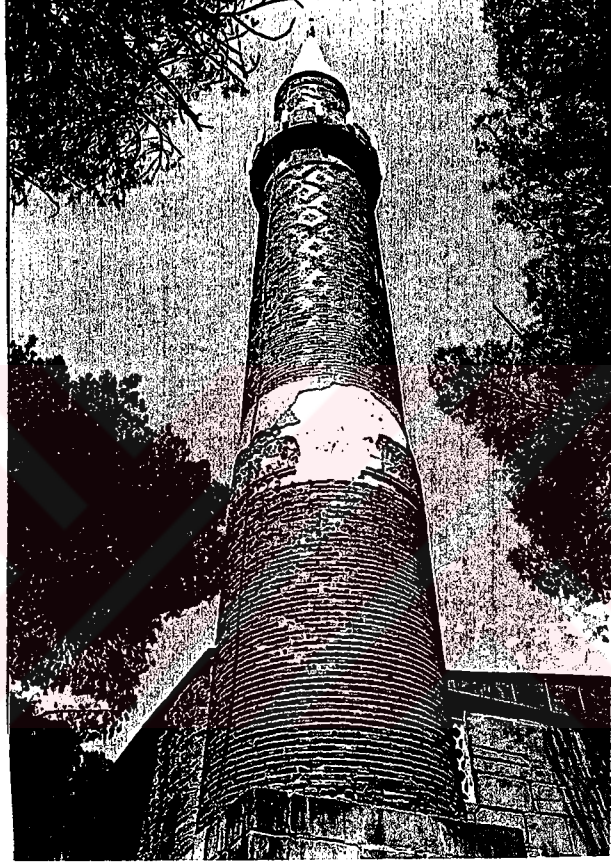
Resim 10. Birgi Ulu Camii'nin Doğu Cephesindeki Sol Pencere

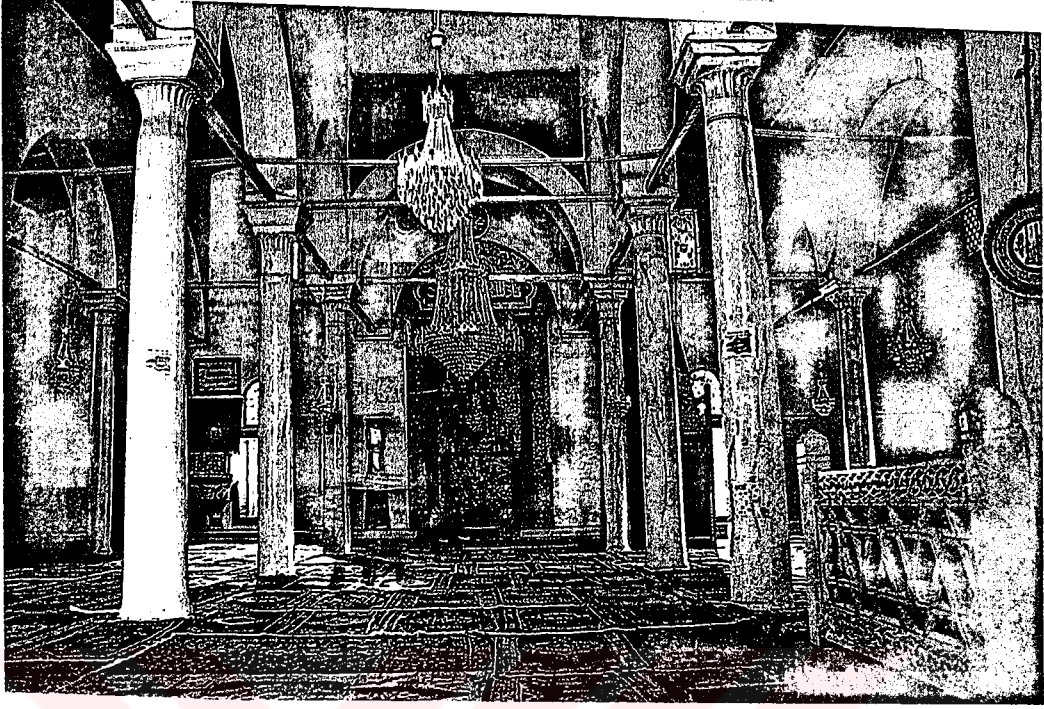
Resim 11. Birgi Ulu Camii'nin Doğu Cephesindeki Sağ Pencere

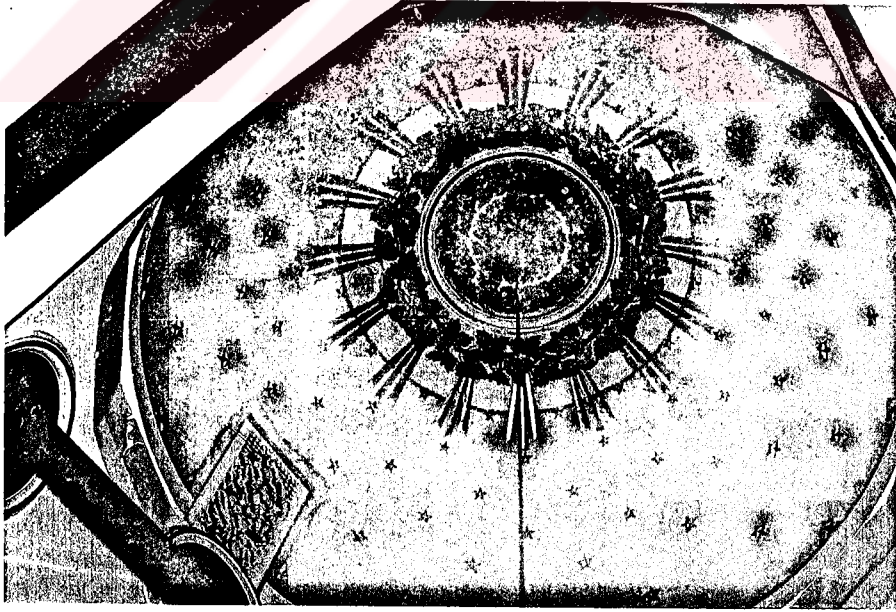
Resim 12. Birgi Ulu Camii Güney Doğu Kösesindeki Arslan Figürü

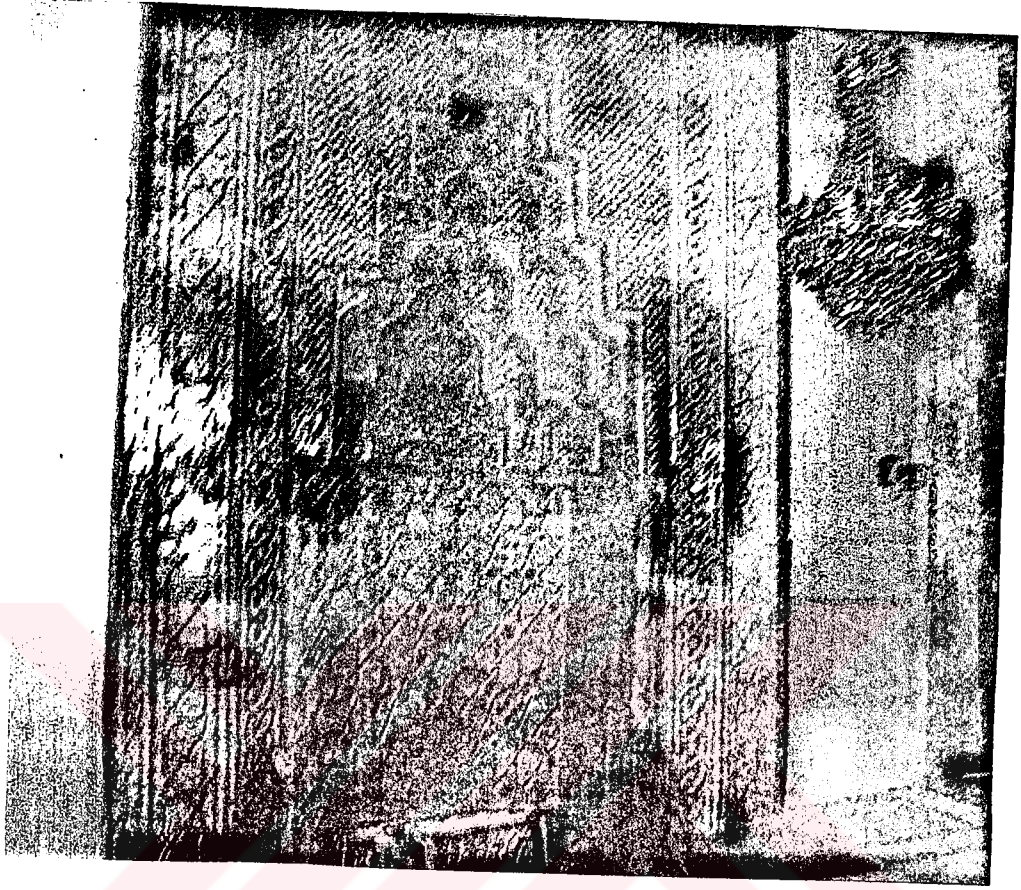
Resim 13. Birgi Ulu Camii Minaresi

Resim 14. Birgi Ulu Camii İç Mekanı

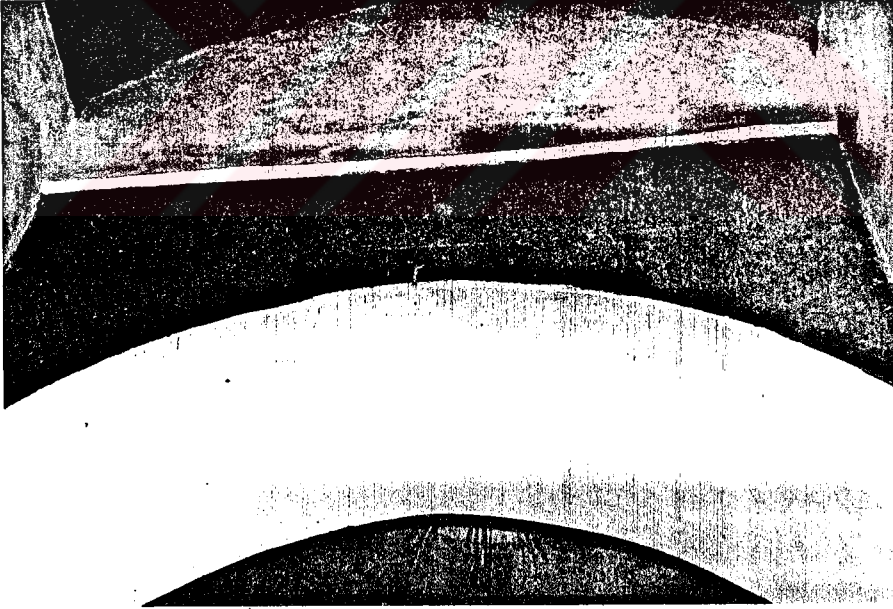

Resim 15. Birgi Ulu Camii Mihrab Önü Kubbesi

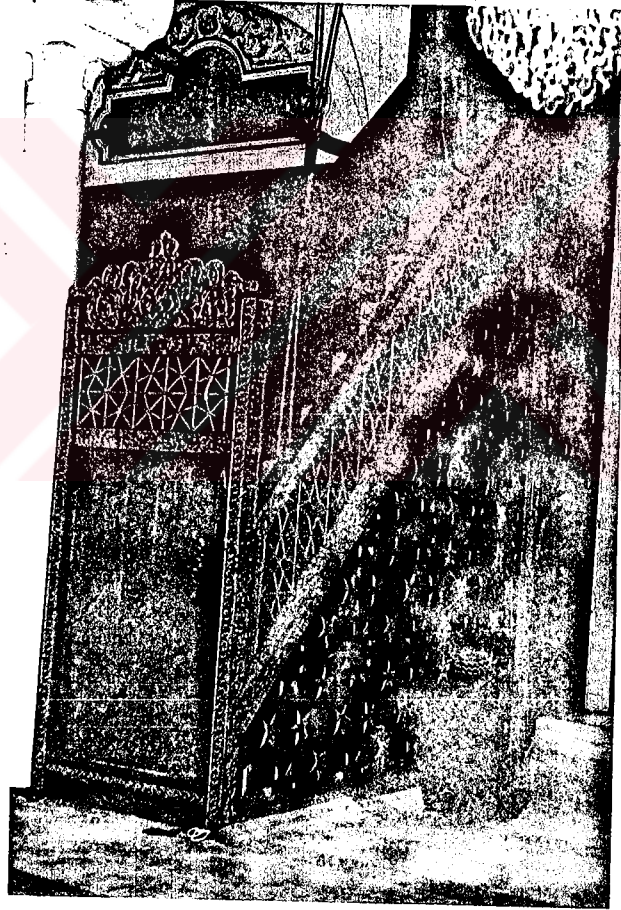

Resim 16. Birgi Ulu Camii Mihrabı

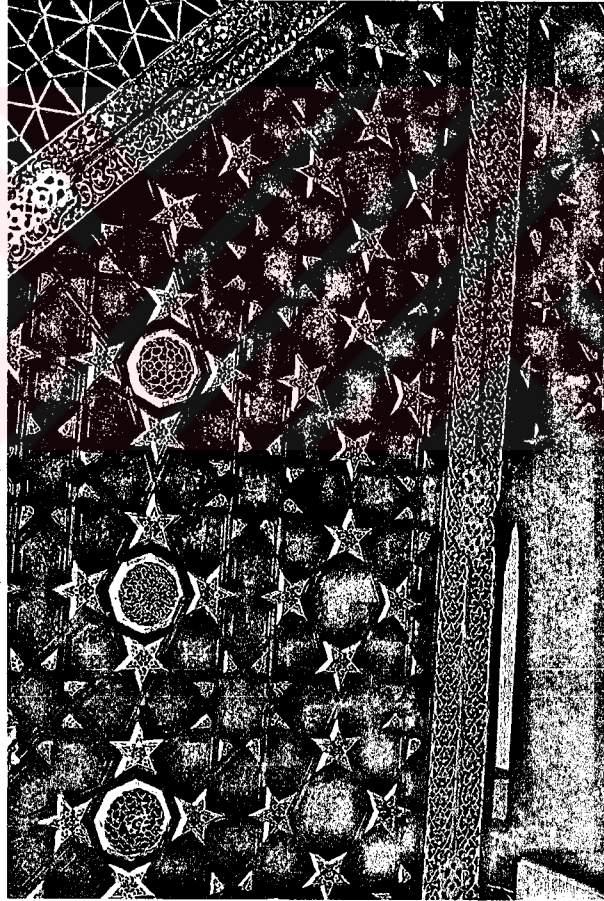

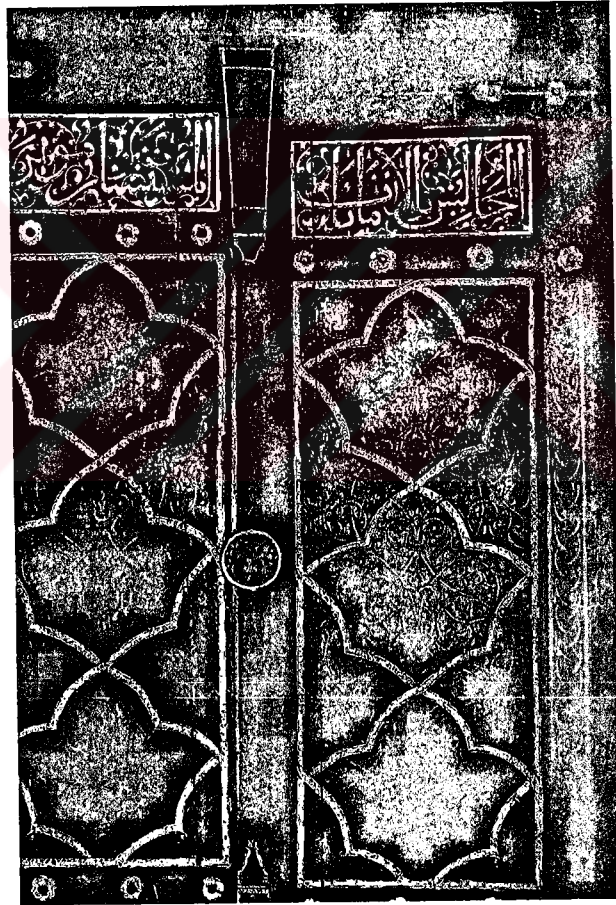
Resim 17. Birgi Ulu Cami Mihrab Önü Kubbesinin Kemer Alınlığı

Resim 18. Birgi Ulu Camii Minberi

Resim 19. Birgi Ulu Camii Minber Detayı

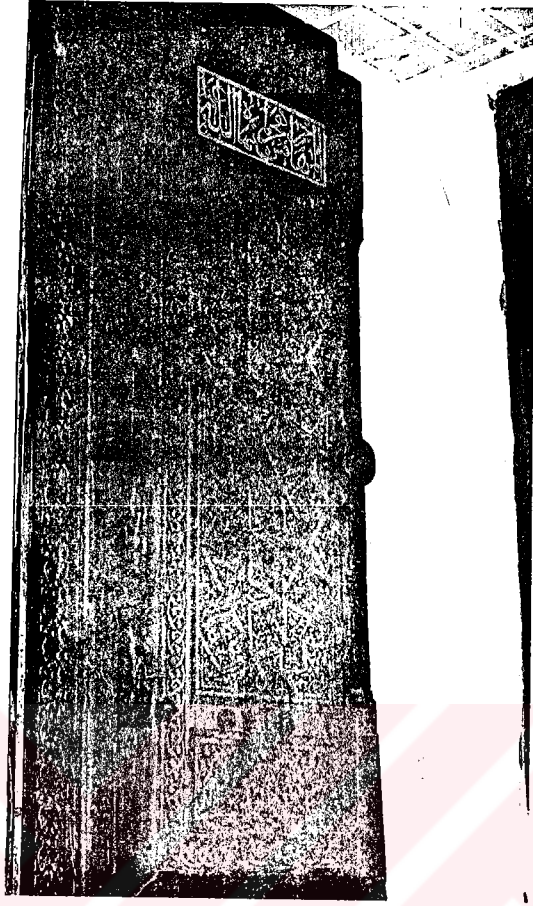
Resim 20. Birgi Ulu Camii 1 ve 2 nolu Minberi Pencere Kanatları

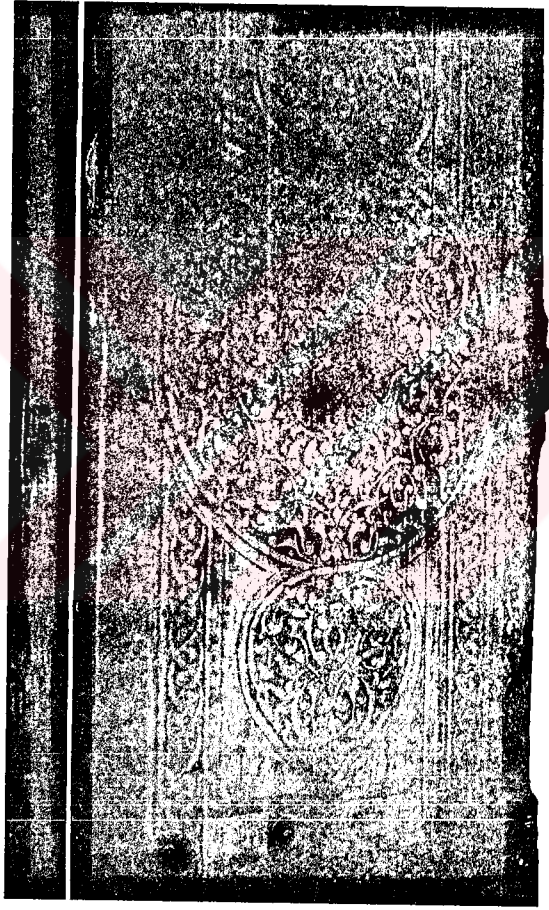
Resim 21. Birgi Ulu Cami 3 ve 8 nolu Pencere Kanatları

Resim 22. Birgi Ulu Cami 4 nolu Pencere Kanatları

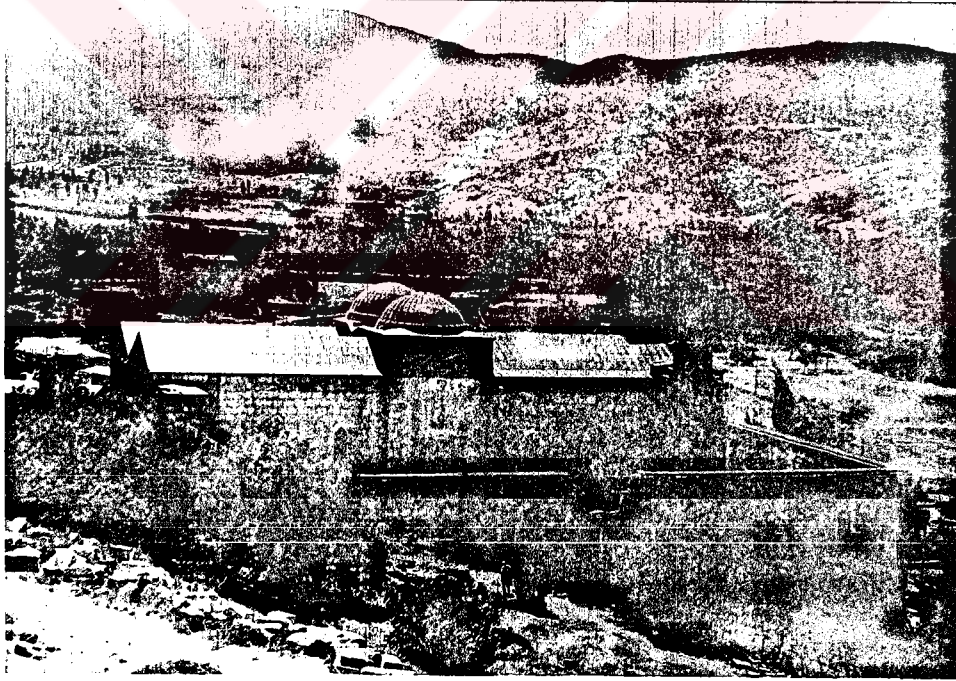

Resim 23. Birgi Ulu Cami 6 nolu Pencere Kanadı

Resim 24. Birgi Ulu Cami 5 nolu Pencere Kanadı Detayı

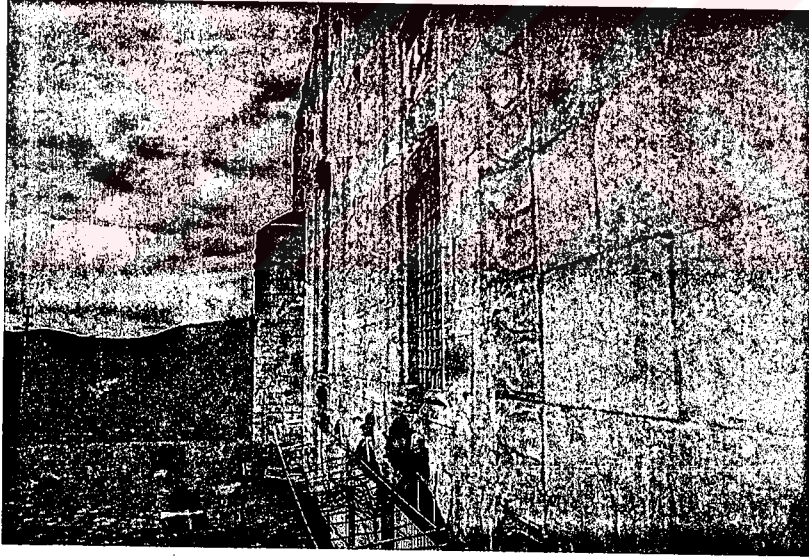

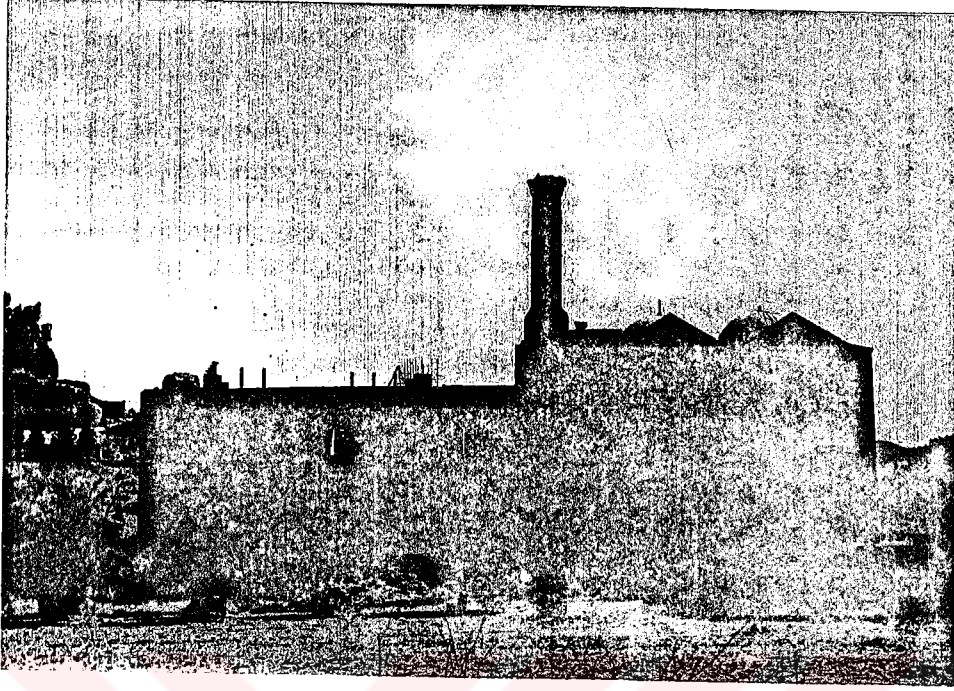
Resim 25. Selçuk İsa Bey Cami'den Genel Görünüm

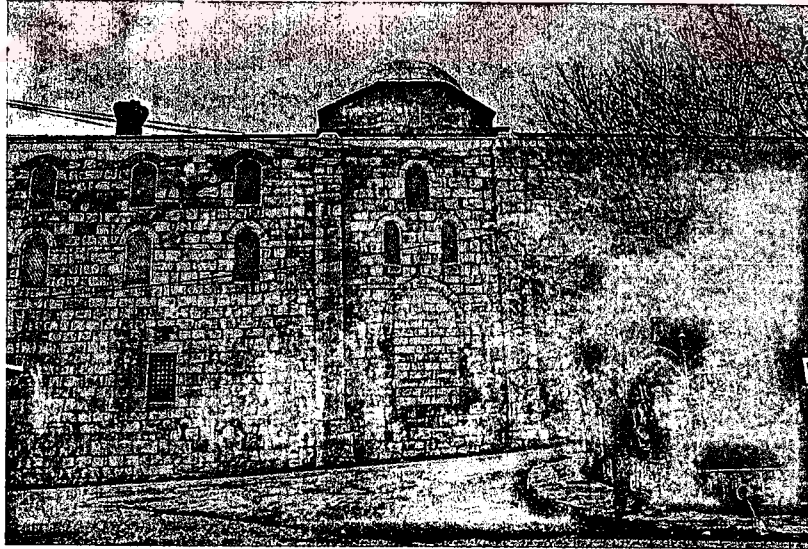
Resim 26. Selçuk İsa Bey Doğu Cephesinde Avlu Duvarlarının Harem Mekanı İle Birleştiği Yerde Bulunan Bu Gün Yıkılmış Minaresi.

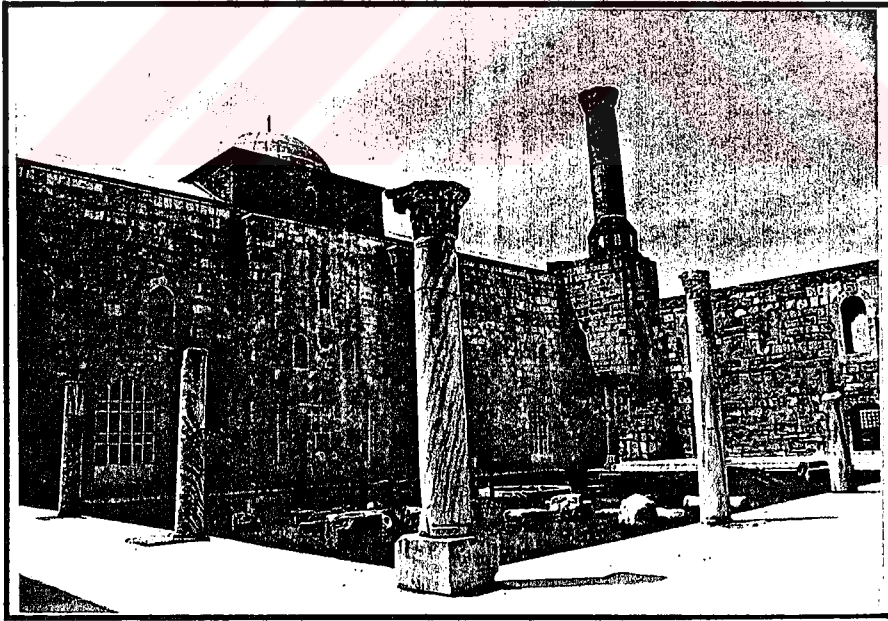
Resim 27. Selçuk İsa Bey Camii Batı Cephesinin Kuzey Ucundaki Payanda

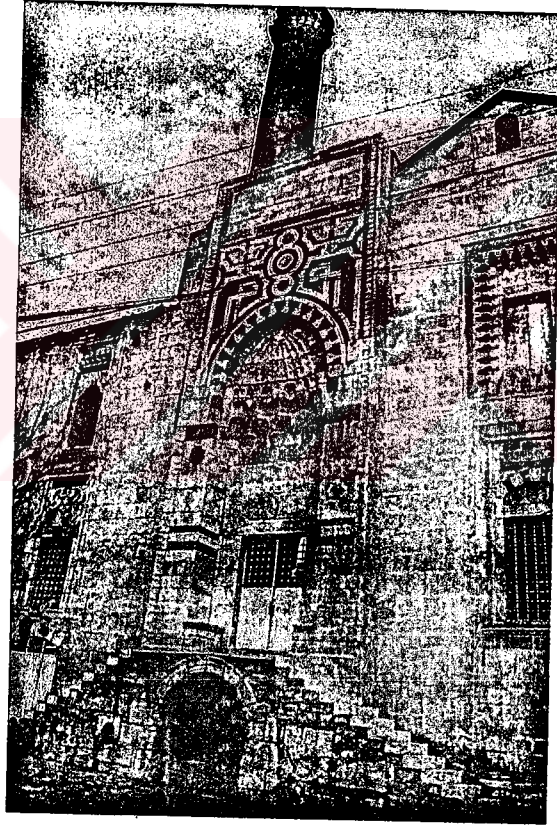
Resim 28. Selçuk İsa Bey Camii Batı Cephesi

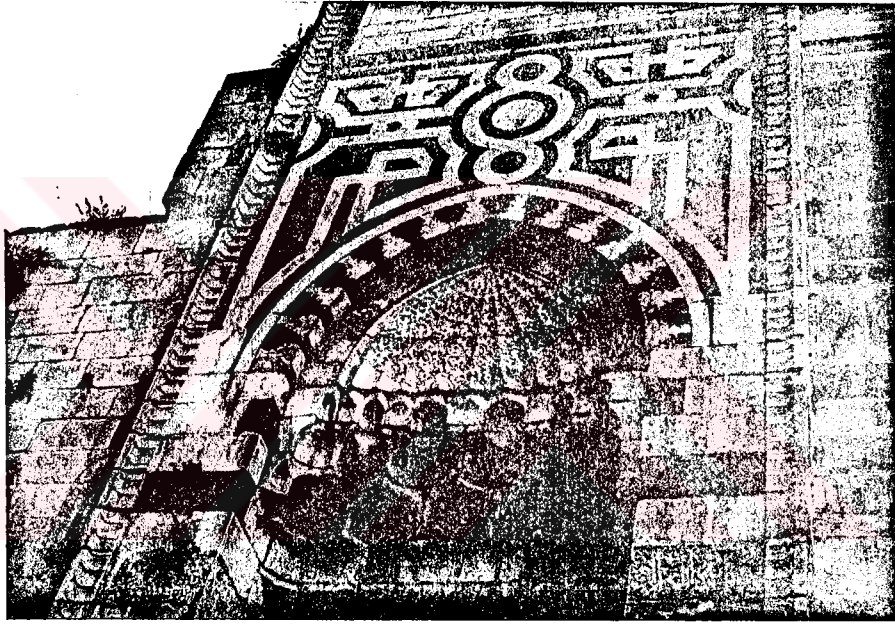
Resim 29. Selçuk İsa Bey Camii Güney Cephesi

Resim 30. İsa Bey Camii Avlusu

Resim 31. Selçuk İsa Bey Camii Taçkapısı

Resim 32. Selçuk İsa Bey Camii Taçkapı Nişi

Resim 33. Selçuk İsa Bey Camii Taçkapisının Güneyinde Yer Alan Pencereden Bir Detay

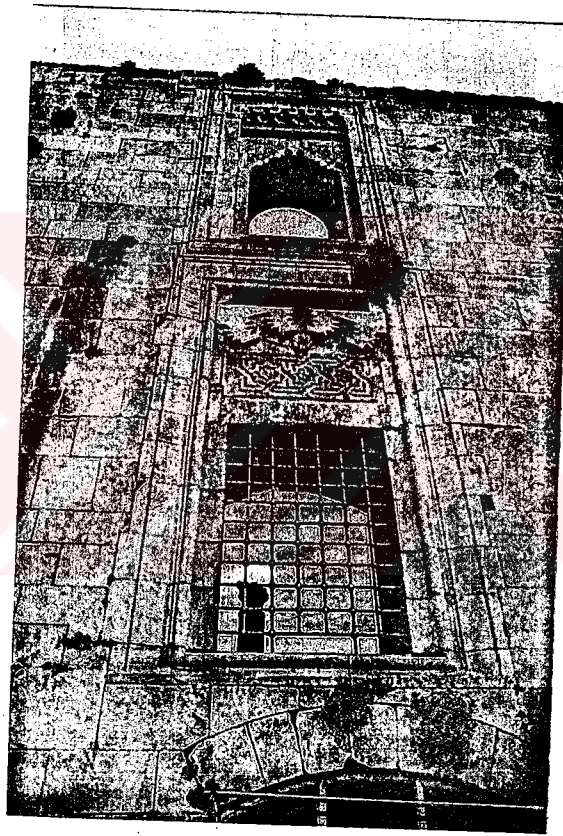

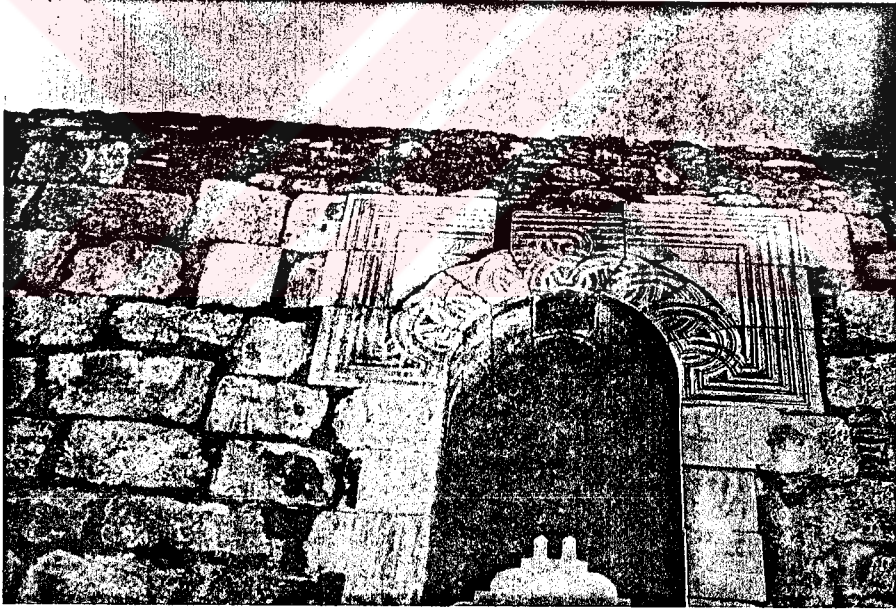
Resim 34. Selçuk İsa Bey Camii Taçkapısının Güneyinde Yer Alan Pencereleer

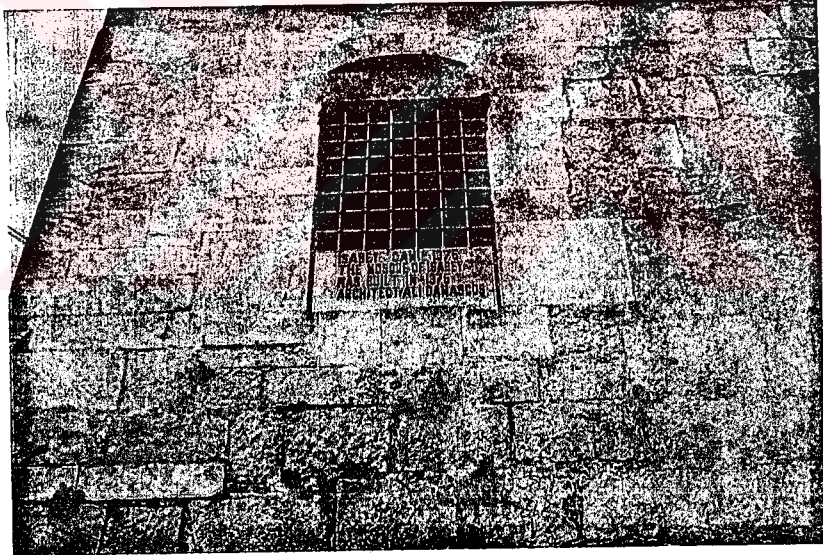
Resim 35. Taçkapının Kuzeyinde Yer Alan Pencereleer

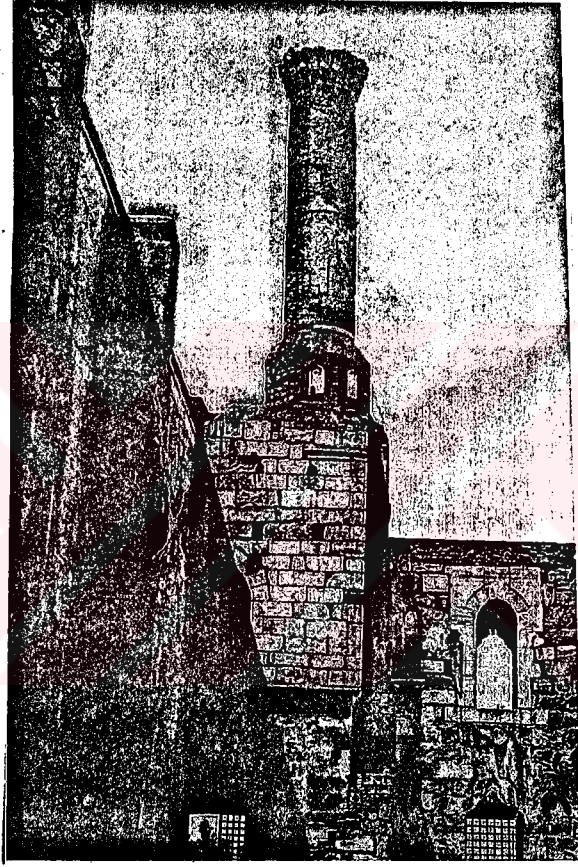
Resim 36. Selçuk İsa Bey Camii Taç Kapısının Kuzeyinde Yer Alan Pencereleden Detay

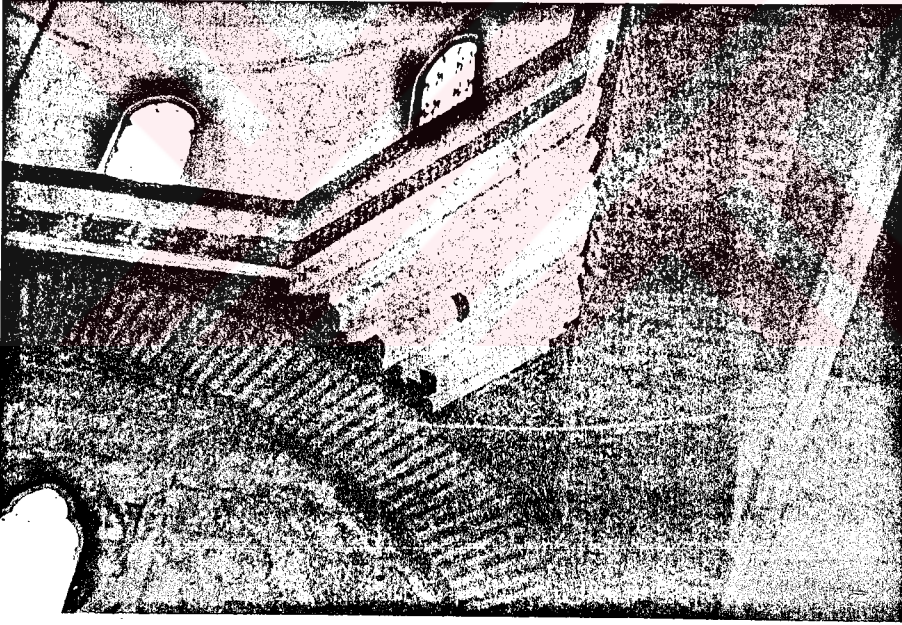
Resim 37. Selçuk İsa Bey Camii Taçkapısının Batı Cephesinde
Avluya Bakan Pencere Süslemesi

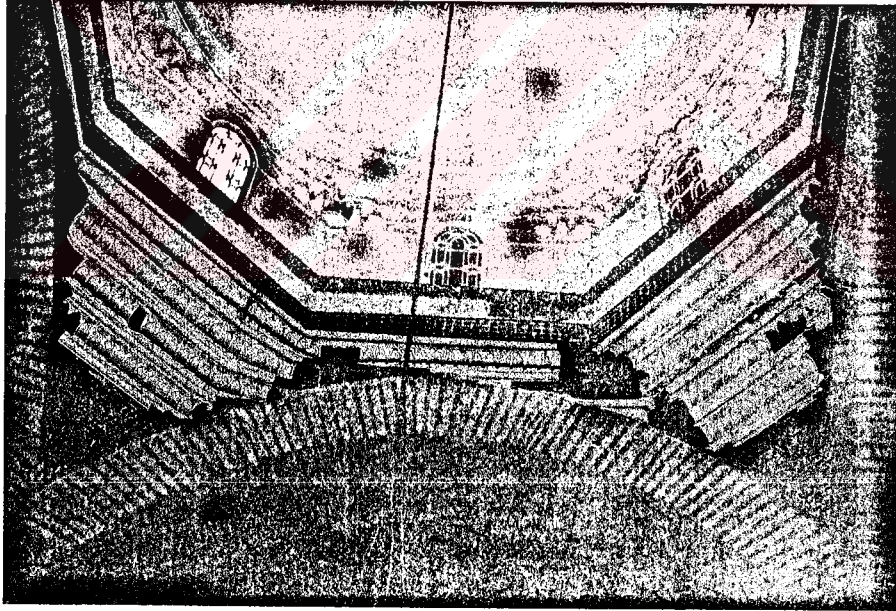
Resim 38. Selçuk İsa Bey Camii Güney Cephesi Pencereleeri

Resim 39. Selçuk İsa Bey Camii Minaresi

Resim 40. Selçuk İsa Bey Camiinde Kubbeye Geçişlerde Kullanılan Çini

Resim 41. Selçuk İsa Bey Camiinde Kubbeye Geçişlerde Kullanılan Çinilerden Detay

Resim 42. İsa Bey Camii Mihrabı

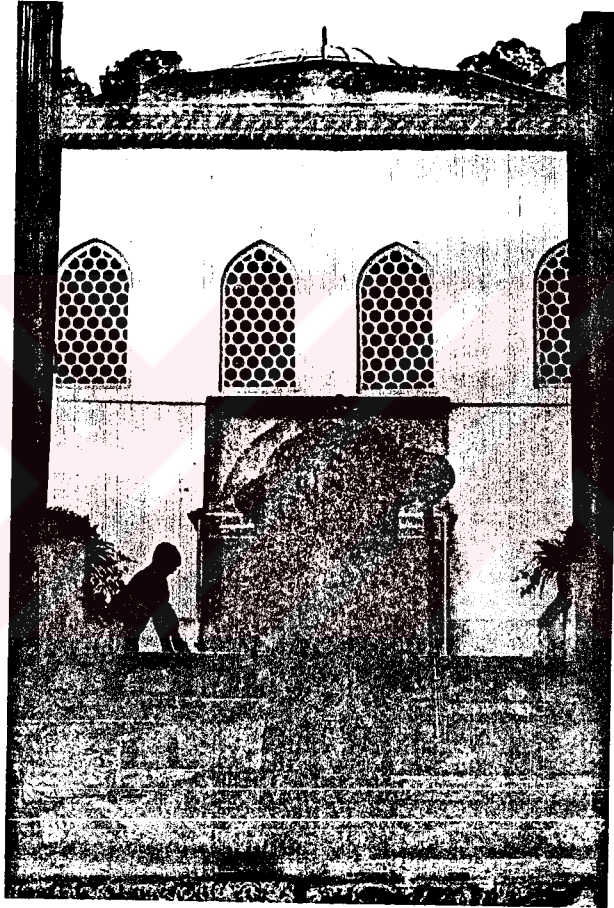
Resim 43. Manisa Ulu Camii Kuzey Cephesi

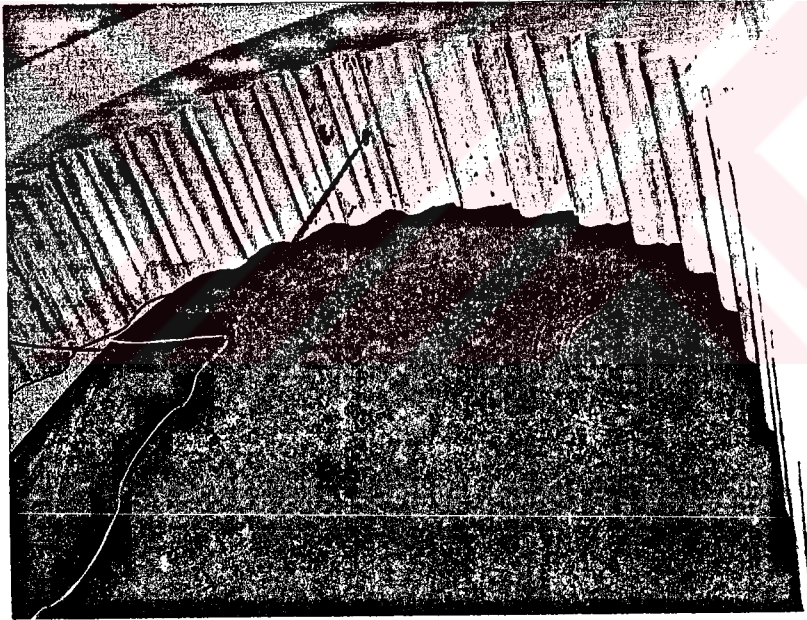
Resim 44. Manisa Ulu Camii Taç Kapısı

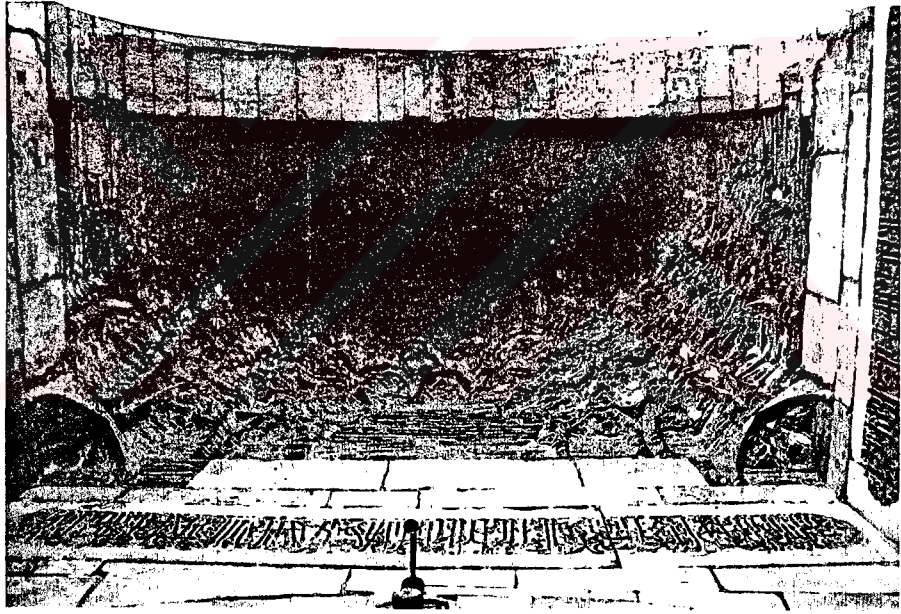
Resim 45. Manisa Ulu Camii Minaresi

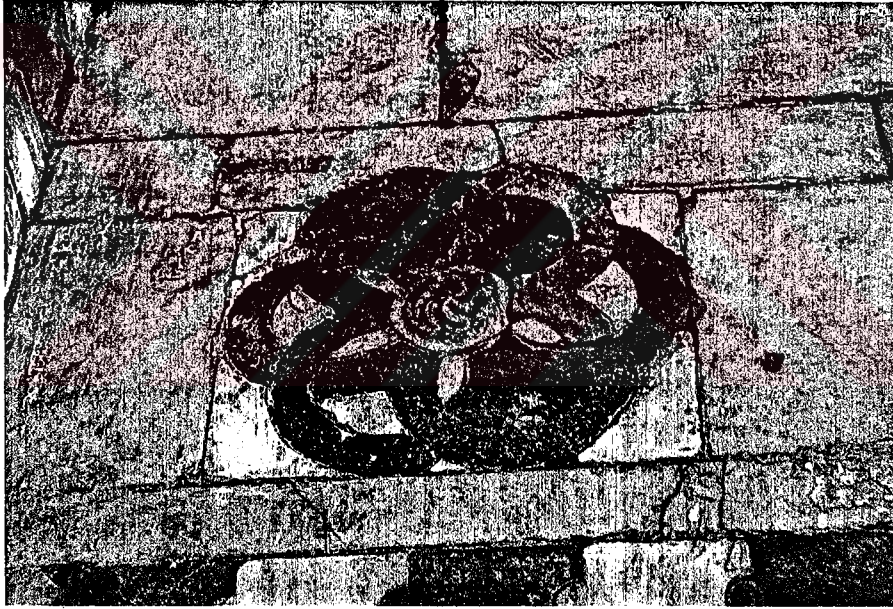
Resim 46. Manisa Ulu Camiinin Avluya Bakan Cephesindeki Alçı Şebekeli Pencereleler

Resim 47. Manisa Ulu Camii Mihrab Önündeki Yivli Kemer

Resim 48. Manisa Ulu Camii Taç Kapı Nişi

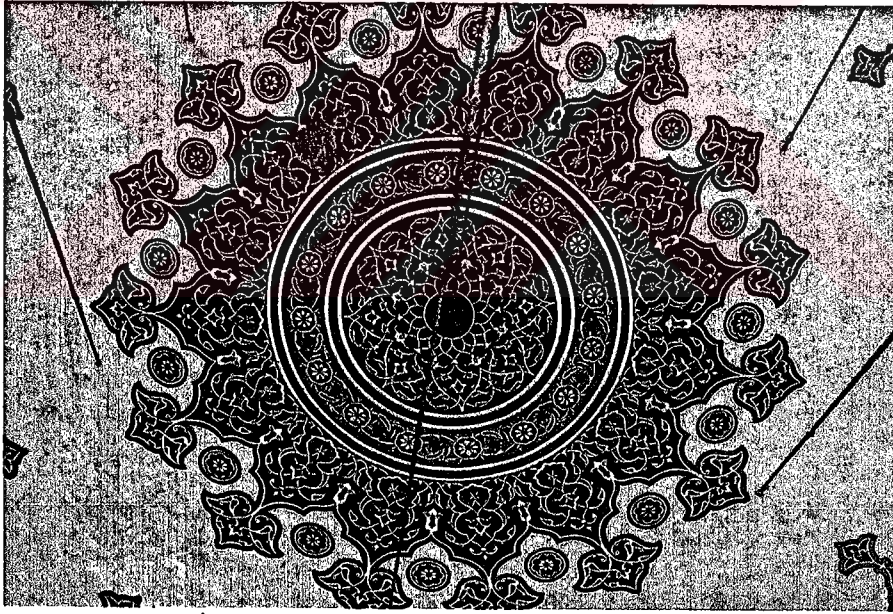

Resim 49. Manisa Ulu Camii Taç Kapı Süslemesi

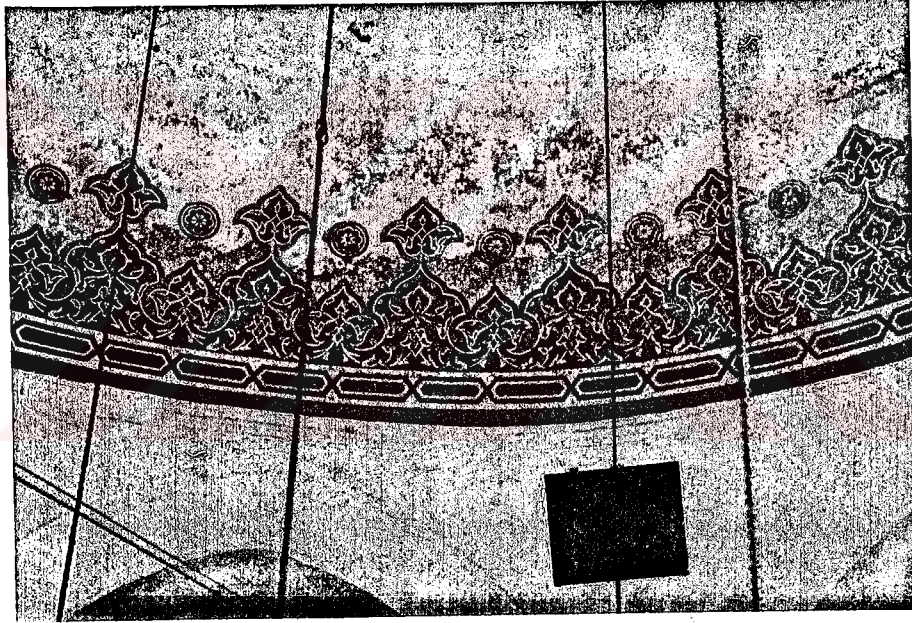

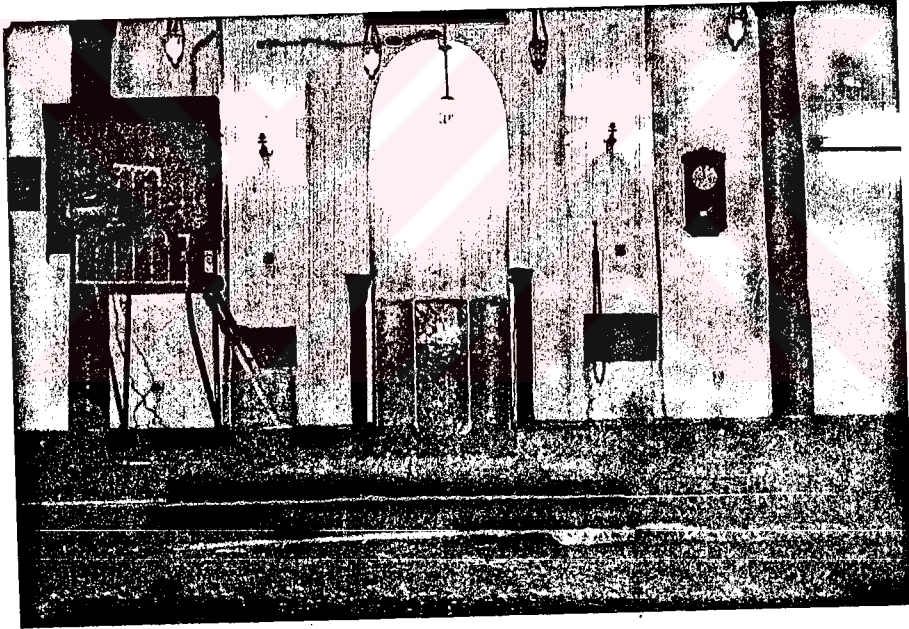
Resim 50. Manisa Ulu Camii Avlu Sutunları

Resim 51. Manisa Ulu Camiinin Mihrab Önü Kubbesini Süsleyen
Kalem İşinden Bir Detay

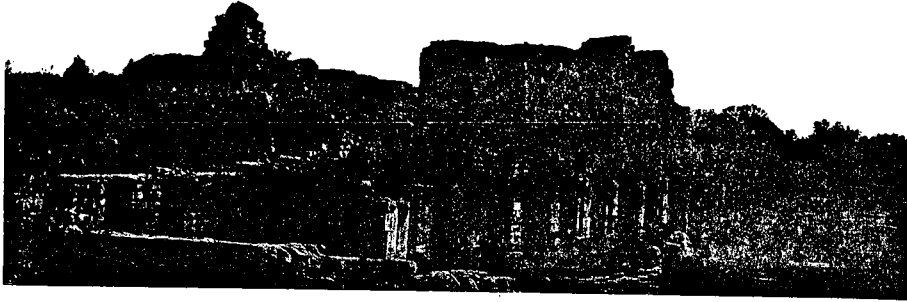
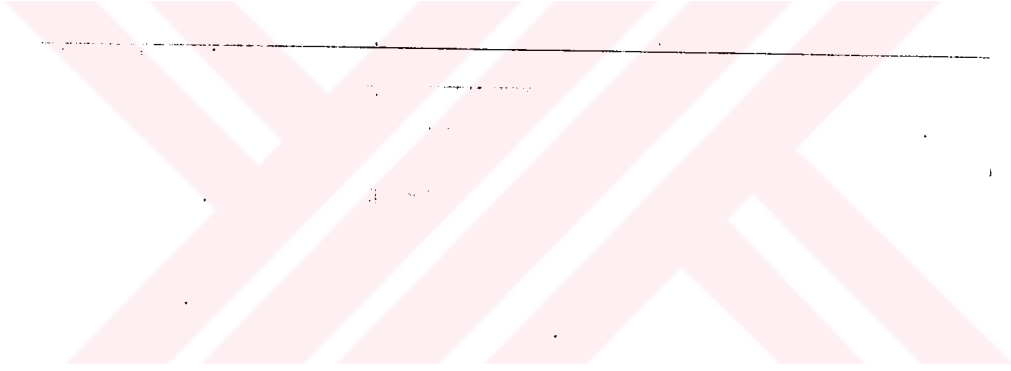
Resim 52. Manisa Ulu Camii Mihrab Önü Kubbesi Eteği

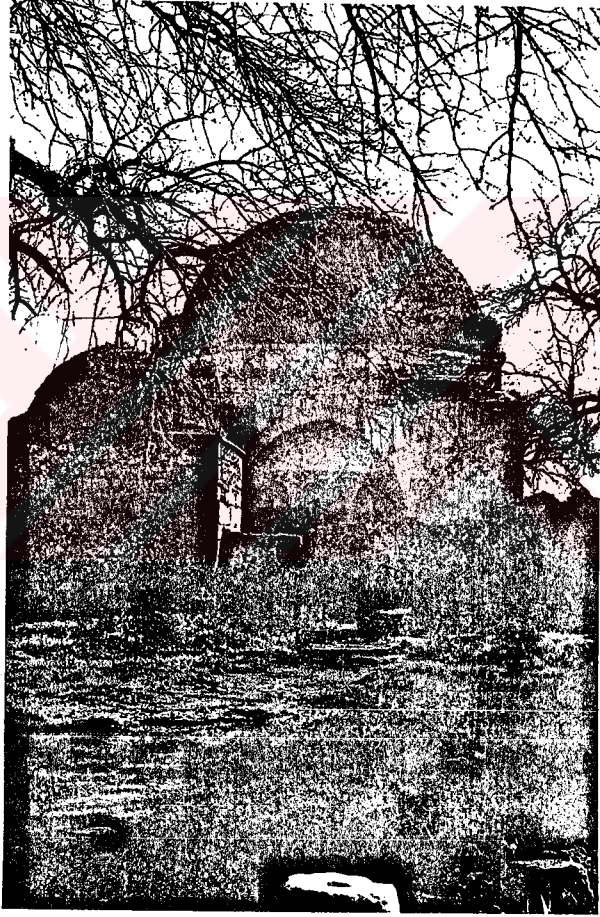
Resim 53. Manisa Ulu Camii Mihrabı

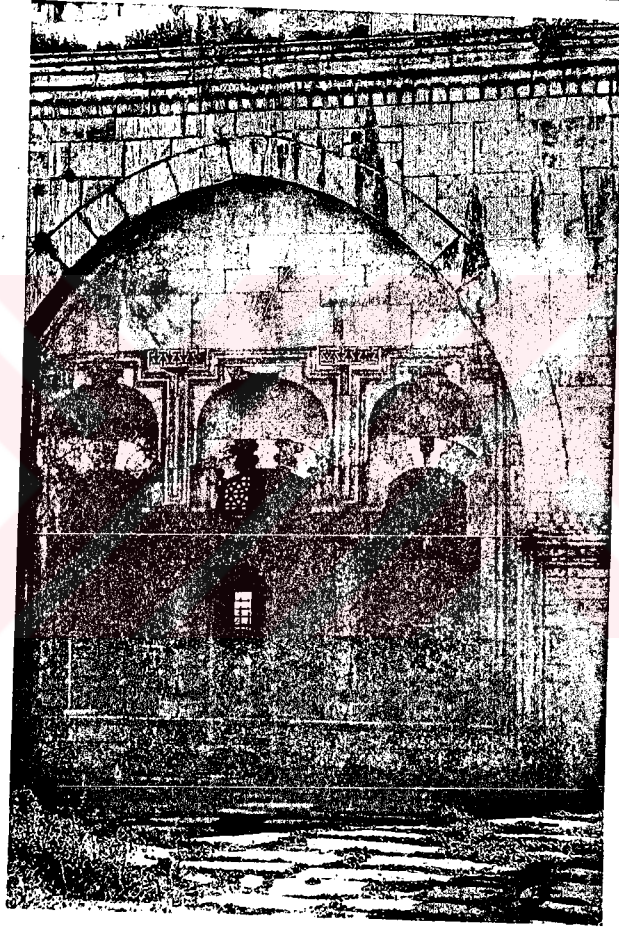
Resim 54. Manisa Ulu Camii Mihrabı Köşe Sutunları

Resim 55. Miletos Harabelerinden Bir Görünüm

Resim 56. Balat İlyas Bey Camii

Resim 57. Balat İlyas Bey Camii Kuzey Cephesi (Taç Kapı)

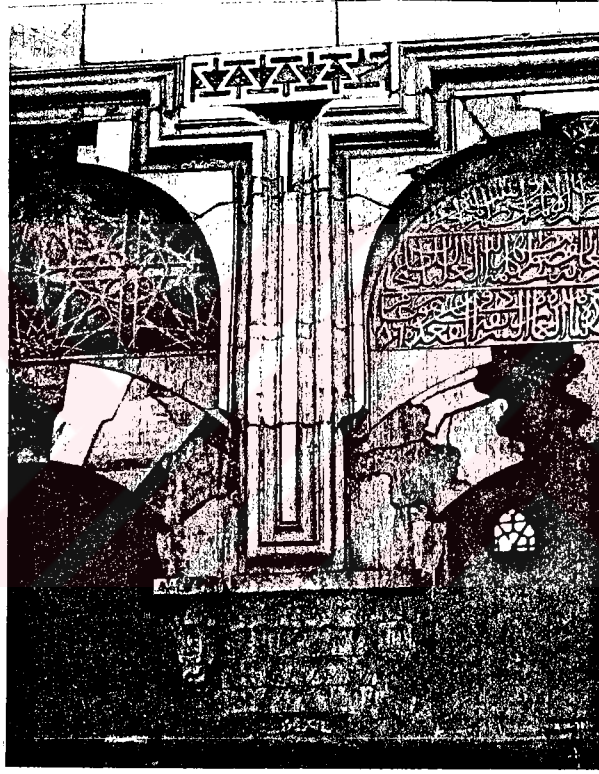
Resim 58. Balat İlyas Bey Camii Kubbesi

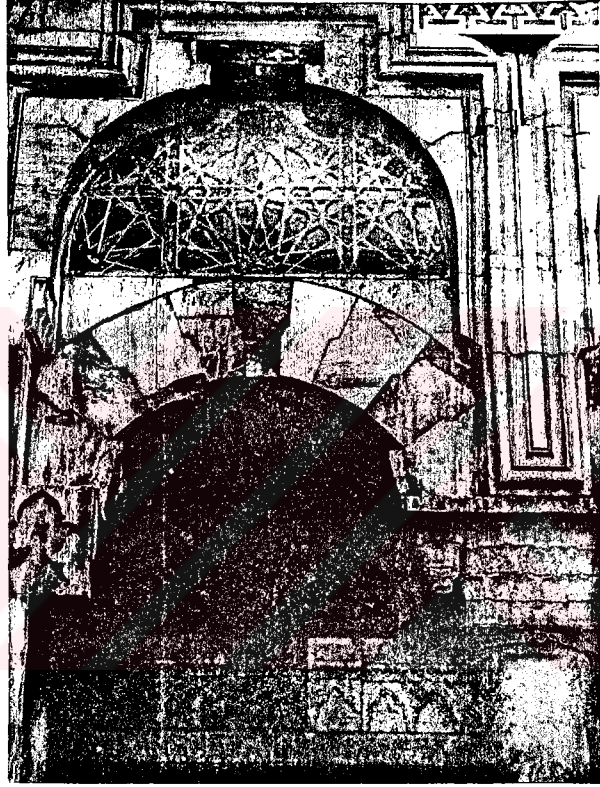
Resim 59. Balat İlyas Bey Camii Taç Kapısının Sağında Niş

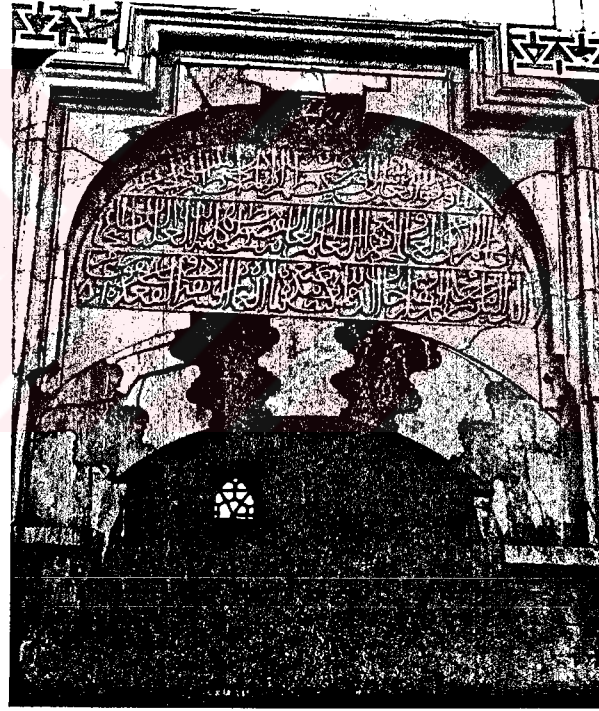
Resim 60. Balat İlyas Bey Camii Sağındaki Nişten Bir Detay

Resim 61. Balat Ilyas Bey Camii Sütun Başlarından Çıkan Yivler

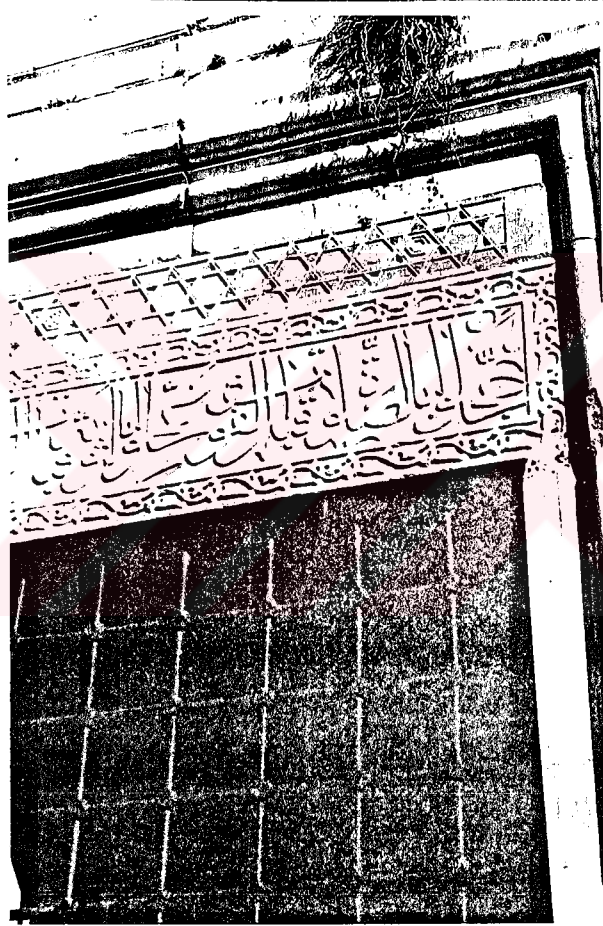
Resim 62. Balat Ilyas Bey Camii'ndeki Renkli Mermer Levhalardan Oluşan Alınliklar

Resim 63. Balat İlyas Bey Camii 'nin İnşaa Kitabesi

Resim 64. Balat İlyas Bey Camii Pencere Üstü Alınlık Yazısı

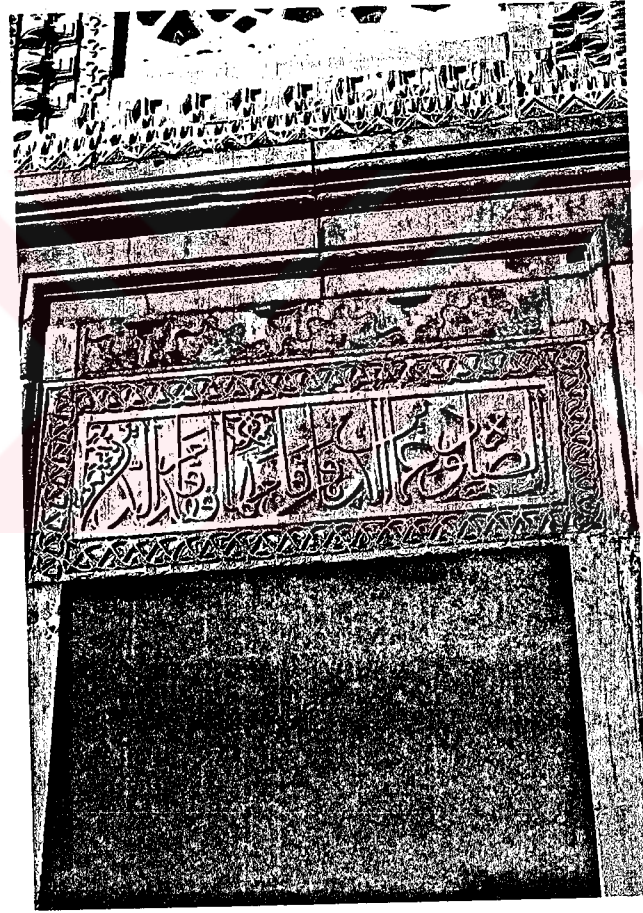

Resim 65. Balat İlyas Bey Camii Pencere Üstü Alınlık Yazısı

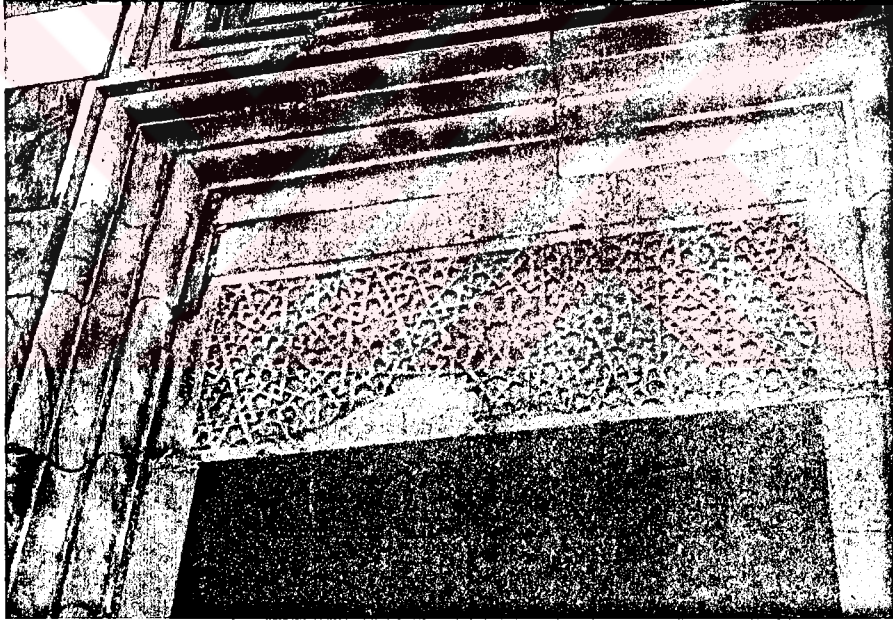

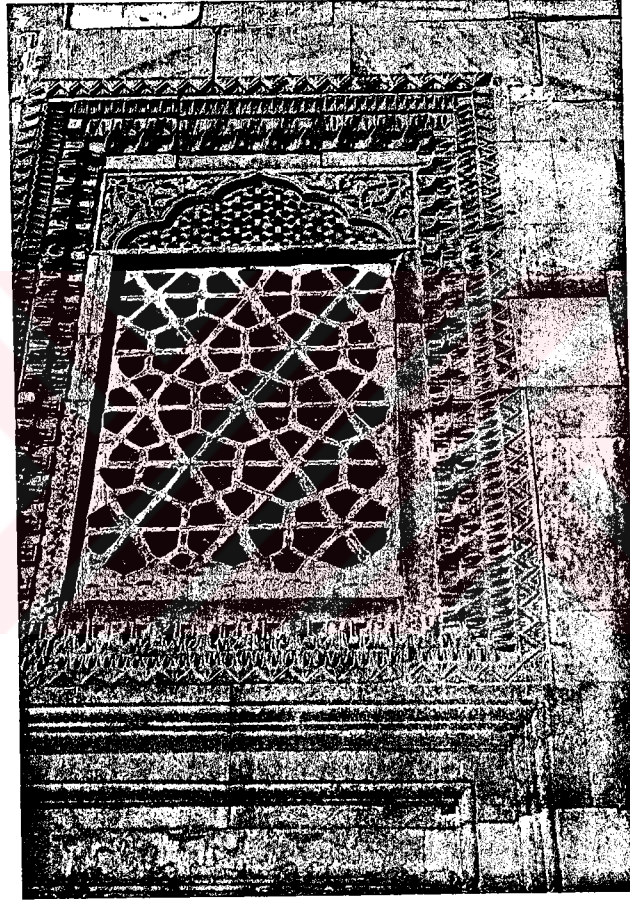
Resim 66. Balat İlyas Bey Camii Pencere Üstü Alınlık Yazısı

Resim 67. Balat İlyas Bey Camii Pencere Üstü Alınlık Yazısı

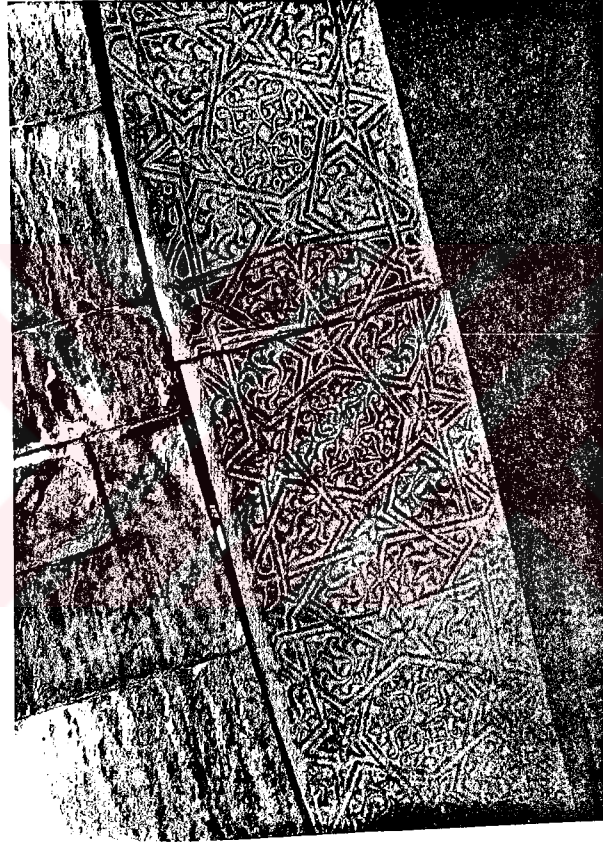
Resim 68. Balat İlyas Bey Camii Pencere Üstü Alınlık Süslemesi

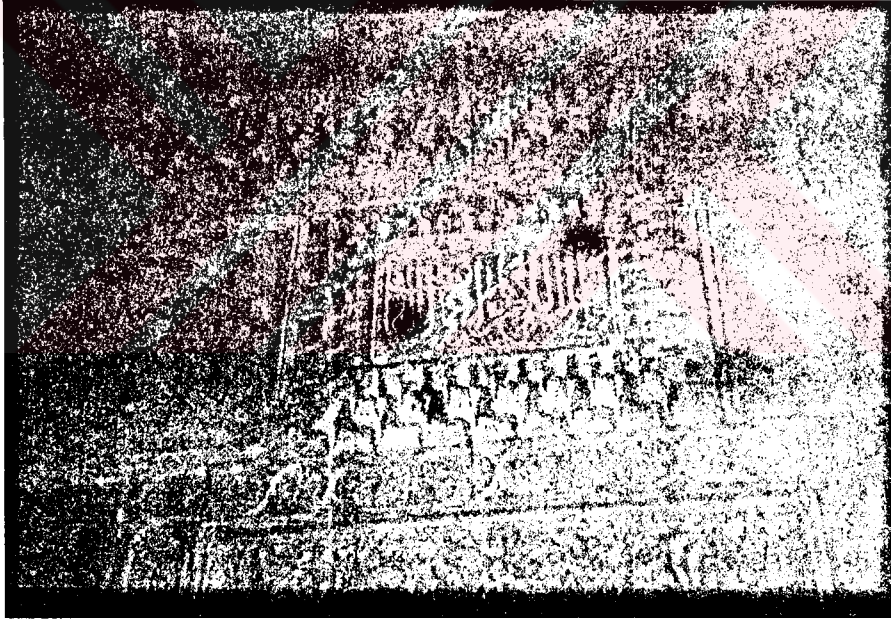
Resim 69. Balat İlyas Bey Camii Alçı Şebekeli Pencere

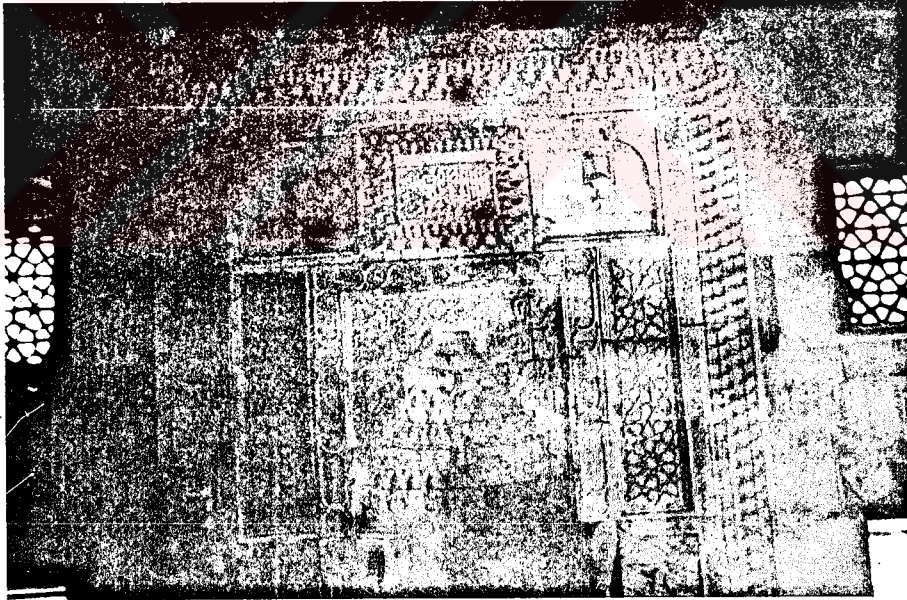
Resim 70. Balat İlyas Bey Camii Süslemeleri

Resim 71. Balat İlyas Bey Camii Taş Süslemeleri

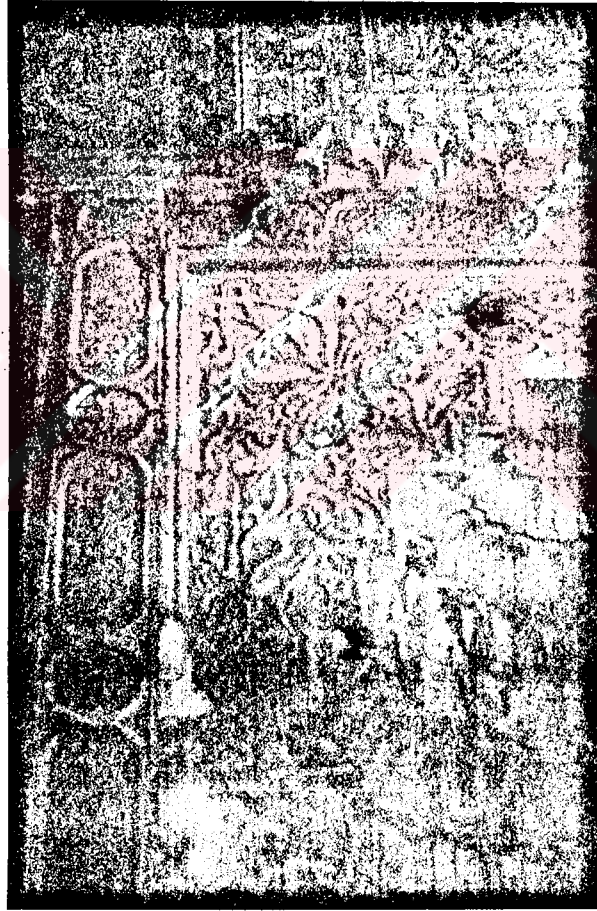

Resim 72. Balat Ilyas Bey Camii Mihrap Kitabesi

Resim 73. Balat Ilyas Bey Camii Mihrabı

Resim 74. Balat Ilyas Bey Camii Mihrab Süslemeleri

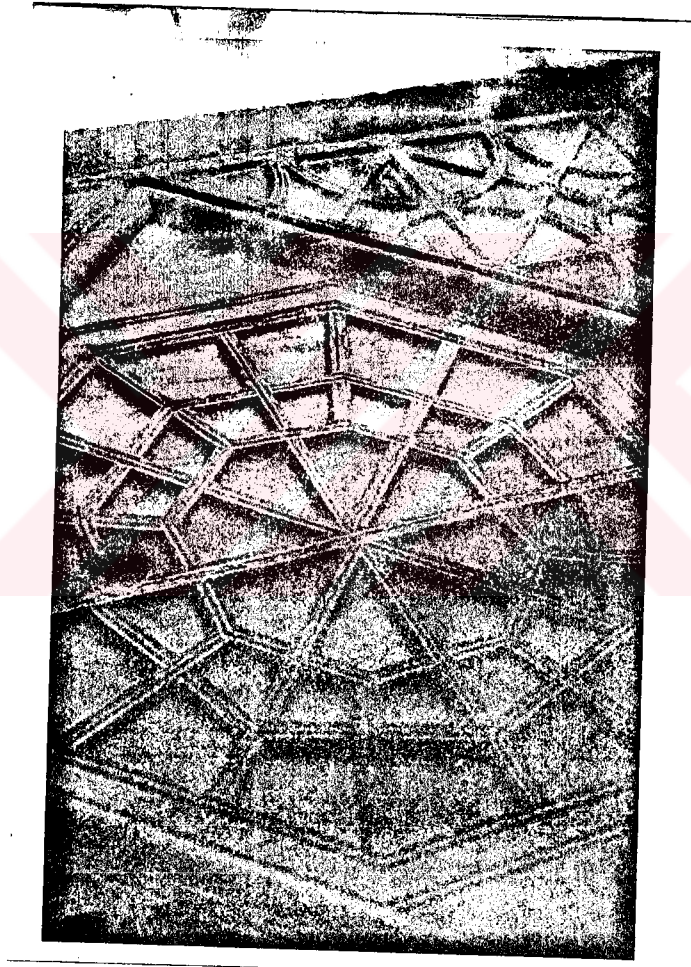
Resim 75. Balat İlyas Bey Camii Mihrab Süslemeleri

Resim 76. Balat İlyas Bey Camii Mihrab Kitabesinin Sağında ve Solunda Bulunan Kandiller

Resim 77. Balat İlyas Bey Camii İçmekandaki Pencereleer

Resim 78. Balat İlyas Bey Camii İçmekandaki Pencere Tavanı

Resim 79. Balat İlyas Bey Camii Trompları

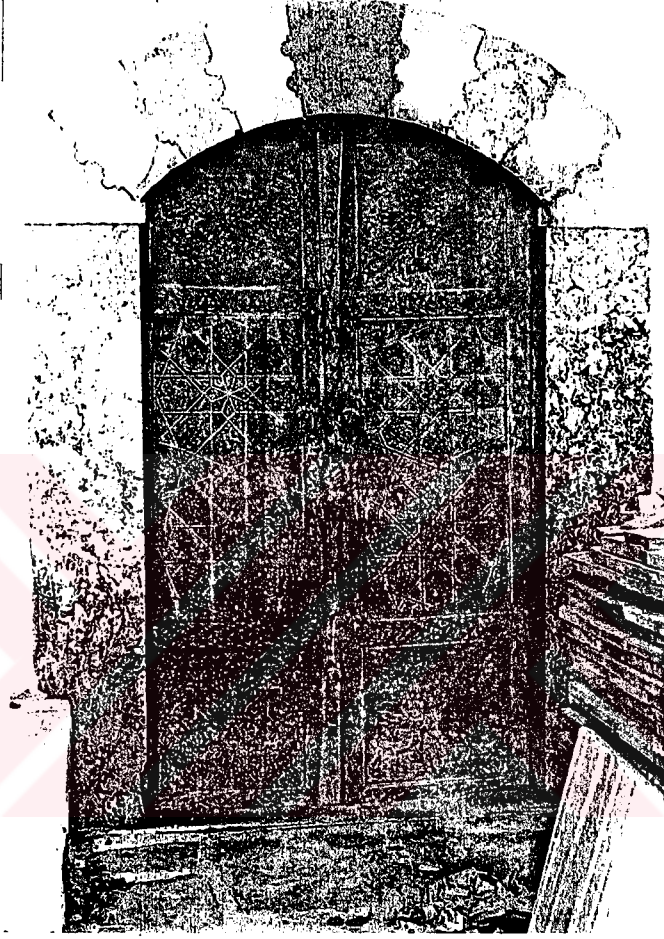

Resim 80. Tire Yahşi Bey Camii Güney-Batı Görünüşü

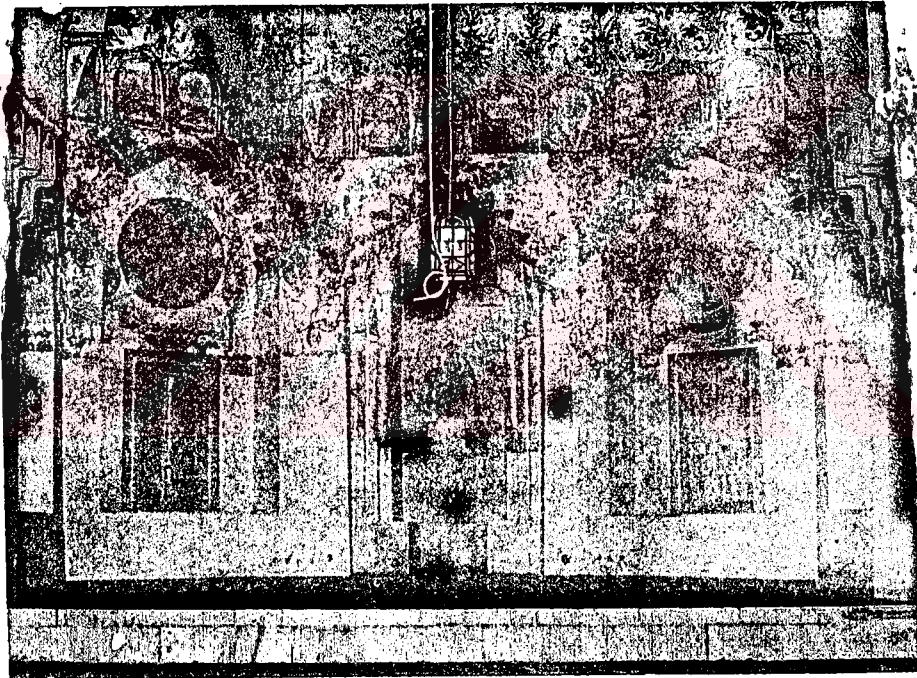

Resim 81. Tire Yahşi Bey Camii Son Cemaat Yeri

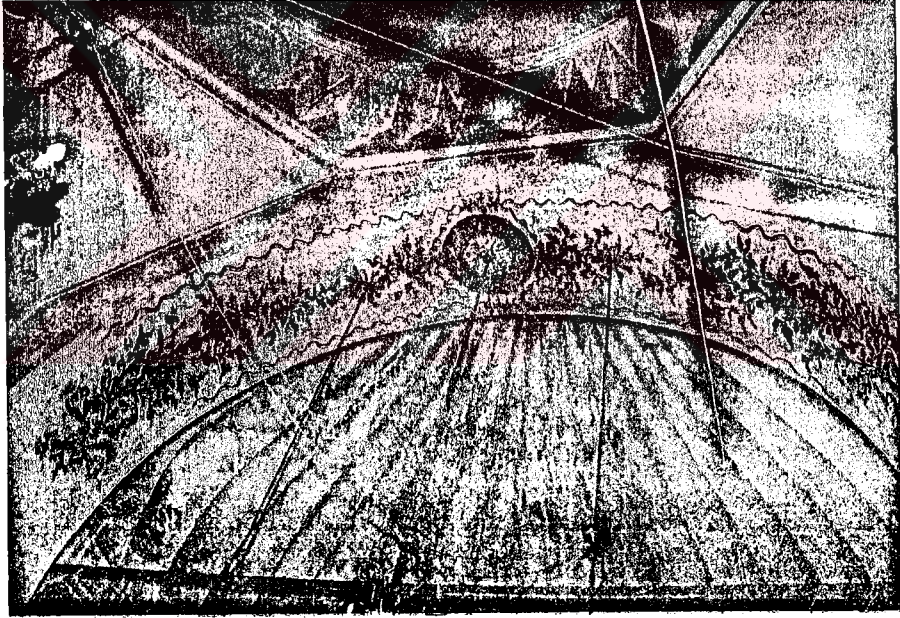
Resim 82. Tire Yahşi Bey Camii Cümle Kapısı

Resim 83. Tire Yahşi Bey Camii Mihrabı ve Kalem İşleri

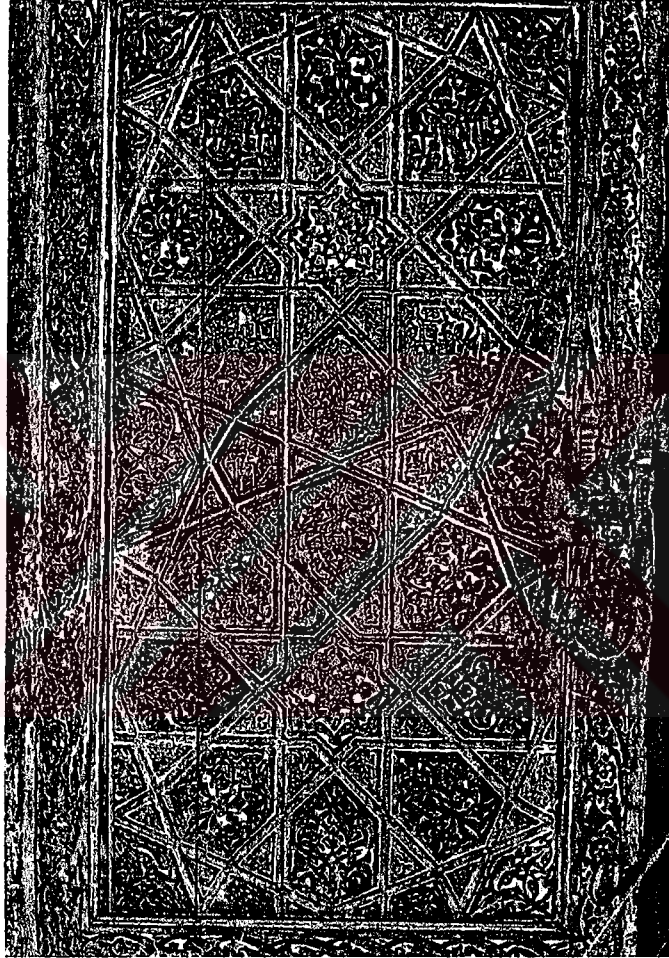
Resim 84. Tire Yahşi Bey Camii Yarım Kubbe Süslemesi

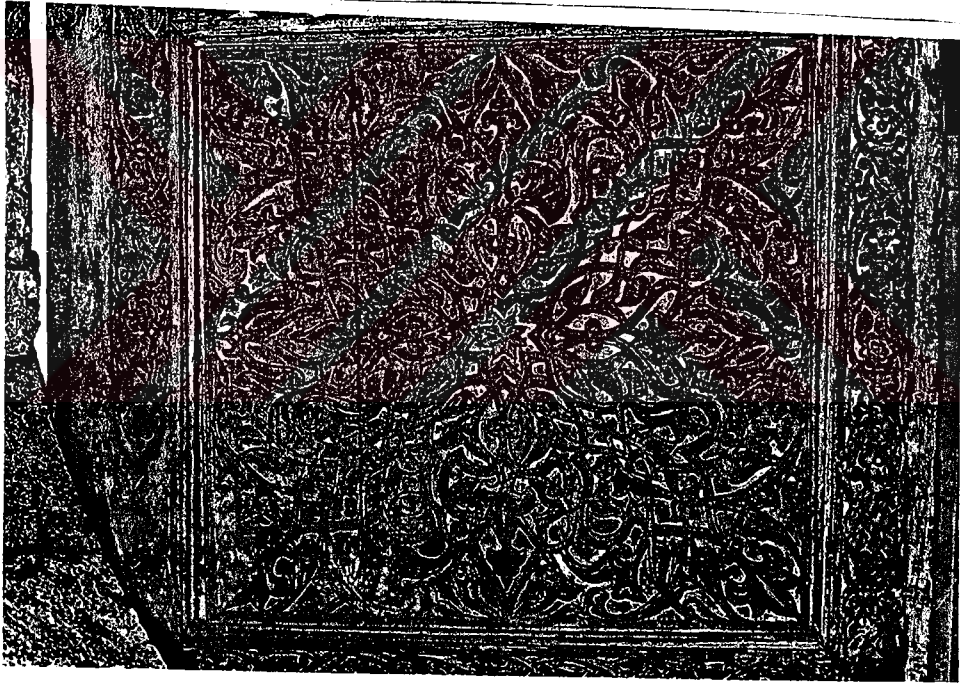
Resim 85. Tire Yahşi Bey Camii Kemer Süslemesi

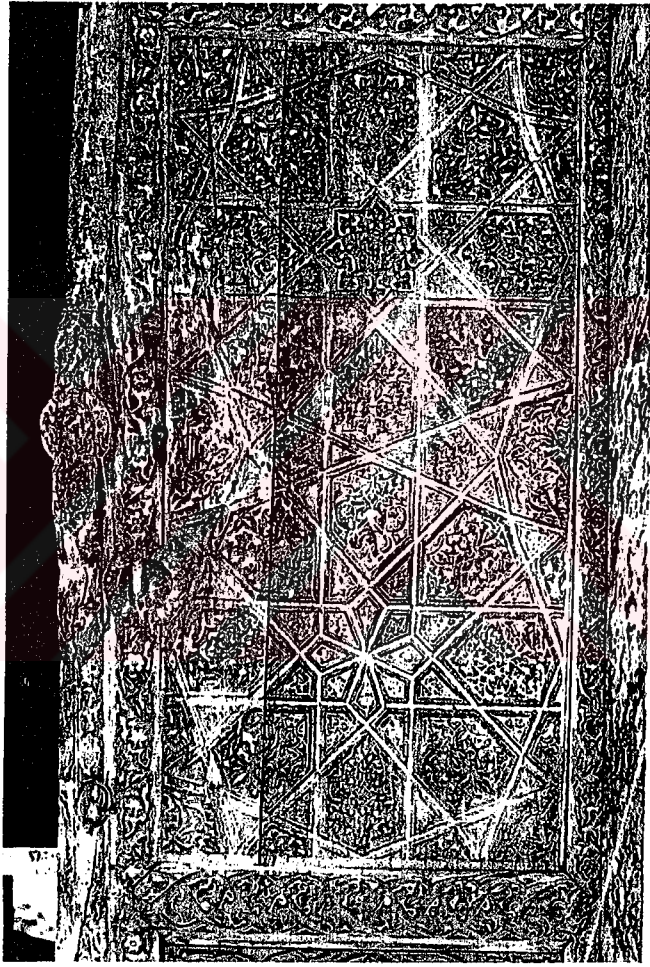
Resim 86. Tire Yahşi Bey Camii Mihrab Sağında Bulunan Pencere Süslemesi.

Resim 87. Tire Yahşi Bey Camii Cümle Kapısı

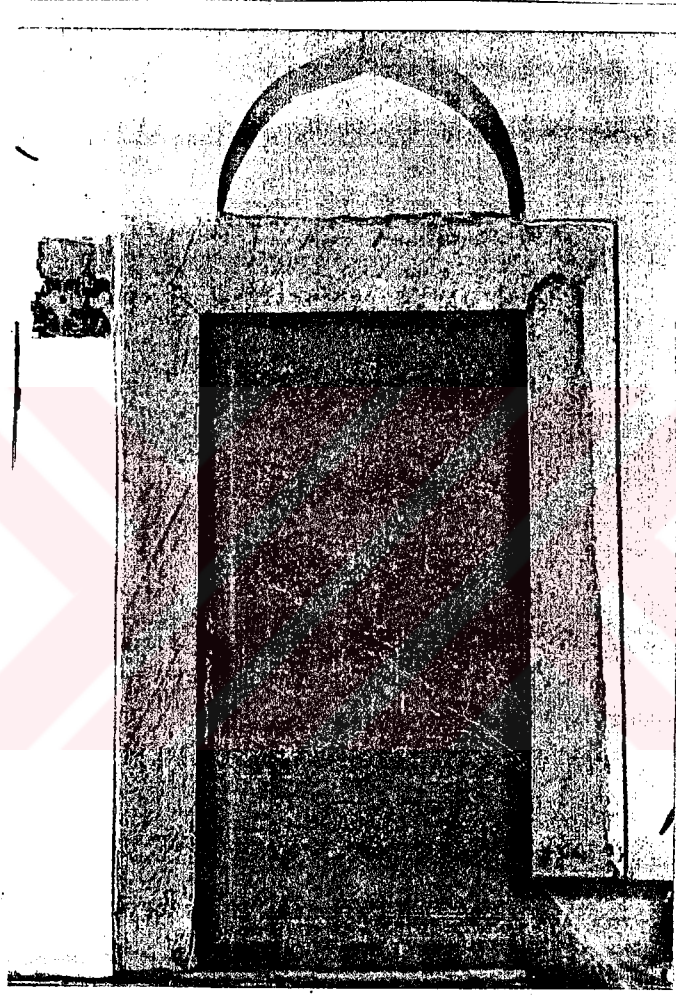

Resim 88. Tire Yahşi Bey Camii Cümle Kapısı Alt Pano

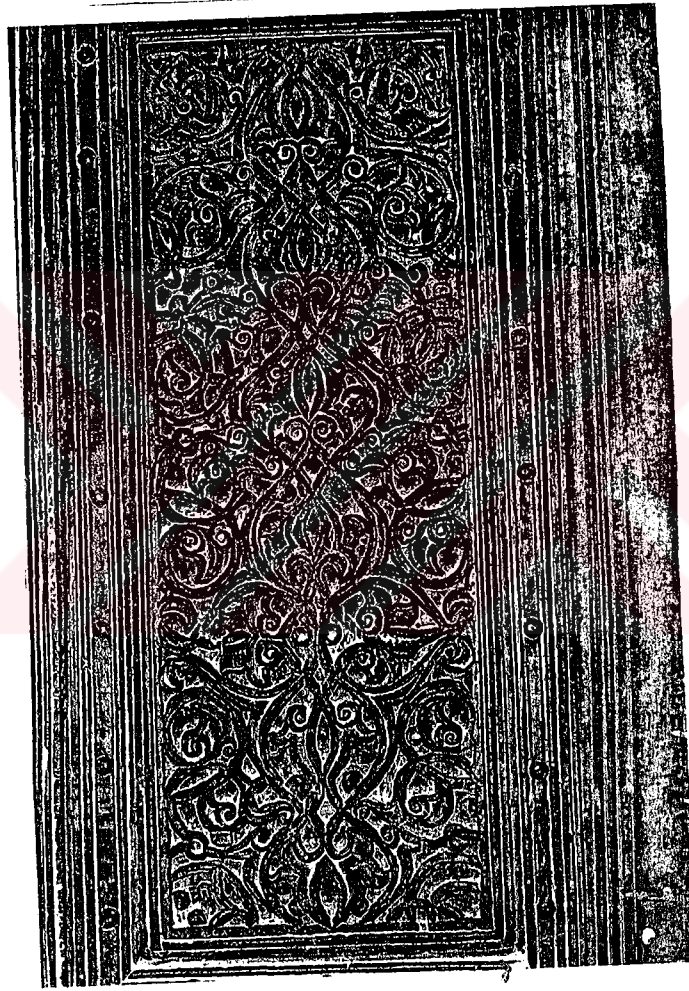

Resim 89. Tire Yahşi Bey Camii Cümle Kapısı Orta Pano

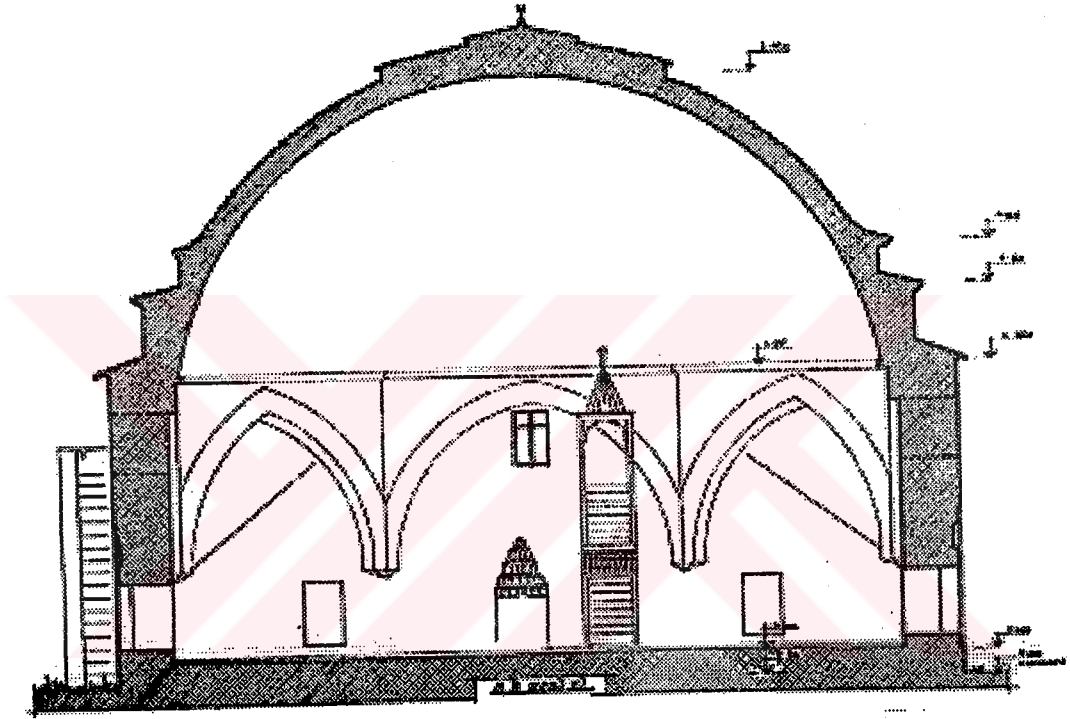

Resim 90. Tire Yahşı Bey Camii Sağ Yan Oda Kapısı

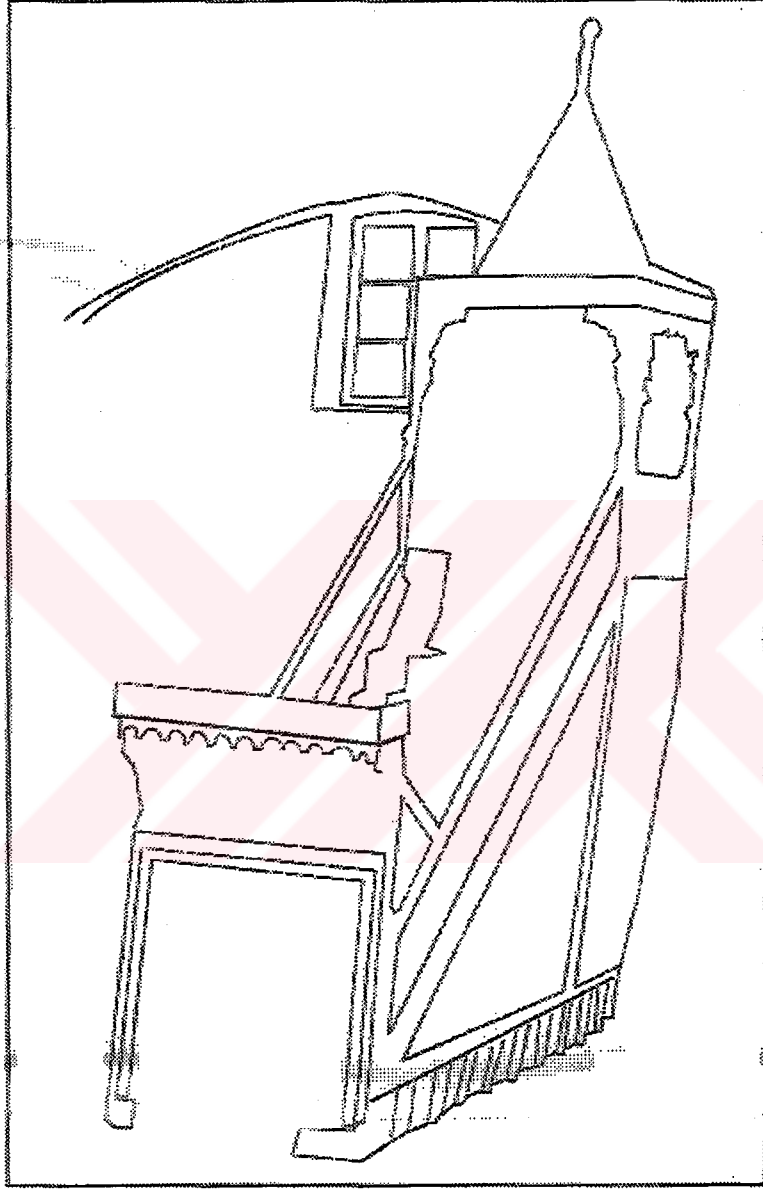
Resim 91. Tire Yahşi Bey Camii Sağ Yan Oda Kapısı (Orta Pano
Deseni

ŞEKİLLER

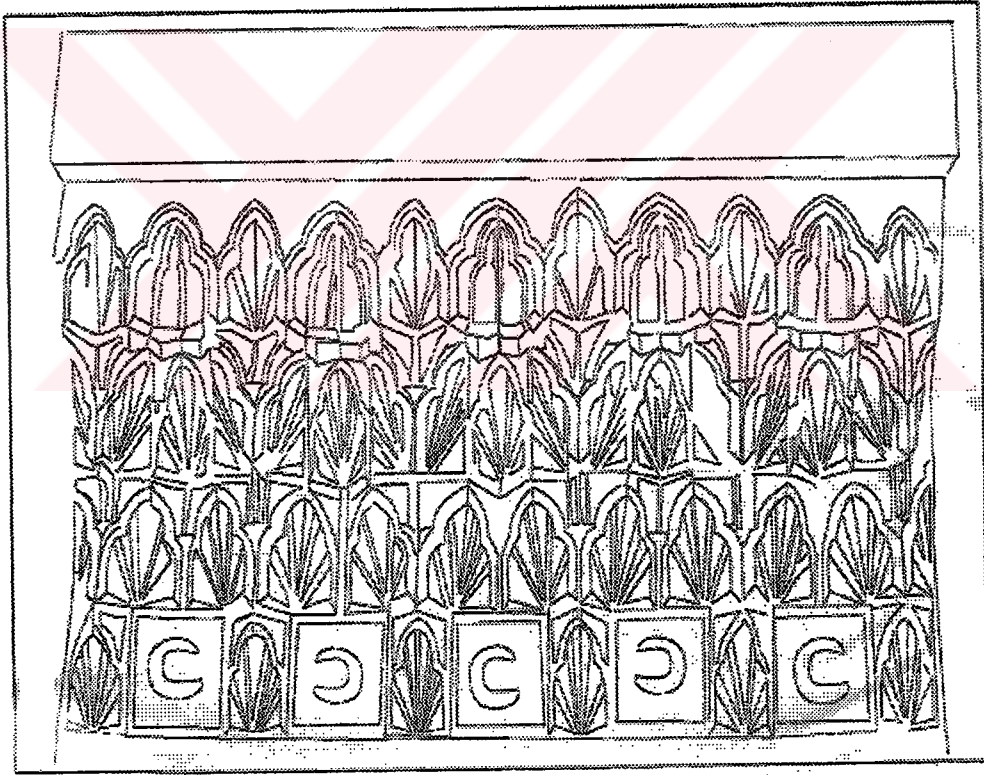
Şekil 1. Eski Çine Ahmet Gazi Camii Kesiti

Kaynak: Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler 1'den alınmıştır

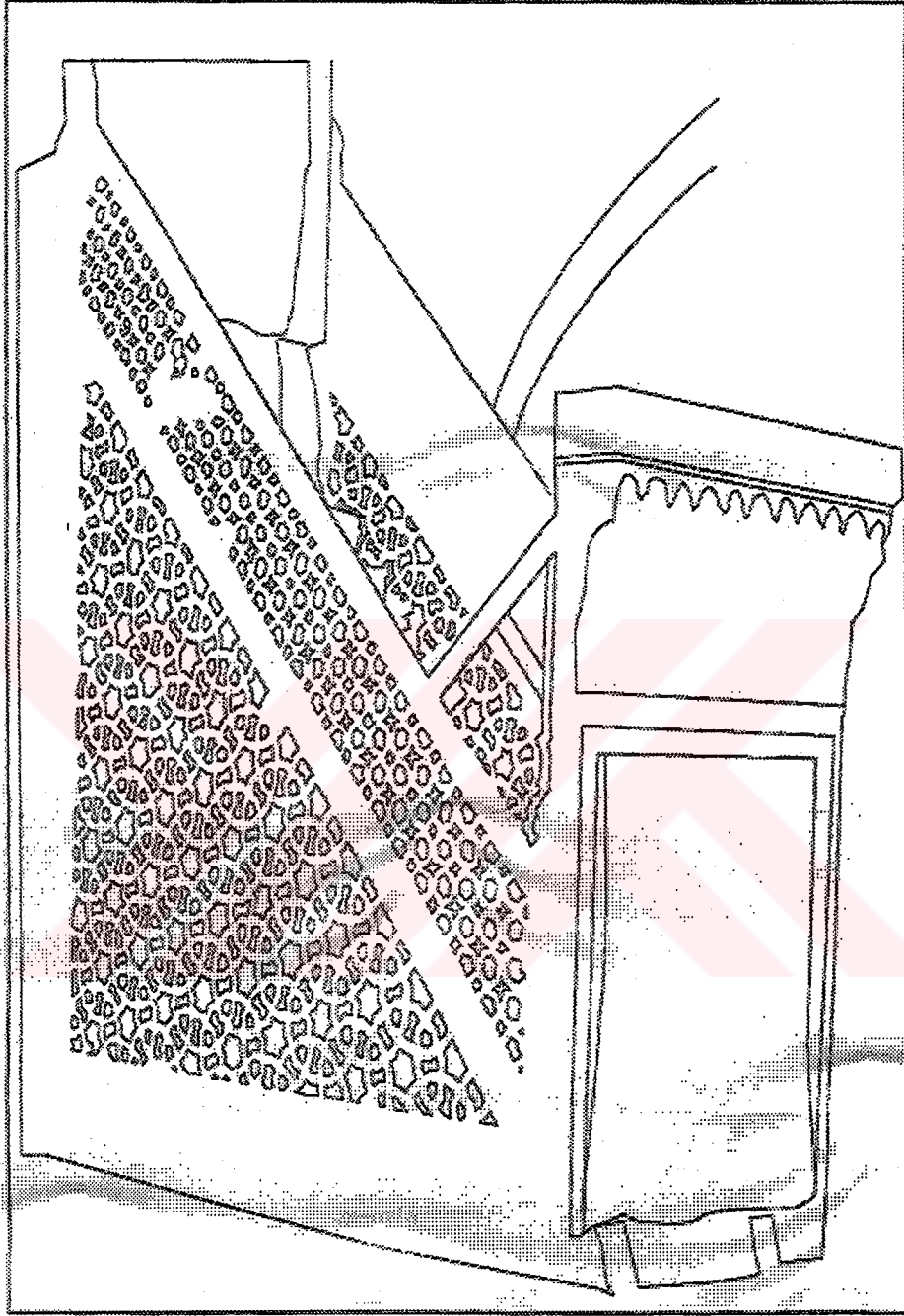
Şekil 2. Ahmet Gazi Camii Minberi

Çizim : Gül Güney

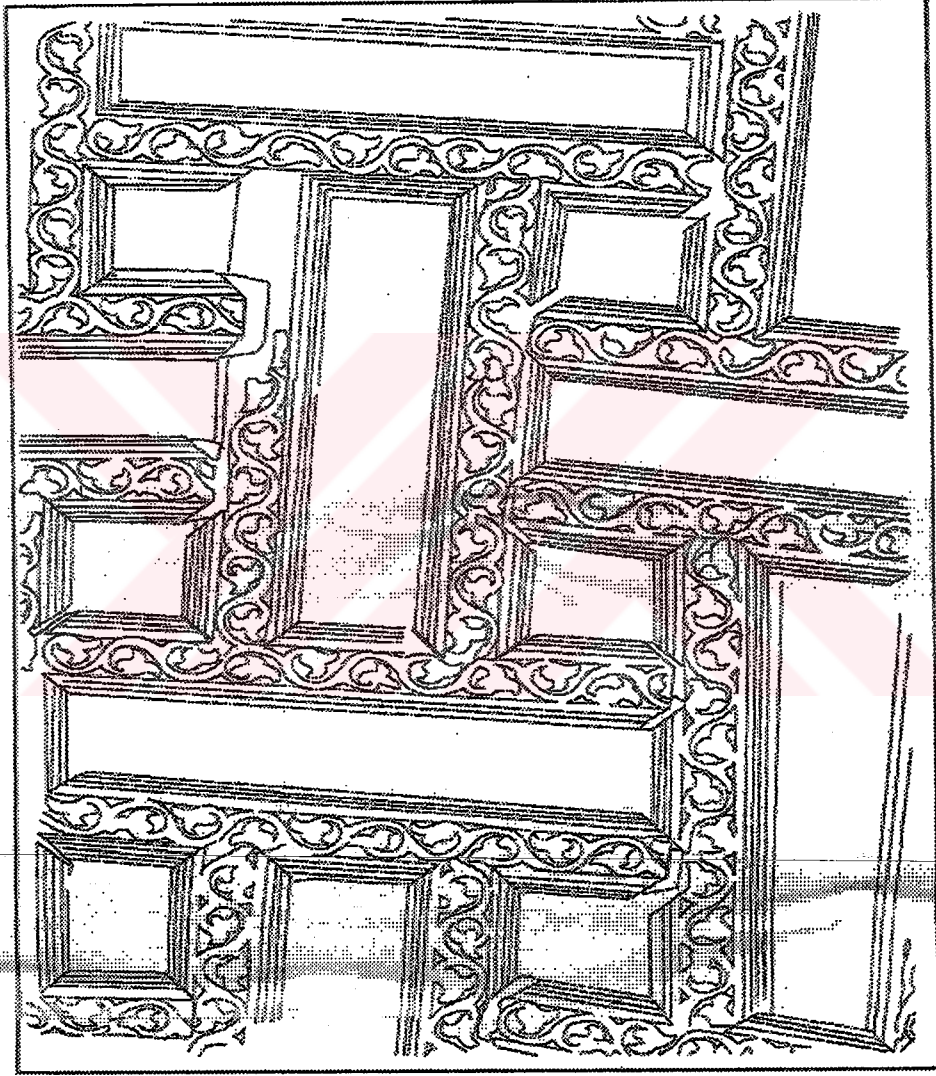
Şekil 3. Ahmet Gazi Camii Minber Kapısı Üstü Detayı

Çizen : Gül Güney

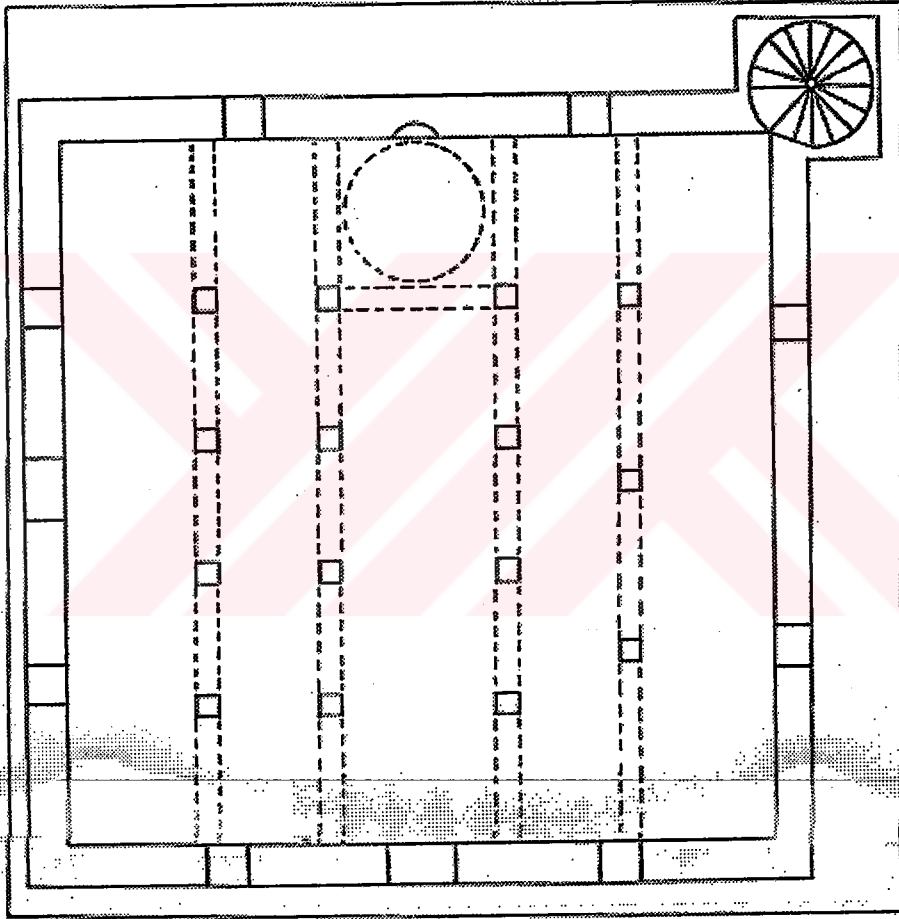

Şekil 4. Eski Çine Ahmet Gazi Camii Minber Yan Aynaları

Çizim : Gül GÜNEY

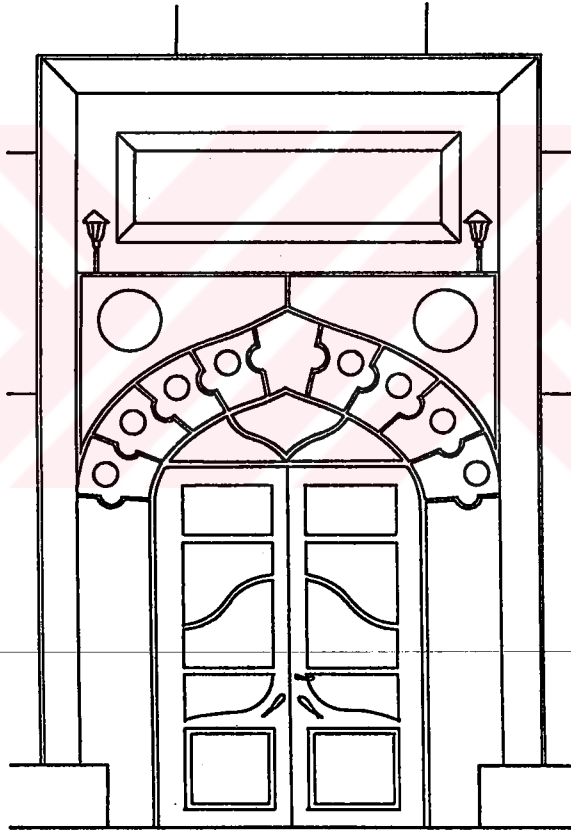
Şekil 5. Ahmet Gazi Camii Minber Süslemelerinden Detay
Çizim : Gül GÜNEY

Şekil 6. Birgi Ulu Camii Planı

Çizim : Ali Haydar BAYAT

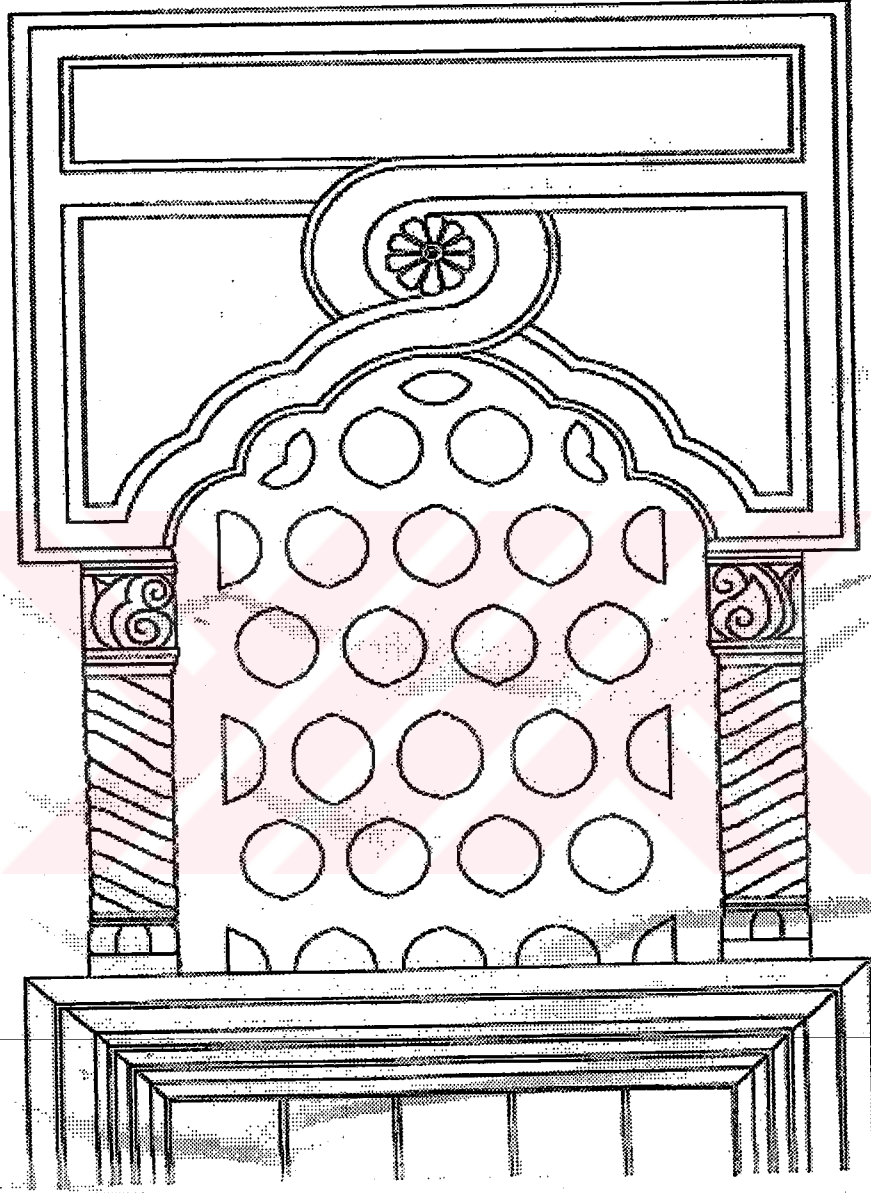
Şekil 7. Birgi Ulu Camii Kuzey Cephesi Kapısı

Çizim : Gül GÜNEY

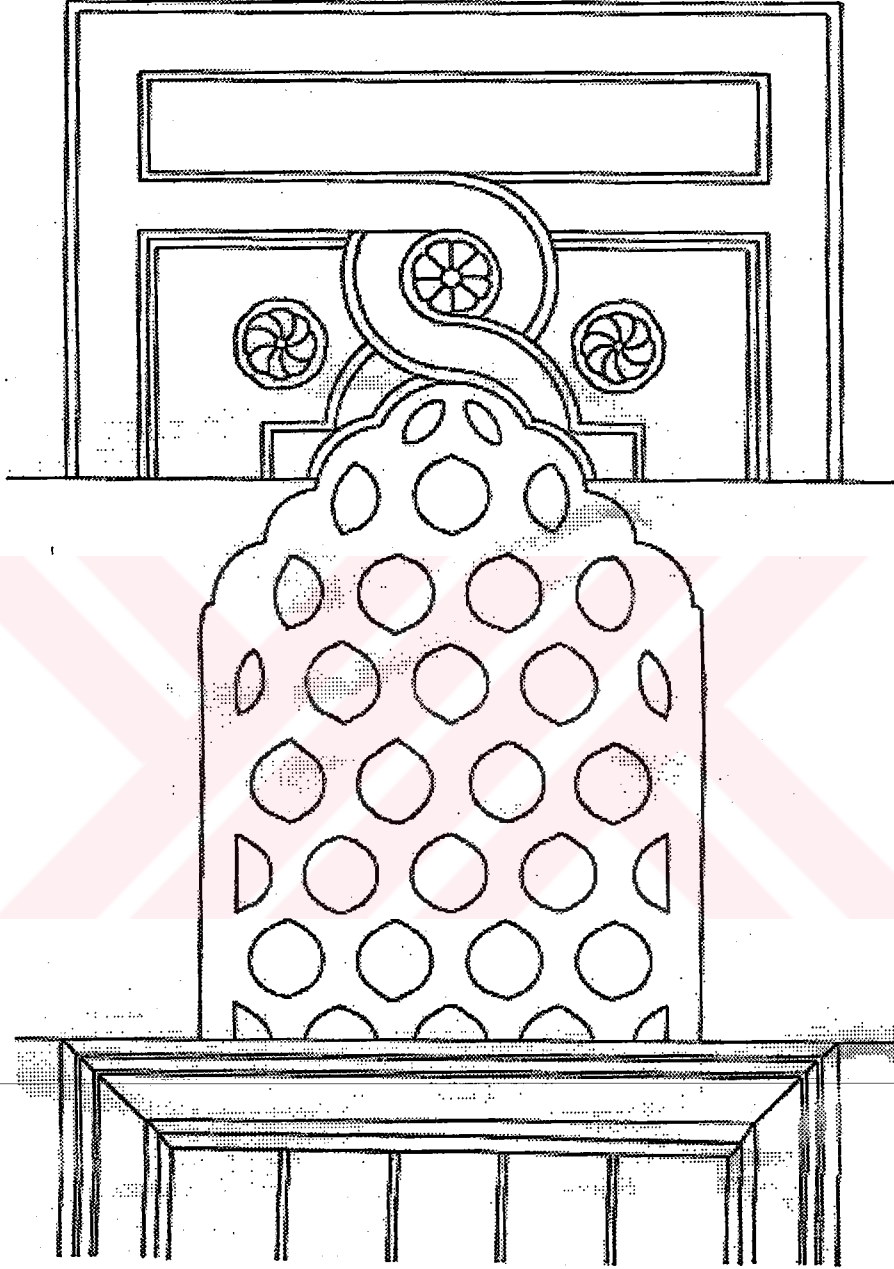

Şekil 8. Birgi Ulu Camii Doğu Cephesi Kapısı

Çizim : Gül GÜNEY

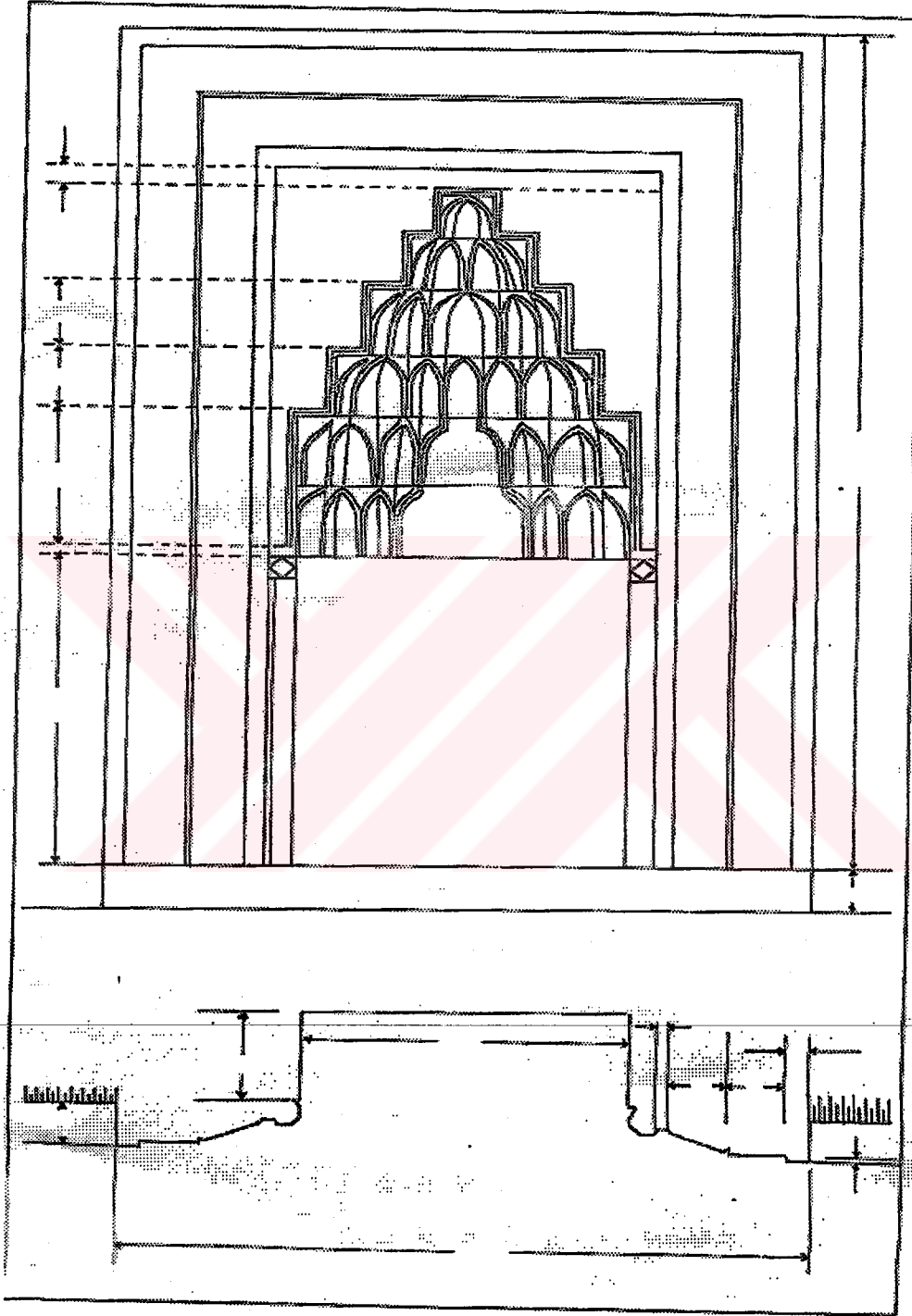

Şekil 9. Birgi Ulu Camii Doğu Cephesi Pencerelemi
Çizim : Gül GÜNEY

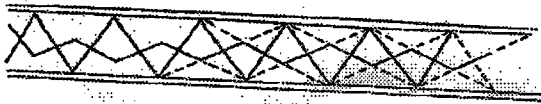
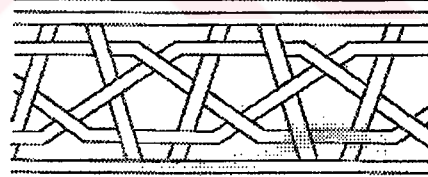
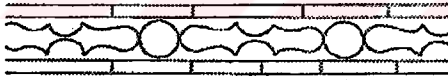
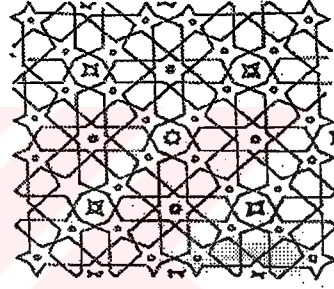
Şekil 10. Birgi Ulu Camii Doğu Cephesi Pencereleeri

Çizim : Gül GÜNEY

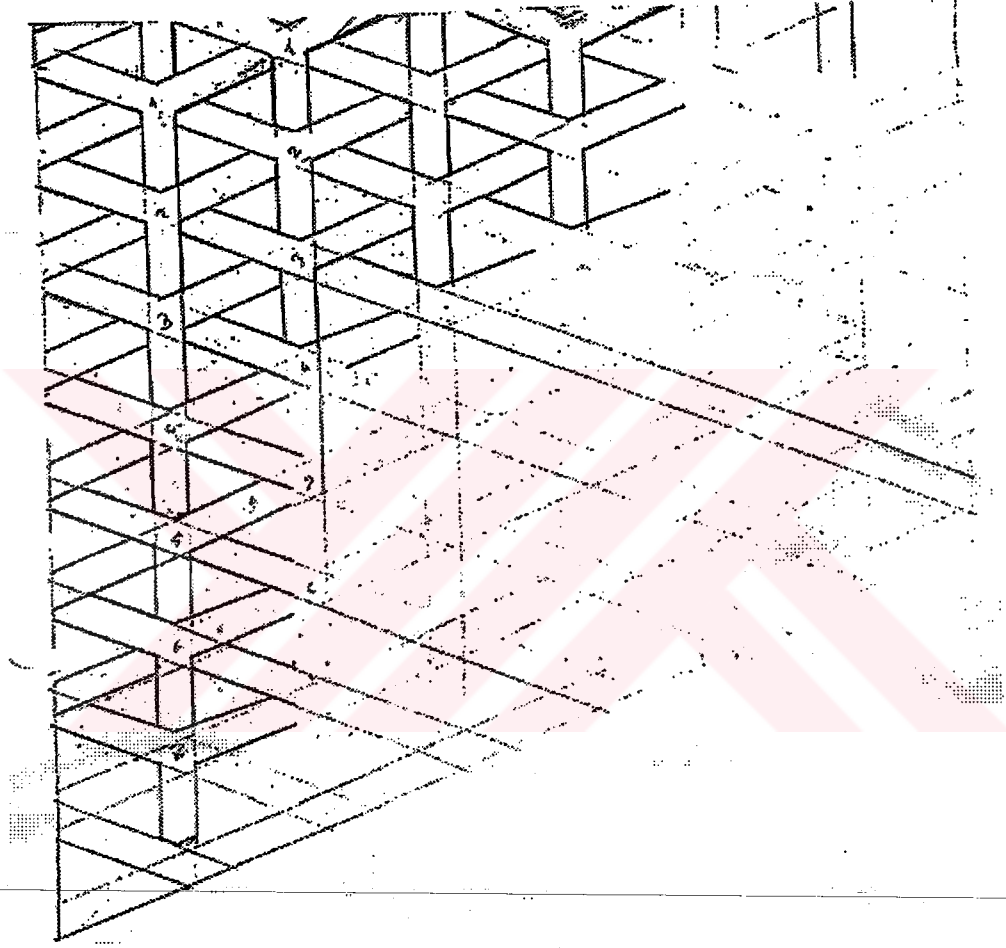
Şekil 11. Birgi Ulu Camii Mihrabı

Çizim : ÖMÜR BAKIRERDEN

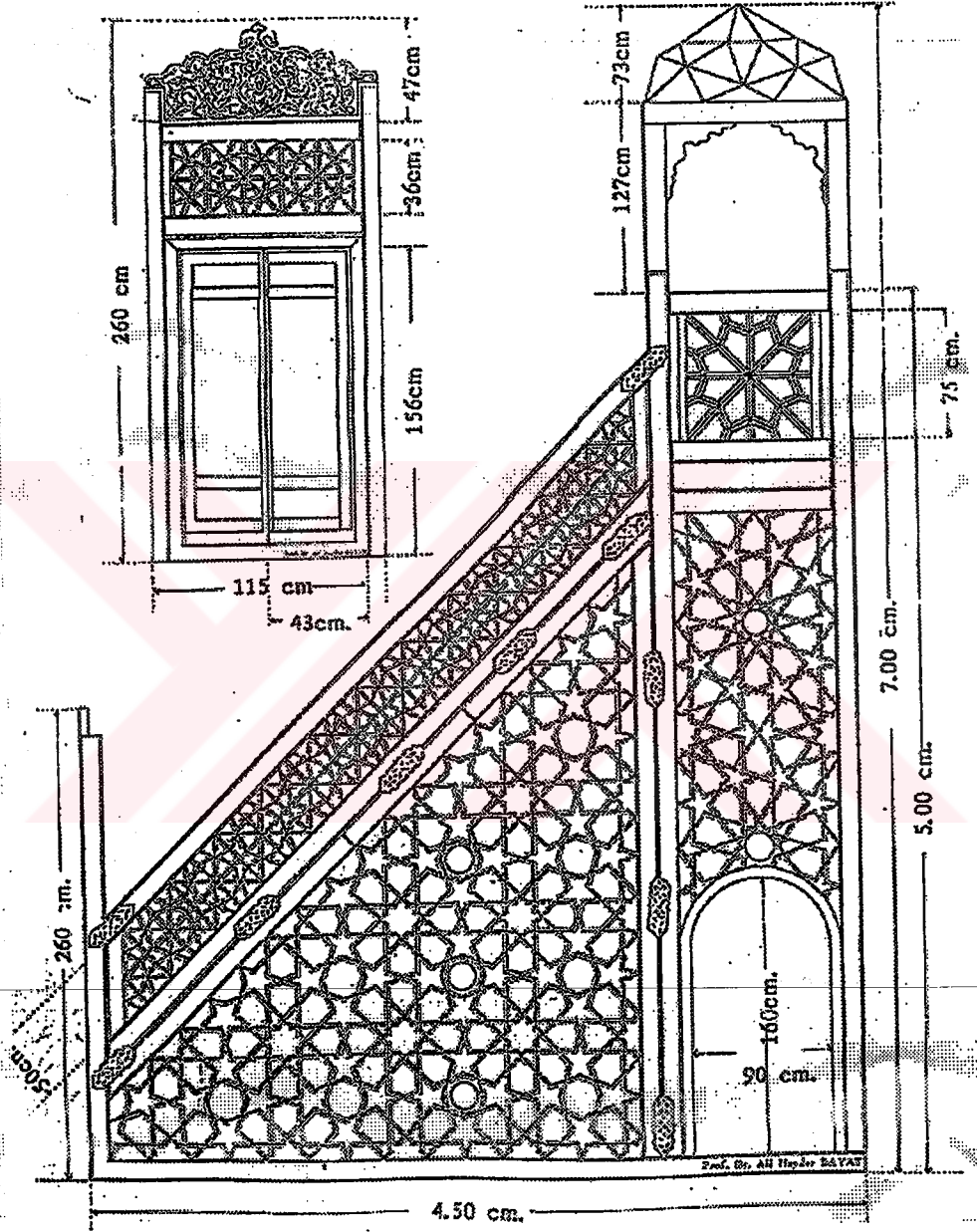

Şekil 12. Birgi Ulu Camii Mihrabı Süslemesi

Çizim : Gül GÜNEY

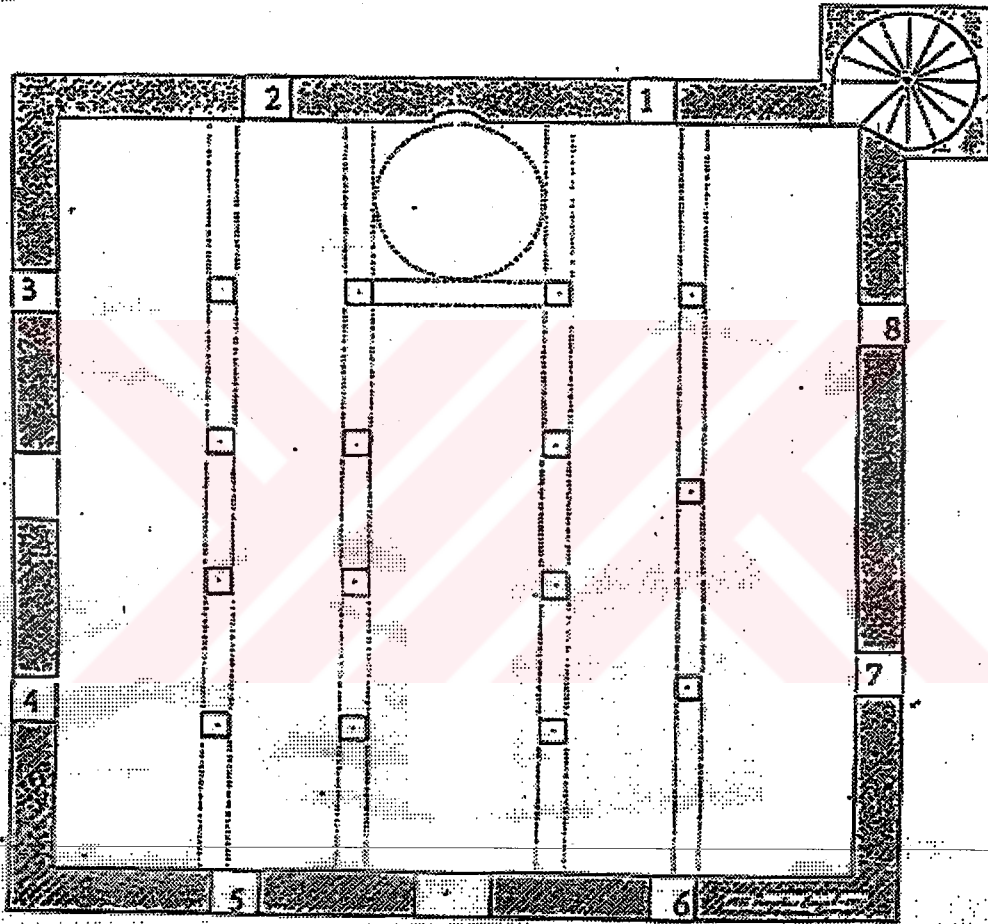
Şekil 13. Birgi Ulu Camii Mihrab Önü Kubbesinin Alınlık Süslemesi
Çizim : Gül GÜNEY

Şekil 14. Birgi Ulu Camii Minberi

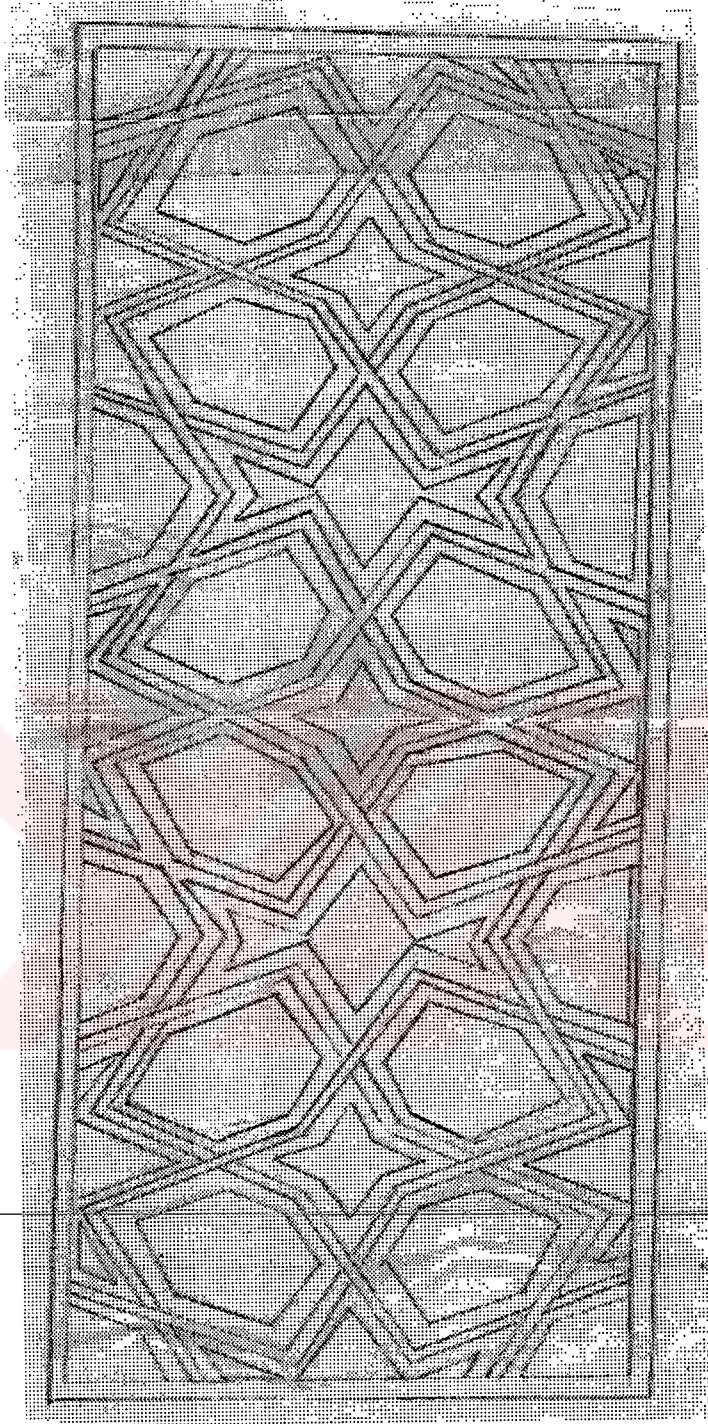
Kaynak: Ali Haydar BAYAT, Vakıflar Dergisi, (Sayı 22'den Ayrı Basım)

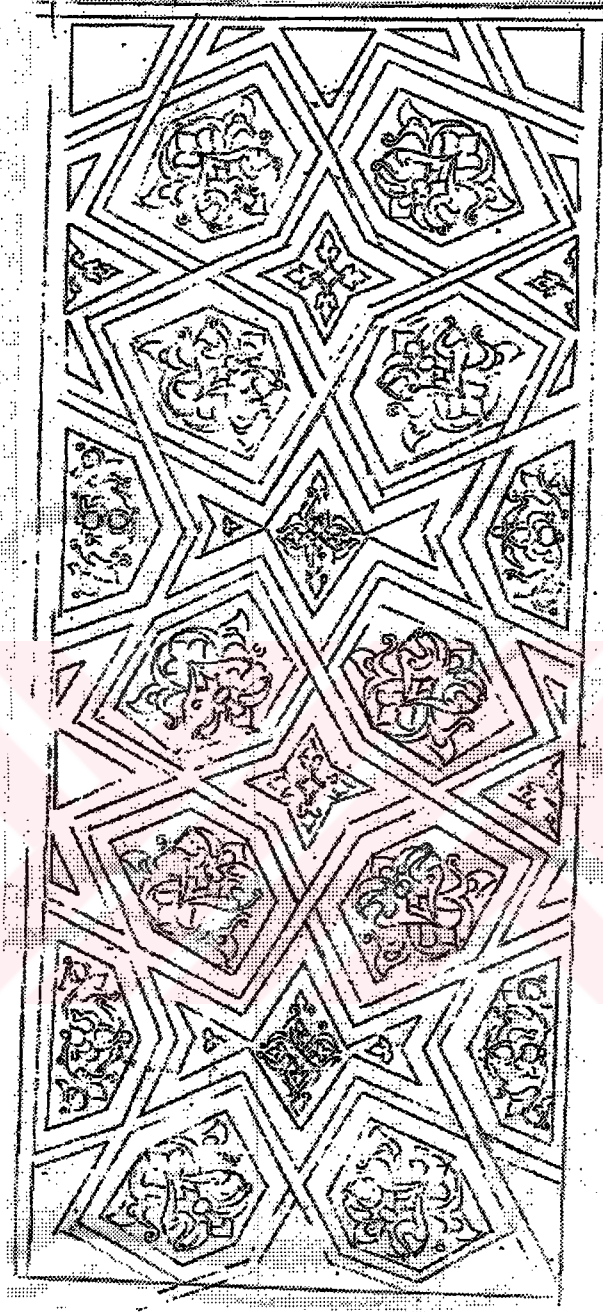
Şekil 15. Birgi Ulu Camii Pencere Kanatlarının Sıralanış Planı

Kaynakça: Ali Haydar BAYAT, IX. Vakıf Haftası Kitabı.

Şekil 16. Birgi Ulu Camii 4 Nolu Pencere Kanadı (Şekil 15'e göre) Taslak Görünümü

Çizen : Gül GÜNEY

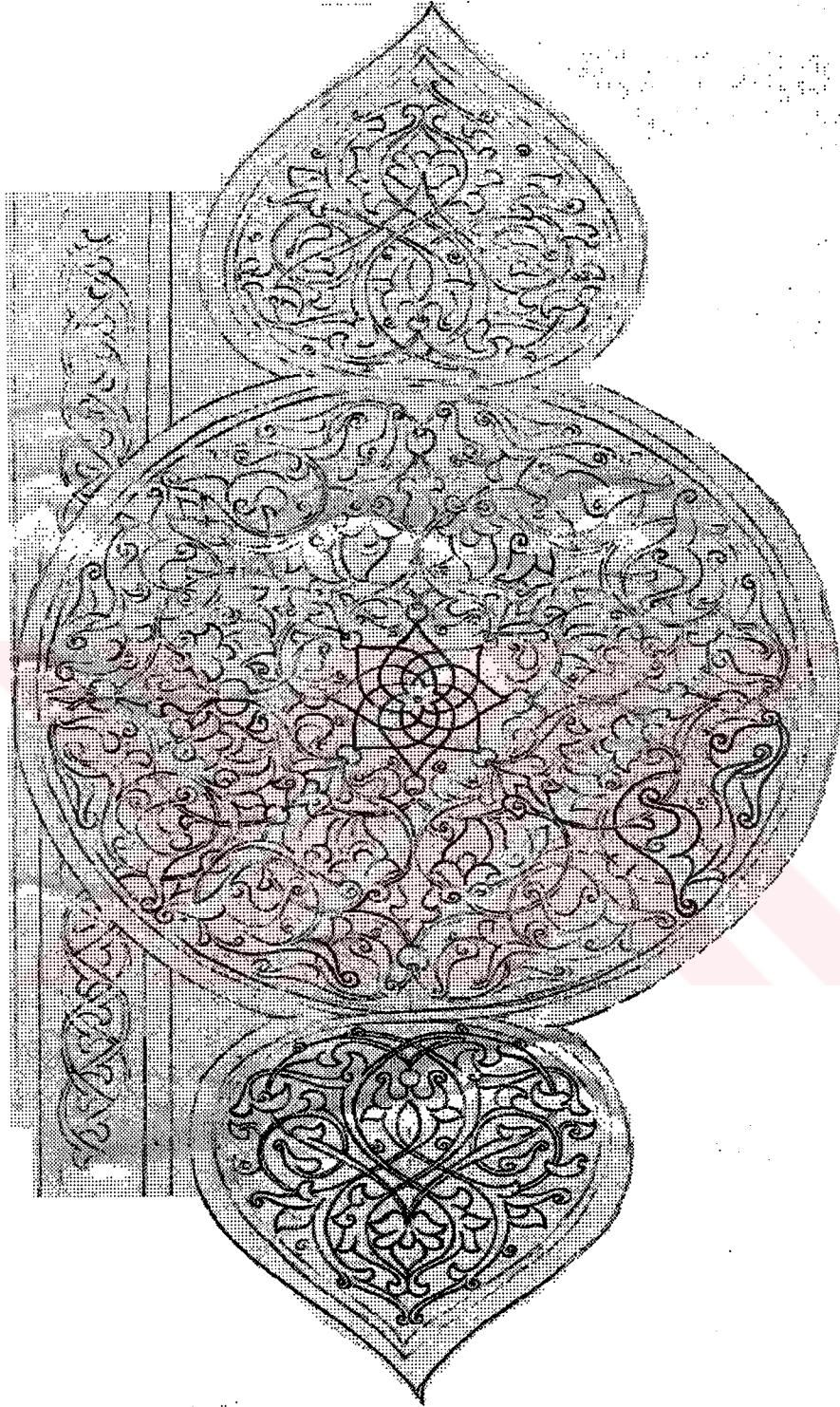

Şekil 17. Birgi Ulu Camii 4 nolu Pencere Kanadı (Şekil 15'e göre)

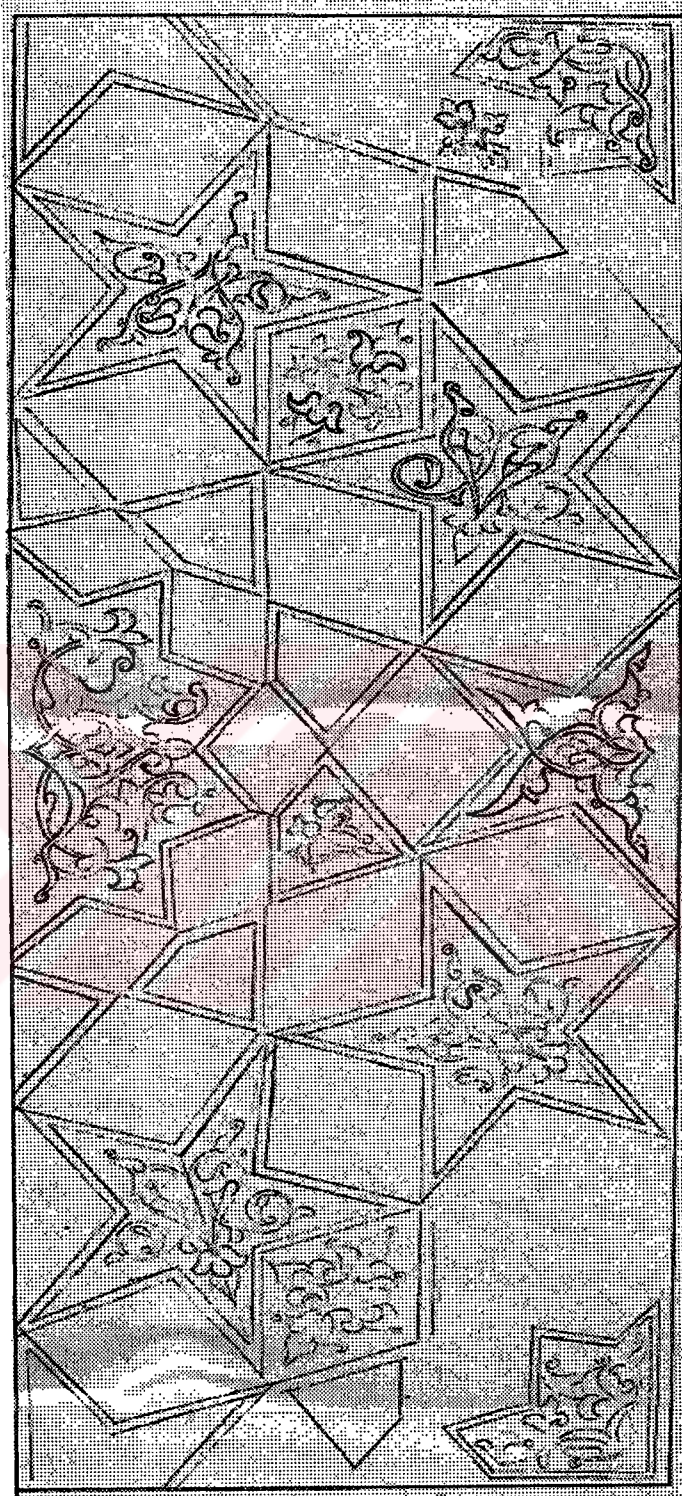
Çizim : Gül GÜNEY

Şekil 18. Birgi Ulu Camii 1 ve 2 no'lu Pencere Kanadı (Şekil 15'e göre)
Çizim : Gül GÜNEY

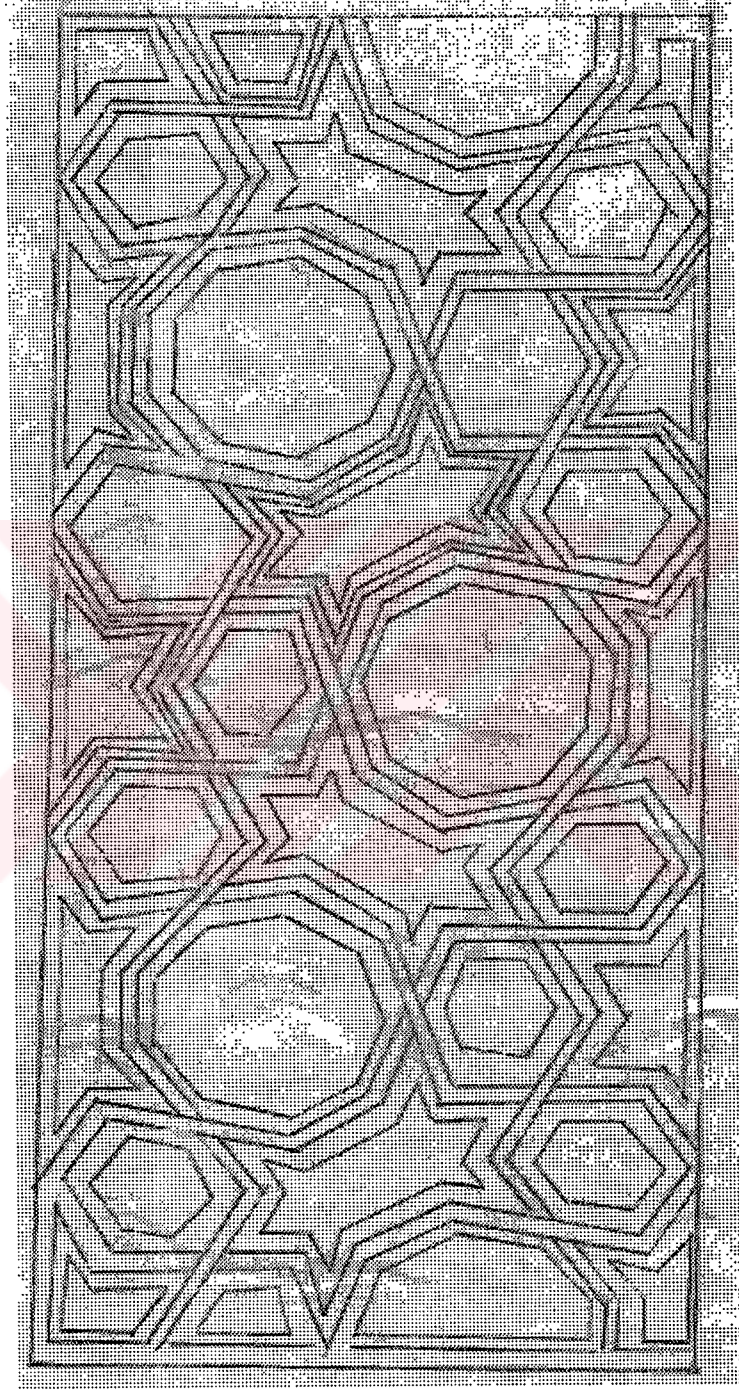

Şekil 19. Birgi Ulu Camii 5 no'lu Pencere Kanadı (Şekil 15'e Göre)
Çizim : Gül GÜNEY

Şekil 20. Birgi Ulu camii 6 no'lu Pencere Kanadı (Şekil 15'e Göre)

Çizim: Gül GÜNEY

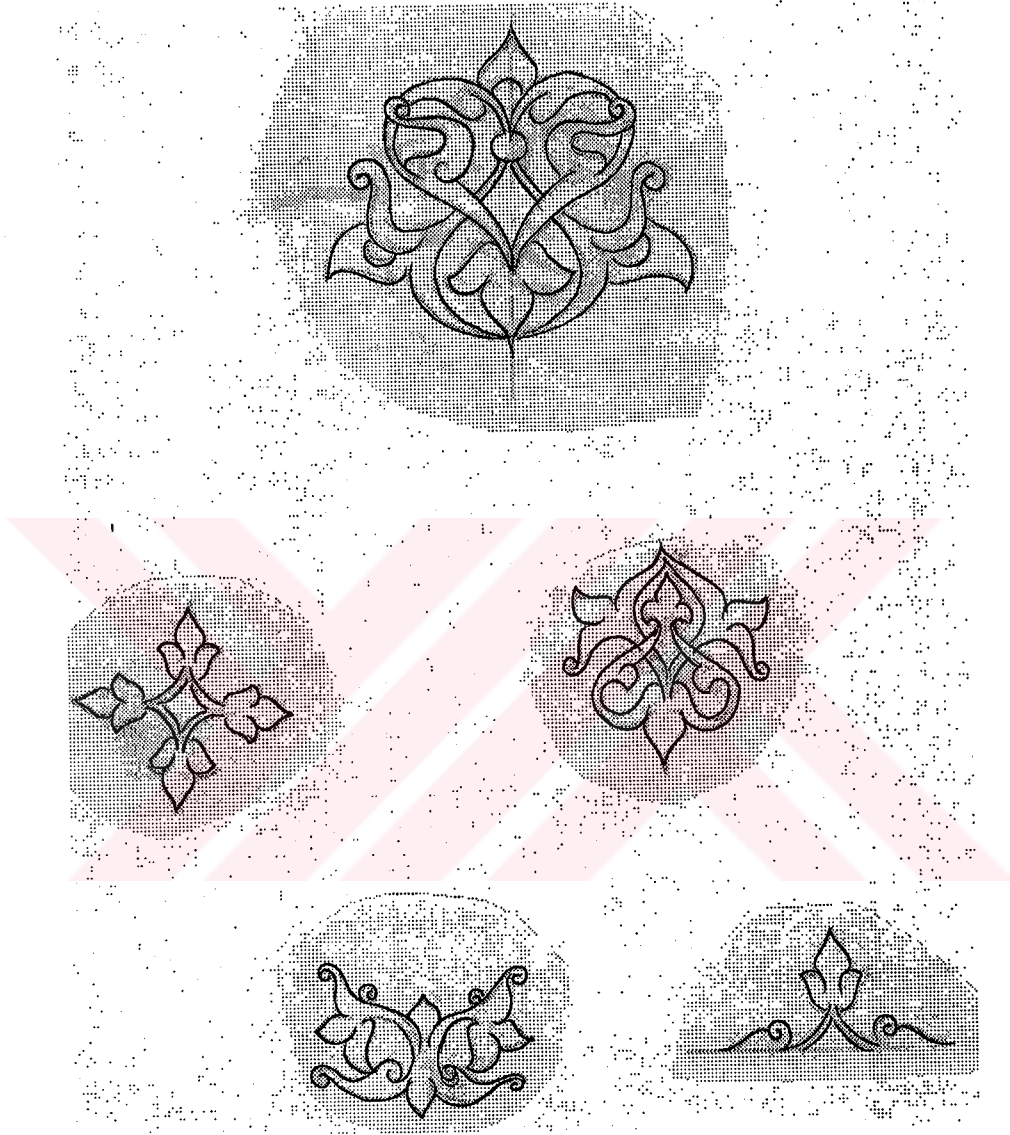
Şekil 21. Birgi Ulu Camii 7 no'lu Pencere Kanadı Taslak Görünümü
(Şekil15'e Göre)

Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 22. Birgi Ulu Camii 7 no'lu Pencere Kanadı (Şekil 15'e Göre)
Çizim: Gül GÜNEY

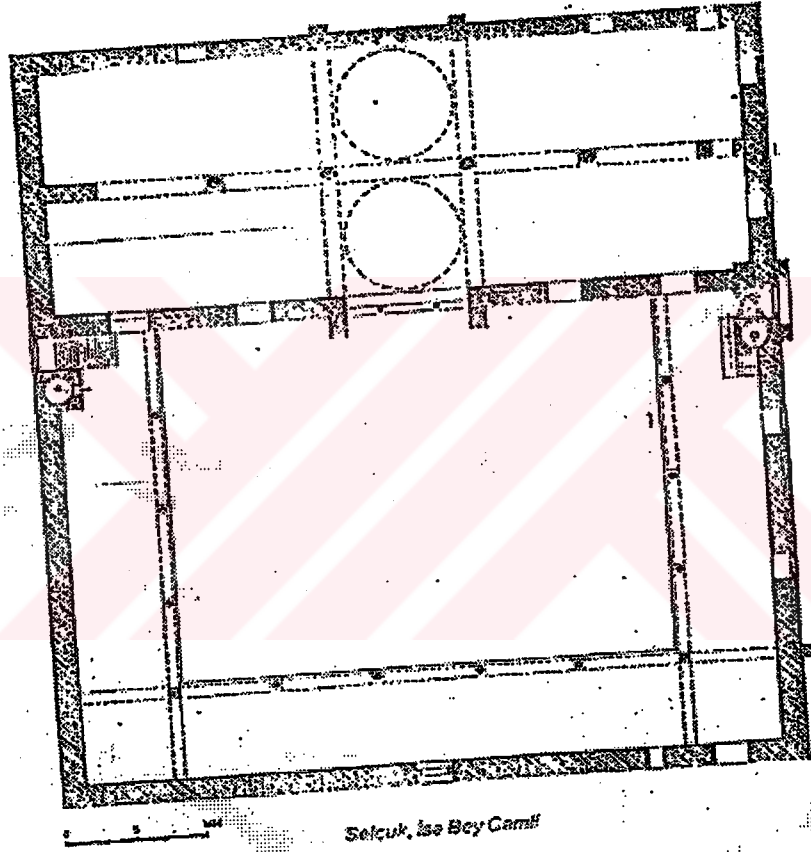

Şekil 23. Birgi Ulu Camii Pencere Kanatlarındaki Motifler
Çizim: Gül GÜNEY

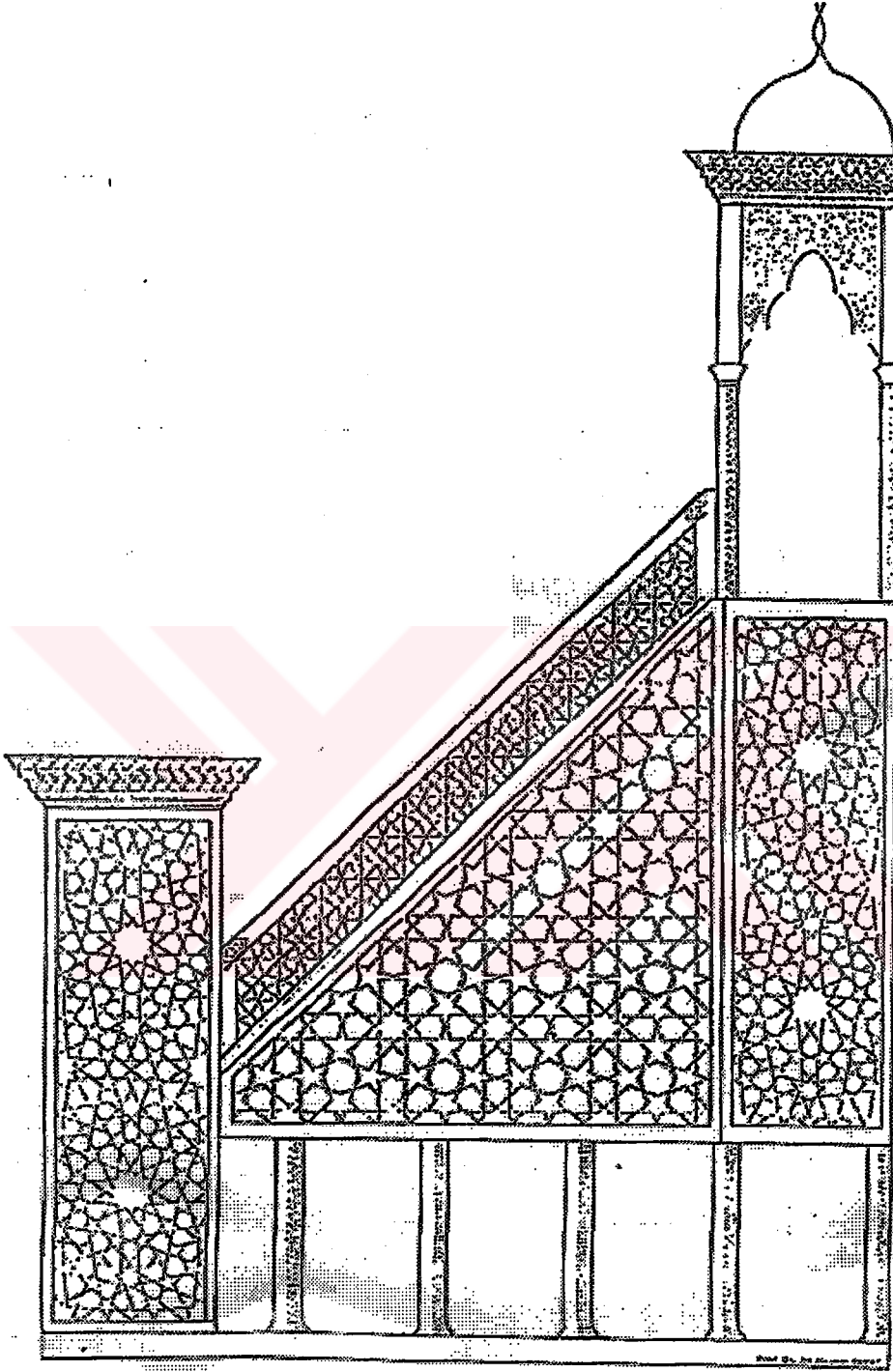

Şekil 24. Birgi Ulu Camii Pencere Kanatlarındaki Motifler
Çizim: Gül GÜNEY

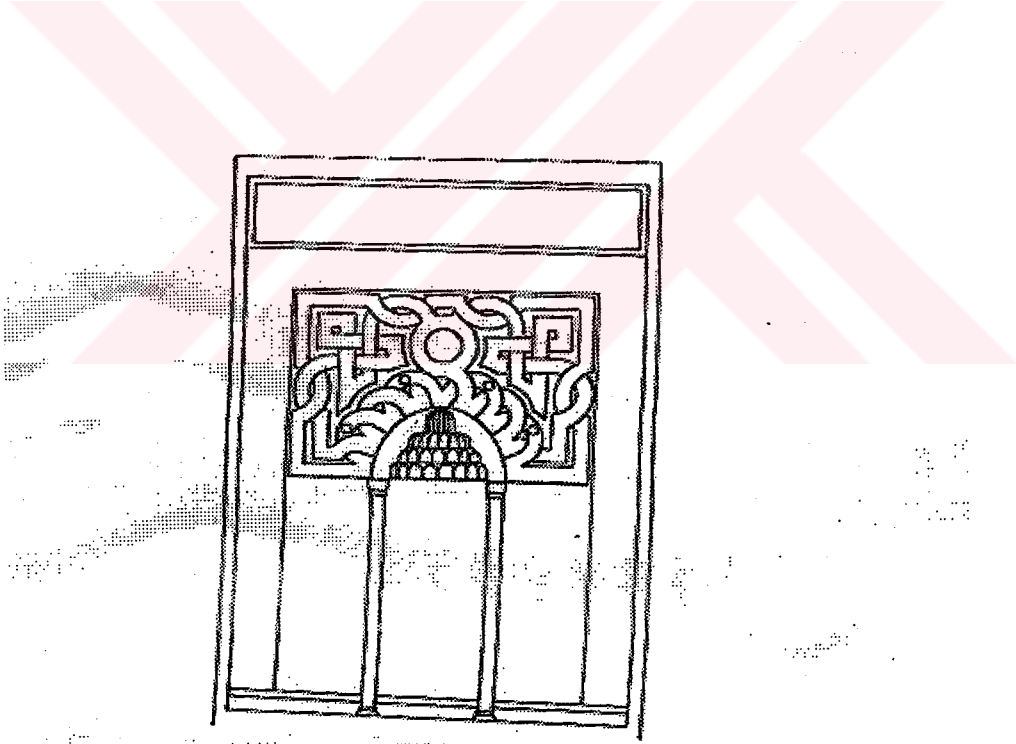
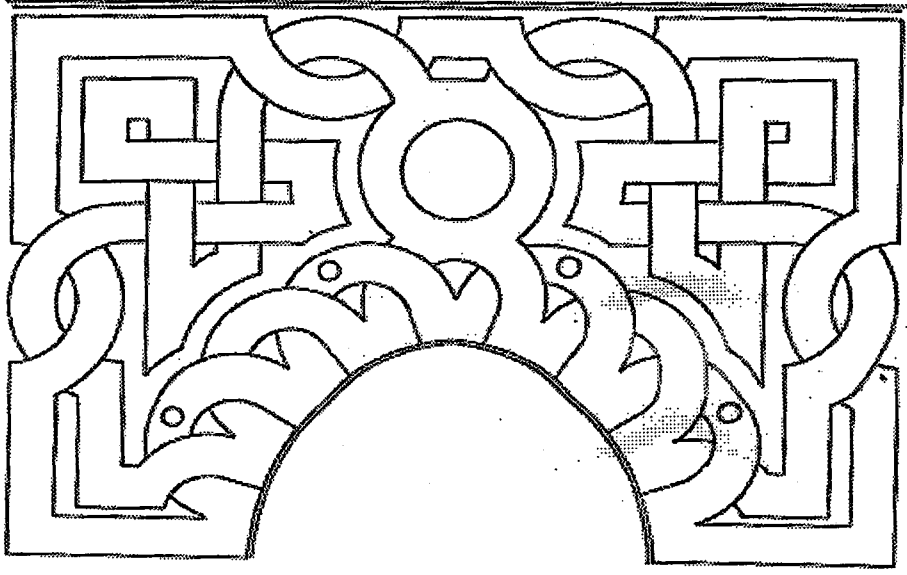
Şekil 25. Selçuk İsa Bey Camii Planı

Kaynak: Ali Haydar BAYAT, Bilim Birlik Başarı Dergisi, Sayı. 40

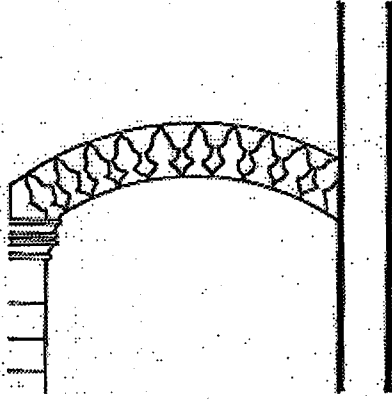
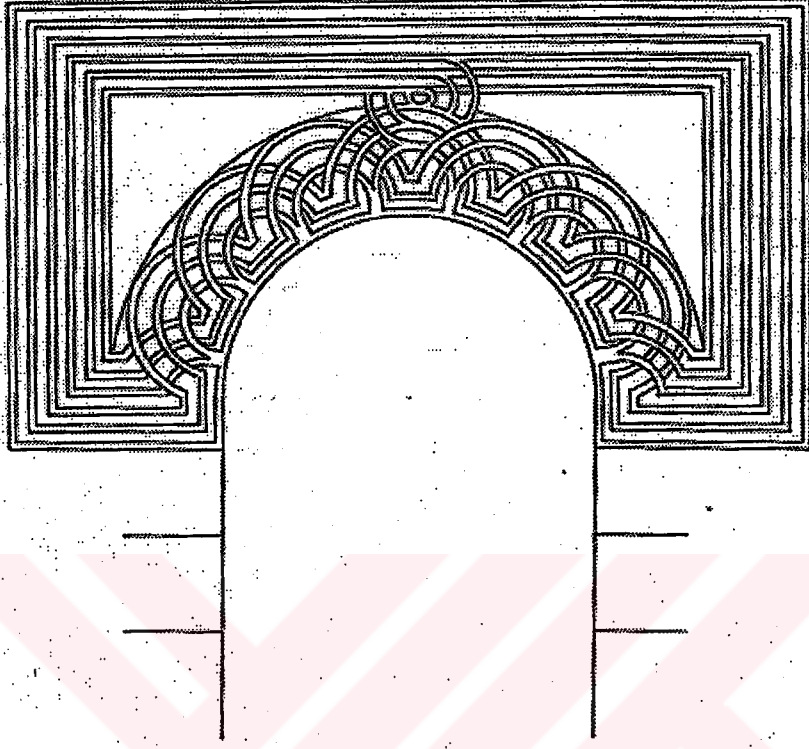

Şekil 26. Selçuk İsa Bey Camii Minberi

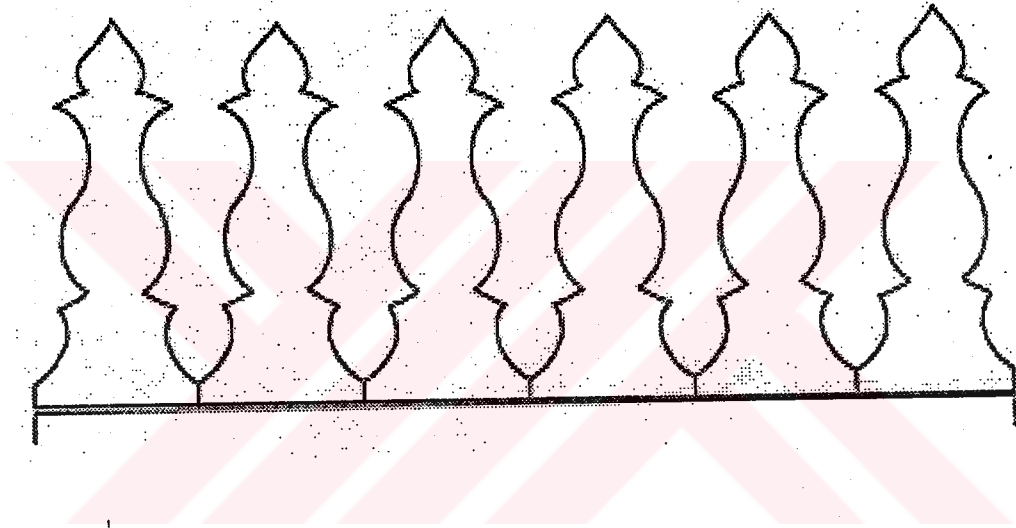
Kaynak: Ali Haydar BAYAT,

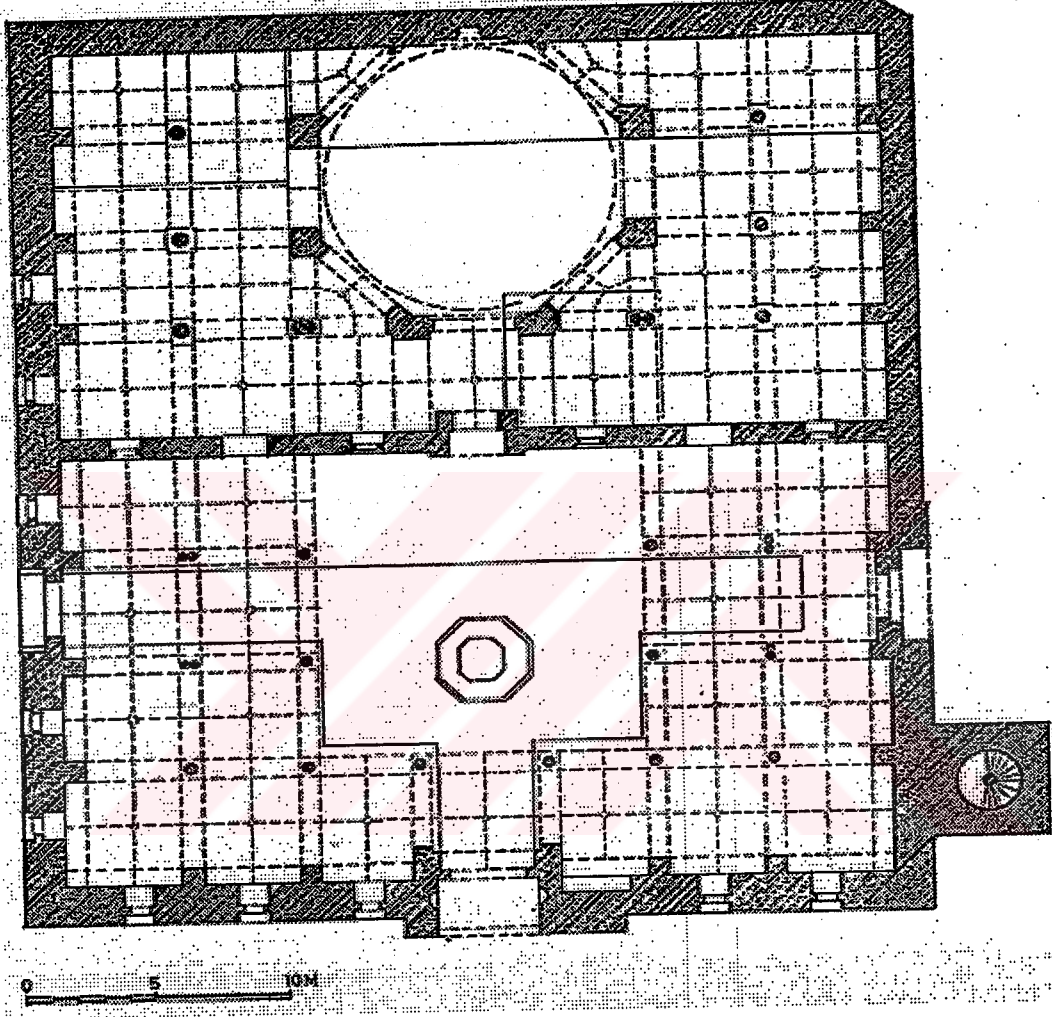
Şekil 27. Selçuk İsa Bey Camii Mihrabı
Çizim. Gül GÜNEY

Şekil 28. Selçuk İsa Bey Camii Pencere Süslemeleri
Çizim: Gül GÜNEY

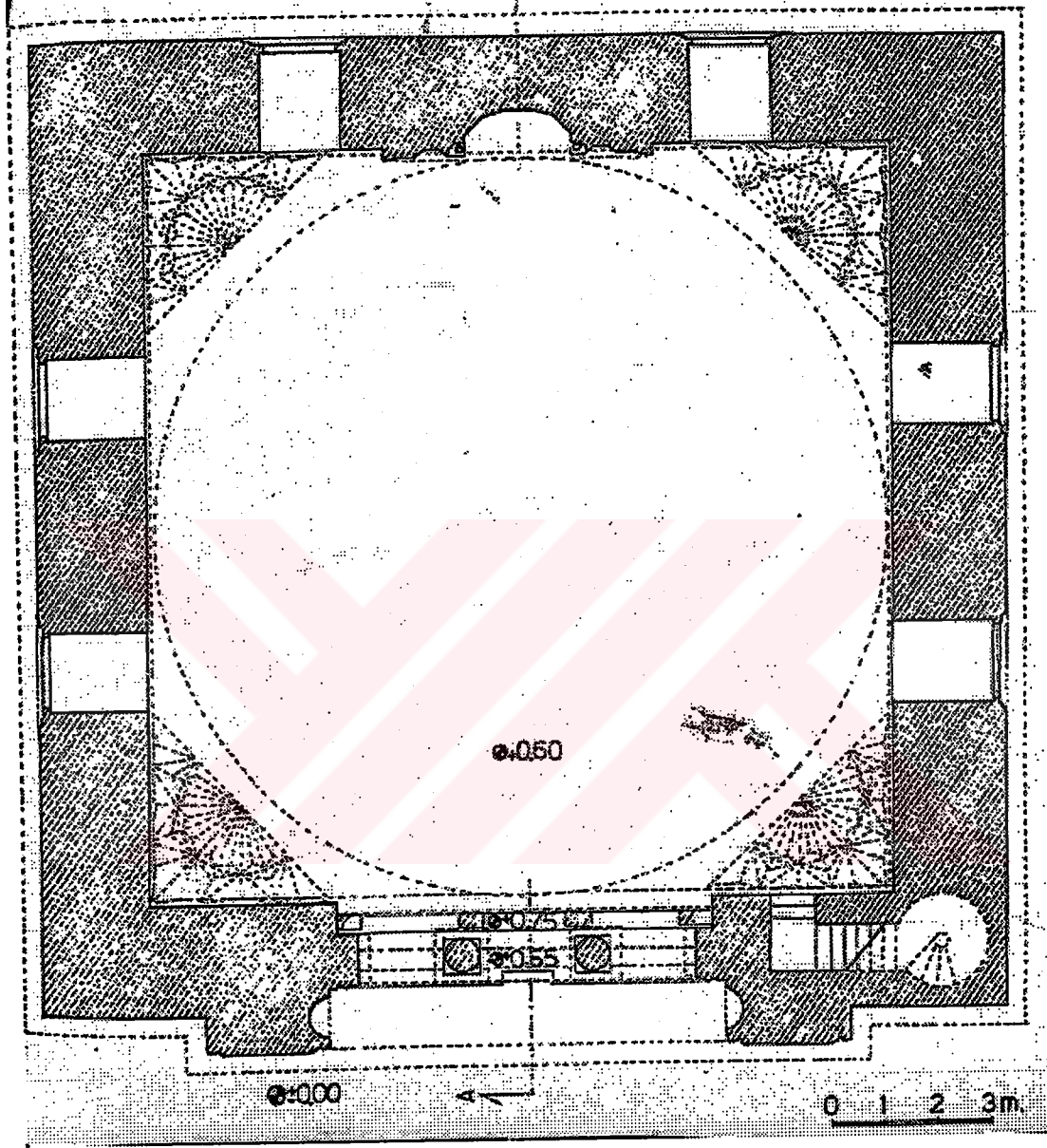
Şekil 29. Selçuk İsa Bey Camii Pencere Süslemeleri
Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 30. Manisa Ulu Camii Planı

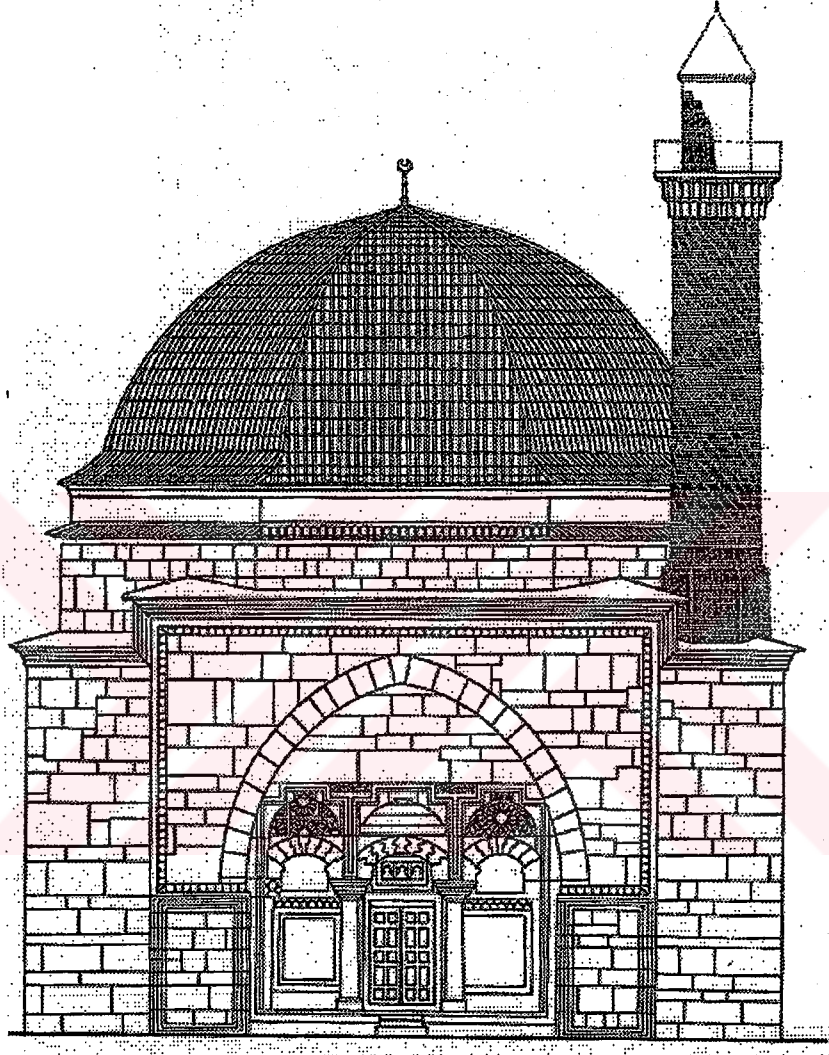
Kaynak: Oktay Aslanapa, Türk Sanatı.

Şekil 31. Balat İlyas Bey Camii Planı

Kaynak: Remzi Duran, Menteşe Beyliği Mimarisi I

Şekil 32. İlyas Bey Camii Kesiti

Kaynak: Remzi DURAN, Menteşe Beyliği I.

1- MERMER BLOKlardan MEYDANA
GELEN BÜYÜK NİŞ KEMERİ

2- YAY KEMERLER

3- BURSA KEMER

4- MUKARNAS BAŞLIKLİ ANTİK
SÜTUNLAR

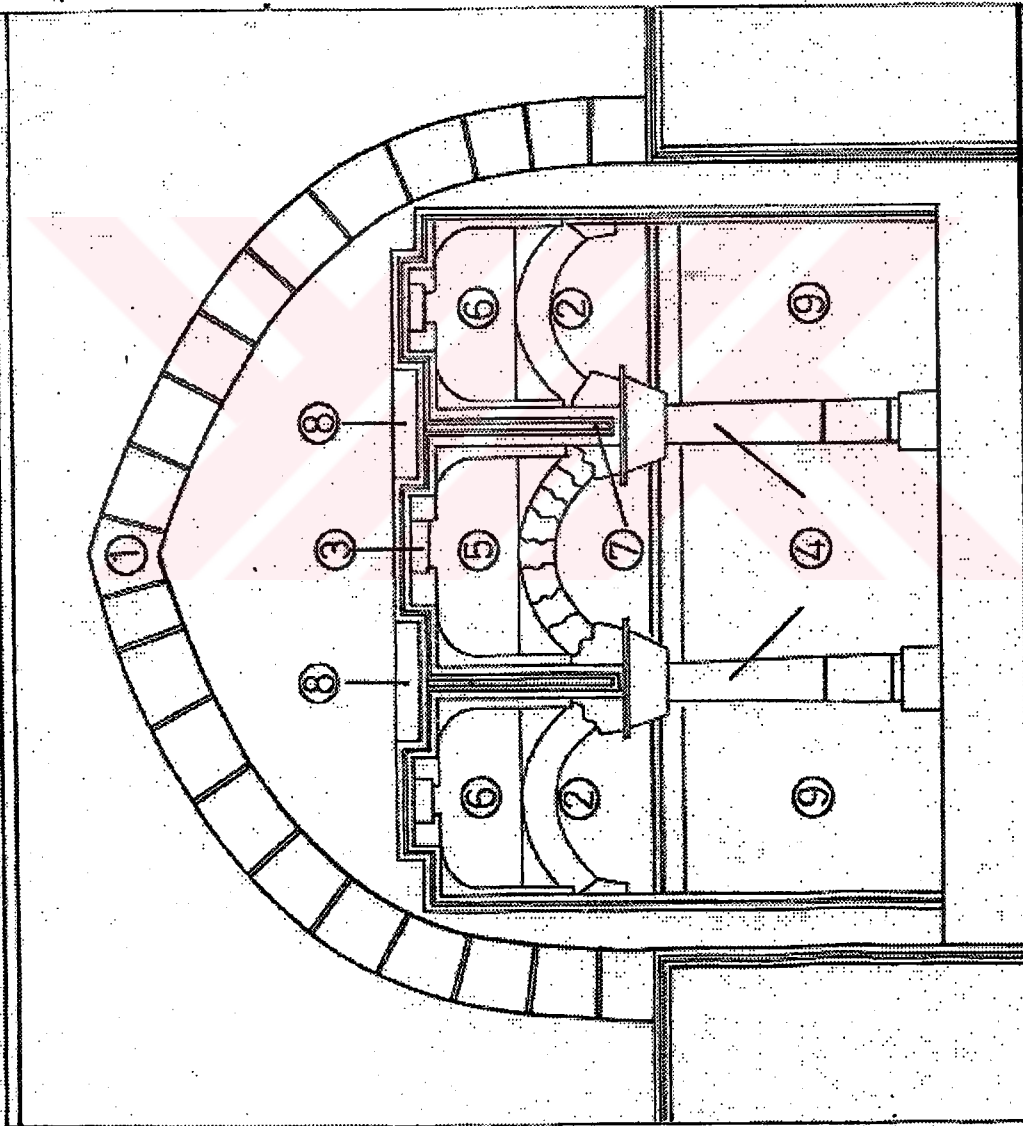
5- CAMİNİN İNŞA KİTABESİ

6- RENKLİ MERMER LEVHALAR

7- SÜTUN BAŞLARINDAN ÇIKAN
YIVLER

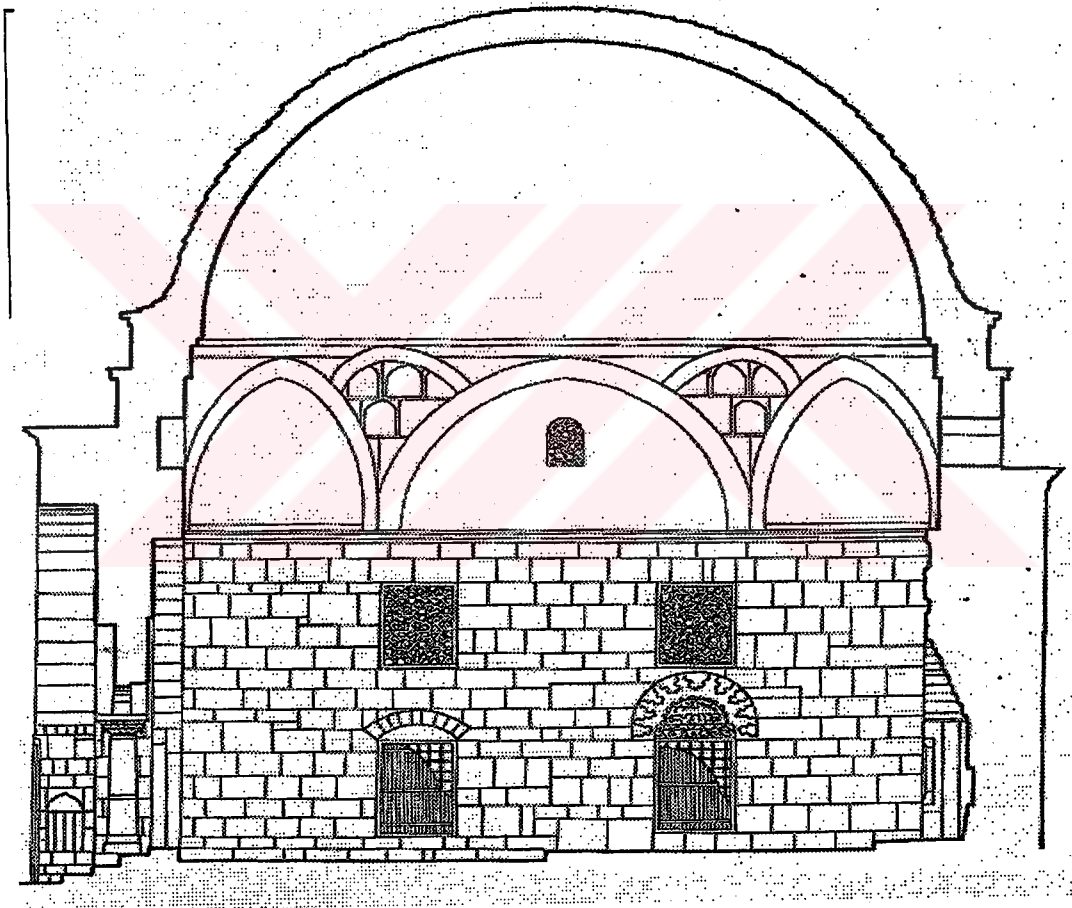
8- BEYAZ VE BORDO
MERMERLERDEN OLUŞAN PANO

9- MERMER ŞEBEKELER

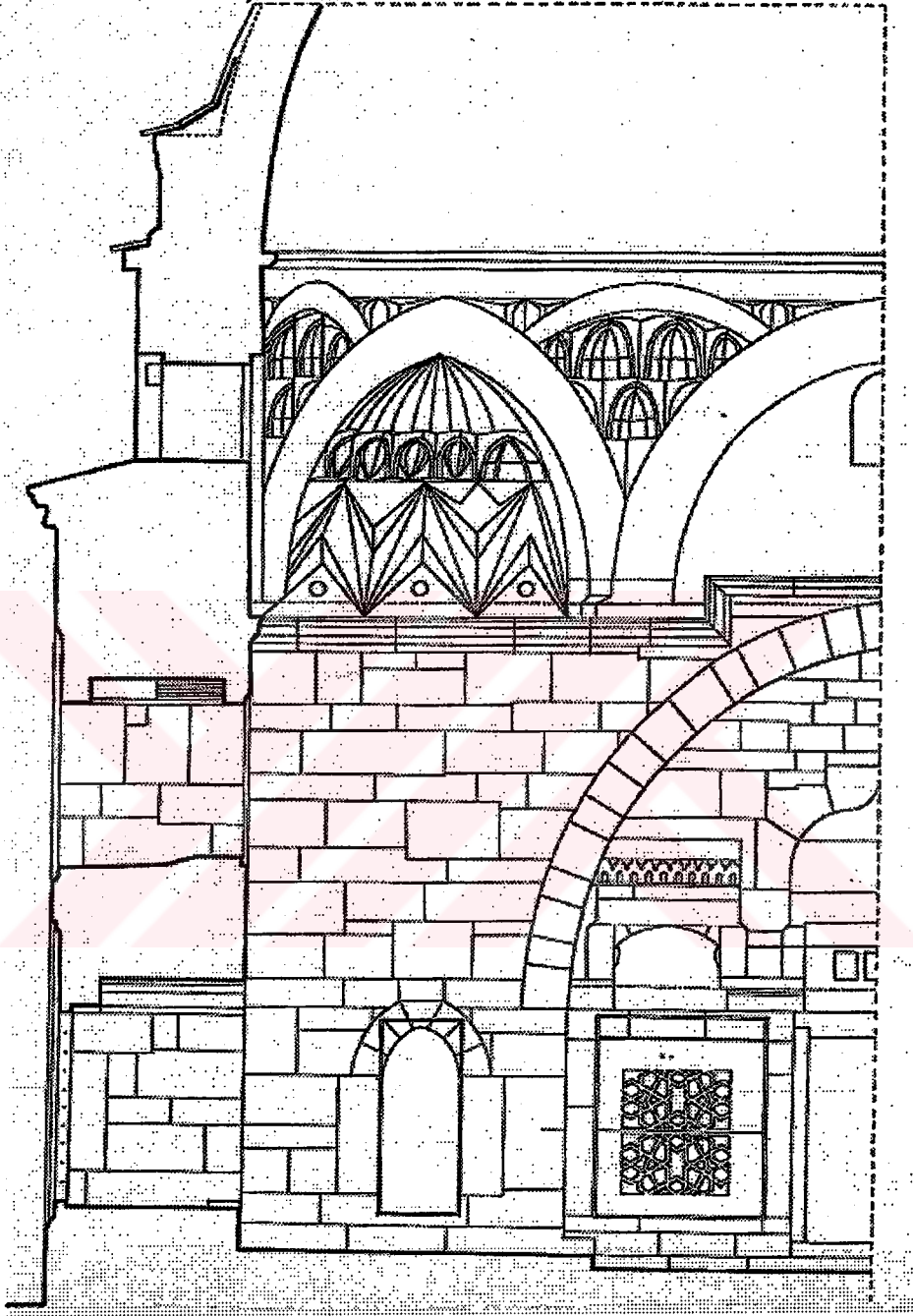
Şekil 33. İlyas Bey Camii Girişi

Çizim : Gül GÜNEY

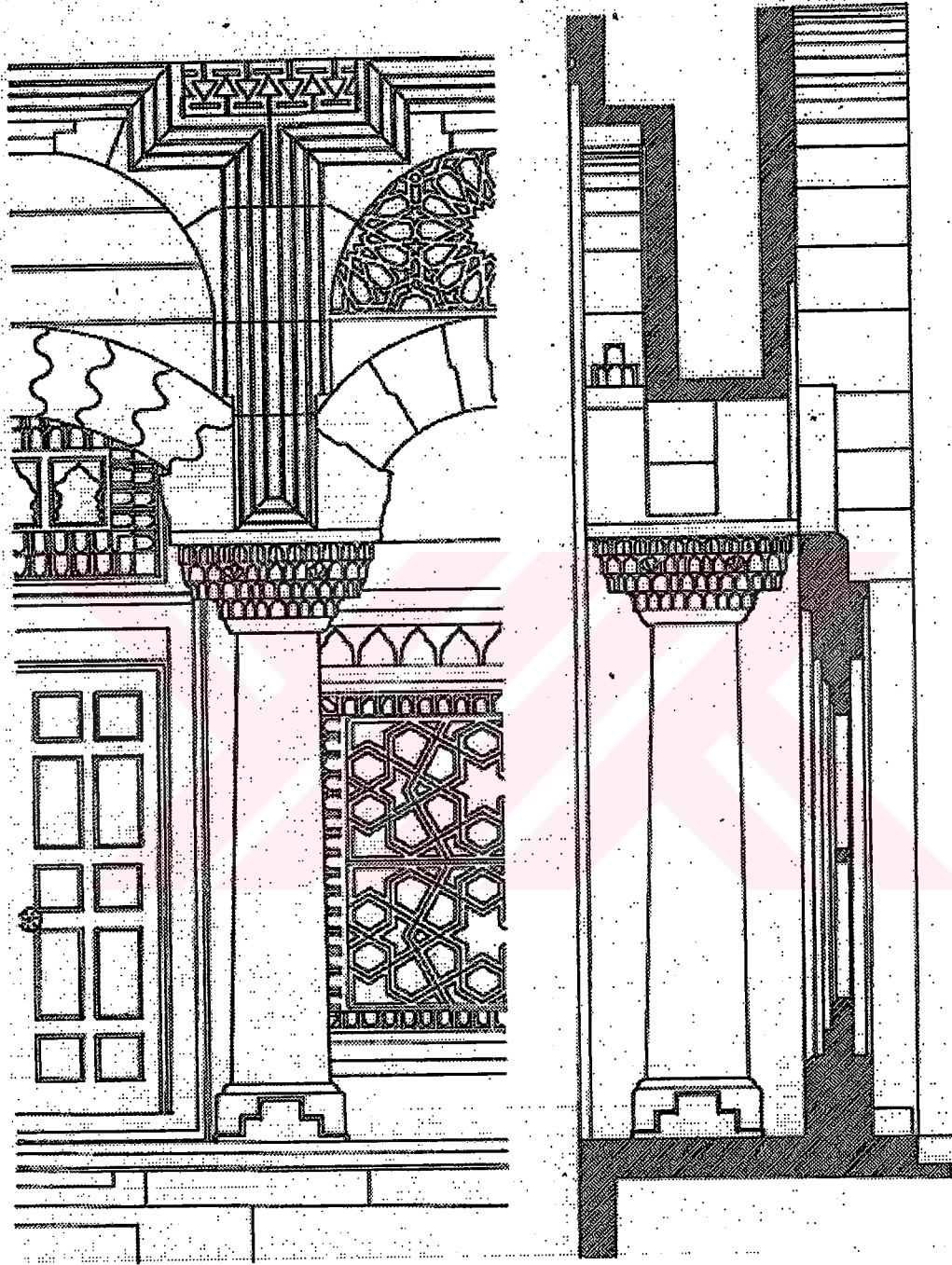
Şekil 34. İlyas Bey Camii Batı İç Mekan

Kaynak: Remzi Duran Mentеше Beyliği I.

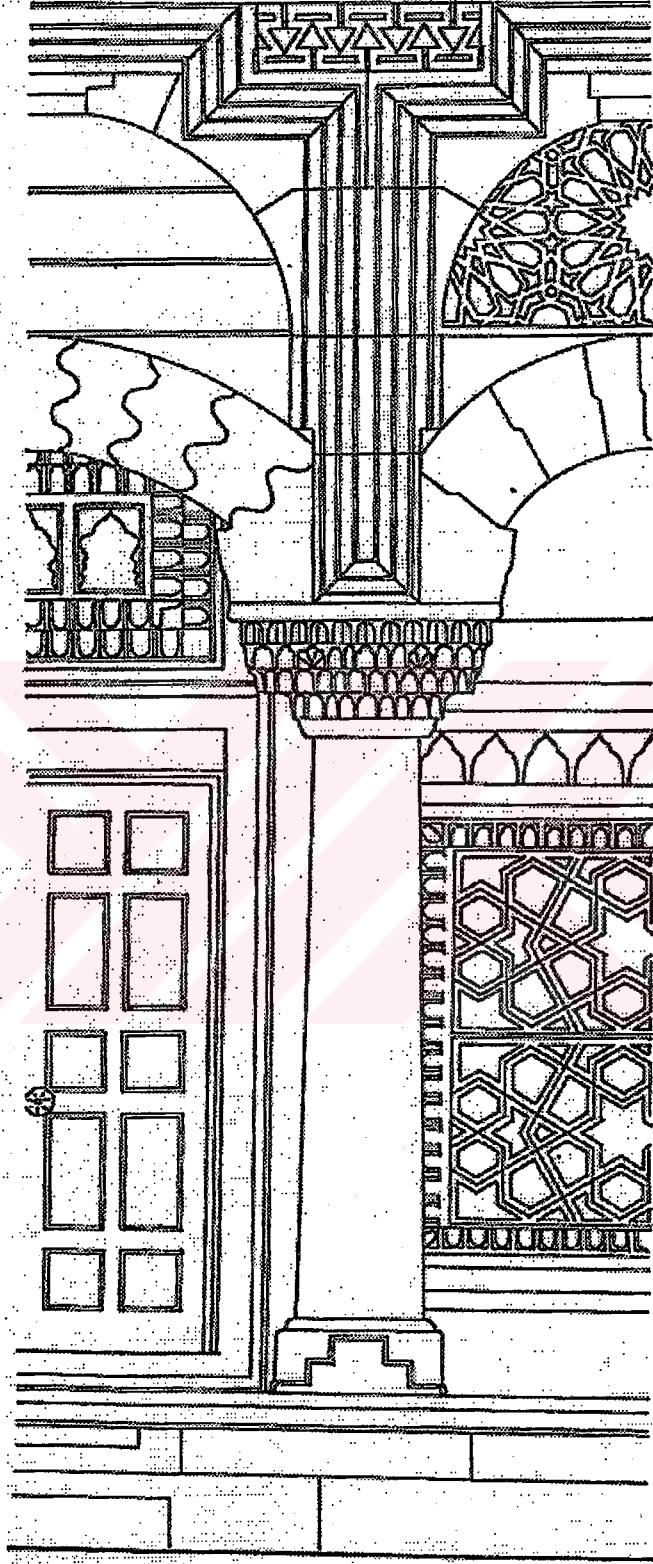

Şekil 35. İlyas Bey Camii Güney Batı İç Mekan

Kaynak : Remzi Duran Mentеше Beyliği Mimarisi I.

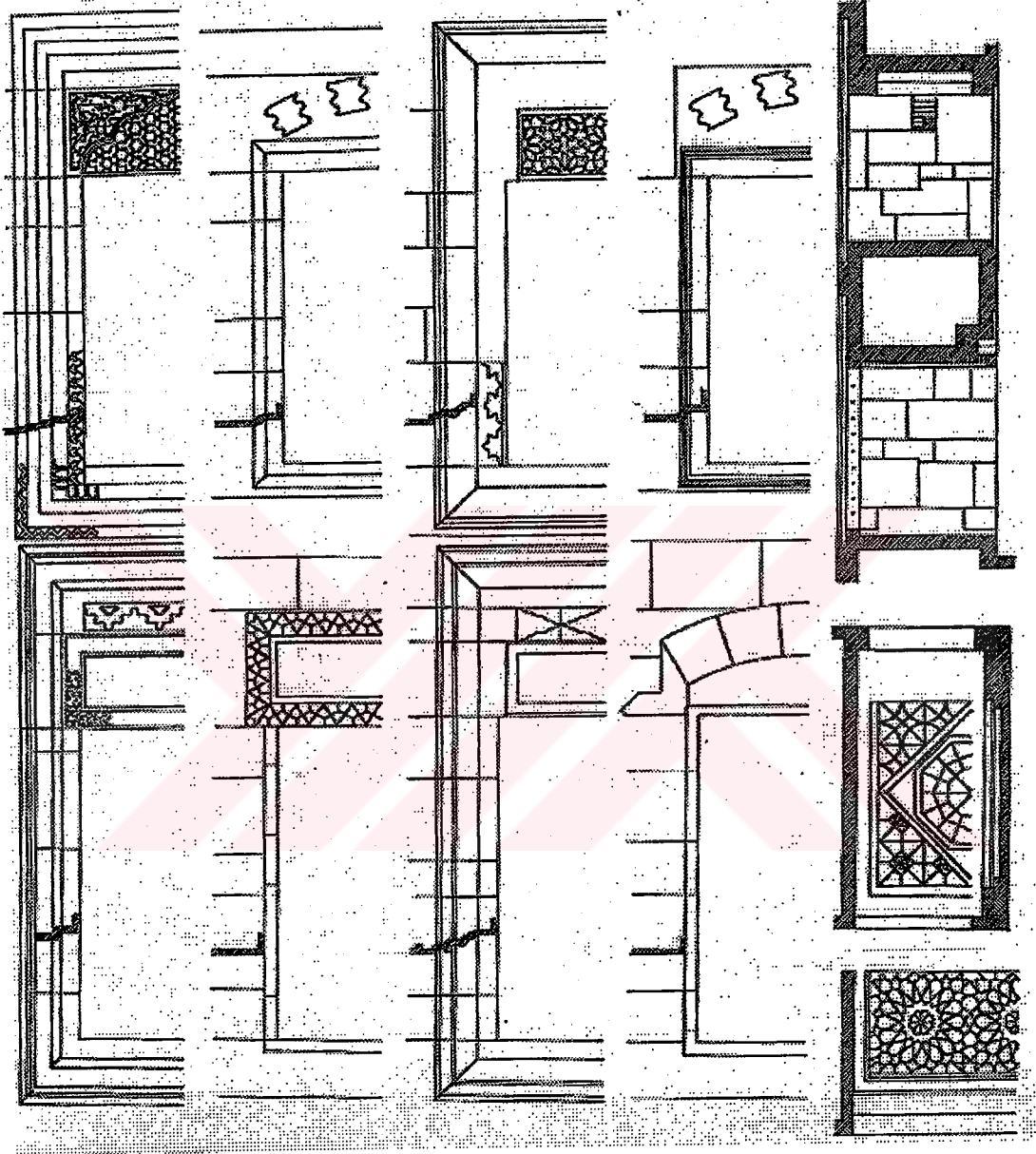

Şekil 36. İlyas Bey Camii Kuzey Cepheden Detay
Kaynak: Remzi Duran Mentеше Beyliği Mimarisi I.

Şekil 37. İlyas Bey Camii Kuzey Cepheden Detay

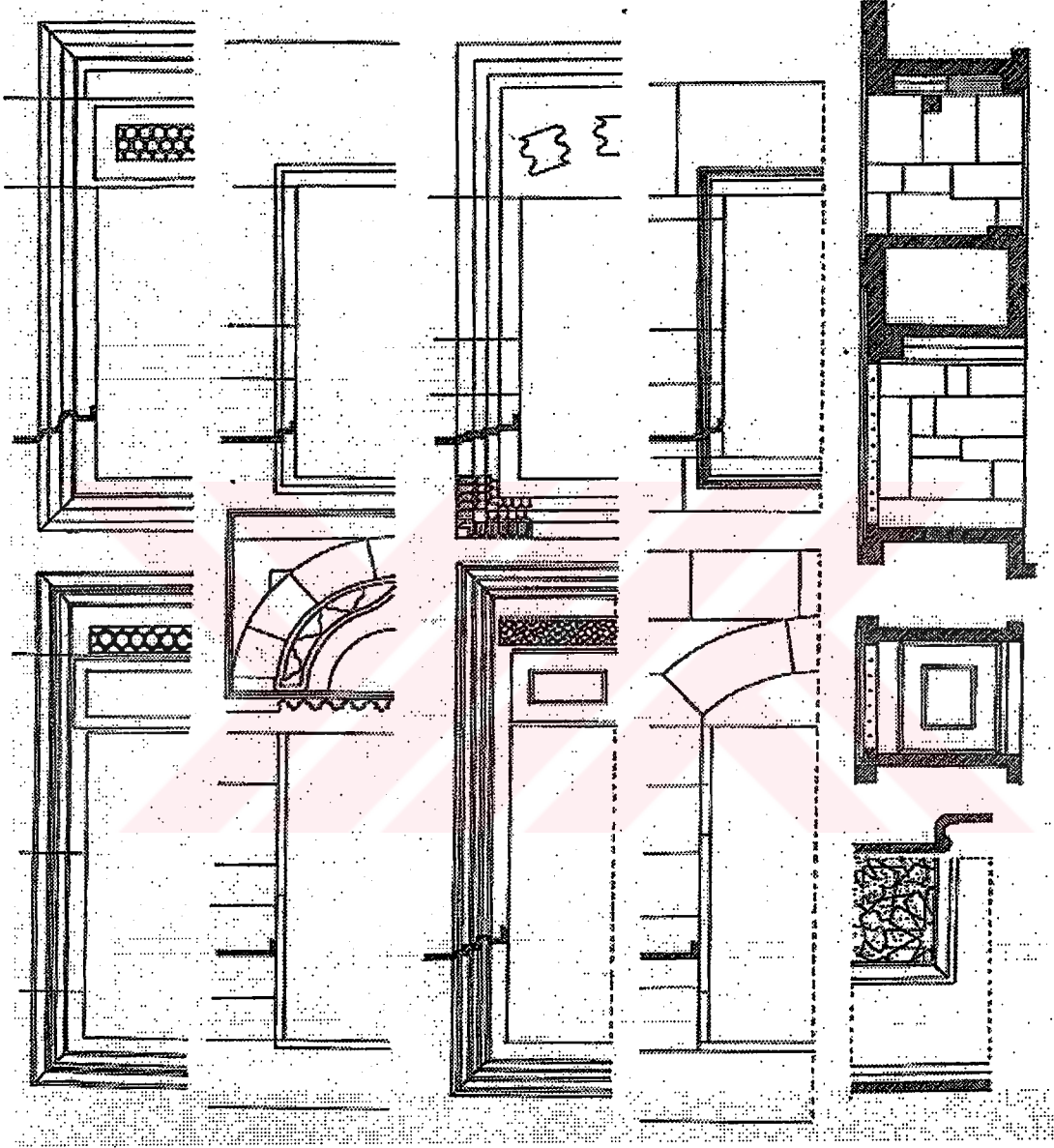
Kaynak: Remzi Duran Menteşe Beyliği Mimarisi I.

Şekil 38. İlyas Bey Camii Güney Cephe İç ve Dış Pencere Süslemeleri ve Kesitleri

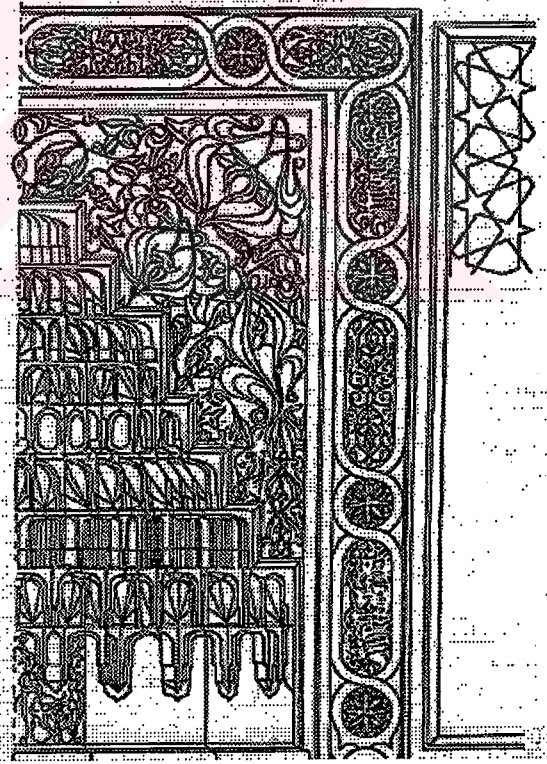
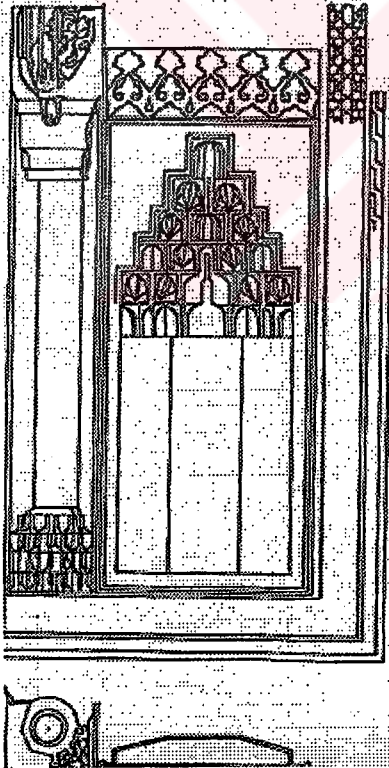
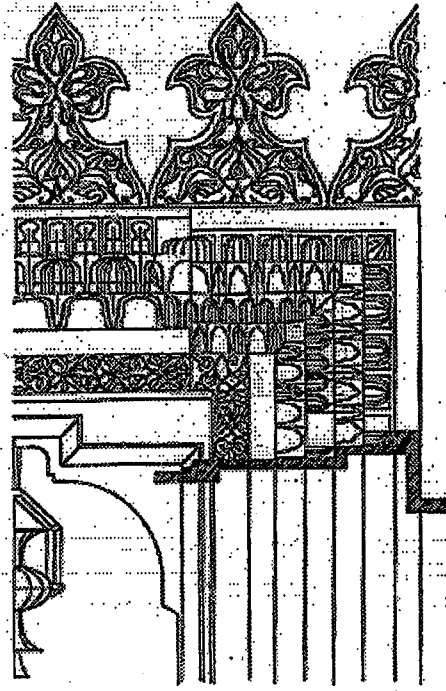
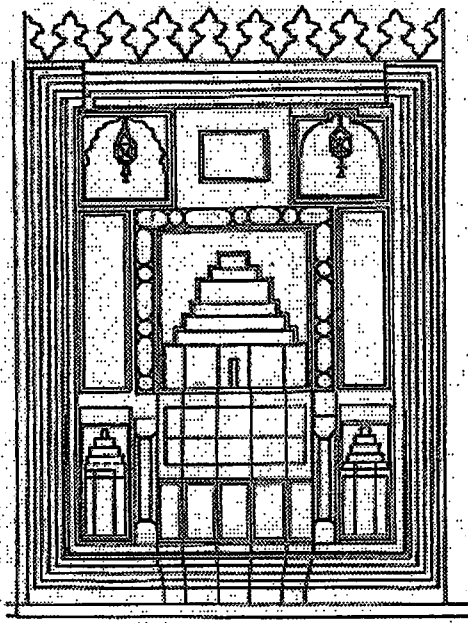
Kaynak: Remzi Duran Mentеше Beyliğı Mimarisi I.

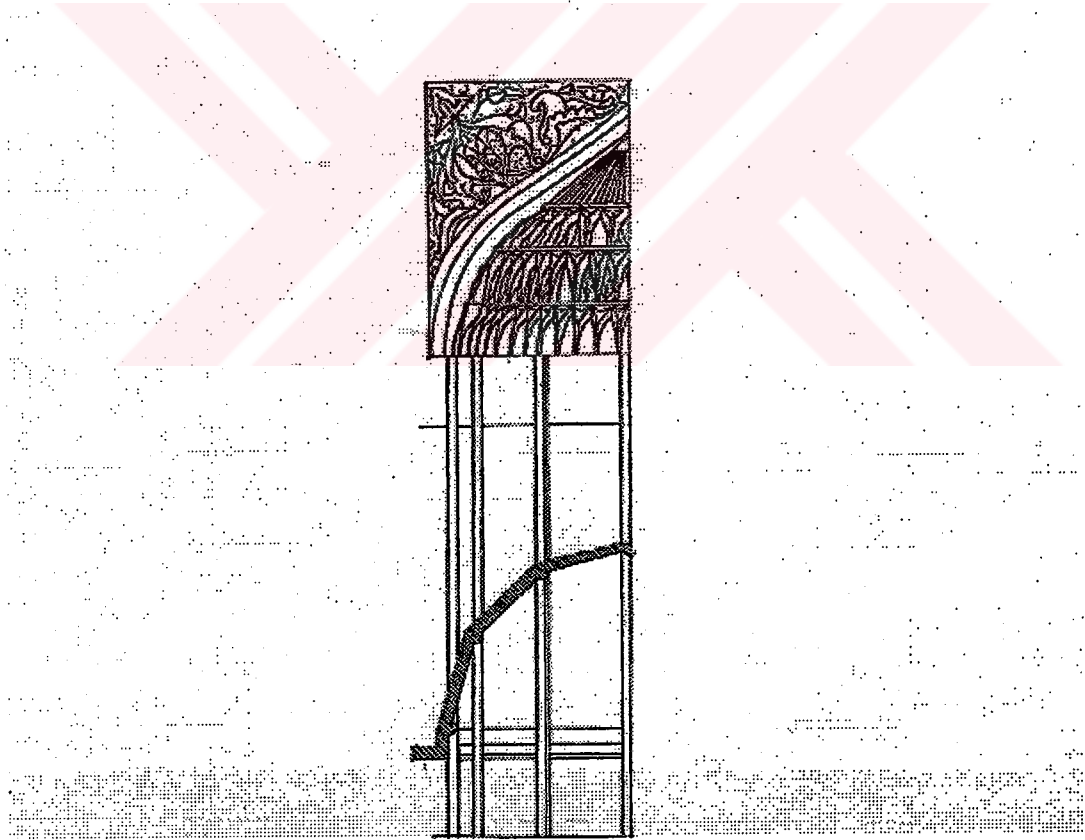
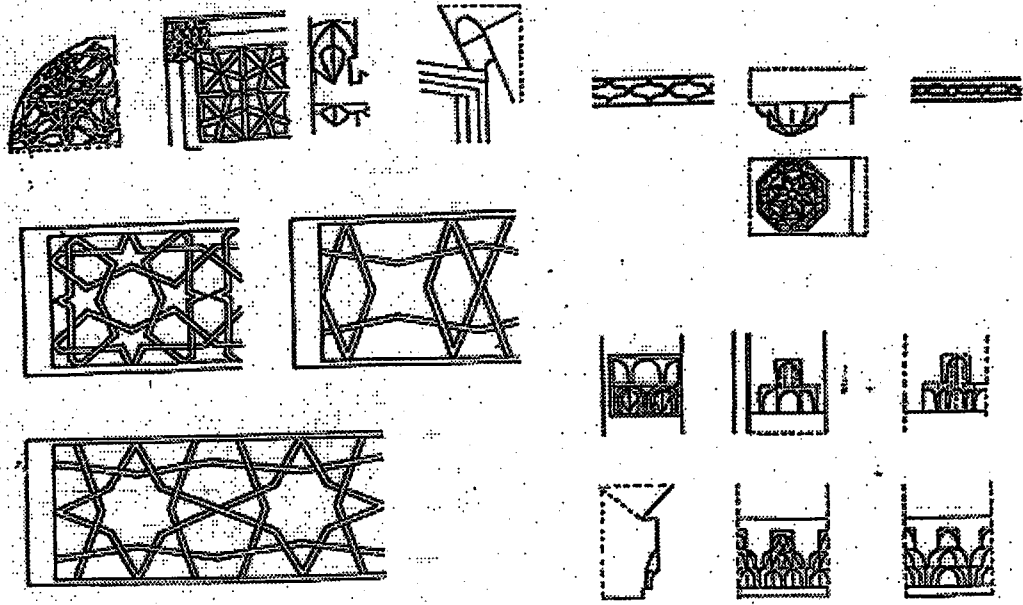
Şekil 39. İlyas Bey Camii Batı Cephe Dış ve İç Pencere Süslemeleri ve Kesitleri

Kaynak: Remzi Duran Mentеше Beyliği Mimarisi I.

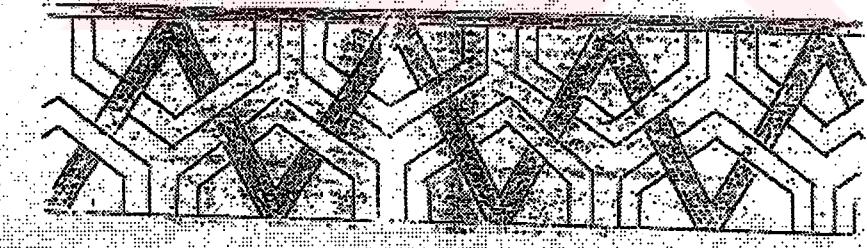
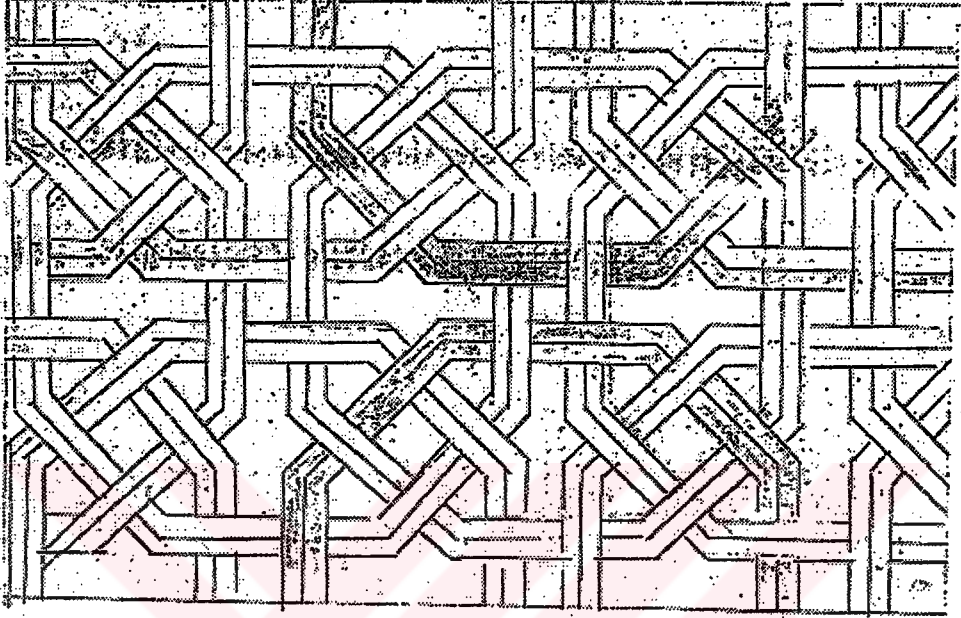
Şekil 40. İlyas Bey Camii Mihrabı ve Detaylar

Kaynak: Remzi Duran Mentеше Beyliği Mimarisi I.

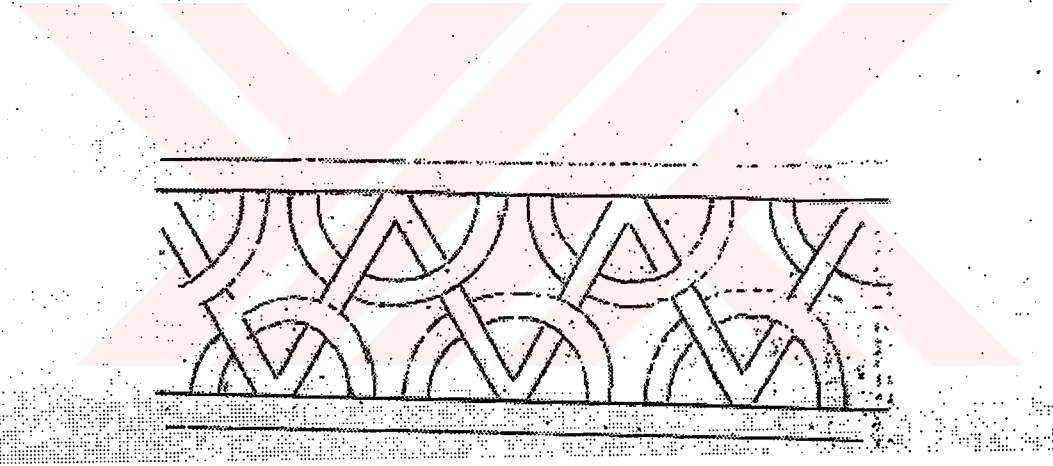
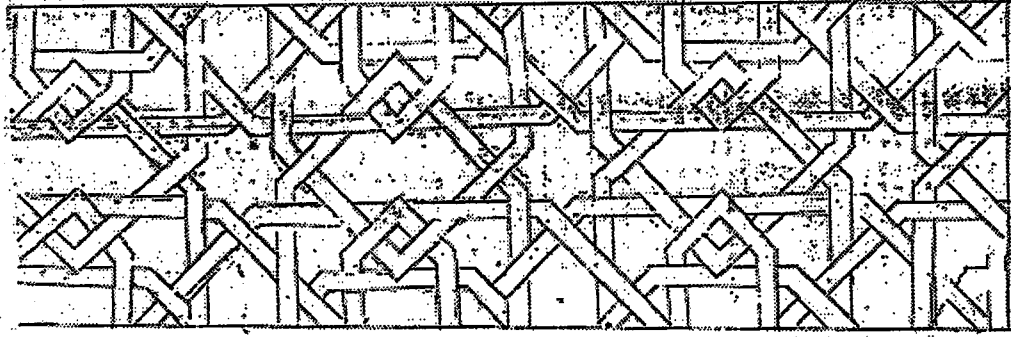

Şekil 41. İlyas Bey Camii Mihrap Süslemelerinden Detay

Kaynak: Remzi Duran Mentеше Beyliği Mimarisi I.

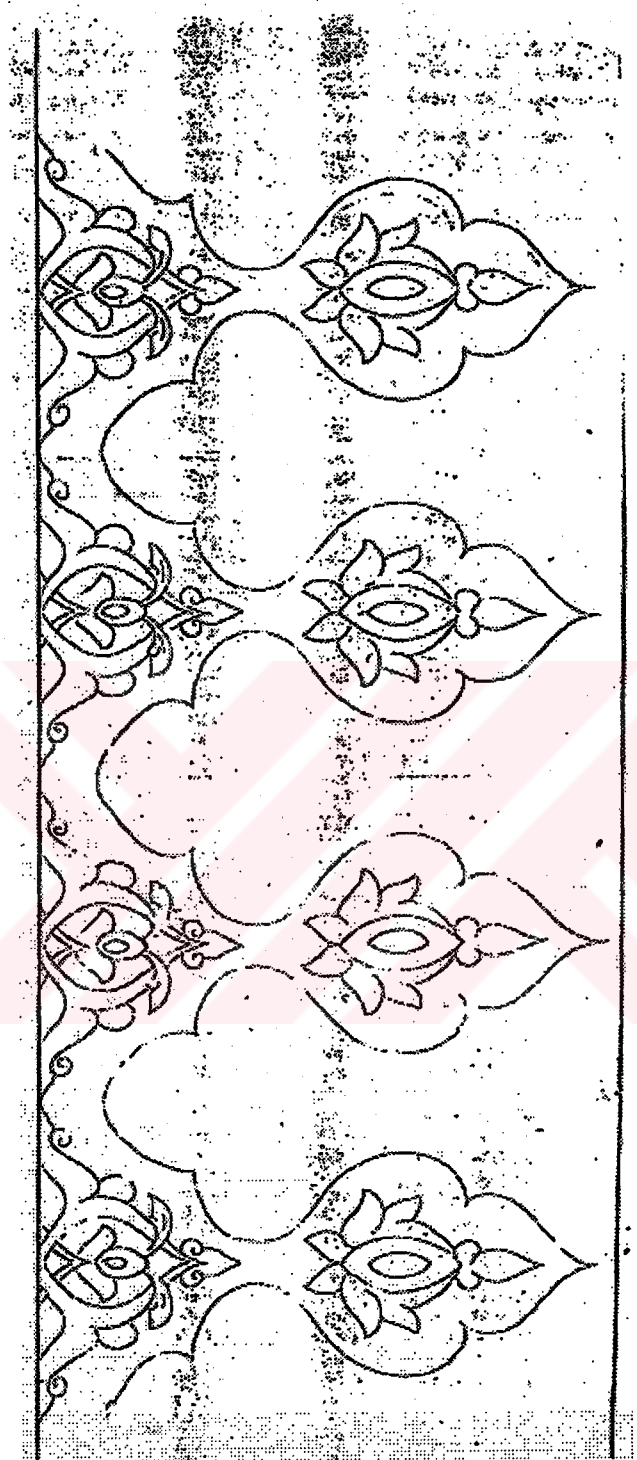
Şekil 42. İlyas Bey Camii Süslemelerinden Örnekler
Çizim: Gül GÜNEY

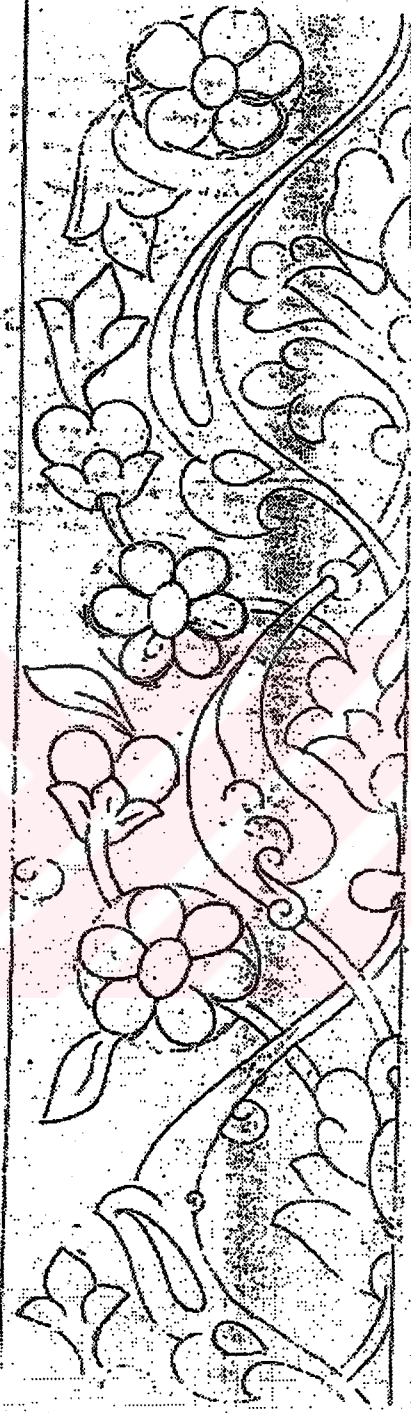
Şekil 43. İlyas Bey Camii Süslemelerinden Örnekler
Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 44. İlyas Bey Camii Süslemelerinden Örnekler
Çizim: Gül GÜNEY

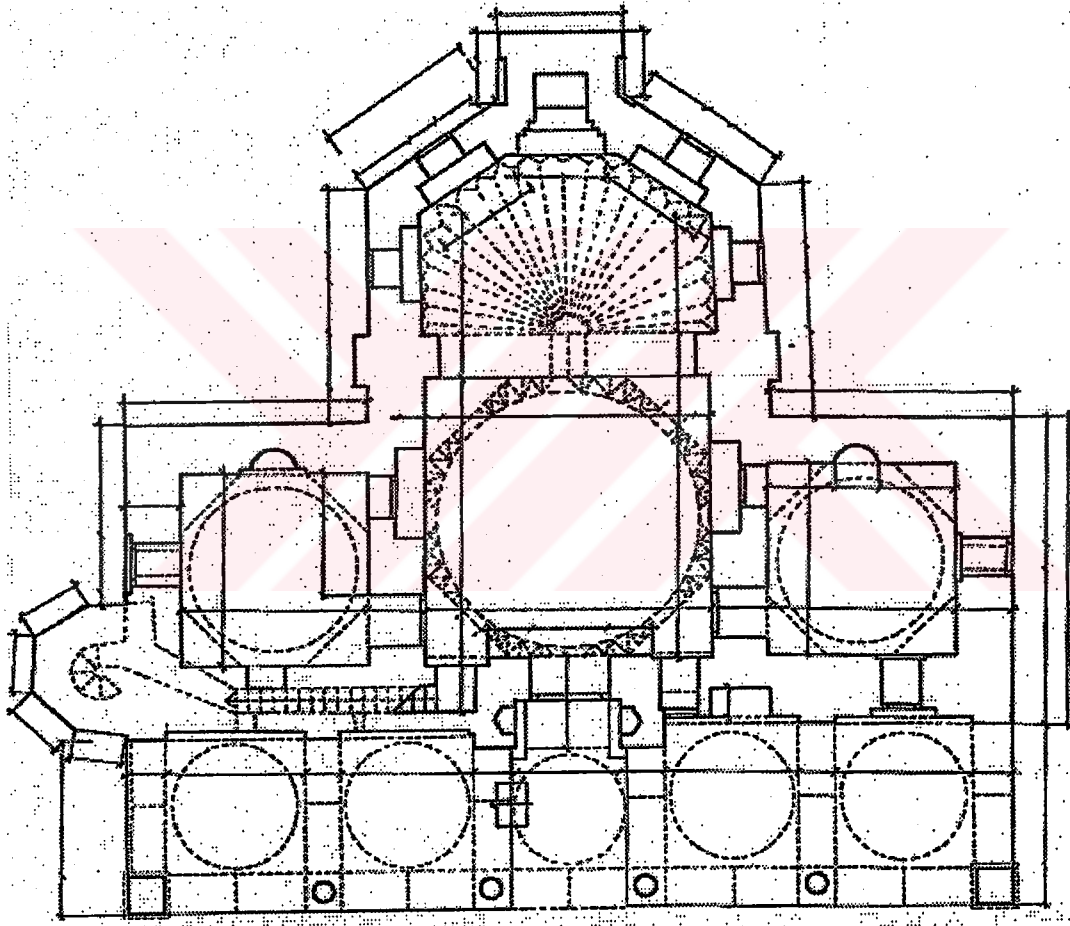

Şekil 45. İlyas Bey Camii Süslemelerinden Örnekler
Çizim: Gül GÜNEY

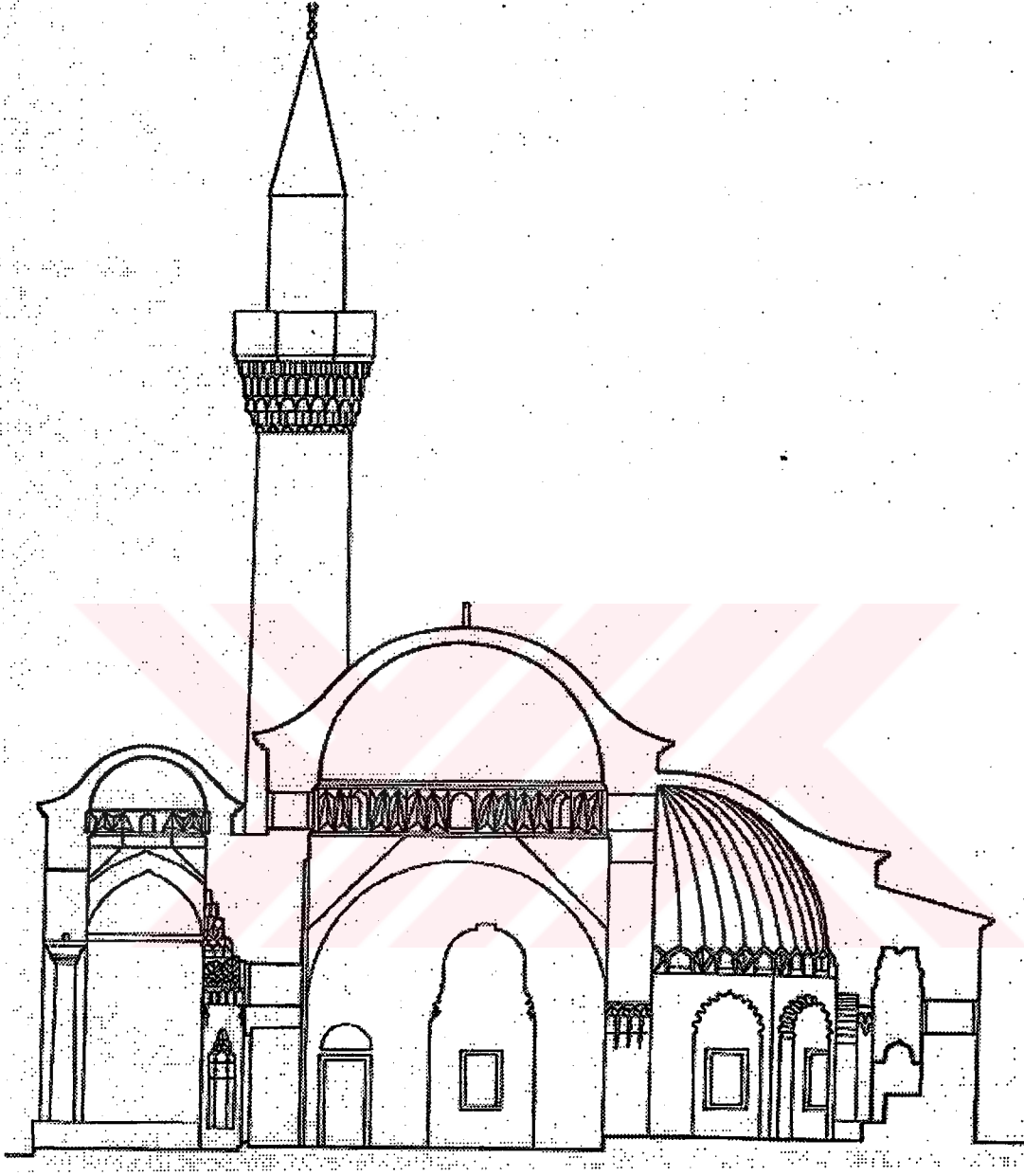
Şekil 46. İlyas Bey Camii Süslemelerinden Örnekler
Çizim: Gül GÜNEY

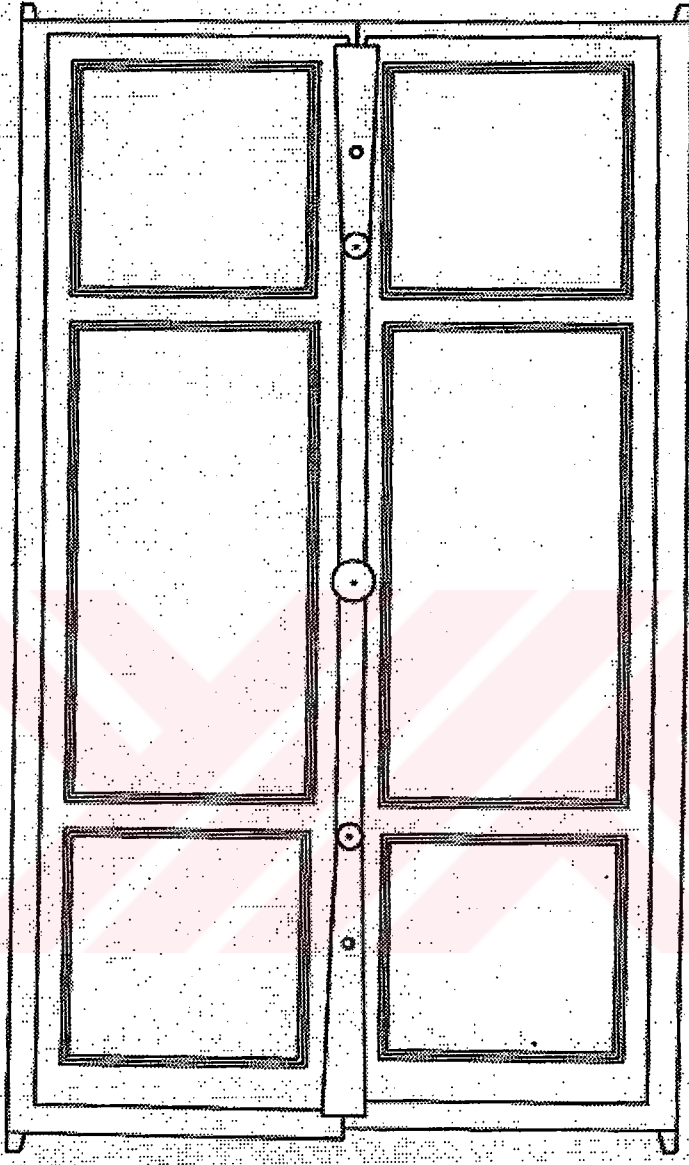
Şekil 47. Tire Yahşi Bey Camii Planı

Kaynak: İnci Aslanoğlu Tirede Camiiler ve Üç Mescit

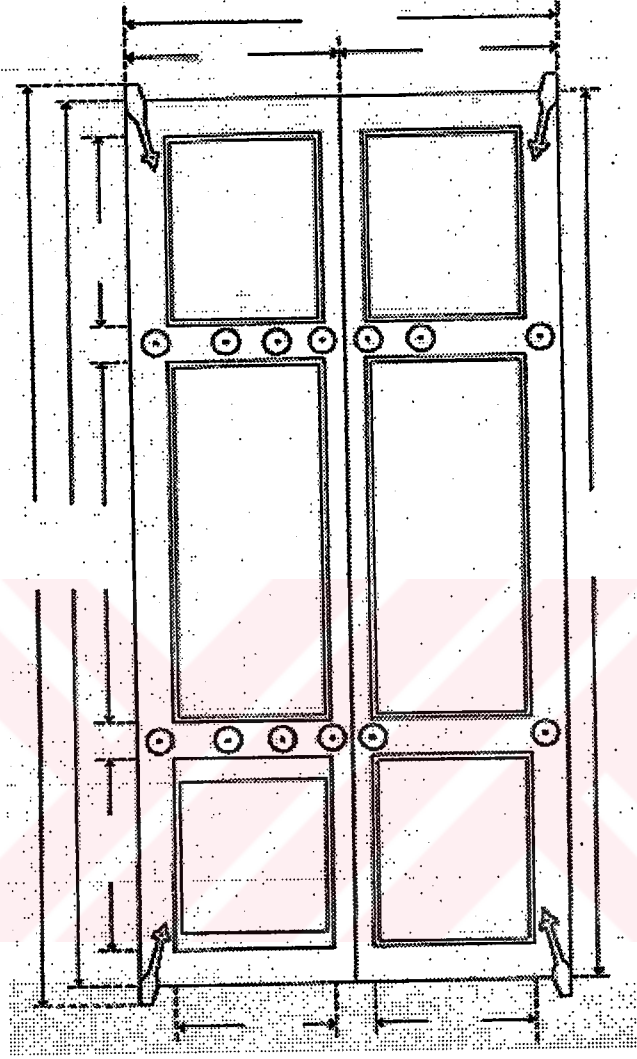

Şekil 48. Tire Yahşi Bey Camii Kesiti

Kaynak: İnci Aslanoğlu Tirede Camiler ve Üç Mescit

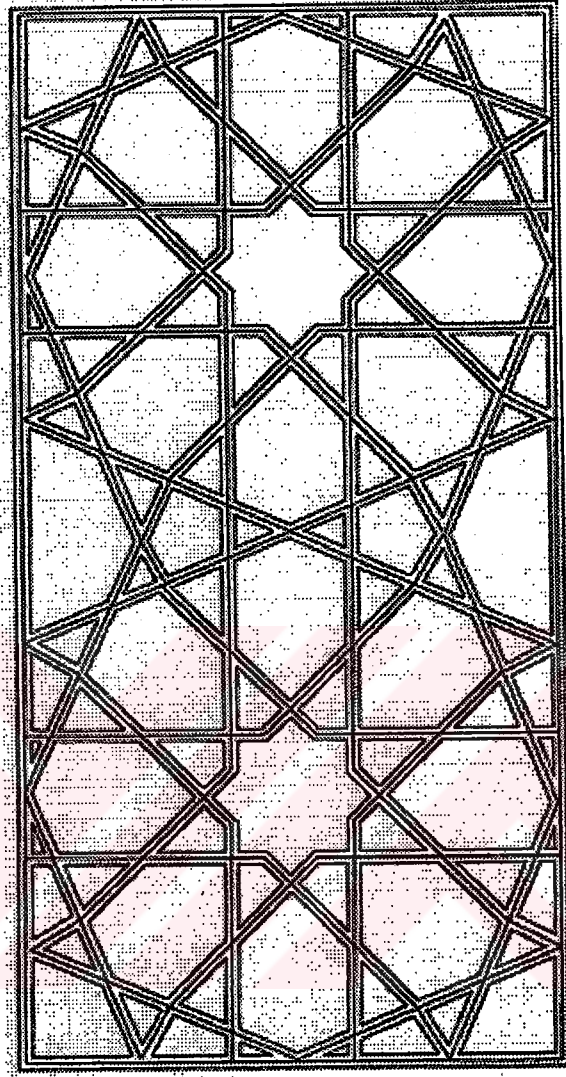

Şekil 49. Tire Yahşi Bey Camii Cümle Kapısı
Çizim: Osman ÇİÇEKDAĞ

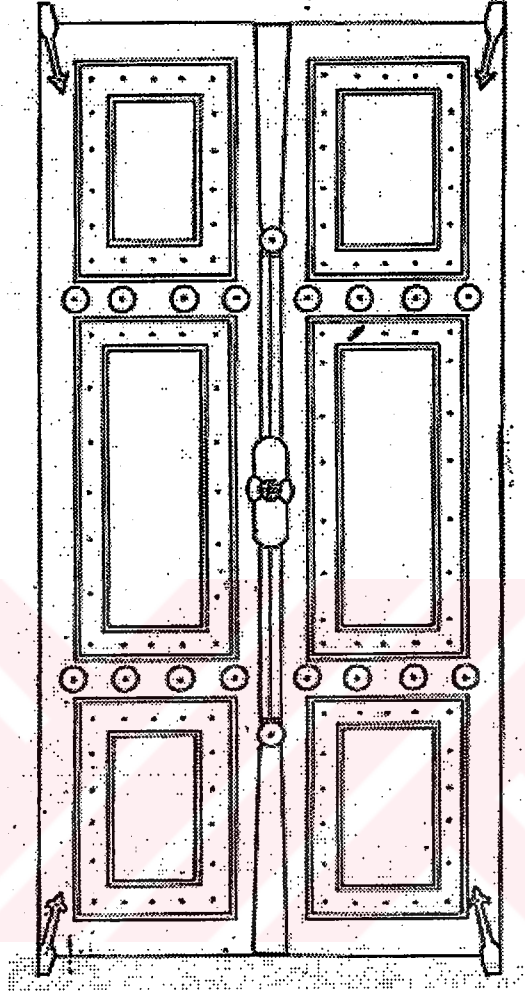
Şekil 50. Tire Yahşi Bey Camii Sol Yan Oda Kapısı

Çizim: Osman ÇİÇEKDAĞ

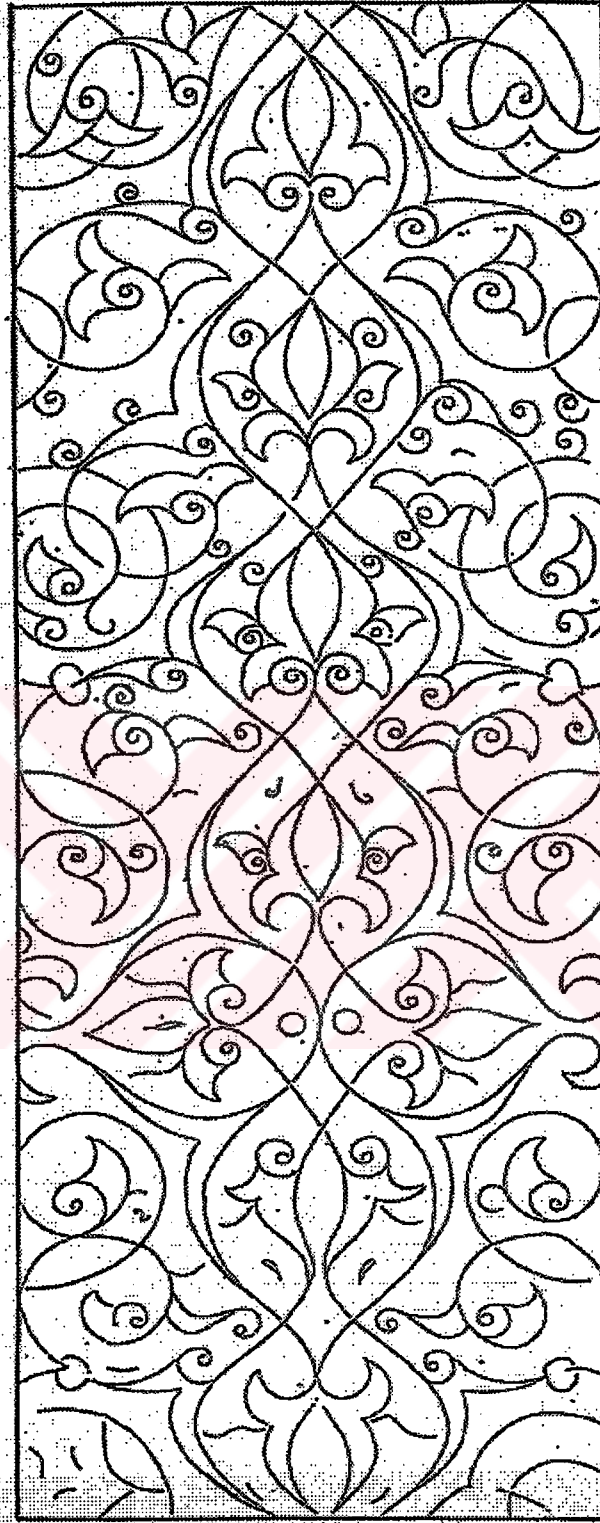

Şekil 51. Tire Yahşi Bey Camii Cümle Kapısı Orta Pano Süslemesi

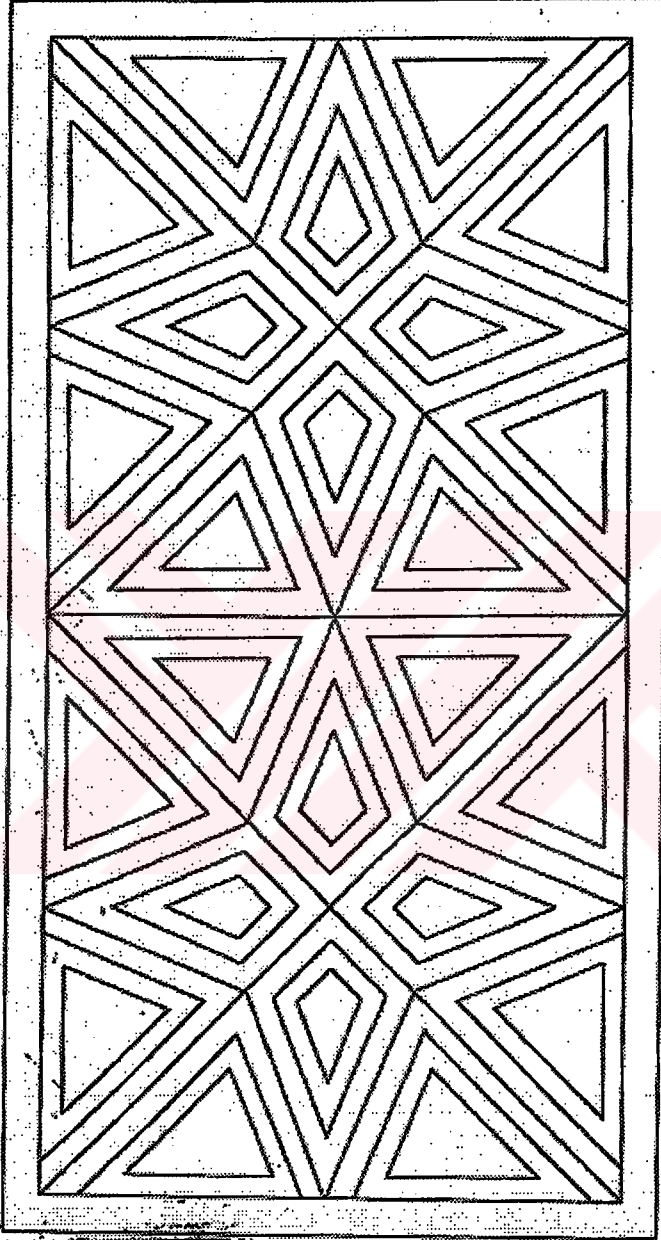
Çizim: Osman ÇİÇEKDAĞ

Şekil 52. Tire Yahşi Bey Camii Sağ Yan Oda Kapısı
Çizim: Osman ÇİÇEKDAĞ

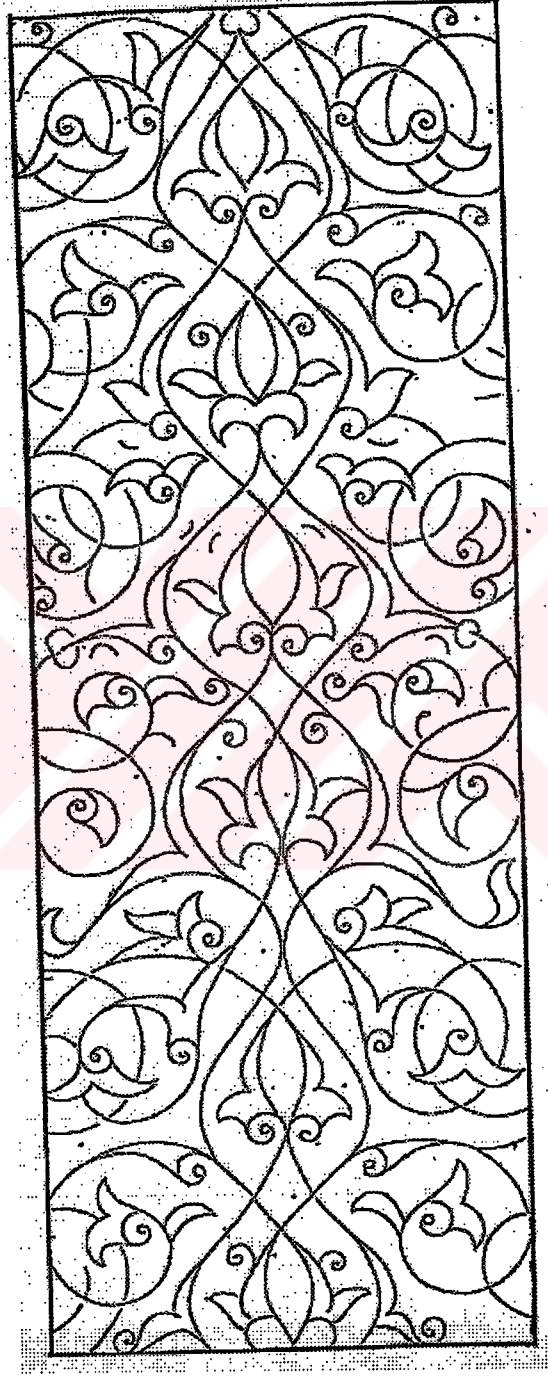
Şekil 53. Tire Yahşi Bey Camii Sağ Yan Sağ Kanat Orta Pano Deseni
Çizim: Gül GÜNEY

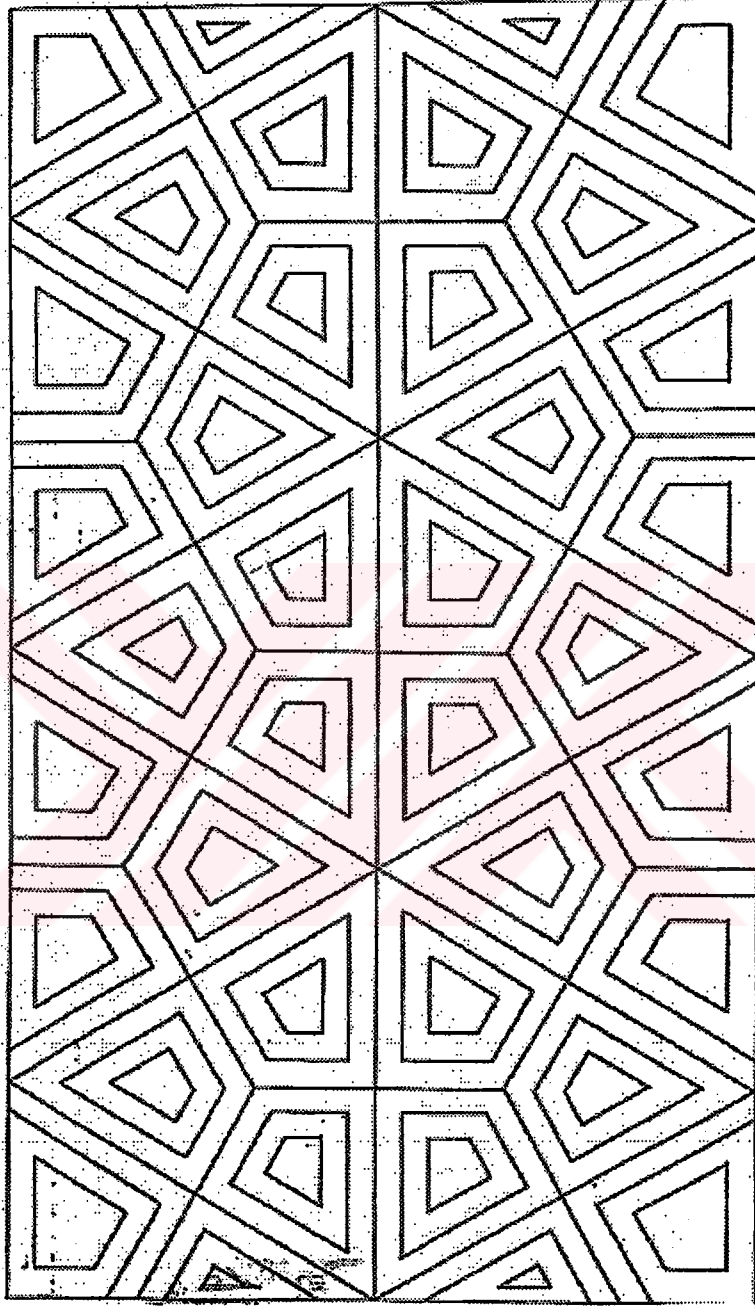
Şekil 54. Tire Yahşi Bey Camii Sağ Yan Oda Sağ Kanat Alt ve Üst Pano
Deseni

Çizim: Gül GÜNEY

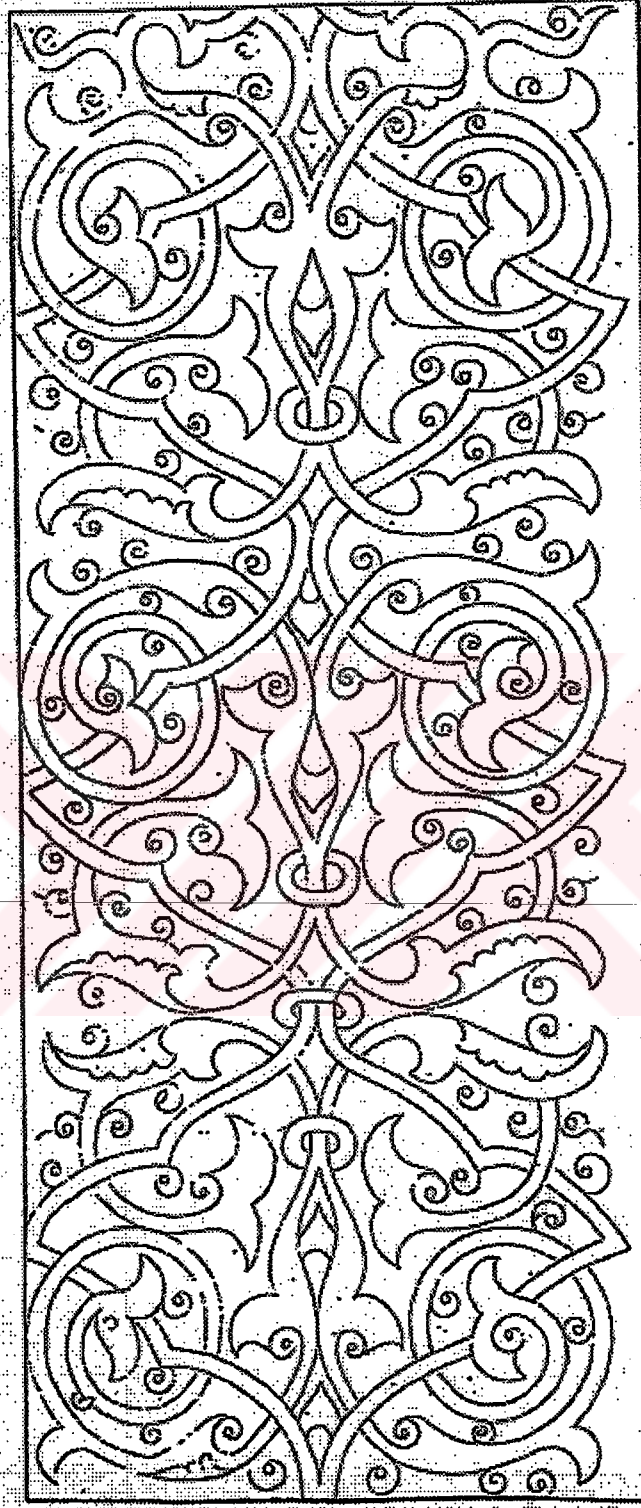

Şekil 55. Tire Yahşi Bey Camii Sağ Yan Oda Sol Kanat Orta Pano Deseni
Çizim: Gül GÜNEY

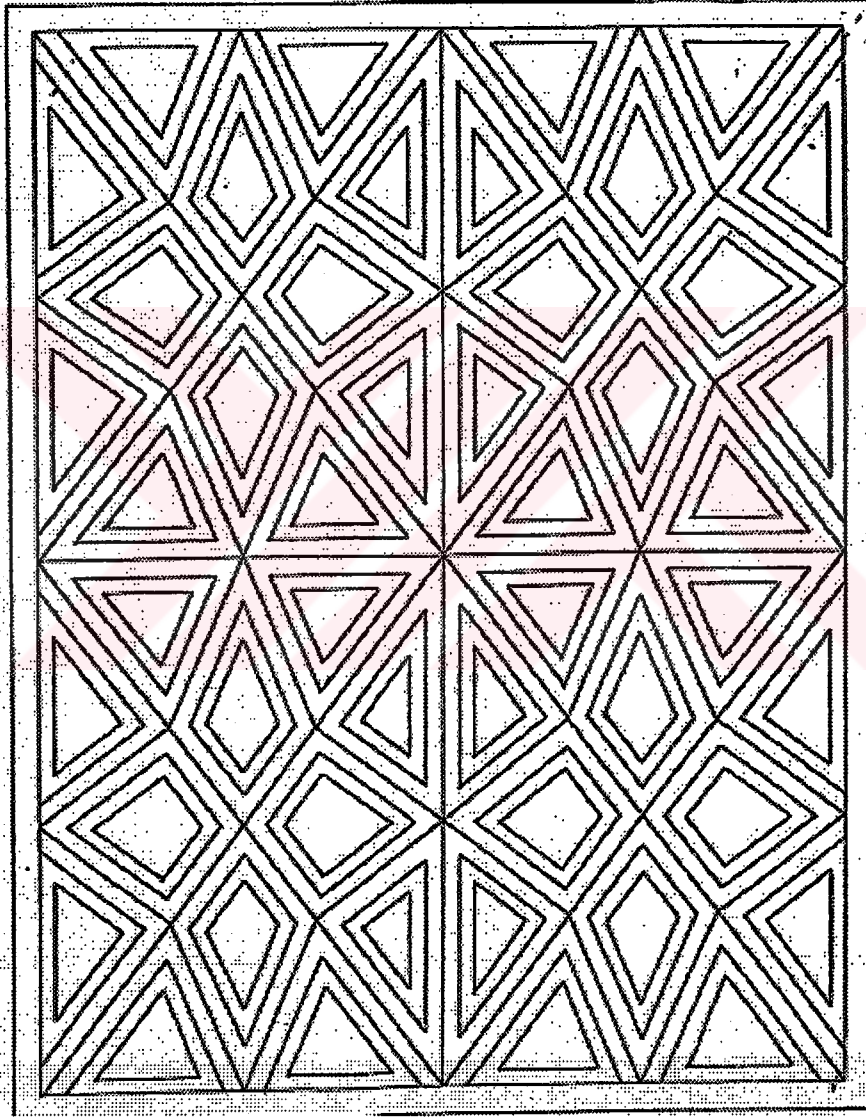

Şekil 56. Tire Yahşi Bey Camii Sağ Yan Oda Sol Kanat Alt ve Üst Pano Deseni

Çizim: Osman ÇİÇEK DAĞ

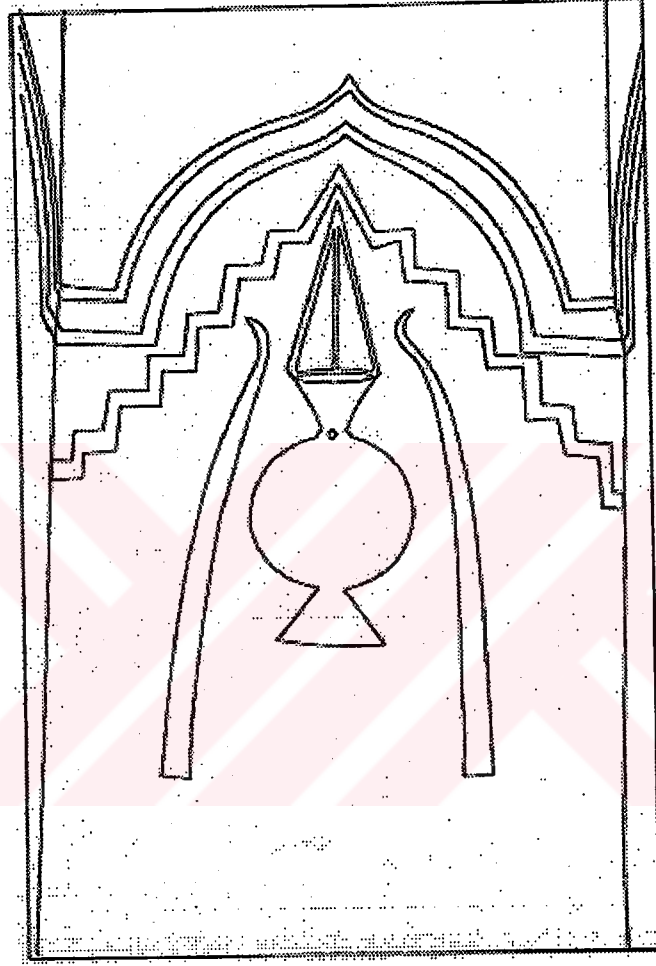
Şekil 57. Tire Yahşi Bey Camii Sol Yan Oda Sağ Kanat Orta Pano Deseni
Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 58. Tire Yahşi Bey Camii Sol Oda Sağ Kanat Üst Pano Deseni
Çizim: Osman ÇİÇEKDAĞ

Şekil 59. Tire Yahşi Bey Camii Sol Oda Sol Kanat Orta Pano Deseni
Çizim: Gül GÜNEY

Şekil 60. Tire Yahşi Bey Camii Mihrap Deseni

Çizim: Gül GÜNEY